STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 08678

LETSTE SHRIFTN FUN MENDELE MOYKHER SFORIM

Mendele Mokher Sefarim

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

לעצטע

שריפטען

— פון —

מענדעלי מוכר ספרים,

(ש. י. אבראמאוויץ).

דרוק אונד פערלאג פון

דיא היברו פּאַבלישינג קאָמפּאַני,

83־85־87 קאנאל סטריט, ניו־יאָרק.

HEBREW PUBLISHING CO.,

83-85-87 Canal Street, New York.

אינהאלט־פערצייכניס.

איבער א שטאט אין מזרח	8
דיא ענטדעקונג פון וואהלין	21
א גרויע האאר	29
ספר הגלגולים	50
ספר הבהמות	62
שם און יפת אין א וואגען	116
אין יענער צייט	143
אויף אסיפות	169
א פריה־מארגען אין גלופסק	176
איידעל	184
ישראליק	209

איבער א שטאט אין מזרח.

א מעשה נורא, וואס איז זיך פארלויפען אין קאבצאנסק.

קאבצאנסק, איינע פון יענע געוויסע מקומות, וואו די יודען רוהען, איז תמיד פארשעכענט געווען אין דער וועלט פאר א שטעדטיל א רוהיגס, א שטילס, יודען עהרליכע, צעבראכענע, אלטפעטערישע, זענען זיך דארט געזעסען, אויסגעטהון פון דער וועלט, געגאנגען זייער וועג, געארבייט אין דעם יודישקייט: זיך געיודעלט, געקינדערלט און מיט אלע פירושים טאקי אבגעריכט גלות. זיי איז, ווי מען זאגט, חוץ גאט און ציצית נישט אנגעגאנגען די אלע היינטיגע חכמות, א כפרה פון זייערטוועגען אלע נייע-מאדנע פארלאמענטען-סמארלאמענטען מיט די פאליטיקעס, דרשות, האמפעריייען דארט פאר זייער קלויז, פאר זייער אונטער-אויבען. און זייער באד להבדיל. א יוד אין גלות, איז דער שטייגער זייערער געווען צו זאגען, בעדארף מוחל זיין אויף כבוד, נישט פאררייסען די נאז, נישט קוקען ארויף; א יודען אין גלות בעדארף זיין דער קאפ אין דער ערד, ער איז מחויב איבערצוטראגען אלס־דינג, הערען, זעהן און שווייגען... אט אזוי האט קאבצאנסק, זינט זי איז קאבצאנסק, געלעבט שעהן-פיין, שא-שטיל. וואס גאט האט געגעבען, גוטס, שלעכטס, האט זי מקבל-באהבה געווען, א פאטש אפילו, א שפיי אין פנים אויך אנגענומען פאר ליעב, ביי איהר איז עס געבליבען — שא! און פלוצלונג איז קאבצאנסק ארויס פון די כלים, איבערגעביטען איז זי געווארען. ווי שטיל דארט איז אמאל געווען, אזוי רעש'ט זיך, קאכט זיך אין איהר היינט, עפעס נאר א פייער-שפייענדיגער בארג, בעהיט זאל מען ווערען — פייערט, שיסט, גיסט פעך און שוועבעל, און דאס געפילדער איהרס צוטראגט זיך העט וויט. גיכער וואלט מען זיך געריכט אויף איהר א טוידט, א מיתה משונה די שונאים, איידער הערען פון איהר אזוינע געוואלדען, גאר א שרעק.

און פון וואס, וועט מען זיכער פרעגען, האט אט דאס גאנצע איבער־קעהרעניש זיך גענומען? — אוי, א געלעכטער צו זאגען, א געלעכטער מיט

גרינגע ווערעם! געגומען האָט זיך עס גאָר אין אָנהויב פון עפּעס אַ קליינינג־קיים, דערנאָך האָט זיך עס גענקייטעלט איין מעשה אין דער אַנדערער, ביז ס'איז געוואָרען אַ גאַנצער באַרג, פון וואַנען ס'איז אַרויס דער גאַנצער גיהינום: לאַנגע צונגען פלאַם־פייערדיגע — קראַך־טראַך־טאַראַראַך, קולות ביז אין דעם זיבעטען הימעל! נישמעהר, וואָס איז דאָ זיך צו וואונדערען, אַז איינגאַנצען היינגט דער יוד אויף אַ האָר, שטעהט אויף משקולת, אַ מינדסט קליינינגקייט ווירקט אויף דעם גאַנצען גאַנג פון'ם יודישען לעבען. דאָס יודיש מזל איז שוין אַזוי, משטיינס־געזאָגט. איבער אַ האָהן מיט אַ הוהן איז צעשטערט גע־וואָרען אַ שטאָדט טור־מלכא, און איבער אַ דעמבענע אַקס איז געוואָרען תל ביתר. אַזוי איז די יודענס אַלטע געשיכטע און אַזוי אויך די געשיכטע זייערע די נייע. פון אַ גאָרנישט ווערט אַ מוסקאַט־קול, פון שו־שו־שו יענעם אין די אויערען דונערט־בליצט, און עס גיסט זיך אוים אויף זיי די תוחכה.

אוי, איבער אַ שטאָט אין מזרח־וואַנד איז אין קאַבצאַנסק היינט אַ בייזע מהומה!

* *

*

נאָך העט־העט פון גאַנץ לאַנג, זינט עס האָט זיך אויסגעמויערט די קאַבצאַנסקער גרויסע קלויז ביז אין די שפּעטערדיגע צייטען, האָבען פאַרנו־מען דאָרט אַ שטאָט אין מזרח־וואַנד די לייבעליך. אַזוי האָט די גרעסטע, געהויבענסטע משפחה אין קאַבצאַנסק געהייסען אויף דעם נאָמען פונ'ם על־טער־זיידען — רב לייבעלי, זכרונו לברכה, דער נגיד, דער פּרנס־חודש, דער פיינע־בריה אין דער גאַנצער קהלה, מיט וועלכען קאַבצאַנסק האָט זיך שטאַרק מיחס געווען. די דאָזיגע שטאָט איז איבערגעגאַנגען בירושה פון טאַטעס צו קינדער ביז אויף לעצט צו רב אליקום געצילין, עליו השלום, איך אַ גרוי־סער פאַרנעהם, אַ תקיף, אַ כל־ולך אין הויף ביים דוקעס — דער פּריץ פון קאַבצאַנסקער שליסעל און נאָך אַנדערע גרויסע מאַיאָנטקעס. רב אליקום גע־ציל האָט געהאַלטען קאַבצאַנסק פונ'ם דוקעס באַרענדע, און איז נתעשר גע־וואָרען. מען האָט איהם געשאַצט אודאי אין אַ דריי־פיער זעקליך, חוץ זיין נחלה — אַ שאַרפע פריצעשע איינפאָרהויז מיט בעל־הבית'ישקייט און אַ בויר־דעם מיט היי, וואָס אינאיינעם האָט עס בסך הכל געמעגט בעטרעפען אויף טרפות שיינע־גראָבע עטליכע הונדערט קערבליך. יאָ, יאָ ס'איז אַ סברא, אַז נאָך אפשר מיט אַ שמיצעל אַריבער! זיין רייכקייט, זיין גרויסקייט איז געווען גאָר שלא כדרך הטבע. היינו, וואָס הייסט גרויסקייט? — גרויסקייט הייסט

נישט דאָס אַליין נאָר, וואָס יודישע קינדער אין שטעדטיל האָבען פאַר איהם געהאַט דאָס ניין־יעהריגע קדחת, דרך־ארץ הייסט עס, גאָר געקוואָלען אָנקוקענדיג זיין ליכטיג פּנים, משונה הנאָה געהאַט פון זיין ווילד ברייטקייט. ווי ער זיצט זיך אַ שטייגער אויף זיין שטאָט ברייטליך, די גרויז־גרויע באָרד, צעפלאָסען, דער טלית מיט איין עטרה פון פליטערליך איבער'ן קאָפּ און שאָקעלט זיך אַ געוואַלד; ניין דאָס איז נאָך גאָרנישט, פון יודענס דרך־ארץ האָבען איז אַמאָל גאָרנישט געדרונגען. אלא וואָס דען, אַפילו גוים, להבדיל, זענען פאַר איהם די כפּרה געווען, נישט אַנדערש איהם גערופען ווי „נאַש אַלאַקום“ (געציל איז זיי שווער געווען אויסצוריידען). דער עקאָנאָם פונ'ם הויף און אַמאָל טאַקי אויך דעם דוקעס קאַמערדינער אין עפּעס אַ מין טיזליק מיט טרעסטען און מעשענע קנעפּליך, פלעגען קומען שבת, יום־טוב עסען ביי איהם פיש. פאַר פּסח פלעגט ער פונ'ם הויף בעקומען ווייץ אויף מצה און אַ פּאָר אינדיקעס, אַזוי איז שוין עס געשטעלט געווען. ביים אויסגעבען די מיזינקע זיינע, איז זי, די כּלה הייסט עס, אויף מאָרגען נאָך דער חופּה, געגאַנגען מיט די מחותנים און מיט די כּלי־זמר צום דוקעס אין הויף. זי אַליין מיט איהרע כּשר'ע הענד האָט צוגעטראָגען דעם דוקעס אַ טאַץ מיט לעקיך און איינגעמאַכטס, מיט סטרודעל און מלכות־ברויטליך. דער דוקעס האָט עס מיט אַ משונה־זיס שמייכעלע צוגענומען, אַנידערגעלעגט אויפ'ן טאַץ אַ רויט־גילדענעם רענדיל, דרשה־געשאַנק הייסט עס, עפּעס געבעבעט, אָנגעבעבעט אַ פולע קאָפּ. אויסגעמישט קאַשע מיט מאָהן, אַלץ: חתע, חתע, פּאה'קעלע, ציצעלע, חוסיד, תלמוד, לאַפּסערדאַקלע, דער רוח ווייסט, וואָס ער האָט געמיינט, אַזאַ מין מזל־טוב ביי זיי איז עס אַפּנים. דערנאָך האָט ער, אָננעהמענדיג זי, די כּלה הייסט עס, ביים בעקעלע, אַ גלעט געטאָהן, איין מאָל און געזאָגט: פּיענקנאַ דיווטשאַטאַ! נאָך אַמאָל אַ גלעט, אַ קניפּ אין בעקעלע, און צו רב אליקום־געציל'ן שוין שמייכעלדיג געזאָגט: האַרנאַ או טעבי, לאַקום, צורקאַ! — אָט וואָס הייסט כּבוד, אָט וואָס הייסט גרויסקייט!...

נאָר געה טהו עפּעס דעם רבונו־של־עולם, אַז ער זיצט אויבען און דרעהט דאָס רעדעל, טאַקי ווי אין דעם „ונתנה תוקף“ דאָרט: מי ירום ומי ישפּל — ווער אַרויף און ווער אַראָב. בעדאַף זיך אין אַ צייט אַרום איבערדרעהען דאָס רעדיל, און רב א"יקים געציל פאַלט אַראָב, בלייבט אַ קבצן הייסט עס. יאָ, אַ קבצן וואָלט נאָך געווען נישקשה, נימער ערגער, וקבצנו ביחד, גלייך מיט אַלע קאַבצאַנסקער יודען, מיר נישט, דיר נישט, ווי זאָגט מען עפּעס — עט, פונדעסטוועגען לעבט מען דאָך, ברוך השם, אַביסעל נישט דערעסען, נישט דערטרונקען, מילאָ וואָס? בע!... נישט פערזינדיגען.

מען שטערבט אָב דאָס לעבען און מען שטאַרבט גלייך מיט לייטען. ניין, נישט אַ קבצן בפשטות איז ער געבליבען, נאָר אַ קבצן מיט מכות, מיט חובות. אייגענטליך איז ער נישט געבליבען, וואָרום ער איז גאָר לכתחילה נישט געוועזען קיין עושר, ווי מען האָט געמיינט. גלאַט, קאַבצאַנסק האָט איהם אייגנגעוויגט פאַר אַ נגיד, געהייבען אויף דרו׳זעס, האָט ער, ווי דער שטייגער איז, זיך געמוזט האַלטען. קאַבצאַנסק האָט געלוינט מאַכען איהם בײַ זיך פאַר אַ גביר כדי צו נעהמען בײַ איהם נדבות, און ער נעביך, אַז אָך און וועה צו איהם, האָט געמוזט געבען. עס טרעפט זיך אַמאָל צווישען יודען אַזוינע זאַבען. דער סוף איז געווען ווי געוועהנטליך — יבש! במזומנים נישטאָ קיין גראָשען, אַיינגעטונקט אין חובות, פאַר דער אַרענדע אַ צייט־לאַנג ניט גע־צאָהלט קיין ראַטע, פאַר בראַנפען דעם פריץ קומט אויך. הכלל, עס קומט, קומט, מען מאָהנט, מען פאָדערט. און דער ענטפער זיינער איז, ווי עס הייסט געוועהנליך בײַ סוחרים — קוממיות! רב אליקום געציל מיט זיין גוט האַרץ האָט עס נישט געקענט איבערטראָגען, זיך פאַרעסען און געשטאָרבען. דער פריץ האָט פאַר די חובות צוגענומען זיין הויז, געלייגט אַיין אַרעסט אויף די חפצים, אויך אויף דער שטאָט זיינער אין מזרח־וואַנד. דאָס הויזגעזינד רב אליקום־געצילים האָט זיך צושלעפט, דער אַהין, דער אַהער — אוים ליי־בעליך!

די שטאָט שטעהט ליידיג, נישט בעזעצט, זעהט אוים ווי אַ וויסטע אַלמנה. ליב איז זי איטליכען טאַקי, ליב און טהייער, צום האַרצען; נאָר וואָס טהוט מיען אָבער מיט דעם פריץ? ער איז, ווי איטליכער מאַגנאַט, אַ שטיקעל קאַפריז, ווי איטליכער שררה אַביסעל משוגע — עס ווילט זיך איהם זיין אַ בעל־הבית פון אַ שטאָט אין אַ יודישען מקום־קדוש! — אוי, ווי שטאַרק וועה עס טהוט דאָס יודישע האַרץ זעהענדיג, אַז יענעם אָרט, וואו עס זיינען געזעסען פריהער אַזוינע לייבעליך, אַזאַ רב אליקום געציל, וואָס ממש די שכינה האָט אויף איהם גערוהט, געהער אַצינד דעם פריץ! אַז אַ פריץ מישט זיך אַמאָל אַריין, ווען עס קומט איהם אָן דער שגעון, אין אַתה־הראתה. אין הקפות און ביים אויסוועהלען גבאים. אַ וועהטיג איז דאָס אַודאי אַ גרויסער, נאָר בעפרייען זיך פון אַזאַ גלות, אויסלייזען פון פרעמדע הענד די שטאָט צו־גלייך מיט דעם מקום קדוש, דערצו האָט זיך געפיהלט דער קאַבצאַנסקער עולם צו שוואַך, צו אָרעם און פאַרלוירען כמעט די האָפנונג.

צוויי פאַרשוינען נאָר, ווי עס האָט זיך שפּעטער ארויסגעוויזען, האָבען גע־האָט אַיין אויג אויף דער שטאָט, קומען צו איהר, איטליכער אויף זיין דרך — איינער איז רב שמעלקי, דער אַנדערער — חייקיל חיים — צוויי נישט קיין

גלייכע מענשען, איינער מיט דעם אַנדערען קידער־ווידער ווי צוויי קעטץ אין איין זאַק.

רב שמעלקי געהער צו דעם סאָרט נפשות, אויף וועלכע עס שיקט זיך צו זאָגען, אַז זיי זענען צווישען אונז מענשען דאָס איגענע, וואָס אוגערקעס אַ שטייגער צווישען דעם גאָרטענוואַרג. עס טהוט זיך אַ וויז פריהמאָרגענס אין גאָרטען דאָרט, וואו נעכטען האָט מען גאָרנישט בעמערקט, אַ גרויסע גרינע אוגערקע, עפּעס פּלוצלים, גאָר אומגעריכט. אוגערקעס, אַזוי הייסט עס, וואַקסען ביי נאַכט, אַז עס זעהט נישט קיין אויג — און אַזוי אויך די פיינע בריות. איינער עפּעס אַ יודעל, אַ שמעלקי פונ׳ם געמיינעם קאַבּ־צאַנסקען עולם, ווער האָט איהם געהערט, ווער האָט איהם געוואוסט, איז פּלוצלים פון דער ערד אַרויסגעקראָכען — און מזל טוב דיר, קאַבּצאַנסק, מיט דיין אוגערקע, מיט אַ ניי־אויסגעוואַקסענעם רב שמעלקי! מאַך שהחיינו.

רב שמעלקי — ער האַלט עס היינט די קאַבּצאַנסקער אַרענדע, איז אַ פאַקטאָר אין הויף, אַ מאַכער אין שטאָדט און שטאַרק געהייבען.

דאָס חשיבות פון רב שמעלקין איז, וואָס ווי שטומפּיקליך ער איז אויף דער עברי, נישט אַזאַ געלערענטער, אַזוי אַ שאַרפער אַ גרויסער פרומאַק איז ער. אַזאַ מאַמין ווי ער איז נישטאָ אין דער גאַנצער וועלט זיין גלייכען. ער גלויבט אין אַלסדינג, וואָס נישט פאַר זיין שכל. — גלויבט אין גאָט און אויך אין רוחות, גלויבט אין חלומות, אין ניסים, אין כשוף און אָבּ־שפּרעכעניש. אויך די מעלה מוז מען איהם נאָכזאָגען, אַז ווי גרוים ער האַלט זיך פאַר קליינע, אַזוי קליין האַלט ער זיך פאַר גרויסע; ווי שטאַרק ער שטעהט פאַר אַ פּיטצעל כבוד דאָ אין שטעדטיל, אַזוי איז ער מוחל אויף זיין כבוד דאָרט אין הויף, אַ שטייגער, לאָז מען זיך שפּעטען פון איהם וויפיעל דאָס האַרץ גלוסט, מאַכט איהם נישט אוים, און ווי אַ בריה ער איז צווישען דאָס זייניגע מיט דער צונג, אַזוי נעהמט איהם דאָס לשון, ציטערט פאַר דעם פּריץ׳ס אַ בליק.

רב שמעלקי, אַ שטייגער, האָט, זינט ער איז אַ רב שמעלקי, שטאַרק חשק צו די לייבעליכעס שטאָט, ווייסענדיג ביי זיך זעהר גוט, אַז דורך דעם וועט ער ווערען געהויכט. ווי באַלד ער בעזיצט די שטאָט אין מזרח, האַרט נעבען ארון־קודש קרוינט ער זיך שוין מיט אַ פיינזילבערנער עטרה אויפ׳ן טלית, בעקומט ער שוין מיט רעכט, לכל־הדעות, די בעסטע עליה, ששי, און צו־גלייך דערמיט דעם טיטעל מורנו — אַזעלכע זאַכען, וואָס קיין בעסערס, קיין העכערעס דערפון איז ביי יודען מעהר נישטאָ. נאָר בעטראַכטענדיג זיך, אַז דער בעל־הבית פון דער שטאָט איז דער פּריץ, איז איהם באַלד טאַקי פאַר־

גאַנגען דער חשק און האָט אַראָבגעלאָזט די נאָז. אין דעם עולם'ס אַ שמועס אַמאָל: „געוואַלד, רבּ שמעלקי! ווען וועט שוין אונזער מקום קדוש אַרויס פון גוי'עשׂע הענד“? פלעגט רבּ שמעלקי מיט אַ פרום־זיפּצעלע ענטפערען: וואָס קענען מיר טאָהן? וואַרט, בּרידערליך, בּיז השם־יתבּרך וועט רחמנות האָבּען, טהאָן אַ נס, חאַפּט זיך נאָר נישט פאַר דער צייט...

יאָ, רבּ שמעלקי איז אַיין אוגערקע, אַזעלכע, וואָס וואַקסט אוים סוף זו־מער, בּשעת אויף גאָטס וועלטיל רוקט זיך אָן דער גלות פונ'ם ווינטער, זי איז געל, קרום, געבּויגען נישט ווי אַיין אוגערקע בּעדאַרף זיין, האַרט, בּיטער אויסגעטריקענט אָהן אַ קאַפּעלע זאַפט!...

אַקעגען אַזאַ געלער, פוילער אוגערקע, ווי רבּ שמעלקי, איז אַ שעהן־פריש קאַרפירער אתרוג'ל חייקיל־חיים פון דער נייער שטאָדט — אַזוי הייסט יענער קליינער טהייל קאַבּצאַנסק, וואָס אויף יענער זייט בּריקעל, וואו די לופט איז אַבּיסעל פרייער, די אַיינוואָהנער דאָרט אַבּיסעל נישט אַזוי... בּיי זיי, הייסט עס, איז אויך רעכט אַבּיסעל עולם הזה. אַלט־קאַבּצאַנסק קוקט אויף זיי פאַרדרעהענדיג אַבּיסעל די נאָז, עפּעס דאַכט זיך איהר, ס'איז אַבּיסעל גראָבּליך... דאַכט זיך דאָס... יודישליך און פאָרט עפּעס נישט דאָס... דאָס שיינדיל פון דער נייער שטאָדט, אָדער ווי זי הייסט ניי־קאַבּצאַנסק, איז געוועזן חייקיל־חיים. דאָרט איז ער געבּוירען געוואָרען בּיי זיין טאַטען, עליו השלום, וואָס איז געווען אַ יוסטער בּעל־הבּית, אַ קרוב מיט די לייבּעליך. דאָרט איז ער אויסגעוואַקסען, חתונה געהאַט און גע־וואוינט בּיז דער איצטיגער צייט. ער בּעדאַרף אַלט זיין היינט אַקעגען אַ פערציג יאָהר. אַ מושלם איז חייקיל־חיים, טאַקי ווי מען זאָגט מיט אַלע מעלות. וואָס ווילט איהר קען ער נית? ווילט איהר לערנען, איז ער געלערענט; ווילט איהר לשון, איז לשון, אָבּער אַזוי מליצה'דיג, טיף, ווי הייסט עס עפּעס היינט, פּסיכעלאָגיע; טיף מיט אַלע קונצען אין דער נשמה אַריין. ווילט איהר פּאָליטיקע, איז פּאָליטיקע, און ווילט איהר אפשר חקירה, איז אויך חקירה. הכּלל, ער איז אַ בּעל־מוח, אַ מושלם! פונדעסטוועגען האָט אַלט־קאַבּצאַנסק איהם דאָס מוחל געווען און שטאַרק געהאַלטען פון איהם פאַר זיין גוט האַרץ, פאַר זיין שעהנער בּענעהמונג און צוגעלאָזטקייט צום קלענס־טען אַפילו. בּעזאָנדערס האָט איהם אַלט־קאַבּצאַנסק ליעבּ געקריגען זינט ער האָט זיך צו איהר איבּערגעקליבּען, פונ'ם נייעם בּית־מדרש דאָרט זיך איבּער־געטראָגען צו איהר אין דעם אַלטען. פאַר וואָס ער האָט זיך איבּערגעקליבּען? דערויף איז דאָ אַ סך סברות, נאָר וואָס מאַכט עס אוים, צום עסק געהער זיך

עס כלל נישט אָן, ער האָט ליב אַלט־קאָבצאַנסק, אַלט־קאָבצאַנסק האָט ליב איהם — און, ווי אַ ליטוואַק זאָגט, פּטור!

די קלויז האָט אויפגענומען חייקיל־חיים׳ן בײַ זיך אונטער־אויבען. די אַלע אַנדערע געהייבענע שטעט דאָרט זענען נישט געשטאַנען ליידיג, נאָר דער אונטער־אויבען איז אויך נישקשה. ער האָט זיך עפּעס זיין בעזונדער מין חן. ציהעט צו זיך־צו נאָר טאַקי ווי אַ מאַגנעט. דאָרט איז געוועהנטליך אַ מקום־מנוחה פאַר אײַדעלע מענשען פונ׳ם בעל־הבית׳ישען שטאַנד, וואָס האָבען ליב זיך צו וואַרמען, אַרײַנקוקען אין אַ ספר, ניט אין דער גמרא דאָרט, וואו מען בעדאַרף צוליגען מוח, נאָר אין אַגדתות, אין מדרש, וואו עס ווערט דערצעהלט וואונדערליכע זאַכען, חידושים ונפלאות. פון וועלכע עס ווערט עפּעס וואַרעם, גרינג, אויף דער נשמה. דאָרט אונטער־אויבען הייסט עס, רעדט זיך עפּעס געשמאַק, מיט אַפּעטיט; עס פיהלט זיך אין איטליכען שמועס, אין יענעמס אַ וואָרט עפּעס גאָר אַ בעזונד׳ער מין טעם. חייקיל־חיים מיט זיין געשליפען צינגעל, מיט זיין בריה׳שקייט איז פאַר זיי געוועזען סחורה, ווי געווינשען. פון איהם פלעגען זיי הערען אַמאָל אַ פריש וואָרט, אַזוינס פון וואָס פריהער האָט זיך זיי אַפילו נישט געחלומט. ער האָט מיט זיינע מעשיות זיי אײַנגעגעבען שכל, צוגעגעבען מוטה, אַרײַנגעזעצט אין זיי פּשוט אַ נייע נשמה. די רעדליך מענשען אַרום איהם האָבען פון טאָג צו טאָג געוואַקסען, מען האָט זיך מחיה געווען הערענדיג עפּעס אַ גוט וואָרט. נישט אומזיסט האָט ער געהייסען מכלכל חיים, ער האָט אַרײַנגעטראָגען אין דעם אַלט־קאָבצאַנסקער עולם אַ נייע וועלט מיט אַ נײַ לעבען. בידנע, דערשלאָגענע קאָבצאַנסקער ברידערליך, זיי האָבען נעביך ערשט דערפיהלט, אַז זיי זענען אויך מענשען, אַז זייער נשמה איז אויך נישט פון קליאַטשע!

און מיט אַזעלכע מענשליכע געפיהלען ווי שטאַרק ביטער זיי האָט גע־מוזט זיין, אפשר הונדערט מאָל נאָך ערגער ווי פריהער, צוזעהענדיג, אַז דאָס שטיקעל מקום קדוש, דער איינציגער טרייסט זייערער אין לעבען, דאָס איינציגע אָרט, זייער היים. זייער אַלץ־מיט־אַנאַנדער, וואו אויסצווויינען זיך אַמאָל, וואו אויסצוגיסען זייער הארץ פאַר דעם פאָטער אין הימעל — אַז דאָס דאָזיגע מקום קדוש, דאָס חיות זייערע, איז אַצינד אין די הענד ביים פּריץ, וואָס מאַכט זיך דאַרויף אַ שפּיל, אַ געשפּעט, טהוט דאָרט וואָס ער וויל, ווי עס קומט איהם אָהן דער שגעון, ער איז דאָרט, אַז אָך און וועה. דער בעל־הבית, און זיי עפּעס טאַקי נאָר ווי אײַנגעבעטענע געסט — אַ גלות, וואָס איז שווער צו דערליידען!

בײַ אַנדערע וועט די גאַנצע דאָזיגע זאַך, זיין אפשר אַ געלעכטער, נאַ־

רעשקייטען, פון וואס משטיינס-געזאגט, מען האט דא צו ריידען! נאר לאזען יענע איבערקומען אויפן קאבצאנסקער עולם'ס שטאנד, וויסען וואס הייסט אזוינס עלענד, נויט, אבהייננגען אינגאנצען פון א פריץ, א קאפריז; וויסען וואס פאר אזעלכע נעביך הייסט אזוינס א מקום-קדוש, — אוי, וואלטען זיי דענסטמאל געפיהלט, גערעדט, נישקשה, אנדערע ווערטער!

חייקיל-חיים האט גוט געפיהלט די מיאוסע קאבצאנסקער לאגע, ער אליין איז דאך, אין גרונד גענומען, אויך א קאבצאנסקער, און ליגט מיט זיי אינאיינעם, ווי מען זאגט, אין קוואס. ס'איז איהם געווען א בושה, א חרפה, א וועהטיג, זיין אזוי מיאוס דערנידערדריגט, לאזען זיך טרעטען ווי א ווארעם אונטער די פיס, קריכען, זינגען דעם פריץ „מה-יפית" — ניין, אזוינס איז נישט פאר איהם! ער האט זיך אריינגענומען אין קאפ, נישט אנדערש טאקי ווי בעפרייען דאס מקום-קדוש. לאז מען חאטש האבען דא ביי זיך א שטיקעל מנוחה, נישט צו זיין צו שאנד און שפאט.

איינמאל, חנוכה, ווען יודישע קינדער מענשלען זיך, נעהמען זיך איבער מיט די גבורות און מלחמות פון זייערע גבורים פארצייטענס, זאגען בעהארצט על-הנסים, שפילען אין דריידיל, אין דער האפנונג, אז זיי וועלען נאך, נישקשה, מיט דעם אויבערשטענס ניסים דרעהען וועלטען — דענסטמאל, אז חייקיל-חיים האט, אריינגעלאזען זיך אין א ברייטליכען שמועס איבער חנוכה, געגעבען דעם עולם צו פארשטעהען, אז ניסים זענען זיך ניסים, פונדעסטוועגען טהאן בעדארף א מענש טהאן טאקי זיינס, און ווען די חשמונאים זאלען נישט געווען אנהויבען די מלחמה מיט דעם שונא, וואלט דער נס פון חנוכה נישט געקענט זיין, איז ער אט פונ'ם דאזיגען שמועס ארויף אויף דעם קאבצאנסקען מקום-קדוש, וואס איז אין פרעמדע הענד, און בעוועגט דעם עולם, פריווען זיך טהאן וואס נאר מעגליך, אז זיי זאלען זיין די בעלי-בתים דארט. — איך פון מיין זייט, האט ער געזאגט, בין גרייט צו טהאן אלסדינג, נישט שפארען קיין מיה, קיין צייט, אבי ווילט איהר נאר, עס זאל קיין מניעה נישט זיין פון געלד. די האניג-זיסע ווערטער זיינע האבען זיך איהם געגאסען פונ'ם מויל גלייך די קאבצאנסקער אין הארץ אריין. די זאך איז אריין אין טעם. וואס ווייטער ווייטער זיך פארברייט, ביז לסוף האט געקלונגען מיט איהר גאנץ קאבצאנסק.

רב שמעלקען איז די דאזיגע זאך געווען ווי א מעסער אין הארץ, עס האט איהם געשטאכען ביז אין דער זיבענטער ריפ. פאר וואס? ערשטענס, דערפאר וואס איטליכער גראבער יונג, דערצו נאך א פרומאק, האט אמת פיינט א מענשען איין איידעלען, א געלערנטען. דער גאנצער טהוער דרינען

איז דאָך חייקיל-חיים, וועלכען ער קען נישט אָנקוקען. צווייטענס, דערפאַר וואָס חייקיל-חיים קען מיט דער צייט זיך דערשלאָגען צו די לייבעליבעס שטאָט, און דעם כבוד האָבען ווילט זיך דאָך איהם אַליין. דריטענס, דערפאַר וואָס איז אַ מורא אײַנצוררייסען מיט דעם פּריץ, ער קען ברוגז ווערען און דורכדעם זאָל עס איהם חלילה שאַדען צום עסק, צו דער אַרענדע. און פערטענס איז גאָר פּשוט, דערפאַר וואָס אַ רב שמעלקי מוז זיין תמיד דאַווידער, וויל יענער אַזוי, וויל ער דוקא פאַרקעהרט; זאָגט יענער „יעהופּעץ" זאָגט ער אויף-צו להכעיס „פּויבעריק"... פונדעסטוועגען האָט רב שמעלקי זיך דאַרוים כלומרשט גאָרנישט געמאַכט, אַלץ געזאָגט ווערטליך, געפרעגט קשיות מיט אַ שטעכעדיג שמייכעלע, אַ שטייגער אָט אַזוי:

— ווילט איהר, הייסט עס אַפנים, ווי פריהער פּיליינגעוועזען אין מקום-קדוש, פאַרגעסט-זשע נישט, מיינע ליעבע יודען, אַז די שטאָט דאָרט געהערט דאָך פאַרט דעם פּריץ.

— מילא, וואָס זשע איז? — ענטפערט מען איהם פונ׳ם עולם — דער פּריץ האָט דאָך זי אין האַנד פאַר חובות, נו וועט מען זי אויסלייזען.

— און געלד, מיינע ליבע יודען? ווער וועט עס געבען געלד, אפשר אייער מכלכל חיים?

— נישקשה, רב שמעלקי! געלד וועט זיין, לאָז נאָר קאַבצאַנסק וועלען.

— קאַבצאַנסק! אַ געלעכטער חלעבען, זעהט איהר — אויף צו נעהמען, אָך, איז דאָ אין קאַבצאַנסק, אָהן עין-הרע, זעהר פיעל בעלנים! נאָר לאָז זיין אַפילו אַזוי — אויסלייזען. געלד איז דאָ, וועט דען, פרעג איך אייך, קאַבצאַנסק אַ סך דערפון אַרויסקומען? גאַנץ קאַבצאַנסק אין מזרח-וואַנד וועט דאָך נישט אַרויפקריכען, הייגט צו וואָס, נאָך אַמאָל פרעג איך אייך, זאָל...

— שאַ, לאָזט זיך דינען, רב שמעלקי! פאַלט איהם אַריין אין די רייד איינער פונ׳ם עולם; דאָ געהט נישט מעהר, פאַרשטעהט איהר, ווי אין דעם פינטעלע, אין דעם י ו ד י ש ע ן פ י נ ט ע ל ע. יודישט מען די שטאָט, דאָס הייסט זיצט ווידער אויף איהר אַ יוד, געווינט דורך דעם גאַנץ קאַבצאַנסק זעהר פיעל. זי וויים דענסטמאָל, אַז זי האָט אַ מקום-קדוש, און דאָס אַליין וועט איהר צוגעבען אַ שטיק געזונד, פרישע קרעפטען און שטאַרקען דעם גייסט. חי וועט הייסען געלעבט!

— פּ ש ש ש ש! מאַכט רב שמעלקי, פאַרקרימענדיג זיך מיט אַ זויערע מינע, אוי, וועט זיין חי געלעבט, אוי, וועט מען וויסען וואָס הייסט אַזוינס דער׳רגזנ׳ען אַ פּריץ!

מעהר האָט רב שמעלקי נישט געזאָגט; ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזען שפּעטער, האָט ער מעהר טאַקי געטהאָן ווי גערעדט.

אַי, האָט זיך עס פון יענער צייט אָנגעהויבען טהאָן, טהאָן!...

זומער איינמאָל אין דער פריה, אַז דער קאַבצאַנסקער עולם איז מיט די טלית־און־תּפילין־זעק געגאַנגען פריה צושפּילעט, די הערצער אָפּען אַקעגען דער זון, משונה הנאָה האָבענדיג, ווי זי באַקט, וואַרעמט גאָר מחיה; געזעהען פאַר זיך גאָטס שעהן וועלטיל: בוימער, גרינס, געוועקס, אָבשאַצענדיג ביז זיך אין געלד די סחורה, דאָס גערעטעניש, הייסט עס, אין גאָרטענוואַרג: ציבעלעס, רעטיך, קאַרטאָפּעל, וואָס וועט, געלויבט דער אויבערשטער, זיין היינטיגס יאָהר, — מיט אַ־מאָל הייבען זיך אויף פון עק גאַס זיילען שטויב, עס לאָזט זיך הערען אַ רעש, אַ געפּילדער: מע, מו, מע־ע! ערשט וואָס? דאָס מעקעט־מוקעט, לויפט הונגעריג, פערשמאַכט די טשערדע בהמות צוריק פונ'ם פעלד, גאָר פלוצלים, נישט אין דער געוועהנליכער צייט. עס ווערט אַ ליאַרעם, אַ געשריי, אַ בייז וואונדער: האַ, וואָס איז? און דער עולם בעקומט באַלד טאַקי די פינסטערע בשורה: אוי וועה! דער פּריץ וויל מעהר נישט לאָזען פיטערען זיך ביי איהם אויפ'ן פעלד די יודישע בהמות ווי פריהער.

שלעכט, גאָר ניט קיין גוטער משא־ומתן!... לויפט מען דאָך מסתמא אין הויף צום אָדון הגדול, וויינען, בעטען. איז אָבער צום פּריץ נישט צו צוטרעטען, מען לאָזט נישט אויף דער שוועל. פאַלט מען אַריין מיט אַ געבעט צום עקאָנאָם: טאַטעניו, האַ־צדיגער, העלף! זאָגט ער: יודעליך־יודלאַקעסליך, ניין! — שרייט מען: אוי, נשמה'ניו, ליובעניו, פאַר וואָס? — ענטפערט ער: דער פּריץ איז בייז. איהר יודעליך־חאַלאַמייעליך, האָט ער געהערט, ווילט איהם פאַרטרייבען פון דער שטאָט. — איז מען, ווי דער שטייגער איז, איהם מטמא, אַריינשטעקענדיג איהם אין דער האַנד אַ מטבע. — נאַ, טאַטעניו, נשמה'ניו, נעהם! ער זאָל חאָטש בגנבה לאָזען יודישע בהמות זיך פיטערען ערגעץ־וואו און אַוועקוקען, צומאַכען די אויגען. די מטבע נעהמט ער — ער איז בטבע נישט קיין שלעכטער מענש — און באַלד טאַקי בעט ער ווייטער. — הכלל, ס'איז געמאַטערט, עס קומט אָן, שונא ציון, מיט ווערעם.

און געשטעקט אין דערמיטען, ווי מען איז זיך דערגאַנגען, האָט רב שמעלקי, דאָס איז געווען זיין מלאכה.

אָט דענסטמאָל, איז אַרוים דאָס פייער — אַ כעס, אַ צאָרען, אַ מחלוקת, און קאַבצנסק ווערט צוטהיילט אין צוויי מחנות, אויף מעסער־שטעך איינע מיט די אנדערע.

די פון חייקיל־חיים׳ס חברה־לייט, אָדער ווי זיי הייסען דאָרט מכלכל־חיים׳ניקעס, שווייגען נישט אין זייער זאַך: — זיי פּייערען. יענע, פון רב שמעלקעס לייט, שמעלקעניקעס, הייסט עס, בעלי־בתּים פּראַקטישע, וואָס די פּרנסה זייערע איז פון דער אָרענדע, שווייגען אויך נישט. — פּייערען.

און צווישען די צוויי פּייערען זענען צו ערשט געשטאַנען די קאַבצאַנס־קער בהמות, און דערנאָך, — אַ ביטער רחמנות נעבּיך — די קאַבצאַנסקער כּלי־קודש.

מילא, בּהמות זענען בּהמות, קיה הייסט עס שטילע בּרואים מיט דרך־ארץ. פון זיי, אַז זיי האָבּען אַמאָל געהונגערט, געהינעט אין דער היים, איז איז נאָך געווען צו דערליידען. ציגען אָבער, שקצים, ווייסע־חברה׳ניקעס, אַז זיי געהען נישט אין חדר, אין פעלד הייסט עס, קעהרען זיי אַ וועלט און זע־נען פול אין אַלע ווינקעלעך. מען בעדאַרף וויסען, אַז אין קאַבּצאַנסק איז דאָ אַ גרויסע עדה ציגען, ווי בּאַלד זיי איז נישט דערגאַנגען אַמאָל אין דער קישקע, האָבּען זיי אָנגעטהאָן מעשים — געשפּרונגען אין די גערטנער, גע־קראָכען וואו מען בעדאַרף נישט, געחאַפּט אין מאַרק פון די מולטערם און אויפ־געוויגעלט אַ קענען זיך אַ שטאָרט מיט מענשען און מיט הינט, להבדיל. וואו ערגעץ אַ הונד האָט געעפּענט אַ מויל, געבּילט, געהאַווקעט, זיך געלאָזט הע־רען וויים איבּער די גאַסען. די שטאָדט איז געווען אויף, פּשוט נישט אויסצו־האַלטען. מען געהט אָרום דול אָהן קעפּ און מען איז גערען ווי מעגליך פון דער צרה פּטור צו ווערען. — אָט דאָ הויבּט זיך אָן אַ מעשה מיט געלד, די אַלטע מעשה מיט צונויפנעהמען בּיים עולם געלד! און מיט צונויפ־נעהמער האָט מען בּרוך השם, קיין דאגה נִיט, הלואי אַזוי פיעל געלד וויפיעל צונויפנעהמער עס זענען דאָ. די נעהמען צונויף געלד פאַר דעם עקאָנאָם מיט די בּעדינטע אין הויף, לאָז מען האָטש האָבּען אַ חיי שעה, אַ רוהיגע מינוט פון די הונגעריגע בּהמות; יענע נעהמען צונויף אויסקויף־געלד פאַר דעם פּריץ, און נאָך אַנדערע נעהמען צונויף גלאַט אַזוי געלד. אויף הוצאות, הייסט עס. יודען, זאָגט מען, גיט געלד! פון איטליכם בּהמה אַזוי פיעל און אַזוי פיעל...

ערגער נאָך פון די בּהמות איז געווען נעבּעך די כּלי־קודש: רבנים, חזנים, שמשים, שוחטים אַ שטייגער, זיי איז געווען בּיטער און פינסטער פון אַלע זייטען. סיי־ווי־סיי, וואוהין זיי זאָלען זיך נישט קעהרען, ווענדען, וועט בּרענען אויף זיי אַ פּייער פון דעם אָדער פון יענעם צד. בּיידע צדדים זענען צו׳להכעיס׳ניקעס, טהוען אין דער גאַל אַריין איינער דעם אַנדערען. פאַר גרויס פּאַרכט און איבּערטראַכטעניש האָבּען זיי, די כּלי־קודש הייסט עס, ווי די

צוזולטע זיך געחאַפּט, אַליין נישט רעכט צו וויסען אויף וואָס פיר אַ וועלט זיי זענען, און מקיים געווען אַלסדינג: אַ שמעק דאָ, אַ שמעק דאָרט, אַ שאָקעל מיט'ן קאָפּ דעם, אַ שאָקעל מיט'ן קאָפּ יענעם, אַ שפּרונג אַהין, אַ שפּרונג אַהער, און אַ שפּרונג־אָב צוריק — נישט אַהין און נישט אַהער. אַלסדינג האָבען זיי געטהאָן, זיך געשטרעקט, ווי מען זאָגט, אין אַלע עקען — און זענען נעבעך אומגעקומען, געוואָרען קדושים, אַ שיינע ריינע כפּרה פּאַר יודישע קינדער! עס רעש'ט זיך קאַבצאַנסק, און דאָס מחלוקת דאָרט וואַקסט, וואַקסט!

דען כּפי ס'איז בעקאַנט, מאַכט זיך נישט אין דער וועלט קיין זאַך, וואָס זאָל נישט מיטברייינגען מיט זיך צוגלייך איהרע געוויסע בעשעפענישען און דינען זיי פּאַר אַ מיטעל צום לעבען. אין אַ בלאָטע, אַ שטייגער, האַלטען זיך טייפּעל; אין אַ קאַליזשע — זשאַבעס; וואו אומרייניגקייט־שוויבלען־גריבלען אַלערליי מיני שרצים, און וואו קריעג, מחלוקת — שפּראָצען, קומען אויף מענשליך אַזוינע, דער שוואַרץ יאָהר ווייסט ווער זיי זענען, וואָס ציהען דערפון די פּרנסה בכבוד, זענען שטאַרק אין דער מאָדע און גילטען ביי אַלע נאַראָנים.

אָט אַזוינע מענשעליך, אַזעלכע מאָדנע נפשות עפּעס גאָר נייע מיני־כּלי־קודש, זענען אַרויפגעשוואומען אויך דאָ, אין קאַבצאַנסק, בשעת דער מהומה, געוואָרען רעדעל־פיהרער און זיי האָט געטויגט צום עסק אונטערצובלאָזען דעם פייער, די שנאה זאָל וואַקסען. זייענדיג לפנים הייסע חסידים חייקיל־חיים'ס, האָבען זיי געמיינט ביי זיך, איהם צו פיהרען ביי דער נאָז, ער זאָל ביי זיי זיין ווי דער בער ביים ציגיינער, וואָס פיהרט זיך מיט איהם אַרום פון שטאָדט צו שטאָדט, שפּילען די קאָמעדיע, זינגען, טאַנצען — און מאַכען די קאָפּיקע.

— קומט, חברה — האָבען די מענשעליך געזאָגט — קומט, לאָמיר נעהמען קאַבצאַנסק אין אונזערע הענד אַריין!

קאַבצאַנסק האָט עס דערהערט, איז זי פאַרצאַפּעלט געוואָרען! עס האָט אין איהר געקאָכט און געראַשט ווי אין ים בשעת אַ שטורמווינד. פון ביידע מחנות זענען אַרויס גבורים אויף אַ מלחמה איינע אַ קעגען די אַנדערע — און די ערשטע הייסע פייערדיגע פּעטש זיינען געפלויגען אין קלויז איבער גבאות... פון דאָרט זענען זיי געפלויגען ווייטער ווייטער, אַ שרעק! אַ קאַטאָוועס עפּעס אַז יודישע קינדער צושפּילען זיך די געבליטען, דענסטמאָל הערט מען נישט אַ וועלט, ליגט מען נישט קיין כּבוד יונגע אויף אַלטע,

קינדער אויף טאַטעס, איין עם־הארץ שעמט זיך נישט צו זאָגען אַ דעה אין לערנען!...

פעטש זענען געפלויגען און פליהען נאָך עד היום, — און די קאַבצאַנסקער יודען, אַז אָך און וועה צו זיי, האָבען טאַקי נעביך אַ פּנים ווי די אויסגעפּאַטשטע!

די זאַך גופא, פון וועלכער די אַלע קריעג האָבען זיך גענומען, האָט שוין נישט אַזוי אויסגעמאַכט, גלאַט דאָס קריעגען זיך אַליין איז געווען אַ געשעפט, בּיי אַ טהייל געהט עס אינגאַנצען נישט מעהר ווי אין נצחנות, עס מעג זיך זיין וואָס עס וויל, אַבּי וויזען יענע ווער עלטער ער איז. פון גערעכט נישט גערעכט, פון יודישקייט נישט יודישקייט, קענען נישט קענען — איז דאָ ניט די ריידע, דער עיקר איז אויספיהרען. און ווידער בּיי אַ טהייל, בּיי יענע מענשליך, אַ שטייגער, געהט עס נישט מעהר ווי אין דער פּרנסה, דערוויל איז עס דאָך אַיין עסק — הו־הא! אַ לויפעניש, אַ פליהעניש אַהין אַהער, אַ שרייבעניש, אַ שושקעניש, און דערליינען צום פאָלק ישראל נישקשה דערלייגט מען נישט, אָך, מען מעג איהם, אודאַי, ליב האָבען...

די אַלטע כּלי־קודש זאָלען זיך מיהען, האָבען דאָך אויך ליב געהאַט דאָס פאָלק ישראל, געקרעכצט אויף גלות השכינה. נאָר די היינטיגע קאַבצאַנסקער נייע כּלי־קודש האָבען איהם ליב און קרעכצען אויף גלות השכינה טע־טע־טע, גאָר אויף דער נייער מעטאָדע... היינטיגע זענען נישט קיין פּאַרווײנטע נשמות ווי די אַלטע. היינטיגע זענען גרויסע בעלי־בטחון'ס. אין האַרצען מעגען זיי זיך וויסען, אַז ס'איז פּע, דאָך מאַכען זיי אַ פרעהליכע מינע, זענען תמיד אויפגערוימט מיט שיינענדיגע פּנים'לעך, פאַרזיכערען, אַז זייער צד איז געהויבען, עס וועט, אם־ירצה־השם, זיין רעכט — לאָזען, הייסט עס, די שמעלקעניקעס צופוקעט ווערען!

ס'איז אַ פוקעניש, אַ צעזעטצעניש, בּיידע צדדים זענען אָנגעצונדען, לעגען צו קנויטליך איינער דער אַנדערען, און קאַבצאַנסק קאָכט.

אינמיטענדרינען, ווי דאָ טהוט זיך אַזוינס, העכערט דער פּריץ דעם צינז פון די קאַבצאַנסקער הייזער, אַ צעהן מאָל מעהר ווי פריהער, און לאָזט מודיע זיין די בעלי־הבּתים מיט דעם האַרבען וואָרט, אַז ער וועט איינגעבען פּאָרמאַלנע וואו מען בעדאַרף, אַז מען זאָל יענע, וואָס ווילען ניט צאָהלען וויפיעל ער האָט געשטעלט, אַרויסטרייבען פון זייערע הייזער, וואָס שטעהען אויף זיין גרונט. עס ווערט אַ גערודער, אַ קאָכעניש אין דער גאַנצער שטאָדט: גוואַלד רבונו של עולם, ס'איז דאָך נישט אויסצוהאַלטען, ס'איז [illegible]

איבער די כחות! לויפט מען דאָך, ווי דער שטיינער איז, אין הויף, צום פּריץ. אדוני פּריץ! שרייט מען, פּאַלענדיג איהם צו די פיס: אָ, זאָל ברומען דיין רחמנות אויף אונז! — דער פּריץ אָבער ענטפערט נישט קיין וואָרט. ברומען ברומט אַפילו — נאָר דאָס ברומען הינט, דער פּריץ האָט אָנגערייצט אויף זיי זיינע הינט. חאַפּט מען די פיס אויף די פּלייצעס און מען אַנט־לויפט... אַז בקשות העלפען נישט, מאַכט מען זיך האַרץ שטעלען זיך דעם פּריץ אַקעגען. וואָס הייסט? טענה'ט מען, צינז איז צינז, איין מקח אויף תמיד. די הייזער זענען אונזערע, פון אָבות אבותינו. וויל ער נישט מיט גו־טען, מוז מען זיך מיט איהם לאָדען. אדרבה, טאַקי איינגעבען. נישקשה, ס'איז דאָך דאָ עפּעס יושר, מענשליכקייט אויף דער וועלט!

האָט קאַבצאַנסק, ברוך־השם, אַ נייעם עסק! בעדאַרף מען דאָך שתדלנים. אָך, דאַרוף זענען דאָך עפּעס דאָ מענשליך, יענע בריה'ס־מענשליך! עס פער־שטעהט זיך מען קלייבט זיי אוים צו שיקען אַהינצו, אין דער גובערניע. בע־דאַרף מען דאָך אויף הוצאות. אַ פאָהר אַהין אַ פאָהר צוריק, איין עס, אַ טרונק קאָסט דאָך געלד, און וואו זענען ווייבער? די ווייבער אין דער היים איבער־לאָזען בעדאַרף מען דאָך עפּעס אויך. — טרעסעלט מען אוים אַלע פושקעס. פון יענעם געלד, וואָס פון די בהמות, פאַרנעהמט מען אויך. קאַבצאַנסק ברייננט זיך אוים. קאַבצאַנסק טהוט זיך אַריין אינגאַנצען אין „זאַקאָנעס", קינד־און־קייט שאַרפען דעם מוח, טהוען־אויף סברות, ווי די געלערענטע אַד־וואָקאַטען. ס'איז דאָ צווישען זיי אויך, אַהן עין־הרע, פיעל גרויסע און קליינע יאַבעדניקעס. קאַבצאַנסק ליגט אין קאָפּ נישט מעהר ווי איהר משפט, עס קריכט איהר אַרוים די אויגען וואַרטענדיג דעם סוף. ברוך־השם, זיך דערלעבט. עס הויבט זיך אָן דאָס לאָדעניש — און מען פאַרשפּיעלט! — באשר וואָס איז? לערענט מען דאָרט דעם פשט, צינז, אמת טאַקי, טאָר אַ פּריץ נישט, על פי דין, העכערען. נאָר אַזוי ווי פאַר עטליכע יאָהר צוריק האָט דער קאַבצאַנסקער דוקעס מוסיף געווען פאַר איטליכען בעל־הבית אין קאַבצאַנסק עטליכע קאָפּיקעס אויף דעם צינז, און קיינער האָט זיך נישט געמאַכט דאַרוים און בשעת צאָהלען נאָך צושריבען זיך ביי איהם אויף פּאַפּיר, הייסט דאָך עס שוין זינט דענסטמאָל, אַז זיי, די קאַבצאַנסקער בעלי־הבתים, זיטצען אויף דעם דוקעס ערד נישט בתורת צינז ווי פריהער, נאָר בתורת אַרענדע, און די אַרענדע האָט דער דוקעס רעכט, על־פּי־דין, צו העכערען ווען ער וויל און וויפיעל ער וויל. לא די וואָס פאַרשפּיעלט, בעדאַרף נאָך קאַבצאַנסק צאָהלען די הוצאות פונ'ם משפט, עפּעס גאָר אַ גרידע געלד!

אָט ווי קאַבצאַנסק איז פאַרקראָכען פון איין צרה אין דער אַנדערער,

און האָט זיך שטאַרק פערפּלאָנטעט! נאָר ווי אָבער פּלאָנטעט מען זיך דאָ אַרויס? אין איין אַנדער צייט, אַז קאַבצאַנסק זאָל געווען זיין אין דער קלעם, וואָלט זי נעביך טאַקי קיין עצה זיך נישט געקענט געבען. משטיינס־געזאָגט ווער? היינט אָבער איז נישט דאָס קאַבצאַנסק וואָס פריהער. היינט איז דער עולם איהרער גאָר עפּעס אַנדערש. די שטענדיגע מהומות, וואָס אין דער לעצטער צייט, האָבען איהם צוקאָכט דאָס בלוט, צורייצט, אויפגעוועקט אין איהם דעם עזות־פּנים. אַ קאַבצאַנסקער יוד היינט איז פלאַם־פייער, שטאַרק אָנגעלאָדען, נאָר עפּעס אַ וואָרט נישט אַזוי ווי ער וויל, שיסט ער אויס מיט שאַרפע, שטעכעדיגע ווערטער, וואָס פליהען מיט אימפּעט איהם פון'ם מויל אויף שרויפען. די שטענדיגע עסקים, וואָס אין דער לעצטער צייט, האָבען געמאַכט פון די קאַבצאַנסער ווילדע חכמים, עצות־געבער, דעות־זאָגער אין האַנדעל, אין לאָדעניש, אין באַנקירסקע און אַלע אַנדערע מיני געשעפטען, וואָס אין דער וועלט. דיפּלאָמאַטיע, פּאָליטיקע, אַ שטייגער, פּראָטאָקאָלען, אַפּעליאַצעס, וכדומה — דאָס זענען אַזעלכע זאַכען, וואָס יונגליך, קלויזניקעס, האַלטען עס שטענדיג אין מויל און זענען זיך דרינען מפלפל. מיט עצות האָט קאַבצאַנסק, ברוך־השם, שוין נישט געהאַט וואָס צו זאָרגען. דאָס אומגליק אָבער איז, וואָס צופיעל. אַ טהייל האָבען געזאָגט מען זאָל אונטערשיקען צום פּריץ איינעם פון זיינע מקורבים, בעטען רחמים, שטיצענדיג זיך אויף דעם עולם'ס אַ ווערטיל: אַז מען קען ניט אַריבער, מוז מען אַרונטער. ווידער אַ טהייל האָבען געזאָגט: יאָ און ניין! אונטערשיקען יאָ, טאַקי אונטערשיקען, נאָר בעטען רחמים גלאַט פּראָסט, ניין! עס בעדאַרף זיין מיט פּאָליטיקע — אַ שטייגער געבען איהם אין שמועס אָנצוהערעניש מיט אַ פרעג: וואָס פיר אַ ווערטה קען האָבען זיין קאַבצאַנסק אָהן קאַבצאַנסקער למשל?... און נאָך אַ טהייל האָבען געשריגען: עט! אויף רחמנות, אויף יושר איז לאַנג צו וואַרטען, אָנצוהערעניש איז גאָר נישט. דאָס בעסטע מיטעל איז איין אַפּעליאַציע אַהין, אין די הויכע פענסטער. נישקשה, איין עדה מענשען, אַבי זי וויל נאָר, וועט אויספיהרען... הכלל, די אַזוי, יענע אַזוי, נישט קיין גלייכע דעות, און וויפיעל דעות אַזויפיעל צדדים. קאַבצאַנסק פערקריכט ווייטער און פאַרפּלאָנטעט זיך נאָך מעהר!

גוט יום־טוב! — ס'איז פּסח. נאָך אַזויפיעל קאָפּדרעניש, אַזויפיעל בויכװעהטיג אַריינגעבראַכט, געלויבט איז גאָט, דעם טהייערען גאַסט, דעם פּסח! דער פּסח לאָזט זיך פיהלען אומעטום: אין שוהל, אין דער היים, אין דער לופט שמעקט מיט פּסח — מיט זיינע קניידלעך, זיינע חרעמזליך און זיינע אַלע גוטע זאַכען. ער קריכט אויך אַריין איטליכען, גרויס און קליין, אָרעם און רייך, טיף אינוועניג אין דער נשמה. עס ווערט עפּעס ליכטיג, פרעהליך

אויף דער נשמה, קאַבצאַנסק שיינט! אָרעם נעביך, נישט אַזוי געקליידט, רייך מיט דער מאָדע, אַ ווייס העמד צום לייב מיט אַ אַלטער שבת'דיגער קאַפּאָטע די גאַנצע הלבשה — און שיינט! עסט נישט קיין אינדיקעס, קיין קאמפּאָטען, טרינקט נישט טהייערע ווייגען; עסט, פון יוצא־וועגען, אַ שטיקעל פלייש מיט פריש אָנגעריבענעם חריין, אַ פאַסטערנאַק־צימעס; טרינקט לאַק־ריצע, ראָזינקעס ווייך אַ גלעזעל — און בעלעקט זיך, האָט הנאה! קוויקט זיך מיט „אתה בחרתנו“, מיט די גוטע שטיקליך פּיוט, מיט דעם גאַנצען יום־טוב'־דיגען דאַווענען — און מען זעהט ווי זי שעפּט תענוג, עס קומט איהר צו אַ שטיק געזונד, עס רוהט עפּעס אויף איהר די שכינה.

בידנע קאַבצאַנסק, פאַרוואָגעלטע קאַבצאַנסק, נאָך אַזויפיעל צרות אַ גאַנץ יאָהר האָב חאָטש יום־טוב אַ רוהיגע מינוט!

שביעי של פסח, אַ פרעהליכער טאָג. ווען די יידען זענען איבערגעגאַנ־גען דעם ים, און די מצרים די נאָביאָגער זייערע, זענען דערטרונקען געוואָ־רען דאָרט; ווען קאַבצאַנסק איז געוועזן יום־טוב'דיג, פול מיט האָפנונג צו השם־יתברך, דעם בעשיטצער פון זיין געליבט פאָלק ישראל אין אַלע צייטען, פלוצים ווערט אַ רעש, אַ געוואַלד: מען געהט! — העֿהע, דעם פּריץ'ס לייט, גאַנצע חאָפּטעס, געהען מיט אַ פייפעריי, שווישטשעריי, שלאָגען־אויס פענסטער, ברעכען אויבענס, רייסען בעטגעוואַנד! וואס איז? דער פּריץ הייסט טרייבען יודען גנבים, שווינדלער, בלוטזויגער, וואָס האָבען זיך פאַרקליבען צו איהם אין שכנות, אין זיינע הייזער, און ווילען נישט צאָהל'ען קיין אַרענדע געלד. אַצונד לעהרנען עס זיינע לייט מיט קאַבצאַנסק בלק!

ביז נאַכט האָבען די דאָזיגע רבי'ס מיט דער היינט־מאָדעשער מעטאָדע געענדיגט פון בלק איין פּרשה, איין גאַס הייסט עס, די טונעיאַדעווקער גאַס, לעת־עתה, וואו עס זיצען די עכטע בלוטזויגער, די אמת'ע קאַבצאַנסקער קבצנים, און די איבעריגע אָבגעלייגט אויף שפּעטער אַביסעל. יודישע קינדער, גוט אָנגעלערענטע, וואַלגערען זיך נאַקעטע, הונגעריגע אין געטץ, אין קעלט, אויף די גאַסען, אונטער דעם פרייעם הימעל.

אוי־וועה, שרייט קאַבצאַנסק, אַ דונער האָט מיך געטראָפען!

וואָס־זשע נעביך טהוען יודישע קינדער? וואַלגערען זיך דאָ אויף דער גאַס איז קיין תכלית נישט, שרייען איז אויך ניט קיין גוטער משא־ומתן, נעה־מען יודעליך און ריהרען זיך פון אָרט: אַ טהייל שלעפּען זיך אוועק ווייט אין עק וועלט און אַ טהייל שטופּען זיך אריין דערווייל אין ניי־קאַבצאַנסק.

מאַכען דאָרט אָן אַנ'ענגשאַפט און שטעהען די ניי־קאַבצאַנסקער אין דער גרגרת. און דאָס פערשטעהט דאָך אַפּילו אַ קינד אויך, אַז עס שטעלט זיך נישט־דאָ־געדאַכט, אַ ביין אין האַלז הוסט מען, קייכט מען מיט אַלע כּוחות, פונ'ם ביין ווי־ס'איז פּטור צו ווערען. דעריבער האָבען די ניי־קאַבצאַנסקער נעביך גאָר נישט ווילענדיג שטאַרק זיך צוהוסט, דאָס הייסט געאַרבייט אויף אַלע כּלים, ווי ליזז צו ווערען פון אַזאַ אָנשיקעניש, פון אַזוינע כּפול־שמונה־דיגע קבצנים. און געזוכט מיטעל, ווי צו שטילען דאָס פייער אין אַלט־קאַבצאַנסק, אַז זייערע ברידערליך דאָרט זאָלען מעהר נישט קומען צו אַזאַ מיאוס'ער לאַגע, זאָלען זיצען רוהיג ביי זיך אין דער היים און אויך זיי אויפוויטער לאָזען צו רוה. ביים פּריץ זענען זיי געוועזען שטיקליך תּקיפים, קיין כּסוכים צווישען זיי מיט איהם איז קיינמאָהל נישט געווען, און אַרויסשטעלען זיך איהם אַקעגען פאַר דעם מקום קדוש מיט דער שטאָט דאָרט, האָבען זיי אַפילו אין זינען נישט געהאַט... ווייסענדיג זעהר גוט זיין קאַפּריז. אַלסדינג איז ער גרייט אַמאָל נאָכצוגעבען, נאָר נישט אויף קיין האָר פון זיין קאַפּריז. בכן קומען זיי צו חייקיל־חיים'ן מיט אַזאַ פּלאַן:

הערט אויס, רב חייקיל־חיים! מיט קאַבצאַנסק שטעהט עס אַצונד שמאָל. אַז אָך־און־וועה צו איהר צו וואָס זי איז געקומען פאַר איהרע זינד! זי ברויכט באַלד טאַקי הילף. מיט אַ פּריץ מאַכט מען נישט מיט געוואַלד. דער פּריץ איז אַ פּריץ און קאַבצאַנסק איז קאַבצאַנסק. מען בעדאַרף נאָכגעבען זיין שגעון. מיט דער צייט קען ער ווערען ווייך ווי אַ טייג, חאָטש צולייגען איהם צו אַ געשוויר. נאָר אַצונד לאָזט איהם אָב, אָט דעם קאַפּריז... קורץ גערעדט, רב חייקיל־חיים, מאַכט זיך נישט ווויסענדיג אַצונד פון דער שטאָט אין מזרח־וואַנד, איבער וועלכער עס האָט די גאַנצע קאַשע זיך פערקאָכט. און כּדי פערבלענדען דעם דוקעס די אויגען, ער זאָל מיינען, אַז איהר האָט זי שוין מעהר אין זינען נישט, נעהמט אָן, זייט אַזוי־פיעל גוט, אָט די שטאָט, וועלכע מען לייגט אייך איצט פאָר, אויך טאַקי אין מזרח־וואַנד, נאָר ערגיץ אַנדערש, וויטער אַביסעל. אין פאָלעש פון דער אַלטער שוהל געפינט זיך, ווייסט איהר דאָך, אַ פינסטער קעמעריל, אַ ליידיגס, וויל מען, הייסט עס, דאָס קעמעריל גוט צורעכט מאַכען מיט אַיין אָרון קודש, מיט אַלסדינג, ווי אַ שטיבעל בעדאַרף זיין, פאַר אייך מיט אייערע לייט, וואו איהר וועט זיין דערווייל, פערשטעהט איהר? די גאַנצע בעלי־בתּים. — ווי באַלד איהר טהוט עס, וועט געשטילט ווערען דעם פּריץ'ס כּעס און ממילא פאַרבעסערט ווערען די יודישע לאַגע... שונאים, ווי אַ רב שמעלקי, אַ שטיינער, וועלען אויך פאַרשטומט ווערען, בלייבענדיג דאָ אַליין די איינציגע פיינע בריות, און אומגעשטערט פאַרנעהמען צו זיך די אַלע

כּבֿודים, גבּאות, עליות וכדומה — לאָזען זיי זיך דערמיט וואַרנען!

פֿון חייקיל־חיים׳ס וועגען און אַ טהייל פֿון זיינע לייט וואָלט די זאַך גאָר ניט קרום געווען. האַ, אפשר איז בּאמת טאַקי ד ע ר ו ו י י ל אַ סברא! פֿאַר וואָס ניט? נאָר פּאַר געוויסע מענשליך, כּלי־קודש, איז דער דאָזיגער פּלאַן געווען אַ סם, סטייטש, אַז אוים מחלוקת, אוים פּייער ווי־זשע וועלען זיי בּרענגען אַ וועלט? לא! האָבּען זיי געשריען, אוים דער הויט געשפּרונגען, און אויפגעריהרט גאַנץ קאַבּצאַנסק.

און ווי האַלט עס אין קאַבּצאַנסק אַצונד?

אוי, שלעכט, ס׳איז אַ מהומה, יודען שלעפּען זיך אַוועק מיט די טאָר־בּעס אין דער וויטער וועלט — און ס׳איז אַ מעשה אָהן איין עק!...

די ענטדעקונג פון וואָהלין.

גענומען פון די חראַניקעס.

אין אַ יאָהר אַרום נאָך דער בעוואוסטער שרפה האָט זיך אָנגעהויבען אין דער ליטאָ, לויט ווי עס שטעהט אין די חראָניקעס, דער גרויסער הונגער, נישט היינט געדאַכט.

עד היום ליגט יענע שווערע ביטערע צייט יודישע קינדער אין טעם. אַלטע לייט אַז זיי דערצעהלען היינט די שטאַרקע נויט, וועלכע מענשען נעביך זענען דענסטמאָל בשעת דעם הונגער אויסגעשטאַנען, שטעלט זיך פשוט די האָר קאַפויר הערענדיג. הונגעריגע, אָרעמענקע מענשען, אויסגעדאַרטע־אויסגעדייווערטע, הויט און ביין מיט סמאַהע אויף די ליפען, אַיינגעפאַלענע באַקען און משונה אויסגעשטעלטע גלעזערנע אויגען, האָבען ווי די פאַרסאַמטע מייז אומעטום זיך אַרומגעבלאָנקעט, קוים פלאָנטענדיג מיט די פיס, געזוכט, געניסטערט וואָס־ס'איז עפעס עסענוואַרג, גאָר ניט איבער צוקלייבען, גראָז איז אויך סחורה, זיך ניט גע'מיאוס'ט אַפילו דערמיט, וואָס ליגט, פוילט אין דעם מיסט. הונגער דאָס איז איינס פון די ערגסטע אָנשיקעניש'ן, דאָס איז אַ מין ליידען, ווי ברענען פאַמעליכען אָהן אַיין אויפהער אויפ'ן שטיל פייערל. מען קען זיך שוין פאָרשטעלען ווי גרויס דאָס עלענד איז געווען אין דעם ליטווישען שטעדטיל דלפוניוקע, וואָס איז אָנגעזעצט געדיכט מיט יודען, אָהן עין־הרע, מיינסטענס, ווי דער שטייגער איז, קבצנים נעביך. גאָר אין די גוטע יאָהרען אַפילו האָבען דלפוניוקער יודען זיך אויך נישט קיינמאָל זאַט אָנגעגעסען. אַ הערינג מיט אַביסעל ליאַק דערצו, אַיינצוטונקען דערינען אַ שטיקעל ברויט — דאָס זענען צוויי שפייזען אַזוינע, מיט וועלכע מען האָט געוועהנטליך זעהר שעהן יוצא געווען דעם מיטאָג, אַ קרופניק — נעמליך: אַ מין געקעכטס פון וואַסער מיט אַביסעל גרויפען, פאַרווייסט לפנים מיט אַ קאַפעלע מילך, אָדער עטליכע געקאָכטע קאַרטאָפעל, אַזוינס האָט שוין געהייסען עפעס גאָר עולת הזה, אַ סעודה ווי ביי שלמה

המלך אין זיין צייט! אצונד איז זעהר גרינג זיך צו מאַכען אַ געדראַנג: ווען אין די גוטע יאָהרען אַזוי, וואָס=זשע האָט שוין געקענט זיין פאַר אַ מין עסען בשעת הונגער=צייט?! יאָ, דער דלפוניוויקער אָרעמער עולם איז טאַקי באמת, נישט נאָר ווי עס רעדט זיך, געשוואָלען געוואָרען פאַר הונגער, געשוואָלען וואָס געשוואָלען הייסט. אַי, וואָס, ווי געשיקט זיך עס אַזוי צו לעבען? נאַ־רעשקייטען! אַ שאלה אַביסעל אויף יודען? בײַ יודען איז מעגליך אַלסדינגג, אַזאַ מין לעבען אויך. יודען האָבען אַ גאָט!...

צו דעם הונגער האָט זיך נאָך צוגעוואָרפען אַ מגפה, עפּעס אַ מין אונ־טערגאַנג, אַ היטציגע קראַנקייט אַזוינע. מענשען זענען געפאַלען ווי די פליגען און קליינע קינדער זענען אַוועק פון סקאַרלאַטינע, נישט=דאָ=געדאַכט. אין דעם עולם איז געוואָרען אַ ליאַרם, אַ געשריי: חטאים! אַנדערש האָט זיך עס נישט געקענט לייגען טאַקי אויף דעם מוח, וואָרום פונוואַנען האָט זיך עס פלוצים גענומען אַזאַ קריינק אויף אַ כלל ישראל? ס'איז שייך צו זאָגען אַ קריינק דעם, יענעם, אָבער איטליכען, ווי געשיקט זיך עס? זאָגען ווידער, אַז געקומען איז עס דאַריבער, וואָס אין דער שטאָדט איז נישטאָ קיין דאָקטאָר דאָס איז אודאי קרום. וואָרום פאַר וואָס איז עס געקומען גראָד דענסט־מאָל — בשעת דעם הונגער און נישט פריהער? נישט אַנדערש טאַקי מוז מען זאָגען — חטאים!... מען איז גוזר תענית, מען פאַסט קליין און גרויס, מעוברת'ע אפילו אויך. פון תהלים איז קיין ריידע נישט, מען זאָגט תהלים פון פריה ביז פאַרנאַכט, מען מאַכט אַסיפות, מען קלייבט אויס אַ קאָמיסיע יודען עפּעס צוטהאָן אַקעגען די חטאים, און צוליב די הוצאות דאַרויף העַ־בערט מען אַ קאָפּיקע טאַקסע אויף דעם פונט פלייש. די קאָמיסיע געהט פון הויז צו הויז איבערצוקוקען די מזוזות, טאָמיר עפּעס גאָר נישט אַזוי מאַכט מען פסול; צו בעטראַכטען ווי שטעהען פון פאָרפאַלקען, פון שכנים אין איין צימער די בעטען, נישט צונאָהענט אפשר איינע צו די אַנדערע חס־ושלום... הכלל די קאָמיסיע איז נישט פויל, מען קוקט, מען ריקט=איבער בעטען אַהין, בעטען אַהער אומזיסט אָבער די מיה — מען שטאַרבט! שווייגט מען דאָך מסתמא נישט און מען געבּרויכט נאָך מיטעל: ווייבער מעסטען פעלד, רייסען קברים, פאַלען אַריין אין אָרון=קודש מיט אַ געשריי, אַ געוויין, מגידים דרשה'נען, שטראָפען דעם עולם: געוואַלד יודען שלאָגט זיך אָשמנו, טהוט תשובה, יודישע קינדער! עס העלפט נישט — מען שטאַרבט!...

ווי באַלד אַזוי, מוז מען דאָך שוין טאַקי איינוועגדען אַלע כחות, פּריווען טאָהן דאָס לעצטע וואָס מען קען. העַבערט מען נאָך אַ קאָפּיקע אויף דעם

פונט פליוש און מען אַבטעט אָפּ אַהער אין שטעדטיל דעם בעריהמטען חאַנדריקעווער רב. צו איהם זעצט מען צו דעם דלפוניווקער רב מיט די דיינים און נאָך עטליכע שעהנע־כשר׳ע יודען. מען לאָזט אויסרופען אין אַלע שוהלען בחרם יהושע בן־נון, אַז ווער עס ווייסט עפּעס אַ חטא, ווי הייסט מען עס... אויף ווענען ס׳איז, זאָל קומען מודיע זיין דעם בית־דין צדק, וואָס זיצט אַלע טאָג מכּח די חטאים אין דעם קהל־שטיבעל. בית־דין שיקט רופען די טוקערען, פאַרהערט זי אין ווייבערשע זאַכען, אין דינים פון מקוה און נעגעלשניידען. מען ציהט ביי דער צונג געניטע... אַלטע נבאי׳טעס. צי ווייסען זיי נישט אפשר עפּעס אויף דער, אויף יענער וואָס צו זאָגען. די שטאָדט וויגט זיך, אַ קאָבעניש, אַ שושקעניש צווישען דעם עולם. עס טראָגט זיך אַרום עפּעס אַ קלאַנג, אַ מומלען, טען טומעלט אויף איינעם עפּעס אַיין אַלמן און אויף איינער, אַ חצופה, אַיין אשת־איש. עס קומט אָן ביז דער קאָמיס׳ע פון די רבנים, גרויסע לייט, בערען! זי לאָזט רופען צו זיך יענעם, זאָגט איהם מיט דעם האַרבען וואָרט: הולטיי, זיי זיך מודה!... זי איז איהם מתרה: מען וועט דיר, פושע־ישראל, טאָהן דאָס און דאָס. אַז עס העלפט נישט מיט ביזען פּריווט מען זיך מיט גוטען, מען בעט זיך ווי פאַר אַ גזלן: געוואַלד, האָב רחמנות אויפ׳ן פאָלק ישראל, אויף אַיין עדה יודען! געוואַלד, וואָס האָסט־דו צו קליינע אומשולדיגע קינדער נעביך? נאָר רייד צו דער וואַנד — דער פושע ישראל איז זיך נישט מודה. טהוט מען זיך אַ נעהם צו דער חצופה — הולטייקע, זיי זיך מודה! זי וויינט, חלשט, פאַרשטעהט כּלומר׳שט נישט וואָס מען וויל פון איהר האָבען. ס׳איז נאָר אַרויסגעוואָרפענע רייד, זי, די קליפּה, איז זיך אויך נישט מודה. און דערווייל איז שלעכט — מען שטאַרבט! דער צאָרען איז אַזוי ווייט געגאַנגען ביז צום עק, עס האָט שוין אָנגעריהרט העט־העט סאַמע אין דעם שפּיטץ. ס׳איז פאַרשלאָפט געוואָרען און געשטאָרבען איינער פון די לומדים אין קלויז. אַ יוד אַ זקן, אַ פרומער, וואָס האָט געפּאַסט הפסקות, געדינט דעם בורא, אַזעקלייגענדיג פאַר איהם ממש דאָס גאַנצע געזונד... אַי־אַי! האָט מען געשריגען, אַז אַזעלכער שטאַרבט איז שוין טאַקי אוים וועלט, איז שוין קיינער ניט זיכער מיט דעם לעבען. „אם לויתן בחכה הועלה, ווען אַזאַ שטאַרקער לויתן איז אויף דער ווענטקע געחאַפּט געוואָרען, מה יעשו דגי הרקק, וואָס־זשע זאָלען שוין טאָהן מיר שלאַפענקע פישעליך אין דער בלאָטע?" אַזוי האָט איהם מספּיד געווען דער שטאָדט־מגיד אויפ׳ן שוהל־הויף צו דער לויה און דער עולם איז צוגאָסען געוואָרען פון טרערען. דערנאָך האָט מען דעם מת אין קיטעל אַריינגעשטעקט אַ קוויטעל — דאָס איז געווען אַ „פּראָשעניע" צו גאָט, זעהר וואויל אָנגעשריבען בישיבה של מטה, אין דער קאָמיסיע פונ׳ם בית־דין, על דעת

הקהל, אין דעם נאָמען פונ'ם גאַנצען שטעדטיל. „געה — האָט מען דעם מת געזאָגט — געה, זיי אונזער שליח. ווי באַלד דו וועסט קומען אַ ה י ן זאָלסט-דו עס איבערגעבען אונזער פאָטער אין הימעל, זיך מיהען דאָרט פאַר דעם כסא הכבוד, זיין אַ גוטער מליץ, ער זאָל זיך דערבאַרמען אויף אונז, יודישע קינדער, נישט זיין אַזוי שטאַרק אין כעס, ברוגז אויף אונז אַ שרעק, און זאָל זאָגען דעם מלאך-המות: גענוג, לייג דעם חלף צוריק אין שיידעל אַריין! ער זאָל אויך אָנשרייען אויף דעם שטן דאָרט און אויף די אַלע משטינים דאָ, אַז עס זאָל זיי פאַרשטאָפּט ווערען דאָס מויל, עס זאָל זיי... א. ז. וו. א. ז. וו.

פאַר יודען אַזוינע, וואָס גלויבען יענעם אויפ'ן וואָרט, נישט אַריינלאָזען זיך חלילה אין ווייטע חקירות, טאָמיר איז-עס אַזוי, טאָמיר אַזוי, און טאָמיר איז גאָר די גאַנצע זאַך אַ ליגען — זיי ווייסט, גאַנץ געוויס גענוג זיין דאָס-ביסעל, וואָס איז געזאָגט געוואָרען דאָ פון יענעם קוויטעל. יענע אָבער, וואָס האָבען אַ נאַטור נישט צו גלויבען דעם עהרליכסטען יודען אפילו, ביז זיי זעהען נישט אַליין מיט זייערע אויגען, שוואַרץ אויף ווייס, פאַר זיי איז דאָ איין ענטפער: געהט, זייט מוחל, און לייענט אַליין מיט אייער כבוד אין דלפוניווקער פנקס, וואו די גאַנצע מעשה געפינט זיך כתוב וחתום מיט עדות כשר'ע, פיינע-בריות, גרויסע לייט, און וואָס פון דאָרטען איז עס דערנאָך איבערגעשריבען געוואָרען אין די חראָניקעס מיט אַ גאַנצער ממרא פונ'ם שרייבער דאָרט, אויסלאָזענדיג זיך לסוף אַזוי: „היינט פרעג איך אייך, רבותי, מה נשתנה, מיט וואָס אַ שטייגער זאָל אַ דעפּוטאַציע צום רבונו של עולם דורך אַ מת אויף יענער וועלט זיין מעהר משונה ווי דעפּוטאַציעס צו גרויסע פריצים דורך לעבעדיגע מתים דאָ אויף דער וועלט? נאָר ווי די מעשה איז, יענע האָט בעשיינפערליך געהאָלפען: אין אַ צייט אַרום נאָך דעם קוויטעל איז די מגפה טאַקי געשטילט געוואָרען — און ליהודים אין שטעדטיל, אַ שמחה אַ פרייד אויף יודישע קינדער!".

טאַקי גאַנץ אמת. דאָס יאָהר האָבען יודישע קינדער, לויט אַלטע לייט דערצעהלען, געמאַכט סוכות גאָר אַנטיק, אין פאַריז האָט מען קיין בעסערע נישט געקענט האָבען. ס'איז געווען גענוג מאַטעריאַל פון דער שרפה די סוכות צובויען, פאַרשפּאָרט בענוטצען דערצו, ווי געוועהנטליך, לאָקשענברעטליך, טשאָלענטברעטליך, נאָך און נאָך אַזוינע מיני ברעטליך. פלאַטץ פאַר די סוכות איז אויך געווען גענוג, נישט פאַרריקט. ווי אַלע יאָהר, ערגיץ אין אַ לאָך, לעבין שטאַל און אומריינע ערטער, מחילה. היינט האָט מען מקיים געווען זיטצען און שלאָפען אין סוכה ווי אין שטוב אויף רעכטען אמת טאַקי,

נישט גלאַט אַזוי זיך. יודען האָבען פאַרבראַכט דעם יום־טוב פרעהליך, נישט געזאָרגט, געלויבט גאָט און געהאָפט צו זיין ליבען נאָמען מיט בטחון.

און גאָט ברוך־הוא האָט זיינע דלפוניוקער בעלי־בטחון׳ס נישקשה ניט פערלאָזען. פון די אומגליקען האָט זיך פאַר זיי אויסגעלאָזט גאָר אַ גליק, און דורך די נויטען, שווערע ביטערע צרות האָט זיך זיי געעפענט אַ וועג אין אַ נייע לאַנד — אין וואָהלין, הייסט עס, אַ געבענשט אָרט מיט אַל־דאָס גוטס, וואָס זייער פוס איז דאָרט קיינמאָל נישט געוועזן.

ענטדעקט וואָהלין האָבען די משולחים, וועלכע דלפוניוקע האָט נאָך דער שרפה אַרויסגעשיקט אויף דער וועלט קלייבען געלד. לאָז מען נאָר קיין טעות נישט האָבען אַז אַרויסגעשיקט מיינט מען מיט מען געוואַלד, דאָס הייסט, מען האָט זיי געגויט פון קהל, אַלע אין איין קול: טהוט אונז די טובה און פאָהרט מאַכען געלד! חלילה, ביי יודען זאָל זיך אַזוינס טרעפען. וואָס דען? גלאַט אַזוי זיך, דריי פיינע מענשען, נויטבעדערפטיגע, בעפאַלען מיט ווייב און קינדער, אָהן אַ שום פרנסה נעביך, ווי דער שטייגער איז, האָבען מיט דעם גוטען ווילען געגומען פאַר מצוה אויף זיך די גרויסע טרחא צו זיין משולחים לטובה פאַר אַ שטאָדט יודען נעביך און זיך געלאָזט אין דער וועלט אַריין. מען האָט זיי פאַרזאָרגט מיט כתבים, אונטערגעשריבען פונ׳ם גאַנצען כלי־קודש, פאַרנעהמסטע לייט, אין וועלכע מען האָט מיט הויכע מליצות גע־שילדערט דאָס אָנשיקעניש, וואָס אויף דער קהילה זייערער איז אָנגעשיקט געוואָרען, און געבעטען מיט אַלע מיני געבעט די קינדער ישראל, רחמנות צו האָבען אויף די נשרפים נעביך און געבען די משולחים נדבות, איטליכער כפי זיין פאַרמעגליכקייט. עס פאַרשטעהט זיך אַז חוץ די כתבים האָט מען ביים אַרויספאָהר געמוזט געבען די משולחים געלט אויך, אויף די נויטהיגע הוצאות פאַר זיך אַליין און אויף איבערצולאָזען צום לעבען זייערע ווייבער און קינדער. עס האָט געקאָסט אמת טאַקי נישט טהייער — איין קאָפּעקע נאָר האָט מען געהעכערט אויף דעם פונט פלייש!

אַ לאַנגע צייט איז פון די משולחים גישט געוועזן קיין שום ידיעה, גלייך ווי אין וואַסער אַריינגעפאַלען. ס׳איז איטליכען אין שטעדטיל געוועזן אַ גרויס וואונדער, גאָר ניט צו פאַרשטעהן, וואָס זאָל עס אַזוינס בעטייטען! מען האָט זיך געוואונדערט, געוואונדערט ביז מען האָט זיך אויפגעהערט צו וואונדערען. מען וואָלט זיך אין די משולחים שוין געוועזן גאָר פאַרגעסען, מוחל געוועזן אַלץ מיט־איינאַנדער, ווען נישט די ווייבער זייערע וואָס האָבען געפּאָ־דערט ביים שטעדטיל מזונות, געשריגען, געפילדערט: געוואַלד! פאַר וואָס זאָלען מיר זיין עגונות, פאַרוויסטען אונזערע יאָהרען, ליידען פאַר אַנדערע?

דאָס שטעדטיל האָט געמוזט אויסשטעהן זייערע טענות און געשפּייזט די לעבעדיגע אַלמנות. מילא, וואָס זאָל מען טאָהן? איז נאָך אַ קאָפּעקע אויפ׳ן פונט פלייש!

פלוצלים, גאָר אומגעריכט, קומט אָן צום רב פון די משולחים אַ בריף פול מיט התנצלות, אַ פאַ־ענטפערען זיך אויף דעם לאַנגען שטיל־שווייגען, און מיט אַ קלאָגען זיך אויף דעם פינסטערען מזל, אַז נשרפים איז גאָר ניט אַזאַ געהויבענע סחורה, ווי מען האָט געמיינט. געגנוג נשרפים אַזוינע און אַזוינע שלעפּען זיך אין דער וועלט אַרום. ס׳איז געוואָרען עפּעס ווי אַ גאַנגוועגעלע, אַ חוק, אַז ווי באַלד עס הויבט זיך אָן דער זומער הויבען אָן יודישע שטעדטליך צו ברענען. עס פאָהרען אויך אַרום משולחים פון ישיבות, משולחים פון מאיר־בעל־הנס, משולחים׳ס משולחים, ירושלמים, עגונות, אייניקלעך און יורען מיט כתבים פון אַלערליי סאָרטען, וועלכע מען וויל. בכן איז שאָפעל... דאָס ביסעל געלד וואָס זיי האָבען געמאַכט האָט געקלעקט קוים אויף הוצאות. עס קומט זיי נאָך אַרויס, נאָר זיי זענען מוחל, גאָט זאָל זיי בעצאָהלען פאַר זייער מיה. די ווייבער איז אויך אָנגעקומען בריף, נאָך מיט אַביסעל געלד דערצו, פון די מאַנען זייערע, וואָס בעטען זיי שטאַרק מחילה פאַר דעם שווייגען ביז אַהער, מסתמא איז רעכט, מסתמא אַז זיי האָבען געשוויגען האָבען זיי געוואוסט פאַר וואָס... געפינען, געפינען זיי זיך אין וואָהלין, זעהר אַ פּעט ווינקעל, וואו זיי וועלען פאַרבלייבען אויף תמיד און אם־ירצה־השם מיט דער צייט מאַכען עפּעס אַ שטיקעל עסק. לעת־עתה קנעלען זיי אונטער. וואָרום אַזוי פּאַסט עס זיי צום עסק מכמה וכמה טעמים... אין אַ קורצער צייט אַרום — אַזוי שרייבען זיי — וועלען מיר אייך אַלע אַרויסנעהמען צו זיך, וועט אַייך מיט דעם אויבערשטענס הילף פאַרענטפערט ווערען אַלע קשיות. דערווייל לאָז זיין אַלסדינג בסוד. למען־השם שווייגט, זאָגט נישט קיינעם וואו מיר זענען, וואָרום דאָס טויג נישט מחמת פיעל טעמים... וד״ל.

נאָר ווייבער זאָלען האַלטען אַ סוד, און נאָך דריי ווייבער מיט־אַ־מאָל, אַזוינס האָט זיך נאָך נישט געטראָפען זינט די וועלט שטעהט. עס פערשטעהט זיך, אַז פאַר גרויס פרייד האָט זיך זיי געשאָטען ניין מאָס רייד פונ׳ם מויל ווי פון אַ לעבעדיגען זאַק. זיי האָבען דערצעהלט איטליכען די גרויסע גליקען זייערע, אָפּגעלויבט אין טאָג אַריין וואָהלין מיט געטאָקטע ליגען, אַז דאָרט איז דאָ פון פויגעלמילך, געלד וואַלגערט זיך אין די גאַסען, און מלמדים גילט מען דאָרט אָפּ. זיי געהען אין גאָלד. הערענדיג אַזוינס מאַבען יודען נישט לאַנג שיהות, נעהמען די פּיס אויף די פּלייצעס און לאָזען

זיך אויעק קיין וואָהלין, אויף דלפוניווקע קוקענדיג האָבען פון אַנדערע ליט־וויש'ע שטעדט יודען זיך אָנגעהויבען אַוועקצולאָזען אַהין. מען בעדאַרף ווי־סען, אַז אונטער דעם נאָמען וואָהלין האָט געהייסען און הייסט נאָך היינט ביי יודען נישט נאָר וואָהלינער גובערניע אַליין, אלא וואָס דען אויך פּאָדאָ־ליע און בעסאַראַביע, דער גאַנצער געגענד וואָס ביי אונז צו דרום־זייט. אַזוי ווי ביי וואַרשויער יודען, אַ שטייגער, הייסען אַלע, נישט קיין פּוילישע, אי ליטווישע אי וואָהלינער יודען — ליטוואַקעס.

דאָס־אייגענע, וואָס אַמעריקאַ איז פאַר אונז יודען היינטיגע צייטען, איז וואָהלין פאַר זיי געווען דענסטמאָל אין יענער צייט. דער אונטערשיעד איז נאָר אָט וואָס: אין אַמעריקאַ פאָהרט מען מיט דעם ים, אין אַ דאַמפשיף, אַקעגען אַ פאָר וואָכען, און אין וואָהלין האָט מען זיך געשלעפּט מיט דער יבשה צו פוס גוטע עטליכע וואָכען, און אַמאָל אויך נאָך מעהר, אָפּשטע־לענדיג זיך ביים וועג — געהענדיג אין שטעדטליך, צווישען יודען רחמנים בני רחמנים... אין אַמעריקאַ זענען יודען, ביים אָנקומען, געוועהנליך טאַנ־דעטניקעס, אַרומגעהערס מיט פּעקליך סחורה — שמאָכטעס, שניידער, אַרביי־טער אין פאַבריקעס, און אין וואָהלין זענען די ערשטע, וואָס האָבען זיך אַוועקגעלאָזט אַהין, געווען כמעט אַלע מלמדים.

דער שרייבער אין די חראָניקעס לאָזט אויס די דאָזיגע מעשה דאָרט אויפ'ן סוף אָט מיט די ווערטער:

„די יודישע היסטאָריע, אין וועלכער די השגחה פון גאָט אויף זיין גע־ליבט פאָלק, ענטפּלעקט זיך אַזוי בעשיינפּערליך איטליכען, וואָס האָט נאָר אויגען צוזעהן און שכל צופאַרשטעהן — זי, די היסטאָריע הייסט עס, איג־גאַנצען איז זי אַ שטענדיגע שלעפּעניש, אַיין אייביגע אַרומוואָגלעניש פון אברהם אָבינו ביז אַצונד. עס רוהט נישט, עס ראַסט נישט דאָס פאָלק ישראל !“

* * *

אָט אַזוי, כמעט אין דעם נוסח, פּלעגט אָפט דערצעהלען אונז, קינדער, די דאָזיגע מעשה מיין זיידע, עליו־השלום.

אַ דלפוניווקער, שלים־מזלדיגער יוד איז געווען מיין זיידע! פאַר צרות האָט ער בשעת דעם גרויסען הונגער זיך אַוועק געלאָזט קיין וואָהלין, געני־דערט קיין קישינעוו, די הויפּטשטאָדט פון בעסאַראַביע — אַלאַנד, וואָס פליסט מילך און האָניג. האָט געקנעלט דאָרט איינאיינעם מיט נאָך אַ סך

דלפוניווקער זיין גלייבען און גענאָסען פיעל גוטס: געגעסען מאַמאַליגע, פאַרביסען מיט קאָרע, געטרונקען וויין און געלעבט רוהיג, אָרענטליך פיין, ווי גאָט האָט געבאָטען, גלייך מיט אַלע דאָרטיגע יודען און נישט געוואוסט פון קיין בייז.

ווער זאָל זיך עס דענסטמאָל געווען ריכטען אַז מיר, זיין אייניקעל, זאָל אין אַ צייט אַרום שפּעטער בעשעהרט זיין זעהן אויף די עלטערע יאָהרען, ווי דאָס אייגענע אָרט, וואָס האָט פריהער געפליסט מילך און האָניג, פליסט אַצונד, אוי־וועה — עס איז שווער צו זאָגען... נאָר איך מענדעלי בין דערצו שוואַך, אַלט. מיין איינציגער כח, אוי, איז נישט מעהר, וויינען שטילערהייט פאַר זיך, וואַרגען זיך מיט טרערען, און צו די אַלע פריי־הערדיגע, אַלטע יודישע צרות צו־צושרייבען אין די חראָניקעס אויך די היינטיגע, נייע צרה.

א גרויע האר.

אז דער בייזער ווינטער געהט־אַהין און וועסנע ביי אונז אין לאַנד — טהוט זיך אין גאָטס וועלטיל אומעטום! אַלע מיני באַשעפענים: פונ'ם קליי־נעם ווערעמיל ביז דעם מענשען, דעם גרויסען פיינע־בריה, טהוען זיך א נעהם צו דער אַרבייט זייער גאַנץ געשמאַק — רייניגען און ראַמען, בויען און פעררי̇כטען נעסטען, הייזלעך און דירות אין לעבער און שפּאַלטען, אין וועלדער און אין פעלדער, אין שטעדט און דערפער. דענסטמאָל הערשט דאָם וויב אין שטוב, גאָר אַ שרעק. אויף איהר בעפעהל ווערען געעפענט די טאָפּעל פענסטער, אַרויסגעטראָגען, איבערגעטראָגען טיש און בייגק, קאַס־טענס, שאַפעס און בעטען. זי גיט אָפּ איטליכען דערפון זיין אָרט, אויסשטע־לענדיג זיי ווי זי וויל און וועה איז דעם, וואָס שטעלט זיך איהר אַקעגען און ברייגגט זי אין כעס אַריין, זי ווערט אָנגעצונדען און איז בערייט איהם צו־פאַרברענען מיט דעם מויל. אַ קלוגער מאַן בעהאַלט זיך דעריבער דענסט־מאָל ערגעץ אין אַ ווינקעל — און שאַ!

און גבריאל כרפס, אַ קלוגער מענש, אויך אַ מאַן אַ קלוגער, זיטצט אין אָבענד, וואָס פאַר ערב פסח, איינער אַליין ביי זיך אין צימער, נעבען שרייב־טיש, אַראָבגעלאָזט די נאָז, פאַרקנייטשט דעם שטערן, וואַרפענדיג אָפּטער אַ בליק אויף אַן אַלטער צעריפּעטער שאַפע, וואָס שטעהט דאָרט אין אַ ווינקעל. און מען זעהט ווי שטאַרק בעטריעבט ער איז, פאַרטיעפט אין די געדאַנקען.

גענוג וואַרפעניש, פאַרפּאָלגעניש איז די דאָזיגע שאַפע אויסגעשטאַנען זינט זי איז צו כרפס'ן אין הויז אַריינגעפאַלען ביז זי איז לסוף פאַרוואָרפען געוואָרען אַהער, אין דעם דאָזיגען צימער, וואו זי שטעהט שוין אַ צייט מיט יאָהרען פאַריקט, ווי אַ קבצן, אַ בעטלער, הינטער די שעהנע, פאַרפּוצטע שאַפעס, ניט וואַרפענדיג זיך אין די אויגען, נישט אין דער מאַדאַמס נישט

אין איהר מאַנס אויגען, אַזוי, אַז מען האָט זיך אין איהר גאָר פאַרגעסען, גלייך ווי זי וואָלט אויף דער וועלט נישט געווען. און היינט אַז די מאַראַם כּרפּס האָט געקאָמאַנדעוועט אין שטוב, צוקוקענדיג זיך גוט, ווי אַ בעל־הבית׳טע, אין איטליכס ווינקעלע, עס זאָלען שיינען, פינקלען אומעטום, איז דער צאָרען איהרער אויף דער שאַפע צום שלים־מזל געווען אַזוי גרויס, אַז זי האָט בעפוילען, די שאַפע זאָל אין שטוב זיך נישט געפינען; נישט אַנ־רערש, מען זאָל אַזאַ מצאָצע, אַזאַ מיאוס׳קייט, אין קעלער אַראָפּוואַרפען, צו אַלדע־רוחות, פוילען זאָל זאָל זי אינאיינעם מיט אַלע אַלטע, אָפּגעדינטע שמאַטעס דאָרט, אַצינד האָט זיך כּרפּס אין דער שאַפע דערמאָהנט און דאָס שיידען זיך מיט איהר איז איהם געווען זעהר שווער. אָבער וואָס זאָל ער טאָהן, אַז געגען דעם ווייבס בעפעהל קען מען ניט געהן איהם אַליין האָט זי דאָך נישקשה אויך גוט מכבד געווען היינט. ער האָט נעבאַך געליטען, געדאַרפט. פערבראַכט אַ טאָג אין צרות, נישט פאַר קיין יודען געדאַכט!

זיטצט זיך כּרפּס איינער אַליין טרויעריג, פערטראַכט און אַראָפּגעלאָזען דעם קאָפּ. פלוצלונג הויבט ער זיך אויף פונ׳ם אָרט און קומט צו צו דער שאַפע, ווי איינער, וואָס קומט זיך געזעגענען מיט אַ פריינד פאַרן אַוועק־פאָהרען. ער עפענט די שאַפע, נעהמט אַרויס פון צווישען פאַרשטויבטע, פאַרשימעלטע, איינג־אָנגעשטעלטע ספרים דאָרט, אַ גרויסען האַלבענבויגענ־דיגען, דיק־גראָבען ספר, טאָוולען פון ברעטלעך מיט לעדער איבערגעצויגענע, צונויפשפּילענדיג זיך מיט גרויסע מעשענע העקלעך. ער בעטראַכט דעם ספר, שאָקלענדיג מיט דעם קאָפּ, געהט און לייגט איהם אַנידער אויף׳ן טיש. ווי באַלד אָבער ער האָט זיך געזעצט, אויפגעעפענט דעם ספר און אַריינגעקוקט דרינען, איז ער פערציטערט געוואָרען, האָט זיך אַ חאַפּ געטאָהן געשווינד פונ׳ם בייגקעל, גלייך ווי אַ שלאַנג וואָלט איהם אַ ביס געטאָהן, און זיך געלאָזט געהן הין און הער איבער דעם צימער שטאַרק צודולט, אַזוי אַז ער האָט נישט בעמערקט ווער ס׳איז גראָד בשעת מעשה אַריינגעקומען אַהין.

— כּרפּס! — טהוט אַ זאָג יענער, נאָכדעם ווי ער איז אַ ווײַלע גע־שטאַנען ביי דער טהיר פערוואונדערט, אָהן לשון.

כּרפּס דרעהט זיך אוים שטאַרק דערשראָקען מיט דעם פּנים צו יענעם, וואָס רופט איהם אָן ביים נאָמען, קוקט איהם שאַרף און טהוט זיך אַ לאָז צו איהם מיט אַ געשריי:

— אַ־אַ, זרחי!... אָט וואָס הייסט אַ גאַסט, אַ ליעבער, טהייערער גאַסט!

— וואָס־זשע מאַכסטו דו, כּרפס מיינער, בּיזט־דו, האַ, רעכט געזונד?

— ווען בּיסט־דו געקומען און פון וואַנען געקומען? וואָס שטעהסט־דו בּיי דער טהיר, ליעבּער זרחי מיינער?

— געקומען בּין איך היינט... אַרומפאָהרענדיג ווענען מיינע געשעפ־טען בּין איך אין איינוועגס געקומען אַהער, אין דיין שטאָדט אַריין.

כּרפס און זרחי בּיידע זיינען געבּירטיגע פון איין שטאָדט, חברים, גוטע ברידער פון קליינערהייט; בּיידע האָבּען געשעפּט תּורה בּיי איינע מלמדים בּיז זיי זענען געוואָרען בּחורים; בּיידע זענען צוגלייך אַרויס פון׳ם חדר און געגאַנגען אין די שקאָלעס; בּיידע זענען פון די שקאָלעס אַרויס מיט דיפּלאָמען, געבּילדעטע, לייטישע מענשען, און בּיידע האָבּען פערגעסען דאָס יודישקייט האַק־און־פּאַק מיט דער תּורה, וואָס זיי האָבּען געלערענט יונגעלוויז, און זיך אָבּגעגעבּען מיט וייערע געשעפטען. איטליכער אין זיין אָרט, וואו ער האָט זיך בּעזעצט, האָבּען גענומען ווייבּער, געהאַט קינדער און געלעבּט גאַנץ בּרייט. אַ טאַטען האָט כּרפס געהאַט זעהר אַ פיינעם. ער איז געווען, עליו השלום, אַ יוד מיט׳ן פוללען מויל, אַ יוד אַ הייסער, אַ גוּ־טער, אַ פרומער און אַ וואויל לערנער. ער האָט גבריאל׳ן, דעם זוהן זיינעם איבּערגעלאָזט ירושה די גאַנצע כּלי־בּית זיינע מיט דער דאָזיגער שאַפע ספרים, דעם אָרון־קודש — דאָס הייליגסטע, טהייערסטע אין זיין לעבּען. די כּלי־בּית זענען געווען זעהר אָנגעלייגט, מען האָט זיי געבּוּיכט בּיי גבריאל׳ן אין הויז צו יעדער צייט, און דאָס אָרון־קודש׳ל — אָט די שאַפע מיט הייליגע ספרים, איז געווען איין איבּעריגע זאַך, אָהן אַ שום נוטצען. מען האָט זיך דערמיט געוואָרפען אַהין־אַהער און פערשטופּט לסוף אין אַ ווינקעל, נישט האָבּענדיג זי מעהר אין זינען.

לעבּען האָט כּרפס געלעבּט גאַנץ פריי. די גאַנצע פיהרונג בּיי איהם אין הויז מיט דער ערציהונג פון די קינדער איז געווען אויף דעם נייעם שניט, פער׳גוי׳עשט הייסט עס. פונ׳ם יודישקייט איז איהם איבּערגעבּליבּען נישט מעהר ווי אַ לאַנגע נאָז, געגרייזעלטע האָר, אַ פליהענדיגער מוח, גרינג זיך צושפּילענדיגע געבּליטען און צאַפּלענדיגע נערוועך.

אַצינד אַז כּרפס האָט דאָ געהאַפּט עפּעס אַ ציטער און איז געווען שטאַרק צוקאָכט, איז בּיי איהם זעהר אָנגעלייגט געווען, וואָס דער חבר זיינער איז געקומען און זיך מיט איהם שטאַרק דערפרעהט.

— זעהר גלייך געטאָהן, ליעבּער פריינד, וואָס דו בּיזט געקומען! —

זאָגט כּרפּס, אַרומגעהמענדיג דעם חבר זיינעם — זעטץ זיך, איך בעט דיך, אָט אויף דעם ווייכגעבעטען שטוהל, די פּיס דיינע „לעהן־אונטער“ אויף דעם בּיינקעלע, אָט אַזוי, אַזוי... אַצונד דערצעהל מיר, וואָס מאַכסט־דו? ווי געהט עס דיר?

— האַ, וואָס איז דאָס?! — מאַכט זרחי פערוואונדערט, צוקוקענדיג זיך צו דעם ספר, וואָס ליגט אָפען אויף'ן טיש — דעם „שלחן ערוך“ האַלסט דו! די דינים פון פּסח לערענסט דו?

כּרפּס בּלייבּט צומישט און ווייסט נישט וואָס צו ענטפערען.

— מיר זיינען דאָ אייגענע מענשען — זאָגט זרחי מיט אַ פריינדליכען שמייכעל — פאַר מיר, נישקשה, האָסט דו זיך נישט צו שעהמען. פון ווען אָן, זאָג נאָר, ביזט־דו עס געוואָרען אַ בּעל־תּשובה?

— פון ווען אָן? פרעגסט־דו, פון היינט, פון היינטיגען אָבענד! און אָט דאָס, דאָס, וואָס מיך האָט געבּראַכט דערצו! — האָט כּרפּס זיך געמאַכט האַרץ און געזאָגט, טייטלענדיג מיט אַ פינגער אין דעם ספר — קוק נאָר אַהער, זעה וואָס ליגט אַזוינס דאָ?

— אַ צוריבּענע וואַנץ, — רופט זיך אָן זרחי — פונ'ם אַלטען דוד'ס וואַנצען, האָט אַ וואַנץ דאָ די קבורה געהאַט און ליגט זיך רוהיג אַזוי דאָ, אין דעם קבר, שוין אַ צייט מיט יאָהרען.

— און דאָס, האַ, וואָס איז?

— דאָס? אַ האָר איז עס. אַ גרויע האָר!

— דאָס איז מיין פאָטערס, עליו השלום, פון זיין בּאָרד אַ האָר! — זאָגט כּרפּס שטאַרק גערירט — אָט דאָס דאָזיגע האָר איז אַרויסגעפאַלען איהם פון דער בּאָרד בּשעת ער האָט מיט מיר, אין מיין יוגענד, געלערענט „הלכות פּסח“ אָט אין דעם ספר, און איז געבּליבּען דאָ ליגען ביז היינט, שוין אַ דרייסיג יאָהר! דאָס גרויע האָר איז מיר צו די אויגען געקומען אַצונד, ווען דער לעצטער פונק יודישקייט מיינער שטעהט אין סכנה, אין גאַנצען אויסגעלאָשען צו ווערען, אַז קיין זכר אפילו זאָל דערפון בּיי מיר אין הויז נישט בּלייבּען. איך זאָג עס אַקעגען די הייליגע ספרים, זאָג איך עס, אַקעגען דעם יודישען שאַטץ אָט אין דעם אָרון קודש, וואָס דער טאַטע האָט מיר איבּערגעלאָזט בּירושה. דער טאַטע מיינער, ווי דו ווייסט, איז נישט בּעזעסען קיין גרויס רייכקייט, קיין גיטער, דאָס גאַנצע פערמעגען זיינס אויף דער וועלט איז בּעשטאַנען אָט אין דעם שאַפעלע, אין דעם אָרון, וואָס

עס איז איהם טהייערער פון ברילליאַנטען, בעסער פון גינגאָלד, און דאָס האָט ער איבערגעלאָזט ירושה מיר, זיין קינד, זיין געבירטהה נאָך איהם! וואָס־זשע לאָזט זיך אוים אצונד? אָט דער דאָזיגער אָרון, די שאַפּע הייסט עס, וואָס זעהט אוים אַלטפּענטעריש, נישט מיט דעם בוטיק, היינטמאָדיש, וואָס שטעהט אָבגעזונדערט, אָהן אַ שום געברויך אַזאַ צייט מיט יאָהרען, און האָט דעריבער בעקומען אַזאַ געשטאַלט, אַזאַ פינסטער פּנים. — אצונד, הער נאָר אַ מעשה, אצונד איז אויף איהם אַרוים אַ פּסק, ער זאָל בעגראָבען ווערען אויף אייביג! דאָס ווייב מיינס זאָגט: פּע! אַז אַזאַ שברי כּלי מיט׳ן ביסעל אָרעמקייט, וואָס דרינען, זאָל פערנעהמען אַ פּלאַטץ אין אַ לייטישער דירה, צווישען שעהנעם מעבעל און אָנגעמאָהלטע גולם׳ס, זיין אָרט איז אין אַ לאָך ערגעץ אין קעלער, און עס האָט מיר נישט געהאָלפען די רייד, נישט מיט גוטען, נישט מיט בייזען אויסצומאַכען די דאָזיגע גזרה און האָב היינט דער־פון געהאַט גרוים עגמת נפש דעם גאַנצען טאָג. אמת טאַקי, שוין אַ פופ־צעהן און אפשר טאַקי אַ צוואַנציג יאָהר, אַז די דאָזיגע שאַפּע מיט די ספרים זענען מיר אַרוים פונ׳ם זינען, אָבער אצונד אַז מען וויל דערפון מאַכען אַ תל, רייסט מיר דאָס האַרץ, דערמאָהנענדיג זיך, אַז דאָס איז מיר איבער־געגעבען געוואָרען אַ ירושה פון עלטערען, דערמאָהנענדיג זיך אויך אָן מיין טאַטען, אין מיין יוגענד, אין מיין געבורטסאָרט, וואָס זענען מיר איינגעבאַקען טיעף אין האַרצען, און דערמאָהנענדיג זיך דאָס אַלסדינג, בין איך געגאַנגען, כּמעט אַליין נישט צו וויסען אַז איך געה, האָב אַרויסגענומען אָט דעם ספר, וואָס ליגט פאַר דיינע אויגען, און אויפעפענדיג איהם טהוט זיך מיר אַ וויין דעם טאַטענס גרויע האָר דאָרט, בלייב איך צומישט, טוידט מיט אַלע אברים...

יאָ, ס׳איז מיר בעפאַלען אַ שרעק. אַזוינס אָבער, וואָס מיט מיר איז געשעהן דערנאָך, אין אַ ווײַלע אַרום, איז נאָך פיעל שרעקליכער, גאָר קיין פערגלייך. נאָר לאָז זיין געגוג — האַקט כּרפס איבער אין דערמיט זיין שמועס — זיי מיר מוחל, איך בעט דיך, ברודער, וואָס איך האָב מיך דאָ צורעדט, אויסגיסענדיג מיין האַרץ, עפּעס גאָר טאַקי ווי אַ יודענע, נישט וויסענדיג קיין דרך־ארץ און פאַרגעסענדיג זיך ווי אויפצונעהמען אַ גאַסט. סטייטש, אַזאַ טהייערער גאַסט, ווי דו, קומסט צו מיר אין הויז, אינטערעסיר איך מיר נישט מיט איהם, נאָר איך רייד אַלץ פון מיר. איך בעט דיך, ליעבער פריינד, דערצעהל מיר דו וואָס דו מאַכסט, וואָס דו טהוסט!

— איך וועל דיר דערצעהלען, כּרפס מיינער, אַלסדינג דערצעהלען, אָבער מיט דעם תנאי, אַז דו זאָלסט פריהער אָבדערצעהלען מיר די מעשה

דיינע אין גאַנצען, נישט צו פערפעהלען איין וואָרט, וואָרום דו קאָנסט מיר נישט מאַכען קיין גרעסערען פערגעניגען פון דעם, וואָס איך האָב פון דיין איטליכם וואָרט. דערצעהל־זשע, איך בעט דיך, און איך וועל הערען און שווייגען. דו ביזט געבליבען שטעהן דערביי: אַזוינס, וואָס מיט דיר איז געשעהן אין אַ ווײלע שפּעטער איז נאָך פיעל שרעקליכער.

— אַזוי טאַקי, אַזוי — הויבט כּרפּס אָן ווידער צו דערצעהלען — דער שרעק מיינער איז געוועזן אַזוי גרויס, אַז מיר איז פערגליווערט געוואָרען דאָס בּלוּט און בּין אַרויס פון די כּלים. אַ מענש אַפילו אַזעלכער, וואָס האַלט נאָר דערפון, וואָס עס זאָגט דער שכל, וואָס ער טאַפּט עס אָן און פיהלט מיט זיינע חושים, ווייטער איז גאָר נישט — מיט איהם קאָן זיך אַמאָל טרעפען, אַז אומשטענדען אַזוינע זאָלען איהם אַראָפּפיהרען פון׳ם זינען, ער זאָל זעהן נישט מיט די אויגען, הערען נישט מיט די אויערען און פיהלען אַזוינס וואס לאָזט זיך נישט אָננעהמען. אָט דאָס האָר, בּאַלד ווי איך האָב עס דערזעהן, האָט אָנגעהויבען פאַר מיינע אויגען אַליין וואַקסען מעהר און מעהר — און אָט איז אַ בּאָרד, אָט איז אַ פּנים, און אָט איז דער טאַטע אין גאַנצען, שטעהענדיג אויף די פיס, די האַנד זיינע איז אויסגע־שטרעקט אַקעגען דער שאַפע, די אויגען אויסגעשטעלט אויף מיר עפּעס מיט אַזאַ בּליק, אין וועלכען עס ליגט אויסגעדריקט אי פּאַרדראָס, אי שטראָפרייד, אי אַ קלאָגען זיך אויף בּעליידיגונג, אי אומעט און זאָרג; אַזאַ בּליק, וואָס דרינען איז דאָ פאַר דיר געבראָטענע לייד, צופּעניש, שטעכעניש אין לייב און אין דער נשמה. אָ, רבונו של עולם, דונערען און בּליטצען, שפּיזען און פיילען איידער אַזאַ מורא׳דיג שרעקליכען בּליק!... דאָס האַרץ קלאַפּט מיר, מוסר׳ט מיך, און אַלע מעשים מיינע, פון דער קינדהייט בּיז איצט שטע־לען זיך מיר לעבּעדיג פאַר. איך זעה מיר נאָך ווי אַ יונגעל אין הויז בּיי מיינע עלטערען, אין די חדרים בּיי מיינע מלמדים, אין די שוהלען און בּתּי מדרשים, אַלע מיינע געננ, מיינע שפּיעלען און פערגעניגענס, מיינע ימים־טובים און שבּתים שטעהען מיר פאַר די אויגען. איך זעה דאָס אַלסדינג און זעה מיך אַליין טאַקי אויך. די אַלע יענע זאַכען קומען מיר נישט פאָר אײנע נאָך די אַנדערע אין פערלויף פון דער צייט, נאָר וואָס דען, אַלע קומען זיי מיט אַמאָל. נישטאָ קיין פריהער, נישטאָ קיין שפּעטער, נישטאָ אויך קיין נאָהענטקייט און נישטאָ קיין ווייטקייט אין דעם פליהענדיגען כּח המדמה. אויב איך זאָל וועלען דערצעהלען אַלע זאַכען, וואָס מיר האָט זיך גערּאַכט, וועט זיך פערציהען די מעשה אויף לאַנג און געדויערען אַ היבּשע צייט זי אויסצוהערען. די אַלע זאַכען, אַלע בּילדער יענע זענען עפּעס צום האַרצען, גוט־מחיה. עס זאָגט זיך אין זיי אַרויס ליעבּע צו גאָט, כּבוד און שעהנקייט

צום פאָלק ישראל, הייסע געפּיהלען פון עפּעס אַ פּיינקעניש, וואָס ציהען, ציהען בּיי דער נשמה... ווי שעהן, אַ שטייגער איז דאָס בּילד:

אַוועק איז דער ווינטער, דער שנעע איז צוגאַנגען, פּסח־צייט איז געקו־מען און דאָס קול פון דעם אינדיק לאָזט זיך הערען בּיי אונז אין שטעדטעל. און איך מיט דיר, מיט די חברים אונזערע זיטצען מיר אין חדר אַרום טיש. דער רבּי אין דערמיט, מיר שאָקלען זיך און לערנען „שיר השירים" מיט אַלע אויסרייידענישען פון רש"י, זינגענדיג הויך אויף אַ קול אַלע אינאיינעם שטאַרק פאַרפלאַמט, אַזוי: „ישקני מנשיקות פיהו — דעם דאָזיגען שיר זאָגט די כּנסת ישראל, די וויסטע אַלמנה, אין גלות, וואָס טהוט טהון גלוסטען צו איהר געליעבּטען, צו שלמה, דאָס מיינט מען צו גאָט, וואָס דער שלום איז זיינער, איז זיך מודה אויף איהרע זינד און דערמאָהנט די גרויסע חסדים, וואָס ער האָט געטהון מיט איהר אַמאָל אין דער יוגענד. אָ, זאָגט זי, ווער וואָלט געבּען ער זאָל מיך טהון ווידער קושען אַ קושעניש פון זיין מויל!... שחורה אני, שוואַרץ מיאוס בּין איך מיט מיינע זינדיגע מעשים ונאוה אָבּער שעהן מיט די מעשים פון מיינע עלטערען, די הייליגע אָבות... אל תראוני, זאָגט זי, קוקט מיך ניט אָן מיט געשפּעט שאני שחרחרת וואָס איך זעה אויס שוואַרץ, ניט אַזוי בּין איך געבּוירען געוואָרען, ששזפתני השמש, מיך האָט אָפּגעבּרענט די זון; בּני אמי, מיין מאַמעס קינדער, דאָס מיינט מען די ערב־רב פונ'ם לאַנד, צווישען וועלכע איך בּין אויפגעוואַקסען, נחרו־בי, האָבּען געצאָרענט, געפייערט אויף מיר, שמוני נוטרה את־הכּרמים מיך געמאַכט פאַר אַ היטערין זייערע וויינגערטנער, כּרמי שלי, מיין וויינגאָרטען, וואָס איז מיר בּירושה פון מיינע עלטערען, לא נטרתי האָבּ איך ניט געהיט... ענט־פערט דער געליעבּטער איהר: אם לא תדעי לך, אויבּ דו ווייסט ניט ווי צו ראַטעווען זיך פון בּעצווינגער, אַז דיינע קינדער זאָלען ניט אויסמישען זיך, פאַרלירען זיך צווישען זיי, צאי לך, געה־זשע דיר בּעקבי הצאן אין די טריט פון דיינע אָבות, וואָס האָבּען מקבּל געווען מיין תּורה, ורעי את־גדיותיך, און פיטער דיינע ציגעלעך על משכּנות הרועים, בּיי די געצעלטען פון די פּאַסטוכער ישראל'ים.

אַך, וויפיעל זיסע הייליגע געפּיהלען זענען אין דעם דאָזיגען שיר אויס־געדריקט! דו כּנסת־ישראל, דו בּיזט עס די ליעבּע געטרייע מאַמע; מיר קליינוואַרג, מיר זענען עס צאן קדשים, דיינע ציגעלעך, ליעבּע הארצדיגע קינדערלעך, און די פּאַסטוכער — דאָס זענען דיינע גרויסע לייט, די הייליגע חכמים! — עס הערט זיך מיר דרינען יענע געוויסע ליעדעל דער מאַמעס, ווי זי פאַרוויגט מיך, זינגענדיג עס מיר אויף אַ שטיל אומעטיג קול:

אונטער גבריאל'נוס ווינעלע
שטעהט א קלאר־וויס ציגעלע
. . . .
תורה וועט ער לערנען
ספרים וועט ער שרייבען
א גוטער פרומער יוד וועט ער בלייבען.

און ווי איך בין דאָ אַזוי פאַרטיפעט אין די כּנסת־ישראל געה פשוט אוים פאַר מתיקות, ווארפט זיך מיר די וויסטע שאַפּע פאַר די אויגען. גראָבע געזונדע הענד שלעפּען זי אַהין אין איהר בעגרעבעניש, אין קעלער, און זי סקריפּעט, גרילצט, קרעכצט, רוקענדיג זיך, און אימליכער סקריפּ איהרער לעכערט מיר דעם מוח. זי קרעכצט, סקריפּעט און די פערשימעלטע מיט שטויב בעדעקטע ספרים שרייען פון איהר אַרוים מיט אַ קלאָג: הוי, וועה־געשריען אויף די ציגעלעך אַז זיי ווערען צאַפּעס, אַז זיי אַנטלויפען פון זייערע פאַסטוכער און שפּרינגען אין פרעמדע גערטנער!... דער טאַטע פּרעכט די הענד, פליקט די באָרד, רייסט אויף זיך די האָר, שאָקלענדיג אויף מיר מיט דעם קאָפּ, טהוט אַ גלאָץ מיט די אויגען און — פערשווינדעט...

איך בין זיך מודה — לאָזט כּרפּס אוים זיין שמועס — אַז דאָס אַלסדינג, וואָס איך האָב אַצונד איבערגעלעבט, האָט אויף מיר אַזוי גע־ווירקט, אַז איך בין איצט אין האַרצען טאַקי אַ שטיקעל בעל־תשובה, און עס וועט מיר ניט אַרען טאָמער וועסט דו אוים מיר לאַכען און זאָגען: אַז־אָך־און־וועה צו דיין בילדונג, צו דער חכמה דיינער, מ'שטיינס געזאָגט, אַז אַ האָר קאָן זי אומוואַרפען.

— זיי רוהיג ברודער! — ענטפערט זרחי — איך בין נאָך פריהער פון דיר געוואָרען אַ בעל־תשובה, אויך איבער אַ מעשה ווי ביי דיר, מיט דעם חלוק נאָר, דאָס וואָס דיר איז פאָרגעקומען עפּעס ווי אין חלום, האָט האָט זיך עס מיר געמאַכט טאַקי אויף'ן וואָהר, און דאָס וואָס מיט דיר האָט זיך געמאַכט דורך דיין פאָטער, דאָס אייגענע טאַקי האָט זיך מיר געמאַכט דורך מיין זוהן. ס'איז עפּעס בעשיינפערליך גאָר אַ נס.

כּרפּס שטעלט אוים אַ פּאָר אויגען און פאָדערט אויף שווייגענדיג דעם פריינד זיינעם מיט דעם בליק ער זאָל איהם די ווערטער זיינע דערקלעהד־רען. זרחי מאַכט ניט לאַנג שהיות און הויבט אָן צו דערצעהלען.

— פאַדיי, דאָס ערשטע קינד מיינס, דער בכור, ווי באַלד ער איז געבוירען געוואָרען האָב איך מיר פירגענומען צו דערציהען, אויסצובילדען דעם „מענשען" וואָס אין איהם. דאָס הייסט אויסבילדען איהם אַזוי, אַז ער זאָל טויגען צום לעבען פון אַ וועלט מענשען, ווי איינער פון זיי, ניט נאָר צו אַ בעגרענעצט לעבען אין איינגשאַפּט צווישען יודען, און אויף אַזוי וויט וויפיעל דאָס יודישקייט דערלאָזט. יודען ניט יודען זאָל איהם כלל ניט אויסמאַכען. אָנלאָדען אויף זיך אַ משא יודישקייט און אַראָפּוואַרפען עס דערנאָך פון זיך — איז דען ניט פיעל גלייכער גאָר פון לכתחלה דערפון ניט צו וויסען? צו וואָס, איך בעט דיר, דאָס אײַנשפּאַנען און דאָס אויסשפּאַנען זיך — אַזאַ אומזיסטע אַרבייט, אויף וועלכער איך, זיין טאַטע, האָב אַוועקגעהאָרעוועט אַ צייט ביז איך בין פון איהר פּטור געוואָרען. וויפיעל אַ שטייגער קאָסט אָפּ אַ יודען פייבוש, נעביך, דער גע'מלאכה'טער נאָמען זיינער פּ אַ וו נ ו ט י אַ, ניט אַזוי ווי ער שטעהט פע״שריבען? דאָס פלאָנטעניש אין די נעמען מאַכט דאָך אָן אַ פלאָנטעניש אין זיינע עסקים, אין נויטהיגע פּאַפּירען, און ברייננגט איהם אַמאָל אויך פיעל שאדען. פע, חלעבען! אַז מעהר נעהם טאַטע און זאָג: ויקרא שמו בישראל פּאַוונוטיאַ... דעריבער טאַקי איז פאַדיי מיינער אויסגעוואַקסען אָהן תורה, אָהן יודישקייט, דאָס לערנען זיינס און זיין לשון אין גאַנצען איז געווען ווי ביי ניט קיין יודישע קינדער.

פאַדיי איז געווען זעהר אַ גוט יונגעל, אַ פרעהליכס, אַ לעבעדיגס, געלערענט האָט ער אין דער היים ביי גובערנאַנטקעס, לעהרער, ביז ער האָט אויסגעהאַלטען עקזאַמען, גוט, אויסגעצייכענט, און איז אַריין אין גימנאַזיע. יענער טאָג פון דעם אַריינטרעטען זיינס אַהין איז ביי מיר געווען אַ יום־טוב, פאַרגעסענדיג מיך אין גאַנצען וויפיעל דאָס האָט מיך אָפּגעקאָסט געלד, מיה, לויפעניש, געבעט און אומ'כבוד, איך האָב מוחל געווען דאָס אַלסדינג און זיך געפרעהט, אַבי ער איז אַריין. נאָר אָבער מיין ווייב, זאָל זיך איהר גרינג שלוקערצען, זי האָט, ווי דער שטייגער איז פון ווייבער אויסצוווייגען זיך אין פריידע, יענעם טאָג געגאָסען טרעהרען, דערמאָהנענדיג זיך, וויפיעל געזונד און יסורים האָט איהר געקאָסט די דאָזיגע שמחה.

עס געהט אַוועק אַ צייט, זעה איך, פאַדיי מיינער איז עפּעס אַראָפּ פונ'ם פנים, אומעטיג, פערטראַכט, גאָר ניט דער וואָס פריהער. אַזוי איז ער, דאַכט זיך, געזונד, לערנען לערענט ער זיך אויך גוט. וואָס־זשע דען? האָב איך גערעכענט צו דעם איבערגאַנג פון די יונגעלשע יאָהרען אין די יאָהרען פון אַ בחור, פאַרשטעהסט דו? — און מיך בערוהיגט. שפּעטער אַביסעל

מיט אַ ציטער, הויבט מיין זוהן אָן מיר צו פערגעבען שאלות, ווי אַ שטייגער: טאַטע, פון וואָס פאַר אַ נאַציע ביזט דו? טאַטע, וואָס, אַ יוד בין איך? טאַטע, האַ, וואָס איז אַ יוד אַזוינס? טאַטע זאָג, עסען איבערהויפּט יודען קנאָבעל און ציבעלעס? טאַטע דאָס, טאַטע יענעס, גאָר אָהן אַ סוף און עק. איך האָב אַרויסגעזעהען, אַז אונזער ברודער עשו שטעקט דאָ אין דערמיטען. ער האָט דאָס יעקב׳ס קינד דערקלעהרט דאָס, וואָס דער טאַטע האָט עס געמאַכט פאַר איהם אַ שוויוג; ער האָט עס אָנגעהויבען איהם פאַרזוכען צו געבען די ביטערע גלות־טראָפּענס, צו בעטריבען זיין געמיטה, זיין לעבען. איך האָב מיין זוהן תמיד געענטפערט אויף זיינע שאלות מיט אַ האַלבען מויל, אַבי אויסצודרעהען זיך, און בכלל האָב איך איהם געראַטהען ער זאָל אָנבויגען דעם קאָפּ און זיך ניט צוהערען צו יענעמס נאַרישקייטען, געבענדיג עס איהם צו פערשטעהן מיט קרילאָווס געוויסען משל „דער עלעפאַנט און דאָס הינטעל" און אַרויסנעהמענדיג דערפון אַ מוסר־השכל גאַנץ חכמה׳דיג, אַז אַ מענש, אַ קלוגער, בעדאַרף, ווי דער עלעפאַנט דאָרט, אַראָפּשלינגען אַלע בעליידיגונגען פון יענע ביללערס און זיך דאַרויס גאָר ניט מאַכען. דער זוהן אַ פנים איז ניט צופרידען געווען פון׳ם טאַטענס עצה, וואָרום ער איז אַלץ וואָס וויטער, וויטער מעהר אומעטיגער געוואָרען, זיך דערווייטערט פון מענשען, בעזאָנדערס פון מיר, עפּעס ווי ברוגז אויף מיר, און געזעסען איינער אַליין פערשפאַרט ביי זיך אין חדר.

איינמאָל קומט פאַדיי פון׳ם קלאַס זעהר שטאַרק צוקאָכט און לויפט אַריין האַסטיג צו זיך אין חדר. די מאַמע, מיין ווייב הייסט עס, אַ שוואַכע, אַ קריינקליכע, איז גראָד געלעגען אין בעט ביי זיך אין צימער און האָט עס ניט בעמערקט, ווי באַלד מען האָט זיך געקליבען עסען מיטאָג און פאַדיי איז ניט אַריין צום טיש. בין איך אַריין צו איהם. איך טרעף איהם ליגען אויפ׳ן בעט, מיט דעם פנים אַראָפּ, איינגעהילט אין קישען. עס קומט מיר באַלד אַרויף אויפ׳ן געדאַנק, ער האָט זיכער היינט געהאַט אַ שלעכטע בעגעגעניש, און האָב איהם נעביך שטאַרק בעדויערט. איך רוף איהם — און ער ענטפערט ניט. דאָס האַרץ האָט מיר געריסען אָנקוקענדיג איהם נעביך אין אַזאַ לאַגע. איך רוף איהם צום צווייטען מאָל, מיט אַ ריהרענדיגער שטימע — און ער קעהרט אום צו מיר דאָס פנים זיינס. אַך, ווי שרעקליך ער האָט אויסגעזעהן דענסטמאָל! דאָס פנים האָט איהם געפלאַמט און די אויגען זענען איהם פערלאָפען פון טרעהרען.

— וואָס איז דיר מיין זוהן? — פרעג איך איהם שטאַרק גערירט.

און ער זיפצט און זאָגט עפּעס מיט פאַרדראָס:

— וואָס פרעגסט דו מיך? ווייסט דען ניט אַליין, אַז איך געפין מיך דאָרט צווישען פיינד? געננוג האָבען זיי מיר געטאָהן אין דער גאָל ביז אַצונד, און היינט האָבען זיי מיך געפּייניגט נאָך מעהר, אויסוואַרפענדיג מיר עפּעס אַ מעשה מיט בלוט אין די מצות, אין דעם יום־טוב פּסח, וואָס לויט זיי זאָגען איז דער דאָזיגער יום־טוב ביי יודען טאַקי היינט...

ווי אַ דונער האָט מיך געטראָפען, אַזוי בין איך געוועזען צומישט הערענדיג אַזוינס, און ניט געקענט אַרויסבריינגען פונ׳ם מויל קיין וואָרט. געפיהלען פון רחמנות, פון שאַנדע און חרטה האָבען ווי דער ים געשטורעמט אין מיר, און די נשמה מיינע האָט עס געוואָרפען פון איין חוואַליע צו דער אַנדערער נאָר אומצוקומען פאַר גרויס לייד!

איך פיהל די צרות פון מיין זוהן, פיהל זיין ביטער געמיטה און דאָס האַרץ מיינס פלאַגט מיך און זאָגט: דיין זוהן׳ס דאָזיגע צרות האָסט דו דאָך, דו, איהם אָנגעמאַכט, דיר האָט ער דאָך זיי צו פערדאַנקען! דו האָסט אוועקגענומען אַ נפש פון זיין פאָלק, עס זאָל זיך דערמיט ניט אָנגעהער׳ען, נאָר מיט דער מענשהייט אַליין, ניט צו בערעכענען זיך אַז מענשהייט איז אייגענטליך ניט מעהר ווי אַ וואָרט. אין דער וועלט זיינען באמת דאָ נאָר נאַציעס, פעלקער, און דער סך־הכּל פון זיי, פון די אַלע פעלקער אינאיינעם רופט מען מענשהייט. עס קומט אַזוי פיעל אוים קרום ווי איינער, אַ שטייגער, זאָל זאָגען, בוימער איז ביי מיר גאָרנישט, וואָס געהט מיך אָן אַ בוים? דער עקר איז ביי מיר דער וואַלד!... דאָס האָסט דו דיר איינס, און צווייטענס, לאָז שוין זיין אפילו אַזוי, מענשהייט — איז דאָך די קשיא. פאַר וואָס איז ביי דיר אויסגעקומען, אַז דער וועג צו דער מענשהייט געהט דוקא אָט דורך דער נאַציע, וועלכע דו האָסט פאַר דעם זוהן דיינעם אויסגעקליבען, און דורך דיינער, חלילה־וחס! קאָן מען גאָר פאַרקריכען קיין בויבעריק?... זעה נאָר, דיין זוהן. פאַר וועלכען דו האָסט געזוכט דאָס גליק ניט אין דיין פאָלק, זעה וואָס פון איהם איז אַצונד געוואָרען! וואו איז זיין גליק, וואו איז זיין נחת? פון זיין פאָלק איז ער אָפּגעריסען און פונ׳ם פרעמדען פאָלק ניט אויפגענומען, הענגט ער דאָך נעביך אין דער לופטען — און פאַרפינסטערט איז איהם זיין וועלט געוואָרען נאָך גאָר אין דער יוגענד! יודישע קינדער פון קליינערהייט אויפדערוואַקסענע צווישען זייער פאָלק, אין דעם גוטען יודישקייט. זיי ליגט גוט אין טעם יענע מנהגים, צערעמאָניעס און פיעל אַנדער׳ע זאַכען אַזעלכע אין דעם פאַמיליען לעבען און אין דעם כּלל יודישען לעבען, וואָס פאַרזיסען זייער יוגענד און פאַרווירצען זייערע

טעג און יאָהרען ביז העט אין דער עלטער. דערמאָהן זיך, אין דיין יוגענד, דערמאָהן זיך, אַ שטייגער, אין דעם סדר פּסח, ביי דיינע עלטערען אין הויז! די שכינה פּשוט האָט דאָך דענסטמאָל גערוהט אויף איטליכער זאַך דאָרט — אויף דעם שעהן־געגרייטען טיש מיט די כּוסות, אויף דעם טאַטען, אויף דער מאַמען און אויף די קינדער אַרום טיש, און דו אַליין האָסט דאָך געשיינט, געלויכטען, זיך געשמאָלצען פאַר גרויס פרייד. דערמאָהן זיך, ווי דאָס האַרץ פלעגט זיך דיר פרעהען בשעת די ימים־טובים, וויפיעל נחת, וויפיעל פערגעניגען איטליכער יום־טוב האָט דיר פערשאַפט. און היינט — היינט איז דער יום־טוב ביי דיר גאָר ניט, וואָכעדיג, און דיין זוהן איז געוואָהר געוואָרען, אַז ביי יודען איז היינט פּסח פון „ז י י״... אומגליקליך איז דיין זוהן, וואָס ביי פרעמדע איז ער אַ יוד, נאָך אומגליקליכער אָבער, וואָס ביי יודען איז ער אַ פרעמדער!!

וואָס זאָל איך דיר זאָגען, ברודער, ביטער און זויער איז מיר געוועזען צו יענער צייט! מיין זוהן ליגט אויפ׳ן בעטעל, דער׳הרג׳עט, דערשלאָגען צו־ליעב מיינע זינד, און איך שטעה בבושה וחרפּה, שלאָגענדיג מיך אָשמנו, ביים דאָזיגען קרבּן — און דאָס האַרץ, אוי, טהוט מיר וועה!...

היינט אַז איך דערמאָהן מיך דערינען, וואונדערט מיך אויף זיך אַליין, ווי אַזוי האָב איך מיך אַיינגעהאַלטען, טאַקע באַלד ניט צו פאַררינכטען דעם פעהלער, וואָס איך האָב געמאַכט אין מיין זוהן׳ס ערציהונג, אוים רחמנות אויף איהם און אויף מיין כּבוד טאַקי אויך. ניט מעהר די דאגת הפּרנסה, וואָס פּיקט אין מוח, פאַרשלאָגט די געפיהלען פונ׳ם האַרץ, און אַלסדינג ביי מיר האָט זיך געפיהרט אויף דעם שטייגער ווי פריהער. נאָר דאָס, וואָס איך האָב ניט געטאָהן, האָט געטאָהן די צייט.

עס האָט זיך געמאַכט אַ מעשה, אַז דער לעהרער פון היסטאָריע, אַ המן איז זיך געזעסען איינמאָל אויף דער קאַפעדרע זאָגענדיג דעם שיעור פאַר די תּלמידים, פּלוצים טראָגט איהם אונטער דער רוח אַ סמארע, צו טאָהן מיט דער נאָז און זאָגען: עס שמעקט דאָ שטאַרק מיט קנאָבעל! אַלע אויגען, וויפיעל עס זיינען געוועזען אין קלאַס, ווענדען זיך צו מיין זוהן, אָנקוקענדיג איהם מיט שפּאָט, און דאָס פּנים זיינס מינעט זיך איהם נעביך פאַר בושה. ער קען ניט אויסהאַלטען, שטעלט זיך אויף און זאָגט עפּעס אַ וואָרט אַקעגען דעם לעהרער. קורץ, עס ווערט איהם ניט געשיינקט — מען שטופּט איהם אַרוים פון גימנאַזיע.

איך האָב זיך מישב געווען, ווי באַלד אַרויסגעשטופּט זאָל זיין אַרויס־

געשטופּט, מעהר ווייל איך שוין ניט שוואַרצען דאָס פּנים פאַר די לעהרער, פאַר דעם גאַנצען פּעקעל עשרת בני המן, מיט געבעט, מיט מתנות, ווי דער שטייגער איז, מיין זוהן זאָל ווידער אין גימנאַזיע אַריינטרעטען, לאָז ער בלייבען בעסער אין דער היים, און דאָ אויסלערנען די תורה, וואָס איז נויט־היג אויף אַריינצוגעהן אין אוניווערסיטעט. איך האָב איהם אָפּגעגעבען אַ בעזונדער שטיבעל, אין גאַנצען פאַר זיך, כּדי ער זאָל דאָרט קענען לערנען, אַרבייטען פריי, אומגעשטערט.

צו מיין זוהן אין שטיבעל האָבען אָנגעהויבען אַריינצוקומען עפּעס נייע חברים זיינע, מיט וועלכע ער פלעגט זיך אונטערהאַלטען בשעת אַ פרייע צייט פון דעם לערנען. פריהער איז די צאָהל זייערע געווען ווייניג, דערנאָך איז די צאָהל פון די חברים געוואַקסען אַלץ מעהר, און קומענדיג צו איהם עפּ־טערס, פלעגען זיי מאַכען צווישען זיך עפּעס אַ שמועס, האַספּערענדיג, שפּאַ־רענדיג זיך מיט אַ ליאַרם, אַ געשריי. צווישען די דאָזיגע חברים האָבען זיך געפונען שילער פון אַלערליי שולען, קלויזניקעס, ישיבה־בחורים און גלאַט אַזוי זיך בחורים — קאַפּאָטעס און מונדירען מיט מעשענע קנעפּלעך, קאַשקעטלעך, קאַטערוכעס, היטלעך מיט הערבען אויסגעמישט אינאיינעם. מיר זענען די אַלע חברה־לייט ניט געווען צום האַרצען. איך האָב איבערגעטראַכט, צו זענען זיי אפשר ניט פון יענע, וואָס ווילען פאַרבעסערען די וועלט, קען דאָך, חס־ושלום, מיך טרעפען איין אונגליק דורך זיי. איך געדיינק דאָך נאָך די אַמאָליגע יונגע לייט אין אונזער צייט, וואָס זיי האָבען געוואָלט און וואָס פון זיי נעביך איז געוואָרען. אַ טהייל זענען געזעסען, אָפּגעקומען אין תפיסה, אַ טהייל זענען פערשיקט געוואָרען אַזש וואו דער שוואַרצער פעפער וואַקסט דאָרט, און אַ טהייל האָבען הונגעריג, עלענד זיך אַרומגעבלאָנקעט אין דער וועלט. אויך מיר, געדיינקסטו, פלעגען זיך צונויפקומען אַמאָל מיט דער דאָ־זיגער קאָמפּאַניע און שיער שיער זענען מיר אויך ניט אַריין אין אַזאַ צרה. פאַר אַ געשלאָגענעם הונד — איז דאָ אַ ווערטעל — טאָהר מען קיין שטע־קען ניט ווייזען. דעריבער, אַז איך האָב דאָ געזעהן די חברה יונגע לייט קומען אָפט צו מיין זוהן, האָט אויף מיר תמיד געציטערט די הויט. אַ מינד־סטער שאָרך האָט זיך מיר געדאַכט ווי טריט — האַ־האַ, מען געהט!... די מלאכי־חבלה קומען בדקעווען ביי מיר אין הויז.

זאָגען־זשע מיין זוהן, אַז איך וויל ניט ליידען, די דאָזיגע חברים זיינע זאָלען קומען צו איהם, דאָס האָב איך ניט געוואָלט. גאַנץ פשוט, ווייל מיין זוהן איז שוין אַרויס פון די קינדערשע שיכלעך און האָט שוין זיין דעת, ווייסט אַז איך וועל מיט איהם אָנהויבען מיט בייזען וועט ער מיך ניט הערען.

בפרט נאָך, ווי מיר האָט זיך אויסגעוויזען, איז ער שוין פון לאַנג ביי זיך אין האַרצען געווען אויף מיר עפּעס אַביסעל אָנגעדרודעלט. אַ חוץ דעם האָב איך מיך בעטראַכט, פּיעל בעסער איז פאַר מיר מיט מיין זוהן, אַז די חברים זאָלען געהן צו איהם איידער ער זאָל געהן צו זיי. מען בעדאַרף נאָר שטילערהייט גוט אַכטונג געבען אויף איהם אַזוי אַז ער זאָל עס ניט בעמערקען.

און אַזוי טאַקע האָב איך עס געטאָהן.

אַז מיין זוהן איז איינמאָל געגאַנגען מיט חברה שפּאַצירען, האָב איך מיך אַריינגעחאַפּט צו איהם אין שטיבעל, איבערגעקוקט דאָרט דאָס שאַפּ־קעלע מיט די ספרים און אַלע האָבען זיך דערוויזען כשר. טהו איך דערנאָך אַ בליק אויף'ן טיש און דערזעה אויף איהם דריי ספרים און איינס אַיין אָפּען ביבעל. איך קוק מיר צו בלייב איך פאַרגאַפּט — איך געפין אַזוינס וואָס מיר האָט קיינמאָל ניט געקאָנט גאָר איינפאַלען! צוויי ספרים, הערט אַ מעשה, זענען פון די הייליגע נביאים, איין ספר איז עפּעס אַ מעטהאָדע, אַלע אויף לשון קודש, און אין דעם ביבעל שטעהען פאַרשריבען לשון קודש'דיגע ווערטער, פאַרטייטשט אויף רוסיש — און די האַנדשריפט איז מיין זוהן'ס!... הייסט דאָס אַ פּנים, אַז פאַדויי האָט זיך גענומען צו תנ"ך, צו לשון קודש. נאָר פון וואַנען קומט צו איהם אַזוינס און ווער איז דאָס דער רבי זיינער? טאַ! מאַך איך, ס'איז ניט צו פערשטעהן, מען בעדאַרף עס איבערלאָזען דער צייט.

עס האָט ניט געדויערט לאַנג, קומט מיין זוהן צו מיר מיט אַ בקשה, איך זאָל איהם ניט אָפּזאָגען, פאַרבעטען צו מיר אין הויז, מאָרגען אין אָבענד אַיין עולם מענשען פון זיינע בעקאַנטע, דענסטמאָל איז געווען חנכה. אָך, האָב איך געזאָגט, מיט דעם גרעסטען פערגעניגען! איך וועל נאָך מאַכען פאַר דעם עולם אַ קערמישעל אויך, טראַכטענדיג ביי זיך, אָט לאָזען יודישע קינדער זיך שפּילען חנכה אין קאָרטען, ווי דער שטייגער איז, און אַגב טאַקי וועל איך אָנשמעקען, וואָס פאַר אַ מיני מענשען זענען זיי. דאָס ווייב מיינס איז צופריעדען געווען דערמיט און צוגעגרייט אַ מאָהל־צייט פון דער פולער האַנד. וואָס זאָל איך דיר זאָגען, מיין ליעבער, ביי מיר אין הויז איז נאָך קיינמאָל אַזאַ שמחה ניט געווען ווי אין יענעם אָבענד. דער גרעסטער טהייל עולם איז בעשטאַנען פון יונגע לייט: בחורים און מיידלעך, גימנאַזיסטען, סטודענטען און קלויזניקעס, אָרעם און רייך אַלע גלייך. אַלע צווישען זיך פריינדליך, ליעבליך, לעבע־

דיג, פרעהליך טאַקי פונ׳ם האַרצען, און עס שיינט זיי, לויכט זיי דאָס פּנים.

אין זינען האָבענדיג מיינע געסט האָב איך מוחל געווען אויף מיין כּבוד, אַנידערצוזעצען זיך אויבענאָן אויף אַ שטוהל, נאָר וואָס דען, איך האָב מיך אַרומגעדרעהט, אַרויס, אַריין, זעהען, ווי אַ בּעל הבּית, אַז אַלסדינג זאָל געטאָהן ווערען ווי געהעריג. דעריבּער בּין איך בּיים אַריינקומען אין שטוב געבּליבּען פערוואונדערט, זעהענדיג ווי דער עולם רעש׳ט זיך דאָ אַזוי שטאַרק און פּאַטשט מיט די הענד. איך שטעה, בּעטראַכט מיך אַ ווײַלע און פערוואונדער מיך נאָך מעהר — הער אַ מעשה. פּאַדיי שטעהט און דרשה׳ט פאַר׳ן עולם, און אַלע שרייען איהם בּראַוואָ!

דער סוף פון דער דרשה זײַנער, וואָס איך האָב זוכה געווען צו הער־רען, איז אַזוי:

„משיח — זאָגט פּאַדיי פאַרפלאַמט און דאָס קול זיינס קלינגט ווי אַ גלעקעל — משיח דאָס איז דאָס העכסטע אידעאַל, וועלכע דאָס פאָלק שטעלט זיך פאָר, דער תּכלית זיינער הייסט עס, וואָס דערהאַלט איהם בּיי דער נשמה אין דער וועלט. אין משיח׳ן זעהט דאָס פאָלק אַ קוואַל פון לעבען און ליכט, פון גערעכטיגקייט און יושר, פון פריעדען און גליק. און די אייגענע מעשה, וואָס מיט דער זון איז און דער ערד, דאָס איז אויך מיט משיח׳ן און דעם פאָלק. די ערד, ווי מיר וויסען, שטעהט דאָך ניט אויף איין אָרט, נאָר וואָס דען, זי געהט, און דורך איהר גאַנג, אומקעהרענדיג זיך מיט דעם פּנים צו דער זון וואָס שטעהט, בּעקומט זי פון איהר דאָס ליכטיגקייט — אַ שעהנעם גוט מאָרגען, אַ גוטען טאָג! אַי וואָס מען זאָגט: די זון געהט אויף, די זון פאַרגעהט, דאָס זאָגט מען נאָר גלאַט, ווייל עס דאַכט זיך אַזוי. בּאמת אָבער איז גאָר פאַרקעהרט: דער זון זאָגט מען און די ערד מיינט מען. אָט דאָס טאַקי איז אויף משיח׳ן מיט׳ן פאָלק אויך געזאָגט געוואָרען. אַ פאָלק, וואָס שטעהט גאָר נישט צו טאָהן, און וואַרט, האָפט אויף משיח׳ן ער זאָל צו איהם קומען, קען עס אפשר טאַקי דיענען איהם, דעם פאָלק הייסט עס, פאַר אַ בּעוויז, אַז ס׳איז נאָך דאָ אין איהם אַ פונק לעבען. אָבער מ׳שטיינס געזאָגט אַזאַ לעבען! אמת לעבען קען עס נאָר, סיידען עס זאָל זיך ניט פוילען, און מוחל זיין, אַליין מיט זיין כּבוד געהן צו משיח׳ן. וואָס מעהר אַ פאָלק פליסט זיך צו פאַרבּעסערען זיין שטאַנד, צו פאַרגרעסערען זיין קאַפּיטאַל פון מדות טובות און קרעפטען זיינע, וואָס זענען איהם גע־געבּען געוואָרען אַ מתּנה פון זיין ליעבּען נאָמען; וואָס מעהר עס טהוט זיך אָן אַ כּח בּייצוקומען אַלע שטרויכלונגען, וואָס ליגען איהם אויפ׳ן וועג און עס געהט, געהט אַלץ העכער — מעהר נעהענטער קומט אַזאַ

פאָלק צום ציעל און עס הייסט, משיח, דער דערלעזער זיינער איז איהם געקומען!...

ראיות דאַרויף איז אין דער וועלט-היסטאָרי דאָ איבערגענוג. איז נאָך־הענט צו איהר ציעל אַ נאַציע צוגעקומען, ווערט זי אויפגעקומען. צו זיין אַ נאַציע איז נאָר יענע ווערטה, וואָס קען, ווייסט איהר ווערטה. דאָס איי־גענע איז אויך מיט אונז יודען. דאָס דערציהלט אונז היינט גאַנץ קלאָהר אונזער יום-טוב חנוכה, וואָס מיר מאַכען לכבוד אונזערע גבורים די חשמונאים אין וועלכען די ליעבע צום פאָלק, די ליעבע צום יודישקייט האָט ווי אַ פייער...

נאָר איידער נאָך פאַדיי האָט אויסגעפיהרט אין גאַנצען, וואָס ער האָט געוואָלט זאָגען, איז די שטוב פול געוואָרען מיט אַ רעש, אַ געפּליעס־קעריי, אַזוי אַז עס האָבען געציטערט די ווענד. מיין ווייב זאָל געזונד זיין, שמעלצט זיך פאַר פרייד, ווערט ברייטער ווי לענגער. הערענדיג ווי מען לויבט אין טאָג אַריין איהר זוהן. איך האָב אויך גענאָסען כבוד אין זיין זכות. דער עולם גיט מיר די הענד מיט אַ ווינשעניש, ווי ביים אָפּגעבען אַ מזל-טוב, זאָגענדיג: הלואי ווי ער אַ סך אַזוינע ביי יודען! און איך שטעה, ווי אַ תם, חאָטש נעהם מעלק מיך אויס, שטעה און מאַך מיט די אַקסלען, טראַכטענדיג ביי זיך: „וואָס פיר אַ גרויסער גאָט דו ביזט, רבונו של עולם! און ווי גרוים זענען די וואונדער דיינע, וואָס דו טהוסט אין דיין וועלט!" ווער וואָלט זיך עס געריכט אַז פאַדיי, ער — אַ געבוירענער „אַסימיליאַטאָר", פרעגט איהם בחרם וואָס יודען, וואָס יודישקייט, אַ יודיש אות האָט ער קיינמאָהל אַפילו אין די אויגען ניט געזעהען, ער זאָל שטעהן אַזוי פאַר זיין נאַציע, פאַר כלל ישראל; זאָל זיין אַזוי פאַרקאָכט פאַר'ן יודישקייט און זאָל דרשה'נען אַזוי ווי אַ למדן!

נאָך פיעל אַנדערע האָבען געהאַלטען רעדעס אין יענעם אָבענד. דאָס אויפלעבען אויף דאָס ניי פונ'ם יודישען פאָלק — דאָס איז איטליכען געלע־גען אין מויל, דערינען זיינען אַלע געווען איינס, נאָר אין די וועגען, ווי אַרום צוקומען דערצו, האָבען די מיינונגען זיך געטהיילט, איטליכער איז זיך געגאַנגען מיט זיין דרך, מאַכענדיג צונישט דעם אַנדערען, איז דערפון אַרויס־געקומען אַ שפּאַרעניש, אַלע האָבען זיך געהיצט, געווען פלאַם פייער.

איינער, עפּעס אַ צוטראָגענער, וואָס דער ישיבה-בחור ליגט איהם אויף'ן פנים, אין אַלע זיינע גענג; רעדט אויף אַ קוויטש, אויפשטעלענדיג דעם גראָבען פינגער, און אויסברייענדיג משל לעמעשקע ווי אַ חריף, אַ בעל־

מוח — חאַפּט זיך אַרויף אויף מיין זוהן מיט אַ געדראַנג און גמרא ניגון:

— ווייל זרחי, זאָגט ער, לאָזט מיך הערען אַלץ פאָלק, יודישקייט וכדומה, איז דאָך די משמעות, אַז ער האַלט ווי יענער מאַן־דאמר, וואָס דער עיקר איז ביי איהם דאָס... קולטורע, חכמת ישראל, מיין איך, און ציון איז לאו דוקא. משיח איז גאָר דאָס... און דאָס קען דאָך קומען אומעטום דאָס... איז דאָך געדרונגען אַז ער איז ניט קיין ציוניסט, ניט דאָס, נאָר אַ דאָס, אַ לאומי, אַ נאַציאָנאַליסט מיין איך!

פלוצים קומט אונטער נאָך איינער, עפּעס ווי פון דער זייט, און פריש, געזונד און משוגע טהוט ער זיך אַ זאָג:

— כדי צו ראַטעווען דאָס יודישקייט, דאָס שריפטליכע ווי דאָס מינדליכע, האַק־און־פּאַק מיט די אַלע הייליגע ספרים, וואָס דערפון אייגענטליך האָט זיך גענומען דער יודישער פאָלקס־גייסט, אָדער, ווי הייסט מען עס, נאַציאָ־נאַליטעט, פּראָסט גערעדט, דער יוד מיט די ביינער — איז אויב נאָר עס איז געמאָהלט אַ בעזונדערע יודישע מדינה קען זי געמאָהלט זיין וואו מען וויל, נאָר נישט אין ארץ־ישראל. אַ מדינה אַ לייטעשע, ווי עס בעדאַרף צו זיין, איז אונמעגליך היינט צו גרינדען אויף יענע געזעץ און מצוות, וועלכע זיינען געווען צוגעפּאַסט צו יענעם שטייגער לעבען פּאַרצייטענס, וואָס איז משונה ווייט, ווי הימעל פון דער ערד, פונ'ם שטייגער לעבען אין היינטי־גער צייט. דעריבער איז, גרינדען אַ לאַנד אין ארץ־ישראל און נישט האַלטען אַ סך זאַכען, אויך די מצוות, וואָס געהערען זיך אָן על־פי־דין מיט דעם לאַנד, הייסט דאָך אַזוי פּיעל, ווי פאַרבויגען די תורה'לע, אָפּזאָגען זיך דערפון. פּיעל זאַכען אַזוינע, ווי תפלות ובקשות און מנהגים אין דעם לעבען, סיי אין שוהל, סיי אין דער פאַמיליע, וואָס האָבען אַריינגעזעצט אין דעם פאָלק אַ יודישע נשמה, אַ יודיש הארץ מיט בע־זונדערע יודישע געפיהלען, וועלען דאָך מוזען אין דעם לאַנד אויפ־הערען, ניט צו קענען גאָר פאַר'ן מויל געבראַכט צו ווערען. קומט דאָך אויס, אַז דאָס אויפלעבונג פון'ם לאַנד איז אַ טוידט פאַר ישראל. אָנגע־נומען אפילו, אַז ישראל וועט דאָרט אויפשטעהן תחית־המתים, נאָר עס וועט דאָך אָבער זיין גאָר איין אַנדערער, אַ נייער ישראל, ניט די תורות, ניט דער פאָלקס־גייסט, ניט די געפיהלען, עפּעס גאָר איין אַנדער מין בריה, ניט דער אייגענער וואָס פריהער, און מיט אַזאַ תחית־המתים איז אַ מענש ניט צופריעדען. איטליכער וויל, ער זאָל בלייבען דער אייגענער, אַזוי ווי ער איז, אויף תמיד. אינו־דומה אין חוץ־לאָרץ קען דער יוד זיך גרינדען אַ לאַנד אויף דעם שטייגער פון היינטיגער צייט,

ניט עובר צו זיין דערמיט אויף די געזעטצע פון זיינע תורות. ער בעדאַרף זיך דערפון ניט אָפּזאָגען נאָר עס זאָגען ווי אַ יהי רצון, אַזוי ווי מיר זאָגען היינט: „יהי רצון, עס זאָל זיין דער ווילען פאַר דיר גאָט אונזער גאָט פון אונזערע עלטערען דאָס עס זאָל זיין אונזערע רייד פון די לעפּצען באַווילינגט צו פאַר דיר גלייך ווי מיר וואָלטען מקריב געוועזן דעם קרבן... גלייך ווי מיר וואָלטען מקריב געוועזן פאַר דיר די געווירצען... גלייך ווי מיר וואָלטען, וואָלטען און וואָלטען... דעריבער...

— דעריבער שאַ, שאַ! — איז אויף איהם אַרויף דער עולם פון אַלע זייטען מיט אַ געשריי אין מיטען די רייד, און ער האָט זיך ווי אַ קעצעלע אַרויסגערוקט, שאַ, שטיל.

מילא אין קאָרטען, ווי דו זעהסט, האָט מען ניט געשפּילט, מען האָט פערבראַכט דעם אָבענד זעהר גוט, ריידענדיג אַלץ וועגען כלל ישראל. ווער פון זיי איז גערעכט, האָט געזאָגט גלייך, דרינען געה איך ניט אַריין, מיר זענען איטליכענס רייד געפעלען, ווייל זיי זענען הערצליך, אוים ליעבע צום פאָלק.

אַצונד ווייס איך שוין וואָס פאַדיי איז און ווער זיינע חברים זענען אַזעלכע. אומזיסט האָב איך זיי חושד געוועזן פריהער. ניט די וועלט פאַרבעסערען ווילען זיי נאָר דאָס פאָלק זייערס. זיי ווילען מיטהעלפען איינצוגעבען דעם פאָלק אַ פרישען גייסט — ער זאָל אָנהויבען זיך צו קענען, צו פיהלען זיין כבוד, זיין אייגענעם ווערטה און ניט צו פאַרלירען די האָפנונג זיינע אויף שפּעטער. ווילען אויך איפרישען, אויפלעבען דעם פאָלקס אַלטע שפּראַך, די שפּראַך פון דער תורה, פון זיינע הייליגע נביאים. ניט אומצוּוואַרפען זענען זיי אויסען, אַדרבה נאָר צובויען, צו דערלעבען זעהן יודישע קינדער, זיטצענדיג ווי בעלי-בתים ביי זיך אין לאַנד. דאָס זענען פונ'ם נייעם שניט מענשען, פון וועלכע מי האָט ניט געוואוסט אין אונזער צייט. זיי זענען אויסען, צוציהען יודישע קינדער, יונגע צווייגעלעך אָפּגעריסענע פון דעם יודישען בוים, און בעהעפטען זיי ברידערליך צוריק צו זייער פאָלק דורך ליטעראַטור, שפּראַכע און יודישע געשיכטע. די וואָס קענען יודיש, נעהמען זיך אונטער ביי זיי צו לערנען יענע, וואָס קענען ניט, איבערגעבענדיג זיי זייער תורה מיט זייער גייסט. אָט די דאָזיגע לייט, זיי האָבען עס געיודישט פאַדייען און נאָך אַזוינע נפשות ווי ער, געבענדיג זיי שטונדען אין דעם יודישקייט. און מיין זוהן'ס שטיבעל האָט זיי געדיענט פאַר אַ וואויל אָרט, אויף צונויפקומען זיך דאָרט, איבער'שמועס'ען און בעראַטהען זיך וועגען זייערע אינטערעסען.

הײנט בעטראַכט זיך נאָר — לאָזט אױס זרחי זײן דערצעהלונג — די גבורות פון מײן זוהן, אַז ער האָט געקענט צושטעהן אַזױ צו זײן פאָלק! אַזעלכע, װאָס פון קלײנװײז אויף זענען זײ אײנגעטונקט געװען אין יודישקײט און עלטערװערענדיג האָבען זײ זיך דערפון אױסגעטאָהן — אַזעלכע, זאָג, איך, איז נאָך דאָ אַ האָפנונג, אַז אפשר אין דעם זכות פון זײערע עלטערען, כשרה יודען, און אין דעם זכות פון דער תורה זײערער, מיט װעלכער זײ האָבען זיך אָנגעזאַפּט אין דער יוגענד װעלען זײ זיך צוריקחאַפּען צום יודישקײט. אָבער װאָס איז דאָ צו האָפען פון קינדער, װאָס די טאַטעס זײערע אַלײן זענען אַראָפּ פונ'ם װעג און פאַרפיהרט מיט זיך זײ, זײערע קינדער, ניט צו געבען זײ פאַרזוכען פונ'ם יודישקײט אַ לעק? אַזעלכע אַז קעהרען זיך אום צו זײער פאָלק איז װירקליך טאַקי אַ גרױסער נס, װאָס טרעפט זיך זעהר זעלטען. בײ פאַדײען איז נאָך גרעסער דער נס, װאָס ניט גענוג ער אַלײן האָט זיך צוריקגעקעהרט האָט ער נאָך צוגעצױגען אױך מיך, דעם טאַטען זײנעם!

אױך דאָס מוז איך דיר זאָגען, אַזױ װי דער תשובה טהאָן פאַדײ'ס יואָס איז ניט ערצױגען געװאָרען יודישלעך װי איך, איז חשוב'ער פון מײנס, פונקט אַזױ חשוב'ער פון מײנס איז אױך דײן תשובה טהאָן: איך אַלײן בין דאָך ניט געװאָרען אַ בעל־תשובה ערשט נאָך דעם אַז איך בין געקומען צו אַזױ פיעל חרפות־בזיונות, גענוג האָבען שונאים משונה װילד נעביך געאַרבײט, אַרײנגעלעגט אין מיר אַזױ פיעל מיהע ביז זײ האָבען מיר געמאַכט פאַר אַ יודען, און דו האָסט אַ גרױע האָר דערזעהען, אַט דאָס האָר פון דײן פאָטער, ביזט דו באַלד איבערגעביטען געװאָרען. דאָס װאָס אַזאַ האָר האָט געװירקט אױף דיר אין אַ רגע, האָבען שונאים געװירקט אױף מיר ערשט נאָך אַ צײט מיט יאָהרען. — כבוד, גרױס כבוד דיר, ליעבער פרײנד! כבוד, גרױס כבוד דעם טאַטען דײנעמס גרױע האָר!...

— כבוד, גרױס כבוד דעם זוהן דײנעם! — האָט כּמעט אָפּגעענטפערט שטאַרק גערירהט — כבוד, גרױס כבוד אױך די חברים זײנע, יונגע לײט, די שװעלבעלעך, װאָס ברײנגען די בשורה פון אַ װעסנע, די בענײאונג, די אױפלעבונג פון אונזער פאָלק! — — —

אַ געשמאַק דערקװיקענדיג װינטעל האָט זיך שטיל שװעבענדיג אַרײנגע'גנב'עט אין צימער דורך דעם אָפענעם פענסטער צום גאָרטען צו. די בײדע פרײנד האָקען איבער דאָס געשפרעך, קעהרען זיך אױס מיט דעם פּנים צום גאָרטען, אײננעהמענדיג גרױס פערגעניגען פונ'ם ערשטען סמן לעבען, װאָס די װעלט װײזט אַרױס, פונ'ם ערשטען ריהרען זיך איהרם בײם

אָנהויב ווערנע נאָך אַזאַ לאַנגען, שטאַרקען ווינטער־שלאָף. קוים קוקען אַרויס פון דער ערד יונגע גרעזעלעך, קוים פוקען זיך די בוימער, נאָך נאַקעט, אָהן אַ מלבוש פון גרינע בלעטער — קלינגט שוין דאָס לעבענס־ליעד אין דער גאַנצער וועלט! אָט דאָס ליעד האָבען געזונגען היינט לעבעדיג, פרעהליך די פייגעלעך צווישען צווייגען; זשאַבעס אין קאַליוזשעס, טייכען; פליגען, בינען ביים אַרויסקריכען פון לעכער, שפּאַלטען. די זון איז היינט אַרויס פון איהר פוטער־פּאַס פרעהליך, אָנקוקענדיג די ערד מיט איהר ליכטיג פּנים, זי געקושט ליעבליך, וואַרעם, ווי אַחתן אַ כלה — האָט זי, די ערד, זיך גאָר מחיה געווען, זיך גענומען אָפּרייניגען פונ׳ם גאַנצען שמוץ, פון די אַלטע פערפוילטע געוועקס איהרע און צוגרייטען זיך נייע, גוטע, שעהנע זאַכען צו דער חתונה איהרער למזל־טוב. אָבענד האָט זי זיך איינגעהילט אין אַ טונקעלען דעקטוך מיט העלע זילבערנע פליטערלעך פונ׳ם שיין פון דער לבנה און איינגעדרימעלט מיט זיסע גוטע האָפנונגען אויף מאָרגענדיגען טאָג.

ווערנע אין אַ גוטע מזל׳דיגע שעה!

זרחי הויבט זיך אויף פונ׳ם אָרט און קלייבט זיך געהן צו זיך אין איינפאָהרהויז.

— צו מיר מאָרגען אויף וועטשערע — בעט כרפס דעם חבר זיינעם, נעבענדיג איהם די האַנד.

— „אויף וועטשערע" זאָגסט דו, און ניט צום סדר?!

— יאָ, ליעבער זרחי, טאַקע אַזוי, און עס טהוט מיר זעהר באַנק וואָס איז אַזוי. פונ׳ם גאַנצען האַרצען וויל איך מאַכען אַ סדר צוליעב מיר און מיינע קינדער, וואָרום קיין זאַך פאַרזיסט ניט אַזוי דאָס הויזליכע לעבען, זעצט נים אַריין אַזוי פעסט דאָס יודישקייט אין די קינדערשע הערצער ווי די ימים־טובים. נאָר וואָס זאָל איך טהאָן אַז דאָס הויז — דאָס איז דאָס ווייב, און דאָס ווייב מיינס, דו קענסט דאָך זי, איז ניט פון יענע ווייבער, וואָס לייענען תחינות, זי האַלט עפּעס ניט פונ׳ם יודישקייט.

— נאָר ניט געזאָרגט, כרפס מיינער! נאָך היינט געה איך צו דיין ווייב און גיב איהר אַ שטונדע אין יודישקייט. מעגסט זיך, נישקשה, אויף מיר פאַרלאָזען, אַז איך וועל זי יודישען, און מיר וועלען אם־ירצה־השם עסען מצה, מרור און חרוסת, פיש, קניידלעך און אַלע יודישע מאכלים. צו דיר ליעבער כרפס, מאָרגען צום סדר בעט איך דיר, צו דיר אין הויז.

* *

*

אונ אַ סדר האָט מען אָפּגעריכט ביי כּרפּס'ן אין הויז זעהר אַ שעה־
נעם, אַ כּשר'ן טאַקי ווי זרחי האָט געזאָגט. דער טיש איז געווען געגרייט
מיט אַלע צערעמאָניעס ווי געהעריג. כּרפּס דער מלך איז געזעסען אויף
דער עסבעט גאַנץ געהויבען, דאָס ווייב, די מלכּה איהם צו דער רעכטער
זייט. זרחי ווי אַ משנה־למלך — צו דער לינקער זייט, און אין שטוב איז
געווען ליכטיג, פרעהליך, דאָס קליינוואַרג וואונדערט זיך, איינס דעם אַנדע־
רען פרעגען: מה נשתּנה, פאַר וואָס איז די נאַכט געוואָרען עפּעס פער־
ענדערט פון אַלע אַנדערע נעכט? ווינשענדיג זיך — הלואי תּמיד זאָל
זיין אַזוי. און די גרויסע זאָגען די הגדה ווי מען איז דערלעזט געוואָרען
פונ'ם גלות־מצרים, ווינשענדיג זיך, הלואי, רבּונו של עולם, דערלעזט צו
ווערען פונ'ם היינטיגען גלות — און לשנה הבאָה בּירושלים.

ספר הגלגולים

וואו דער מחבר בעשרייבט באריכות די אלע גלגולים, אין וועלכע ער האט בעדארפט, כמנהג יוד, מגולגל ווערען ביים לעבען פון איינעם אין דעם אנדערען.

דער מחבר פונ'ם „ספר הגלגולים“ הויבט אָן צו דערצעהלען אָט מיט די ווערטער:

ויהי בימי אכילת קעסט, שימת בנים וישיבת בית־מדרש — און עס איז געיוען, נישט־דאָ־געדאַכט, אין דער צייט ווען בעלי־בית'ליך האָבען געגעסען קעסט, געקינדעלט און געזעסען פערלעגט די הענד אין בית מדרש. איך זאָג, זאָגט ער, נישט־דאָ־געדאַכט דעריבער, ווייל וואו ויהי, זאָגען די חכמים, איז אַ צרה. די צרה אונזערע איז, וואָס בעלי־בית־ליך אין יענער צייט זענען, חוץ אין זייער זאַך, נישט אַזוי קלוג געווען ווי די דאָזיגע אין היינטיגער צייט. זייער אייגענעם תכלית צו פערזאָרגען קענען אמת די היינטיגע ווי די אַמאָליגע נישט, און טויגען טאַקע נישט; גאַנץ פשוט, ווייל דערצו זענען נויטהיג אַזעלכע זאַכען, וואָס ביי בטלנים זענען זיי, בעונותינו־הרבים, נישטאָ, פריהעריגע אָדער שפּעטערדיגע אַלץ איינס, און בעשולדיגען זיי דערפאַר עפּענט זיך קיינעם נישט דאָס מויל. וואָרום עס וואָלט געווען ווי אַ לועג לרש, שפּעטען פון אַ קבצן, פאַר וואָס מאַכט ער עס נישט פאַר זיך עפּעס אַ גרויס געשעפט, אָדער פון אַ שטומען, פאַר וואָס רעדט ער נישט, פון אַ געלעהמטען פאַר וואָס טאַנצט ער נישט, און פון אַ געבויגטען פאַר וואָס הויבט ער נישט אויף דעם קאָפּ. אָבער נישט צו טויגען פאַר זיך — אַזוי טענה'ן די היינטיגע — האָבען י ע נ ע דאָך נישט געטויגט אויך אַ קאַץ אַנ'עק צובינדען, דאָס מיינט מען די כנסת ישראל, פאַר איהר אין גאַנצען זיך אַוועקלעגען. נישט צו קענען פער־

זאָרגען דעם איינענעם תכלית, האָבען י ע נ ע, אַז אָך־און־וועה צו זייער קאָפּ, צו זייער לעבען, נישט געטראַכט, נישט אַיינגעלעגט אַ וועלט צו פערזאָרגען כל־ישראל'ס תכלית!... זיי האָבען געפוילט, גע־שימעלט, נישט געמאַכט קיין חבריות, קיין כנופיות; נישט געפּרובט צונויפקומען זיך אויף אַסיפות, אויפ'ן אָרט טאַקע, אָדער דורכצופּאָה־רען זיך אָפּטערס, עס פערשטעהט זיך, נישט אויף זייערע הוצאות, אַהין אַהער. פיס האָבען זיי געהאַט, נישט אויף צו געהן; אַ מויל, מ'שטיינס־געזאָגט, האָבען זיי געהאַט, נישט אויף צו ריידען, צו האַלטען דרשות. אַזוי פוילען זאָלען אַלע אונזערע שונאים ווי זיי! וואָס האָבען זיי פערשטאַנען, וואָס האָבען זיי געוואוסט?... אַקציעס? — ניין! פּאָנדען? — ניין! קולטוריאָ? — מכות! וואָס־זשע דען? גאָרנישט! מען האָט געגענעצט, געדאַ'וענט, געבעבעט, אָפּגעריכט חצות, געזאָגט קינות, סליחות, מ'שטיינס־געזאָגט אַריינגעקוקט, געלערענט, און זיך אויסגעלע־רענט זיין צובראָכענע גלות־יודען מיט זייער שעהנעם, קנאַקענדיגען „מה־יפית“. — ומפני חטאינו, אָט פאַר די דאָזיגע זאַכען איז דער צאָרן אויף י ע נ ע נעבּיך אַזוי אויסגעגאָסען געוואָרען. ראשית חכמה און סוף חכמה היינט בּיי קינדער איז אַ פּאַטש די טאַטעס, י ע נ ע פון די פריהערדיגע צייטען. פע, הייסט עס, פע אַלטע, אַמאַלדיגע צייטען! אָט דערינען בּעשטעהט עס די גאַנצע חכמה, טאַקע גאַנץ יודישלעך, אויף דעם שטייגער טאַקע פון אַיין עם חכם ונבון, אַ קלוג, פערשטענדיג פאָלק ווי מיר יודען זענען — און דאָס איז, אוי, טאַקע די צרה!...

נאָר נישט דאָס, זאָגט דער מחבּר, בּין איך אויסען.

און מען מעג עס איהם טאַקע גלויבּען, וואָרום דער גאַנצער מיין זיינער דאָ בּאמת, ווי עס וועזט זיך אַרויס צום סוף, איז טאַקע גאָר עפּעס אַנדערש.

איך בּין דאָ אויסען, זאָגט ער, צו דערצעהלען, וואָס מיט מיר איז פאָרגעגאַנגען אַמאָל אין יענער צייט, ווען איך בּין, ווי דער שטיי־גער איז פון אייך דעמס, געזעסען בּיי שוועהר און שוויגער אויף קעסט. דער שוועהר מיינער, אַ פּראָסטער מענש, אַ שעהנער, יוסטער בּעל־הבית האָט מיך, ווי אַ קאַרפּירער אתרוג'ל, אַ חשוב־בּחור'ל, אַ וואויל־לערנער, גענומען פון דער ישיבה פאַר זיין איינציגער געליעבּטער טאָכטער, איין אויג אין קאָפּ. וויפיעל איך בּין אַלט געווען צו דער חתונה, איז שווער צו זאָגען, ווייל אין דעם חשבּון פון מיינע יאָהרען איז איבּערהויפּט גע־זען אַ פּלאָנטעניש, ניט אַרויסצוקריכען. די מאַמע מיינע האָט גערע־

בענט נאָך עפּעס אַ גרויסער שׂרפה, אַז דענסטמאָל איז זי מיט מיר געלעגען געוואָרען. די באָבע אָבער האָט עס געדעכענט נאָך עפּעס אַ בהלה, און די מוהמעס מיינע האָבען וועגען דעם געהאַט גאָר אַנדערע חשבונות. נאָר ווי די מעשׂה איז, אַזוי צי אַזוי, איך ווייס נישט מעהר, אַז צו דער חתונה איז ביי מיר געווען אַ גלאַט בערדיל, אָהן אַ חתימת־זקן, ווי ביי אַ יונגעל.

די ערשטע פּאָר יאָהר נאָך דער חתונה איז געווען קיין מעשׂה נישט... איך האָב געוואוסט נישט מעהר ווי דאַווענען, עסען קעסט און לערנען. נאַרישקייטען, ווי עס מאַכט זיך אַמאָל ביי אַ מענשען, איז מיר אין זינען נישט געלעגען — קיין קינד האָט מיין ווייב נאָך נישט געהאַט... די ערשטע צייט פלעג איך מיר אַזוי קומען אַהיים אָפּעסען, אָפּטרינקען און גאָרנישט, נישט צו הערען אַ קרום וואָרט, נישט צו בע־מערקען אַ קרומע מינע. דערנאָך ווערט עפּעס אַ שטיקעל פערענדערונג, עס לאָזט זיך מיר פיהלען פון דער שוויגער'ס זייט עפּעס אַ קרימעניש, אַ בלאָזעניש, איך זאָל עס אָנהויבען צו פערשטעהן פאַר וואָס. און אַזוי ווי איך האָב עס נישט פערשטאַנען, אַזוי טאַקע האָט עס מיר נישט גע־שאַרט — איך האָב מיר געטהון דאָס מייניגע און געגעסען געשמאַק. ביסלעכווייז, ביסלעכווייז איז מיר דערקלעהרט געוואָרען דער טעם פון׳ם בלאָזעניש. פריהער על פּי ר מ ז, דאָס הייסט אויפ׳ן וואונק, מיט אָנ־צוהערעניש, כלומר, אַזוי מיינט זי — ק י נ ד ע ר! ווי האָט עס נישט אַ יוד קיין קינדער!... און שפּעטער האָט עס מיך די שוויגער געלאָזט הערען בפירוש, מיט דעם פּראָסטען פּ ש ט. סטייטש, טענה'ט זי מיט מיר, שטאַרק אויפגעבראַכט, גלייך ווי איך וואָלט איהר געקוילעט די קאַפּאָטע — סטייטש, צוויי קאַלעכדיגע יאָהר נאָך דער חתונה, און גאָר־נישט!... איידעמס ביי לייטען, וואָס האָבען חתונה געהאַט אין איין צייט מיט דיר, זענען שוין לאַנג טאַטעס, ווער פון איינס, ווער פון צוויי קינדער; מענשען זענען זיי, האָבען אין זינען דעם תּכלית... אַז וואויל איז זיי, אַז וואויל אויך זייערע עלטערען! און דו וואָס? אַ שעהן בעל־הבית'ל. מ'שטיינס געזאָגט! און נאָך שפּעטער האָט מען געאַרבייט אַרום דער דאָזיגער זאַך ב ס ו ד. איך פלעג טרעפען אָפט די שוויגער זיטצענדיג מיט ווייבער, שכנות, גבאי'טעס, טוקערקעס, דאָס ווייב מיינס מיט אַראָפּגעלאָזטע, פערוויינטע אויגען אין דערמיט, און שושקענדיג זיך, איבערווינקענדיג זיך איינע מיט דער אַנדערער. איין אַלטע גוי'ע להבדיל האָב איך אויך אַ פּאָר מאָל געטראָפען צווישען זיי. ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזען צום סוף, איז מען דאָס געזעסען און געטראַכט וועגען דעם.

פאר וואס האט עס די שווינגער פון דער טאכטער איהרער, פון מיין ווייב הייסט עס, קיין אייניקעל נישט? און מען האט געברויכט דערצו באבסקע מיטעל. די אלטע גוי'ע מיט דעם היימישען שטאדט-טאטער האבען, עס פערשטעהט זיך, ביידע געטאנצט אין דעם קאהן אינאיינעם מיט די גענימע אויסגעקינדעלטע ווייבער.

מיר אבער איז נארישקייטען ניט געלעגען אין זינען, איך האב מיר געשמאק געגעסען קעסט און געשמאק געלערענט.

אז עס האט נישט געהאלפען נישט קיין רמז, נישט קיין פשט, נישט קיין סוד, איז די שווינגער ארויס אקעגען מיר מיט דרוש. דרשה'נען האט זי געקענט זעהר וואויל, אז זי האט געעפענט א מויל, האבען זיך איהר געשאטען, ווי פון א לעבערדיגען זאק — א מגיד, ניין מאס רייד, אויסגעמישט אינאיינעם גראם-שטראם, קובעבע-לאקריצע, גוי'עשע ווערטליך מיט להבדיל שטיקלעך גמרא, משל-לעמעשקע, פערווירצט מיט זיסזויער תחינה-לשון, עס זאל האבען דעם רעכטען יודישען טעם. דער שטעל איהרער אין די דרשות איבער מיר איז געווען אויף דעם געוויסען פסוק: „מיינס, מ'שטיינס-געזאגט, איז נישט לייטעש". — און זי האט זיך גענומען גאנץ ברייטליך אויפווייזען, אז נישט לייטעש איז, וואס איך בין דאס, יענעם... נישט לייטעש, וואס טאקע ווי דעם פויער'ס א ווערטיל: ני ראק, ני ריבא, דאס הייסט אויף יודיש: ני מע, ני מו, ני קוקוריקו. וואס דען-זשע? א לעקיש בין איך. נישט לייטעש איז אויך דאס: ביי אנדערע א שטייגער נעהמט א שוועהר דעם איידעם און פאהרט זיך מיט איהם דורך צום חאנדריקעווער, זאל געזונד זיין, אדער ווען נישט ער אליין, טהוט ער עס דורך איינעם פון די חסידים, מאכען זיי פון איהם א לייט, פיהרען זיי איהם אהין... און דעריבער טאקע איז מזל און ברכה — זרענו וכספנו, קינדער און געלד, ווי אין „ויתן לך" שטעהט. און ביי מיר — פלעגט זי אויסלאזען, א קוק געבענדיג ביז אויף דעם שוועהר נעביך, וואס ער האט געהאט פון איהר קאלט און וואַרעם — ביי מיר, אוי רבונו של עולם, הלואי אויף שונאי-ציון געזאגט געווארע'ן, אמן, אמן!...

פון מגידים די דרשות אז איך הער היינט, שטעהען זיי אזוי צו מיר צו ווי איין ארבעס צו דער וואנד. איך קוק זיי נאר אן מיט רחמנות, ווי מענשען נעביך חכמה'נען זיך, ווייסענדיג זיכער זעהר גוט ביי זיך, אזוי גוט ווי איך ווייס, אז די חכמניות זייערע איז גע'מלאכה'ט, לויטער שווינדעל, דראט-ארבייט. נאר די דרשה אבער פון

דער שווינער מיינער דענסטמאָל. איז מיר צו געשטאַנען ווי אַ פּיאַווקע צום האַרץ און געזויגען מיין בלוט. געגעסען האָב איך מיר קעסט אַלץ מאַקע געשמאַק, געלערענט אויך געשמאַק, נאָר עס האָט עפּעס נישט געהאַט דעם טעם וואָס אַמאָל. עס האָט מיך עפּעס געגענזולט, געפּיקט מיר עפּעס אין קאָפּ, און פלעג מיך קענען אַמאָל אויף עטליכע מינוט פערטראַכטען מיט אויסגעשטעלטע אויגען, גלאַט אַזוי זיך אין דער וועלט אַריין, פונדעסטוועגען נישקשה, אָהן סכנות! איך וואָלט מיר געקענט גאָר קיין מעשה ניט אַזוי זיך אָבשטערכען דאָס ביסעל יונגע יאָהרען ביז עס וואָלט געקומען אויך אויף מיר אַ צייט, אויסזוכען זיך איינע פון די יודישע פּרנסות: אַ קנעלונג, אַ קלייטעל, אָדער אַ שיינקעל אַ שטייגער, און זיין אַליין פאַר זיך אַ בעל-הבית. בעדאַרף זיך אָן מיר אָנמשעפּען עפּעס אַ דבוק, דער יצר-הרע אַליין, אין דעם געשטאַלט פון אַ חסיד, און מיך אָנריידען דער שוואַרץ-יאָהר ווייסט וואָס, מיך וועלען פערפיהרען, דער רוח ווייסט וואוהין...

מיין יצר-הרע, דער חסיד, איז געווען אַ מנוול מיט אַלע פּאָסטעמפּקעס, מיט דעם גאַנצען חן, ווי אַזעלכען שטעהט-אָן. אַ דבור'ל האָט ער געהאַט גאָר אַנטיק, עס האָט געלעכערט דעם קאָפּ. אויף מעשיות צו דערצעהלען, איז אַזאַ בריה ווי ער נישט געווען, נישטאָ און וועט נישט זיין אין דער גאַנצער וועלט. פאַר איהם איז אָפען געווען דער הימעל, געמעגט דאָרט טהון וואָס ער וויל, איהם איז געשטאַנען פריי דער גיהנם און דער גן-עדן. מלאָכים, רוחות זענען ביי איהם געווען משרתים, ווי אַ שפּילכעל איז איהם געווען פייער און וואַסער... ער האָט געקענט מיט זיינע מעשיות נעהמען אַ מענשען ביי דער נשמה. האָט ער געוואָלט — איז פון זיי אָנגעפאַלען אויף אַ מענשען עפּעס אַ זיס דרעמיל, אַ וואַרימקייט איז זיך צוגאַנגען אין אַלע גלידער און עס האָט זיך געקראַצט עפּעס גאָר מחיה. האָט ער זיך בעלעקט, צמאָקענדיג מיט די ליפּען — איז אָנגעקומען יענעם אַ חשק צום טרינקען, פּשוט טהון אַ טרונק בראַנפען...

אָט אַזוי איז דער יצר-הרע מיינער, וואָס האָט זיך, נישט פאַר יודישע קינדער גערעכט, צו מיר גענומען!

— זאָג מיר שמייגער! — הויבט אָן דער יצר-הרע מיך צו שטראָפען — ביז וואַנען וועסט די עס זיין אַ שמייגער? וואָס פאָרט קען אַרויסקומען פונ'ם תנו-רבנן, וואָס דו תנו-רבנן'סט מיר טאָג און נאַכט? פונ'ם זיצען ווי אַ קוואָצקע איבער דער גמרא וועסט דו קיין קינדער נישט

אויסזיצען — און וואָס פאַרט וועט דער תכלית זיין דערפון? ביסט דאָך עפּעס אַ יוד, דו שמייגער איינער!... איין עברה, כ׳לעבען, אַזאַ יונגער־מאַן... עס וואָלט מיך נישט געאַרט אַ געבראָטענער ליטוואַק, אַ מתנגד, שוין אין די יאָהרען, אַ פּרוש — אַ באַנק־קוועטשער מיט אַ באָרד — אין דער־ערד אַריין, צלם־קאָפּ! זיץ דיר, שאָקעל זיך, קוועטש דיר אָן מרידין, ביסט אַריין אין די מ״ט שערי־טומאָה און פערפאַלען, וועסט אייביג שוין נישט אַרויס! דו שמייגער אָבער ביסט נאָך אַ שנעק, האָסט נאָך צייט אַרויסצוטרייבען פון דיר דעם ליטוואַק, און ווערען אַ מענש, אַ כּלי־שלמה. געהם זיך ביי־צייטענס אויף דעם רעכטען וועג און פאָלג מיך, שטעה נישט אָפּ פון אַנדערע יונגע בעלי־הבית׳ליך, טאַטענ׳ס קינדער, שטעה נישט אָפּ, זאָג איך דיר, און קום... קום... אַנדערע אפשר וועלען דיר זאָגען: קום קיין חאַנדריקעוו, אָדער קום קיין יהופּיץ, צום יהופּיצער, און איך זאָג דיר — בויבעריק! ס׳איז דאָ זייערע אַ סך, אַלע, דאַכט זיך פון איין שניט, קיינעם פון זיי געהט, ברוך־השם, נישט אָפּ אין דעם גוטען יודישקייט, געזונד און שטאַרק זאָלען זיי זיין! נאָר זיי אַלע איגאיינעם גענומען זענען ווי אַ שאָלעכטס פון קנאָבעל אַקעגען דעם בויבעריקער, זאָל לעבען. — קום, זאָג איך דיר, קיין בויבעריק. דאָרט וועסט דו געהאָלפען ווערען. איין מומחה צו עקרות איז טאַקע ער, דער בויבעריקער. אַ חוץ דעם וועט זיך דיר עפענען די אויגען, אַנקוקענדיג זיין ליכטיג פנים. „וועסט זיך וואַרעמען אַקעגען זיין ליכט״, דו פערפרוירענער ישיבה׳ניק, קאַלטער מתנגד. וועסט, ווי די אַצילי בני ישראל, זעהן די שכינה רוהט אויף זיין פנים און פאַר גרוים התלהבות ווי זיי עסען ביי איהם און טרינקען... אַצונד האָסט דו דערצו די מעגליכקייט, זיצסט דיר אויף קעסט, דער נדן דיינער איז נאָך נישט געריהרט; שפּעטער, אַזוי פערהאָף איך, וועסט דו אַ משכון פער־זעצען, דאָס לעצטע ביסעל ציהרונג ביים ווייב אַרויס׳גנב׳ענען — און פאָהרען, אָדער געהן צו־פוס קיין בויבעריק!...

אַזוי האָט אַלץ גערעדט און מיך איינגערעדט דער יצר־הרע. און אַז ער האָט געזעהן, אַז ער איז מיט מיר נאָך נישט פאַרטיג, מוסר העלפט נישט, האָט ער געפּרובט ווירקען אויף מיר דורך משקה. ער פלעגט אָהן ווערטער צמאָקען מיט די ליפּעליך אַזוי, אַז מיר האָט זיך פערגלוסט נעהמען אַ קאַפּעלע בראַנפען. אָנגעהויבען האָט זיך עס פון יאָהר־צייט אָדער תיקון־בראַנפען, דערנאָך איז געגאַנגען אַ גאַנג, סיום־בראַנפען, אַלע מיני מציה־בראַנפען, ווי אַ שטייגער ראש־חודש־בראַנפען, קידוש־לבנה־בראַנפען, ל״ג־בעומר־בראַנפען, שהי־פּהי־בראַנפען, ביז עס

האָט זיך אויסגעלאָזט מיט פראָסט, גלאַט אַזוי זיך בּראַנפען. דער פּועל־יוצא דערפון איז געווען, אַז איבּערחאַפּענדיג איינמאָל די מאָס בּין איך אַרוים פון די כּלים, דאָס הייסט — התפּשטות הגשמיות, אַרויסגעשפּרונגען פון דער הויט, און געווען בּגילופין, אויף דעם זיבּעטען הימעל!

דאָס וואָס איך האָבּ, אָדער גלייכער צו זאָגען די נשמה מיינע האָט געהערט, געזעהן כּביכול אויפ׳ן הימעל, לאָזט זיך קוים־קוים איבּער־געבּען אויף דעם מענשליכען לשון. איך טהו עס פונדעסטוועגען, ווי ווייט מעגליך איז, נאָר טאַקע דעם עולם צוליעבּ, ווייל דער עולם איז שטאַרק ציקאַווע, חלש׳ט צו וויסען, וואָס טהוט זיך אויפ׳ן הימעל, דאָרט אויף יענער וועלט.

נאָר צום ערשטען האָט מיך מקבּל־פּנים געווען דאָרט אַ משונה־לאַנגע נאָז, אַ דיקע־געשוואָלענע ווי אַ בּאַרג, פייער־רויט, אַ בּיסעל פּער־בּליווט, ווי אַ פלאַם פון בּרענענדיגען ספּירט, און אָנגעזעצט פול־און־פול מיט ווייןפּערליך, בּעפּייכטעטע פון קוואַלען שוויים. נאָך דער נאָז האָט זיך געוויזען איהד בּעל־הבּית, שוועבּענדיג, קוים האַלטענדיג זיך אויף די פּים, עפּעס נאָר... לוט — דאָס איז געווען דער שר־המשקים פונ׳ם יין־המשומר פאַר די צדיקים, ער מיט זיין כּבוד אַליין. און בּאַלד לאָזט זיך הערען אַ בּת־קול ווי פון אַ משונה־גרויסע פוסטע פאַס: פּנו־מקום — מאַכט אַ וואַרע דעם גאַסט, פּלוני בּן סאָסיע!... אַ ציטערניש האָט מיך אָנגעחאַפּט דערהערענדיג דאָס קול, אַ ציטערניש ווי אַ געווינערין. דער שר־המשקים האָט מיך אַ שמיר געגעבּען איבּער די לעפּצען, אַריינגעגאָסען מיר אין מויל אַ הונדערט־גראַדוסנעם בּיטערען טראָפּען, בּין איך ווי ני׳ געבּוירען געוואָרען. — איך וויים, זאָגט ער צו מיר, וואָס דו ווילסט, צוליעבּ וואָס דו בּיסט אַהער געקומען. דאָס קול פון דיין שוויגער, בּעטענדיג פאַר איהר טאָכטער, דיין ווייבּ די עקרה, שפּאַלט די הימלען. דאָס שפּרעכען פונ׳ם טאָטער לעגט איין וועלטען. מיר האָט מען עס בּעפעהלען, געהן דיר אויף קבּלת־פּנים אַקעגען, שטאַרקען דיך מיט אַ בּיסעל משקה און אָפּפיהרען דיך בּיז צו דער ערשטער אינסטאַנציע, אָדער ווי עס הייסט בּיי אייך דאָרט, בּיז דער ערשטער קרעצמע. און אַזוי ווי דו בּיסט פון די בּאַנק־קוועטשער, וואָס שטעהען אונטער דער השגחה פונ׳ם שר־התורה, לכן מוז מען זיך ווענדען צו איהם, און ער וועט שוין דער בּקשה דיינער געבּען אַ גאַנג, וואוהין מען בּעדאַרף...

נאַ, נעהם נאָך אַבּיסעל „שהכּל“ און קום!

און באַלד טאַקע טהוט ער מיך אַ נעהם און עס טראָגט מיך ווי אַ רוח אַ מלמד, גיך־געשווינד אַזוי, אַז עס פערדרעהט זיך מיר דער קאָפּ. פּלוצלים טהוט עס מיך אַ וואָרף, האָפּ! און בלייב שטעהן אויף די פיס איינער אַליין און עס ווערט מיר מיט אַמאָל ליכטיג אין אַלע רמ״ח אברים. און איך הויב אויף די אויגען און דערזעה פאַר מיר אַ פּאַלאַץ ת״ק מייל די הויך, אינגאַנצען פון מירמעל־שטיין און גינגאָלד. און טויערען האָט דער פּאַלאַץ ת״ק גרויסע, און איטליכער גרויסער טויער ת״ק קליינע טויערען. צווישען זיי איז דאָ שערי חכמה, שערי בינה, שערי תלמוד, שערי חסידות, שערי התלהבות און שערי דבקות. און פונ׳ם פּאַלאַץ, זעה איך, געהען אַרוים ווי צוויי שרעקליך לאַנגע בליצען און אַ געשטאַלט פון אַ האַנד נעהמט אָן אַ הויפען שוואַרצען פייער און מאַכט כתרים צו די אותיות פון דער תורה. עס שטרויכלען זיך מיר די קנעכעל פאַר שרעק און איך פאַל אַנידער אויפ׳ן פּנים. און איך פיהל, אַ האַנד ריהרט מיך אָן, און איך האָרך אַ קול רופענדיג צו מיר: שטעה, זיי מוחל, אויף, בן־אָדם, יפהפיה שר התורה האָט געהערט דיין שווינגער׳ס בקשה! און איך פיהל — אַ פראָסט געהט מיר איבער דעם גאַנצען לייב, אַ צאָהן אָן אַ צאָהן קלאַפּט מיר פאַר קעלט, און שטעלענדיג זיך אויף די פיס דערזעה איך פאַר מיר אַ קאַלטען מלאך, אַ שטיק אייז! — דאָס בין איך, זאָגט ער, דיין מלאך, למדן מיינער, דער מלאך פון לומדים־מתנגדים און ישיבה־בחורים, דער איבער־שווייצאַר פון שערי־תלמוד. קום, איך וועל דיר אָפּפיהרען, ווי איך בין געבאָטען געוואָרען, אַהין, צו לילה׳ן דעם שר פון החיון, דאָס הייסט פון מעברת מאַכען.

און ער טהוט מיך אַ נעהם, דער קאַלטער מלאך, און טראָגט מיך געשווינד ווי אַ רוח אַ מלמד, עס עסט מיך די קעלט און איך בין אויס מענש. פּלוצים — האָפּ־האָפּ! און איך בלייב שטעהן אויף מיינע פיס, און אַ ליעבע וואַרימקייט צעגיסט זיך מיר מיט אַמאָל אין אַלע רמ״ח אברים. און איך הויב אויף די אויגען און דערזעה אַקעגען מיר אַ ת״ק־גאָרענדיגען פּאַלאַץ פון אַלע מיני איידעלשטיינער שטעהט אין אַ וואונדער־שעהנעם גאָרטען, מיט אַלערליי שפּראָצונג: רויזען, בלומען און בוימער — אַ גלוסטונג פאַר די אויגען. און איבער זיי איז אויסגעשפּרייט אַ טונקעל־בלויער פאָרהאַנג מיט אַ גילדענער לבנה אין דערמיט און בריליאַנטענע שטערען, וואָס נעהמט זיך אוים אויפ׳ן אָנבליק ווי אַ שעהנע זומער־נאַכט. אין דעם גאָרטען ציהען זיך אין אַלע זייטען טויזענדער אַלייען, אָפענע און פערבאָרגענע, וואו עס שפּאַצירען און קושען זיך פּאָרליך מלאָכים, צוגיסענדיג זיך אין אַ זיסער ליעבער שירה, אַמוריעל

המלאָך, דער שר אַהבה, געוואָפּענט מיט אַ פּייל־און־בויגען, שיסט, שפּיעלט זיך מיט כרובים ווי קינדער. וואָס ליעגען בעהאַלטען צווישען געדיכטע צווייגען, און די פייל זיינע טרעפט, פון איטליכען שאָס שפּרינגט פונ׳ם בעהעלטערניש אַרויס אַ כרוב׳ל... אַ מחיה געווען צו שטעהן און קוקען, עס האָט מיך עפּעס געמאַנטעט, עפּעס נור טאַקע ווי ביים זאָגען שיר־השירים. און באַלד האָרך איך אַמוריעל׳ס קול, רופענדיג מיך ביים נאָמען: פּלוני בן־סאָסיע! — הנני, זאָג איך, איך בין אָנגעבּרייט! — אַבי דו ביסט אָנגעבּרייט איז גוט. איך שטעה שוין און קוק אויף דיר אַרויס צו דערפיהלען דיין בקשה. אָבזאָגענדיג מיר די דאָזיגע ווערטער, ווענדעט ער זיך צו עפּעס אַ מלאָך און זאָגט: געה, עפען דעם אוצר הנשמות און ברייננג מיר פאַר דעם בן־אָדם אַ נשמה׳לע אַ טשאַקענדיקע. דער מלאָך געהט גיך אַוועק אין זיינע שליחות און באַלד קומט ער מיט ליידיגע הענד צוריק. וואָס איז? מען קען נישט עפענען — נישטאָ דער שליסעל! און עס ווערט אַ גערודער, ומלאָכים יחפזון, מען זוכט, זוכט און מען דערגעהט זיך — אַך, ביים בויבעריקער איז דער שליסעל!... עפענט מען די לאָך אין הימעל, דורך וועלכע עס קומען אָן פון בויבעריק די תפלות. מען בעט רחמים דעם בויבעריקער, געוואַלד, גיט אַהער פאַר איין עקרה דעם שליסעל! נור אומזיסט די רייד, ער האַלט זיך ביי זיינס — ניין, זאָל זי, די עקרה, קומען צו מיר!...

אַמוריעל ווערט שטאַרק אין כעס אויף דעם בויבעריקער, און לאָזט אויס דעם כעס צו מיר און צו אַלע יודען נעביך. — נישט אויסצוהאַלטען, זאָגט ער, פון אַייך יודעלעך! פון אַלע אוצרות די שליסעל פערנעהמט איהר אַייך אין די הענד אַריין, אויך אונז, שרים, מיינט איהר צו מאַכען פאַר אַייערע משרתים. אומעטום זענט איהר פול, און קיין יריד אויפ׳ן הימעל איז נישטאָ אָהן אַייך... וואוהין קריכסט דו?! טהוט ער אויף מיר אַ הוק — דיין אָרט איז דאָרט אין דער יודישער גאַס. וואָס טהוט אַ יודעל דאָ צווישען אונז? טרייבט איהם אַרויס...

און איך בעקום אין האַלז־און־נאַקען איין שטויס נאָכ׳ן אַנדערען ביז איך פערליר די געדאַנקען. און אַז איך עפען דערנאָך די אויגען, זעה איך מיך ליעגענדיג אין בעט, ביי מיר אין אַלקיר, און אַרום מיר דאָס הויזגעזינד, אַלע אין איין קול: אַ געפונענער! פון טויטט לעבעדיג!... וואָס איז? הערט אַ מעשה, אַ דריי טעג בין איך געלעגען אין היצהער־פּלעט!

אַ מענש אין הינהער־פּלעט, ווי ס׳איז בּעקאַנט. זעהט אוים אינגאַנצען ווי טוידט, דער גוף זיינער איז דאָ, אויף דעם עולם, און די נשמה זיינע, לויט ווי די וועלט זאָגט, שוועבּט אין הימעל, דאָרט וואַרפט מען אויף איהם גורל, אַהין, אָדער אַהער, דאָס הייסט בּלייבּען אַ דאָרטיגער, אויף יענער וועלט, אָדער אַ היגער, ווידער צוריק אויף דער וועלט. אין דער צייט פונ׳ם פּלעטען, שפּאַצירט זיך דערווייל דעם מענשענ׳ס נשמה פריי אין הימעל אַרום און זעהט זיך אָן וואונדערשעהנע זאַכען דאָרט. פון גאַנץ אַלטע צייטען נאָך געהען אַרום צווישען דעם עולם און געפינען זיך אויך אין ספרים זעהר וואונדערליכע מעשיות, וואָס מענשען, געוועזענע אין הינהער־פּלעט אויפ׳ן הימעל, האָבּען דערצעהלט, צוריקקומענדיג פון דאָרט. רב יוסף דער זוהן פון רבּי יהושע בּן־לוי — דערצעהלט די גמרא — איז שטאַרק פערשלאָפט געוואָרען און געבּליבּען ליעגען ווי טוידט אין הינהער־פּלעט. אַז ער איז דערנאָך צו זיך געקומען, פרעגט איהם דער פאָטער: וואָס האָסטו דאָרט געזעהן? און דער זוהן דערצעהלט איהם, עפּעס האָט ער דאָרט געזעהן גאָר קאַפּויר — געהויבּענע דאָ זענען דאָרט דערנידעריגט, און דערנידעריגטע דאָ זענען דאָרט געהויבּען... און אויף דעם פאָטער׳ס פרעג, ווי שטעהען מיר, חכמים, געלערענטע, מיר ווי זעהען אוים דאָרט? ענטפערט ער קורץ און שאַרף — דאָס אייגענע (מ׳שטיינס געזאָגט) וואָס דאָ!... און נאָך זאַכען אַזוינע האָט ער איהם דערצעהלט.

דעריבּער, אויבּ דער ענין פון הינהער־פּלעט איז יאָ אַזוי גרויס, וועט קיינעם קיין וואונדער ניט זיין, וואָס מענשען, גרוים און קליין, יונג און אַלט, זענען מיך ווי די היישרעקען בּעפאַלען, אַז איך בּין צו מיינע קרעפטען געקומען, און גע׳חלש׳ט הערען פון מיר אַ וואָרט, איך זאָל זיי דערצעהלען, וואָס אויפ׳ן הימעל פערלויפט זיך, וואָס פאָרט הערט זיך דאָרט. פאַר גרוים חשק איז די סמאַהע זיי איבּער די ליפּען איבּערגעגאַנגען, קוקענדיג אויף מיר מיט גרוים דרך־ארץ. איך זאָל געווען דענסטמאָל שכל האָבּען און וויסען אַ צורת מטבּע, וואָס פאַר אַ ווערטה די מטבּע האָט, וואָלט איך, ווי פיעלע אַנדערע הימעל־מענשען בּיי אונז, געמאַכט פון מיין הינהער־פּלעט אַ געשעפט, איך וואָלט ווי יענע, דערצעהלט מעשיות, גוזמא־גוזמאות, לאָזען די בּהמות הערען, זיי וואָלטען הנאה געהאַט, און איך וואָלט געגאַנגען אין גאָלד. איך אָבּער בּין דענסטמאָל געווען אַ יונגעל, געזעסען אויף קעסט, האָבּ חוץ דער גמרא נישט געוואוסט דעם טעם פון דער שווערער בּיטערער פרנסה. דעריבּער האָבּ איך, שוטה, מיך געהאַלטען אָן דעם אמת. דערצעהלט נאָר

דאָס, וואָס איך וויים. דאָס אייגענע טאַקע האָב איך אויך דערציילט אונזער רב, זאָל געזונד זיין. און אַז ער האָט מיך ווי אַ למדן אַ פראַגע געטהון: ווי שטעהען מיר, יודען, דאָרט? האָב איך איהם געענטפערט ווי דער אמת איז: שפּל — מען טרייבט!...

ס'איז געווען אַ גאָט'ס רחמנות איהם אָנצוקוקען, וואָס פאַר אַ מינע ער, נעביך, האָט געמאַכט, אַ זיפץ געבענדיג טיעף פונ'ם הארצען.

ואחר הדברים האלה — און נאָך דער דאָזיגער מעשה, האָט מיין יצר-הרע, דער חסיד, זיך שטאַרקער נאָך גענומען צו מיר מיט זיינע גנבה'שע תנועות, לאמר, אַזוי צו זאָגען:

— היינט זעהסט דו שוין, שמייגער איינער, ווי גערימהמט און געאַכפּערט „ער", זאָל געזונד זיין, איז אויבען דאָרט. אדרבה זאָג, זאָג...

— אַזוי געאַכפּערט זאָלען אונזערע אַלע שונאים זיין! — ענטפער איך שטיל, אונטער די נאָז, דערמאָהנענדיג זיך אָן די זלזולים, וואָס מיר איז געקומען צו די אויערען פון יענע דאָרט.

— עט! — זאָגט ער מיר — מילא וואָס מאַכט עס ווען אוים, אז יענע דאָרט ריידען צווישען זיך? אָבער אַ תקיף איז „ער", איין אוחז ביד איז „ער", און פון די אוצרות דעם שליסעל האָט „ער", און די ברירה צו געבען האָט „ער"!... געה-זשע קיין בויבעריק! איך פערשטעה אָסור נישט וואָס דיך קוועטשט?

אוי, האָט מיך געקוועטשט! עס האָט מיך געקוועטשט גלאַט בויבעריק אַליין, וואָס איז מיר און איטליכען אין מיין ווינקעל, אויסגעקומען עפּעס משונה-ווילד. עס האָט מיר אויך געקוועטשט גלאַט סתם דאָס יודישע עקשנות, ובפרט נאָך האָט מיך געקוועטשט דאָס אוועקלעגען אַ ביסעל אין דער זייט די גמרא, צו וועלכער איך בין פון קליינוויז אַזוי געוועהנט געווען. — פון דער אַנדערער זייט אָבער, מוז איך זיך מודה זיין, איז מיר בויבעריק, אַ חוץ דעם וואָס האָט מיך געצוואונגען זיין דאָרטען וועגען מיין עסק, ביסלעכווייז אַריין טאַקע אין טעם און אָנגעהויבען צו געפעלען. ווי ווילד, דאַכט זיך, די בויבעריקער זעהען אוים, דאָך גוט צוקוקענדיג זיך, געפינט מען אין זיי פיעל שעהנע מעלות. זיי זענען גרויסע בעלי-בטחון'ס. זאָרג, אומעטיגקייט איז איין עברה, פע! דער בויבעריקער האָט געהייסען פרעהליך זיין. זיי

האַלטען זיך אינאײנעם, יונג, אַלט, אָרעם און רייך אַלע גלייך, אַלע צווישען זיך אויף חברה־לשון. זיי זענען נישט אַזוי טרוקען, נישט אַזוי קאַלט מיט פינסטערע צורות, ווי יודען פון מיין ווינקעל. זיי קענען אַמאָל נעהמען אַ ביסעל משקה און געהן אַ טענציל נישט דוקא פורים און שמחת־תורה, נאָר פראָסט אין אַ וואָכענטאָג. איך האָב שוין ביי מיר גע׳פועל׳ט פאָלגען דעם יצר הרע, בעדאַרף זיך פלוצלים טרעפען אָט וואָס...

בעדאַרף פלוצלים מיין ווייב, הערט אַ מעשה! — מעוברת ווערען, נאָר אָהן דעם בויבעריקער׳ס לאַסקע, און האָבען — צוויי יונגליך מיט אַמאָל!

דאָס האָט שוין אַ ביסעל אָפּגעשוואַכט מיין יצר־הרע. בויבעריק איז דערווייל ביי מיר אַ ביסעל אַראָפּ אין דער זייט, און איך בין געבליבען שטעהן ווי שבת אַ יוד, מיט איין פוס אין דעם תחום, מיט דעם אַנדערען אויף יענער זייט תחום — נישט אַהער און נישט אַהין!...

ספר הבהמות

מעשיות פון בהמות, אלערליי מיני בעשעפניש און אלסדינג, וואס פארלויפט זיך אין זייער עולם.

ליעבהארצעדיגער רב מענדעלי!

איך קען מיר פארשטעלען מיט וואס פאר א קרום פנים איהר וועט בעגעגענען דעם דאזיגען ספר מיינעם, וועלכען איך ברייננ אייך במתנה. „סטייטש, וואס הייסט — וועט איהר מאכען פערוואונדערט. בטלנ'דיג צו מיר, צו מיין קאפ חלומות — א בעל־לשון, וואס ארבייט כל־ימיו אין דעם „וויינגארטען פון דער יודישער ליטעראטור“, שטענדיג געהאט צו טהון מיט יודען, געהאט מיט זיי צו זינגען און צו זאגען, — אזעלבער זאל פלוצים אוועקווארפען אלסדינג, וואו וויינגארטען, וואו פאלק ישראל — נאט אייך גאר בהמות!... און גאר חוץ אלע זאכען, ווי געשיקט זיך עס גלאט מעשיות פון בהמות, פונ'ם בהמה'שען עולם?! מעשיות פון גלגולים, א שטייגער ווי מענשען, אזוינע און אזוינע, ווערען, רחמנא־לצלן, בהמות: פערד, אייזלען, חזירים, נישט פאר אייך געדאכט, מילא דאס איז חאטש על־פי דרך־הטבע. מען קען עס פערשטעהן. עס האט זיך שוין אזוינס געטראפען און טרעפט זיך נאך עד־היום אין אונזערע יודישע שטעדט. אבער מלכתחלה אמת'ע עכטע בהמות זאלען פיהלען, ווימען פון זייער חיות — אזוינס נעהמט דאך נישט דער שכל. ס'איז דאך נאר א געלעכטער. נישט אנדערש טאקי ער איז משוגע!“

לאז זיין אזוי, רב מענדעלי, איך בין משוגע. איך וועל מיך נישט שפארען; די שאלה איז אבער, וואס פאר א מין משוגע'נער איך בין. א מענש קען הייסען משוגע, פערשטעהט איהר מיך, איינס פון צוויי:

אָדער פונ׳ם זינען געהט אַראָפּ ער, און דער עולם איז קלאָהר, אָדער פערקעהרט — דער עולם געהט פונ׳ם זינען אַראָפּ, און ער איינער איז קלאָהר. דען דער שגעון פון אַ וועלט הייסט סדר־העולם. יענעס, וואָס אין דער מאָדע, עס מעג זיך זיין קרום, איז גלייך. משוגע איז דער יחיד טאַקי סיי־ווי־סיי, אין ביידע פעלע, דער חילוק איז נישט מעהר אָט אין דעם: אין ערשטען פאַל איז ער איין עכטער משוגע׳נער, וואָס משוגע הייסט. אין דעם צווייטען פאַל אַקעגען איז ער נאָר אַ גע מאַכטער. און דאָס, פערשטעהט איהר מיך, מאַכט זעהר פיעל אויס. מיין שגעון איז — אַזוי וויל איך מיר גלויבען — וואָס איך בין נישט משוגע גלייך מיט אַנדערע. דאָס הייסט, וואָס איך רעד נישט מיט דעם עולם איינע רייד, איינע ווערטער, נישט קוקענדיג אויף דער מאָדע. אַודאי איז דאָס אַ נאַרעשקייט. אַ מענש — זאָגען די פילוסופין — איז בטבע אַ חברה־מאַן... אינאיינעם מיט חברה איז תמיד גוט. ס׳איז דאָ אי כבוד, אי צו־ליעבזאַכען: דו מיר... פערשטעהסט דו מיך, און איך דיר... פערשטעהסט דו מיך. הכלל, דערלייגען דערלייגט מען נישט. — יאָ, זעהר גוט. נאָר וואָס טהוט מען אָבער, אַז מען וויל אונטערבאַמקען און עס געהט נישט? אַז אינוועניג אין דיר זיצט עפּעס ווי אַ שומר, וואָס אַבי עס דאַכט זיך איהם ביי דיר עפּעס אַ חכמה׳לע, מאַכט ער: שאַ! עפּעס אַ תנועה׳לע — לאָזט ער דיך נישט פון דאַנען אַהין...

דערקלעהרען זיך דאָ פאַר אייך — אָך! נאָר ציהט מיך נישט, רב מענדעלי, פאַר דער צונג, צו דערקלעהרען אַלסדינג ריין, שאַרף ביז איטליכם פיצעלע, נישט פערשטעלט. איבעריג חלעבין! מיר יודען פער־שטעהען זיך אויפ׳ן ווינק. איין וואָרט, אַמאָל, נישט דערערדט, נישט געענדיגט, אַ סמאַרע מיט דער נאָז, אַ דרעה מיט׳ן פינגער, זאָגט ביי אונז מעהר ווי ביי די אומות העולם אַ גאַנצער ספר. ביי וועמען פון זיי איז דאָ אַזוי פיעל ראָשי־תיבות, וואָס ברעכען דעם מוח, אַזוי פיעל ווערטער מיט פינטליך אויף שטאַרקע אָנצוהערעניש צו געבען, ווי ביי אונז? אויף איין אות, וואָס דעם, יענעם דאַכט זיך איבעריג, שטעהען אָנגעבויעט גאַנצע בערג יודישקייט. איהר פערשטעהט? בערג הייגען אין דער לופטען אויף אַ האָר, יודען אין דער לופטען אויף זיי, באָמבלען זיך מיט אויבער־הסברות אהין אַהער, אַ שרעק!... אָט אַזוי איז דער שטייגער ריידען ביי אונז: דרינגעניש, אָנשטויסעניש, עפּעס גלאַט אָהן ווערטער — אי... בע... עט... אָנגעהויבען עפּעס און וגו׳ אַ האַלב וואָרט און וכו׳, ענדיגען ענדיג דיר, זיי מוחל, דו מיט דיין כבוד אַליין. וד״ל — דו ביסט נישט קליין צו טרעפען נישקשה, וואָס מען מיינט.

מילאַ, הערט־זשע רב מענדעלי!

יאָ, אַקעגען דעם וואָס מעלתו זאָגט — „ווײַנגאָרטען״, אוי, טהוט זיך עס דאָרט היינט אַביסעל, אַי־אַי־אַי! גאָר ניט דער וואָס פריהערי מילא ריינקייט, שעהנקייט... בין איך מוחל — נאַרעשקייטען! אָבער וואו איז דאָס רוהיגקייט, דער געקליבענער עולם דאָרט וואָס אַמאָל? היינט איז כל־דכפין — אַריין! צוגלייך מיט די געהויבענע, פאָרנעהמסטע לייט דאָרט, אויך קינד און קייט, אָהן עין־הרע. עס הילכט, עס שווישטשעט פון איטליכם ווינקעלע. נייע פייגעליך — נייע ניגונים; נייע ג ר י ל ע ן — נייע גרילצעניש. עפּעס רעדט מען מיני דבורים, עפּעס וויל מען, וויל מען... וואָס? ישווער צו זאָגען. בע! עפּעס האַרבליך אַביסעל זייער לשון. ווי עס זעהט אויס זענען זיי עפּעס אָנגעדרודעלט. פאַר וואָס? קיין יודישע נשמה קען מען נישט שאַצען. מסתמא ווייסען זיי פאַר וואָס. נאָר אויף וויפיעל ס'איז מעגליך צו פערשטעהן דאַכט זיך, אַז זיי זענען גאָר ניט אַזעלכע בייזע... ווי זיי זעהען אויס. די אַלע דבורים זענען נישט פון זייער קאָפּ, חלילה. דאָס האָבען זיי געגאַשט ביי יענע להבדיל דאָרט, וואָס היינט אין דער מאָדע. די גאַנצע זאַך נישט מעהר איז, וואָס ביי יענע איז דאָס נאָך עט... צו דערליידען. ביי אונזערע אָבער האָט עס, מ'שטיינס געזאָגט, אַ פּנים ווי אַ פאַריזער מאָדע ווערט פערטראָגען, אַז אָח־און־וועה צו איהר, צו יודישע מיידליך, דינסטמיידליך ערגעץ אין אַ יהופּעץ. הכלל, ס'איז ליהודים.

דאָך בין איך מיר געגאַנגען מיין וועג — שאַ, גאָר נישט, גלייך ווי מיר איז פערלייגט די אויערען. אַדרבה, נאָך אָפּשטעלען זיך גאָר אַמאָל אין דער זייט דאָרט און האָרכען אויף ציקאַוועשטש, בשעת אַ גרויס דולעניש צווישען עלטערע, געלערענטע איבער היינטיגע משיח'ס צייטען, אַ שטייגער, חאָטש ס'איז אַביסעל פערשטעלט, ארץ־ישראל הייסט עס, עפּעס נישט דערזאָגט, האַלבע ווערטער, ראָשי־תיבות: א״י, א״י מיט פינטעלעך, וואָס ווערט געטייטשט מיט ל״ב פירושים. א י י נ ע ר, אַ שטייגער איז אויסען נישט אַזוי א״י, גלאַט פּשוט מגושם ארץ־ישראל, ווי דאָס פינטעלע דרינען. דער שפּיטץ איננאַנצען, וואָס שטעקט און מוז שטעקען דרינען, איז אָט־אָ דאָס — דאָס פינטעלע יודישקייט, די גאַנצע חכמה, ווי הייסט מען עס, פערשטעהט איהר מיך. א״י, הייסט עס, האָט דעם יודישען טעם, מען בעדאַרף עס פיהלען ווי עפּעס אַ רוחניות. עס האָט אין זיך אַזוינס, עפּעס אַזוינס, אַזוינס... וואָס כמעט נאָר פאַר דער נשמה, אַנדערש לאָזט זיך עס נישט טייטשען... קומט נאָך איינער און

זאָגט איך פינטעלע טאַקי, נאָר א״י איז בע... לאו דוקא, פערשטעהט איהר מיך, וואָס לאו דוקא הייסט. אַ איז דאָך די קשיא, אז נישטאָ קיין אָרט, אויף וואָס־זשע שטעלען דאָס פינטעלע? — די וועלט נישקשה איז גרוים, ס׳איז געגוג פּלאַץ דאָרט פאַר איהם אויך. מען בעדאַרף נאָר האַלטען זיך במעלה און זיך מאַכען הארץ. אַ וואָס — וואָס, וואָס? מען בעדאַרף מורא האָבען... נישקשה, נישקשה! נאַרעשע מענשען! זאָגען אַ טהייל. יאָ א״י, טאַקי א״י, נאָר דערצו בעדאַרף מען פריהער גוט טאַקי זיך קוועטשען. וואָס מיינט איהר קוועטשען? — קוועטשען די באַנק, געהן אין חדר אַריין!... דאָס מיינט מען עפּעס קולטורע, ווי הייסט עס ביי זיי היינט, השכלה אויף דעם נייעם שניט, פערשטעהט איהר מיך. — נאָך אַ טהייל מענשען, גאָר אָהן חכמות, אָהן מלאכות, מאַכען: עט! נאַט אייך אַ גראָשען, אַ פערציגער הייסט עס, און אי, חלעבין! וואָס נאָך? — אַ תנועה אַביסעל פון יודען, אַ האַרטען פערציגער דערפאַר אינגאַנצען, איהר פערשטעהט? — נאָר ווי די מעשה איז, אַזוי צי אַזוי, וואָס קען עס מיך אַזאַ געשריי, אַזאַ איקערייַ אַרען? לאָז זיך מיר דאַכטען אַ קלייזעל...

איך שפּאַציר מיר אַזוי איינמאָל אין „וויינגאָרטען״, ווי דער שטייגער מיינער איז, ביחידות, אויף וועגעליך, וואו נישט אַלע געהען, צוקוקענדיג מיך פון דערווייטענס צום עולם, בעטראַכ־טענדיג דאָס, יענעס, פּאַמעליך, פּאַמעליך, זיך נישט געיאָגט, געהאַפּט, און פערטיפעפענדיג זיך אַמאָל אויך אין די געדאַנקען. פּלוצלים קומט מיר צו די אויערען אַ האַמפּעריי, קולות פון אַ סך מיילער, דער געזאָגט, יענער געזאָגט, אַלע אינאיינעם עפּעס אַזוי:

— משכּילים!... אַסימיליאַטאָרעס!

— זעכציגער, זיבציגער יאָהרען!

— געמיינט השכלה, האָבען זיי, אַ סגולה צו די צרות.

— וואָס געטהון די משכּילים פריהער?

— פאַר׳ן פאָלק וואָס געטהון?

איך שטוים מיך שוין אָן וואָס דאָס בעדייט. — דאָס רעכנען זיך דאָ אָפּ קינדער מיט טאַטעס, דער נייער דור מיט דעם אַלטען, עס פער־דריסט מיך שוין טאַקי אויף זיי, אויף די היינטיגע הייסט עס. הע־הע, ווידלערייען! נישט צו פערשטעהן פון טאָג צו נאַכט — אז דענסטמאָל

האָט ערשט אָנגעהויבען צו טאָגען, נאָך אזא לאַנגער פינסטערער נאַכט צו טאָגען! נישט ווייסענדיג זיך צו מאַכען פונ׳ם חילוק פון היינט ביז אמאָל — אַז אַנדערע צייטען — אַנדערע וועהטאָגען, אַנדערע וועהטאָ־גען — אַנדערע סגולות. אַז צו מענשליכע צרות איבערהויפט איז ביל־דונג פעררעכענט געווען דענסטמאָל פאַר דאָס איינציגע מיטעל ביי דער גאַנצער וועלט בכלל. נישט צו בעטראַכטען די ביטערע לאַגע, אין וועלכער די בידנע משכילים נעביך האָבען דענסטמאָל זיך געפונען צווישען אַיין עולם, וואָס איז בערייט געווען פאַר אַ מינדסטע זאַך, עפּעס נישט אַזוי ווי ביי איהם איז אַיינגערעדט, זיי צערייסען אויף שטיקער. אוי, האָבען זיי דענסטמאָל נעביך געליטען! און נאָך פאַר וואָס? פאַר׳ן תנ״ך, דקדוק, לשון געליטען!... אויף בוידעמס, אין קעלערס, לעבער, חורבות האָבען זיי געלערענט. די שנאָה פון אַלע זייטען איז גרוים, סכנות, נויטה, אָרעמ־קייט — אַ שרעק, און זיי פונדעסטוועגען מהוען זייערס, דערגרייכען אַ סך. דעם פונדאַמענט צו אונזער איצטיגען צושטאַנד געלייגט האָט ווער? — זיי! גאַזעטען, שפּראַכע, השכלה־ספרים האָבען מיט זייער אָנהויב צו פערדאַנקען וועמען? — זיי, זיי! שאַ, און איהר, קינדערליך, פון וואַנען האָט איהר זיך גענומען? פון וואַנען די אַלע היינטיגע חכמים, גרויסע קעפּ, בריות־מענשען. ווען די טאַטעס, די משכילים פאַר זיי, וואָלטען זיך נישט געווען מיהען?... אַי־וואָס, יענע מיני פאַרשוינען דענסטמאָל, קריכער, אַסימיליאַטאָרען הייסט עס? קראָפּיווע וויעט מען נישט, עס וואַקסט אַליין. אַזעלכע וואַקסען אומעטום אין אַלע צייטען. קאַרג אַ שטייגער זענען זיי דאָ צווישען אַייך, היינט טאַקי?...

נאָך מעהר פערדראָס איז אָבער, וואָס דער גאַנצער „הכצעקתה" איז גאָר אַיין איבעריגע זאַך. איהר ווילט עפּעס טהון פאַר׳ן פאָלק? — אָך קינדערליך, מהיכא־תיתי! צו וואָס־זשע איז אַזוי דאָס פייער, דאָס זידלען זיך, דאָס קלאָגען זיך אויף די טאַטעס, מאַכען זיי אויסצודרעהען? שוין נישט זאָגען פאַר וואָס ק ו מ ט עס זיי אַזוינס, פרעג איך נישט מעהר: צו־וואָס, טאָמיר ווייסט איהר, ב ע ד אַ ר ף מען עס? אפשר אויף אויסצופיינען זיך דערמיט פאַר׳ן עולם: גאָט זעהט, הייסט עס, ווי מען טהוט תשובה, מען שלאָגט זיך „אָשמנו" פאַר דעם חטא פון השכלה, פאַר די זינד פון טאַטעס, אַלטע משכילים? — אַט, חלעבין! לאַ־די וואָס דער עולם וועט נישט גלויבען, ווייל די אויגען זענען איהם נאָך נישט צוויסגעקראָכען נישקשה, צו זעהן די אַלטע זינד פון די פאָטערס אויך ביי די קינדער, וועט ער נאָך, צומאַכענדיג מחילה די נאָז, זאָגען: פע! אויף דעם אָרט וואו די בעלי־תשובות שטעהען קענ׳ען אמת׳ע־

צדיקים טאַקי נישט איינשטעהן... אלא וואָס דען־זשע בעדאַרף מען עס? — גאָר נישט!

גלאַט אַזוי זיך, פּיערען, פּילדערען. מה נאמר ומה נדבר, ס'איז טאַקי מעשה יוד. צוהיטצט זיך אַ יוד, דערנסטמאָל — אָ, אַזאַ'ס! רעדט ער און רעדט אַפילו אַ־יף „ננתקה" אויך. לעבּט אַ יוד נאָך כּבוד, מוז ער דערוויל מאַכען צו נישט אַנדערע. בּיי איהם איז ישר והפוך — אַי געראַדט אַזוי, אַי דאָס אייגענע פּערקעהרט; אַי אַ הויבּ אַרויף, אַי אַ וואָרף אַראָפּ; אַי מאַכען זיך אויס זיין יחוס, זכות אָבות, אַ גאַנצען צימעס, אַי אויסמאַכען עס צו גלייכער צייט. און ווי עס דאַכט זיך פיהלט ער עפּעס גאָר אַ בּעזונדער מין משונה פּערגעניגען אין מבטל זיין די זייניגע און דאָס זייניגע, אין דעם שנייצען, ווי זאָגט מען עפּעס, די נאָז און שמירען דאָס פּנים. איינגעהמען תענוג פון מבטל־זיך־זיין, פון קיין פּנים־נישט־האָבּען — אַזוינ'ס קענען נאָר טאַקי מיר יודען!...

עס צושפּילען זיך אין מיר פּאַר גרוים פּערדראָס, די געבּליטען. עס רייסען זיך מיר אויף דער צונג טיעף פונ'ם האַרצען ווערטער, רייִדען ווילט זיך מיר, רייִדען — און דאַכט זיך טאַקי: אָט שטעה איך פאַר'ן עולם, זאָג און שריי ווי אַ נביא מיט דעם בּעקאַנטען טרויערדיגען ניגון: הוי, וועה־געשריגען אויף די, וואָס קענען אַנדערש ניט גילטען פאַר גוט און פרום, פּאַר חכמים און פיינע־בּריות, בּיז זיי מאַכען נישט אַ תל פון יענע! הוי, וועה־געשריגען אויף בּריה'שאַפט זיך צוהיטצען, צופלאַקערען; אויף גיכע אָנצינדעניש און אויף גיכע אָפּקיהלעניש!... הוי, וועה־געשריגען אויף... נאָר בּאַלד טהו איך מיר אַ חאַפּ — אוי, חלומות! איך איינער אַליין ג ע ה ד אָ א ו י ף ד ע ם ו ו ע ג ע ל ע. וואו עולם? נישטאָ קיין עולם!...

שפּעטער איז מיר אויסגעקומען צו הערען דאָרט אין דעם „וויינגאָרטען" קולות, געשרייען נאָך שטאַרקערע ווי פריהער, מיינסטענס איבּער לאומיות — אַ שפּאָגעל־נייע וואָרט אַזוינס, נישט דערהערט געוואָרען אַמאָל בּיי אָבות־אבותינו. הייסען זאָל עס אייגענטליך הייסען לאומיות כּמו אַזוי ווי גויית (לאום און גוי האָבּען דאָך איין טייטש: פאָלק, נאַציע), דאָס הייסט, פערשטעהט איהר מיך — ווי זאָל איך עס זאָגען? — עפּעס אַזוי: פאָלק איז פאָלק און רעליגיע איז רעליגיע. צוויי בּעזונדערע זאַכען, ווי בּיי זיי להבדיל, וואָס בּיי יודען גאָר ניט צו פערשטעהן! מסביר צו זיין עס אַביסעל, מוז איך געבּרויכען עטליכע ווערטער תקירה, זאָל מיך גאָט נישט שטראָפען פאַר די זינד. שרעקט זיך

נים, רבּ מענדעלי, טאַקי נאָר עטליכע ווערטער, נישט מעהר, ווי איך בּין אַ יוד! — דת בּיי אונז יודישע קינדער, פערשטעהסט איהר מיך, איז נישט דאָס, וואָס בּיי אַנדערע פעלקער אמונה. גלויבּען, רעליגיע — הימעלזאַכען, יענע וועלט; נאָר וואָס דען? גוטע, קלוגע, גערעכטע געזעטצען, א י ן ל ע ב ע ן אַריין נויטהיגע זאַכען, טאַקי דאָ אויף דער וועלט, און אויך געבאָט, וואָס זענען געשטעלט אויף היסטאָרישע, געשעהענע זאַכען, פון אַ זכר וועגען. אַזעלכע געזעטצען, אַזעלכע גע־בּאָט דריקען אויס און דערהאַלטען דאָס לעבען אי דעם גייסט פונ'ם פאָלק. דת און לאומיות זענען דעריבּער בּיי אונז איינס. איטליכער אין דעם גוטען יודישקייט איז, וויסענדיג נישט וויסענדיג, ווילענדיג נישט ווילענדיג אַ יוד, אַ לאומי, „קודשא־בּריך־הוא, ישראל און די תורה, זענען איינס" — אַזוי זאָגען אויך אונזערע הייליגע חכמים. — קורץ און שאַרף!

נאָר גאַנץ פשוט, גאָר אָהן אַלע חקירות לאָזט זיך נישט פער־גלייכען דאָס, וואָס בּיי יודען, מיט דעם, וואָס בּיי אַנדערע פעלקער. פעלקער בּיי זיך אין לאַנד, פערזאָרגט מיט אַלע נויטהיגע זאַכען צום לעבען. זיי מ ע ג ע ן אמונה און לאומיות טהיילען און ק ע נ ע ן עס טאַקי טהיילען. זיי ה אָ ב ע ן ו ו אָ ס צו טהיילען — ס'איז דאָ אי וואָס צו גאָט, אי וואָס צו לייט; אָבער יודען... זיי טאָרען נישט און קענען נישט טהיילען, דען וואָס האָבּען יודען, מ'שטיינס־געזאָגט, אין גלות? אין וואָס זאָל עס בּעשטעהן פאַר זיך אַליין, גלאַט יודישקייט, לאומיות, ווי הייסט מען עס בּיי זיי היינט, אַז נישט דאָס, נישט יענעס, אַז קיין זאַך נישט ווי בּיי לייטען? איהר פערשטעהט דאָך וואָס מען מיינט... גלאַט לאומיות דאָ אין גלות, אָפּגעטהיילט פאַר זיך בּעזונדער פונ'ם דת, איז דאָך עפּעס אַ וואָרט נישט צו פערשטעהן. פאָרט וואָס זאָל עס אַזוינס זיין, אין וואָס זאָל עס בּעשטעהן?

— לאומיות בּעשטעהט — אַזוי שרייט מען היינט בּיי אונז אין איין קול — אין לשון, היסטאָריע!

אָוואַ, אין לשון! פּקוד, פּקדתי, הייסט עס. הערט אַ מעשה, אין לייענען היסטאָריע!... אָט דאָס גאָר? אָט דרינען בּעשטעהט עס אינ־גאַנצען דאָס פייער, דער בּרען? אַ נס, חלעבין, וואָס די היינטיגע האָבּען זיך מחילה פאַרשפּעטיגט, זיי זאָלען זיך געוועז אונטעררייקען מיט זייער חקירה אין יענע פריהערדיגע צייטען, און מען זאָל זיי געוועז, חלילה. הערען, וואָלט פון יודען שוין לאַנג קיין זכר נישט איבּערגעבּליבּען. פאַר

דעם לשון און היסטאָריע, מ'שטיינס־געזאָגט, וואָלט קיינער פון יודישע קינדער, זיי אַודאי ניט, זיך נישט מוסר נפש געווען. — לשון, מהיכא־תיתי! אַ טהייערע זאַך. נאָר גוט מיט עפּעס דערצו, פערשטעהט איהר מיך מיט אַ שטיקעל אייגענם מ אַ י אָ נ ט ע ק, אַ שטיינער, וואו דו ביסט אַ פּריץ און ד י י ן ו ו אָ ר ט דאָרטען גילט. אַז דאָס אָבער נישט, נישטאָ פאַר איהם, פאַר דעם לשון דיינעם הייסט עס, קיין אָרט, קיין געבּרויך — נישט אין מאַרק, אין קלייט, אין קאַנטאָר, אין דער פּרנסה, בעונותינו הרבים, און ערגיץ נישט אין דעם לעבּען, וואו־זשע? בּלייבּט דאָך איהם איבּער דאָס איינציגע נאָר די שוהל. איז דאָס איינציגע אָנשפּאַרעניש זיינס הייגגט נעבּיך אין דעם חומש'ל, תנ"ך'ל, אין דעם סדור'ל, מחזור'ל און אַנדערע הייליגע ספרים, אין וועלכע דער יוד ליגט אין גאַנצען מיט די בּיינער, מיט לייבּ און לעבּען און זיינע אַלע געדאַנקען, אין וועלכע ער געפינט פאַר זיך טרייסט, פול זאַכען. געבּאָט אַזוינע אויף־צו־וועקען און קרעפטיגען אין איהם זיינע נאַציאָנאַלע געפיהלען. טאַקי אין גאַנצען וואָס דיין לשון נעבּיך האָט זיך דערהאַלטען און האַלט זיך נאָך אין גלות אַצונד, האָט עס צו פערדאַנקען נאָר זיי, אָט די אַלע זאַכען — דאָס לעבּען, די נשמה פונ'ם יודישקייט. נעהמט מען צו דאָס, דאָס הייסט, מען רוקט זיי אָפּ אַבּיסעלע אין דער זייט, מען גיט דערפון, ווי אויף אַ רפואה, אַ קאַווע־לעפעלע אַ שעה — נעהמט מען בּיי איהם צו, בּיים לשון הייסט עס, די נשמה. אָהן אַזאַ אָנשפּאַרעניש דאָ, אין גלות, נאָר גלאַט פאַך זיך אַליין, וועט עס, פריהער אָדער שפּעטער אַבּיסעל, זיכער פאַלען.

אוי, די מעטאָדעס, די מעטאָדעס! דאָס איז פאַר דעם לשון סם, דאָס אייגענע וואָס פאַר דעם פיש די יבּשה. אוי, די יבּשה — די טרוקענע אָהן גייסט, די וואָכעדיגע אָהן הייליגקייט, מעטאָדעס!... אָנגענומען, זיי דינען גרינגער אויסצולערנען די שפּראַכע, אָבּער אַקעגען דעם דינען זיי אויך, נאָך גרינגער זי צופערגעסען. ראשית חכמה מוז מען דאָס האַרץ בּאַלד טאַקי אין אָנהויבּ, לאָזען פיהלען דעם הייליגען געטליכען גייסט. אָט דאָס ערשט קען דינען פאַר אַ גרונט פאַר'ן לשון, עס זאָל שפּראָצען, וואַקסען און געבּען פירות; אָהן דעם אָבּער וועט זיך עס ווי גראָז נישט לאַנג האַלטען. בּפרט היינט, אַז פון אַרום און אַרום בּלאָזען שטאַרקע ווינטען און רייסען אויס אין דעם יודישקייט פיעל זאַכען, וואָס נישט פעסט דאָרט איינגעוואָרצעלט... לאָז נור אַוועקגעהן אַ שטיקעל צייט וועט זיך אַרויסווייזען, צו עס איז פאַר איהם אַ לעבּען, ווי די היינטיגע זאָגען, אָדער, הלואי איך זאָל ליגען זאָגען, גאָר אַ טוידט.

— למאי אונגאַריש, פּויליש, צעכיש און דאַסגלייכען! — שרייען דאָרט יענע לייט. נעהמענדיג זיך געשמאַק קודם־כל צואַרבייטען, מאַכען אַ לשון.

עס ווילט זיך מיר שטאַרק זיי עפּעס זאָגען, נאָר בּיי מיר איז אָבער געווען אָפּגעמאַכט, איינהאַלטען זיך ווי ווייט מעגליך, נישט אָנ־רופען זיך מיר אַ וואָרט. און צוקיה׳ען מיר דאָס האַרץ נעהם איך מיך אויס׳טענה׳ן מיט זיי אין די געדאַנקען, ריידענדיג פאַר מיר און פאַר זיי, ווי דער שטייגער איז פון אַ מענשען אַמאָל נאָך אַ שלעכטע בּעגעגעניש מיט עמיצען.

— רבּותי! — מאַך איך טראַכטענדיג בּיי מיר — וואָס איז דאָס פאַר אַ פערגלייך? מען בּעדאַרף זיין בּלינד, נישט צוזעהען דעם ווייטען חילוק פון אונז צו יענע. אם־ירצה־השם אויף זייער אָרט, אין זייער שטאַנד, וועט עס בּיי אונז זיין אויך אַזוי, אפשר פיעל מאָל בּעסער נאָך ווי בּיי זיי.

— דאָס איז דאָך אָבער אַ סגולה, לשון, מעטאָדעס, הייסט עס פאַר אונזערע קנעכט, פאַר אונזערע קריכער און זייערע קינדער! — לאָז איך זיי טענה׳ן, ריידען אקעגען מיר.

— חכמים! — טהו איך זיי אונטער די אויגען אַ פּיק — דאָס איז אַזאַ מיטעל ווי אָנשיטען זאַלץ אַ פייגעלע אַ׳יפּ׳ן ווידעלע כּדי עס צוחאַפּען. משוגע וועלען יענע זיין, קריכען אייך אין די הענד אריין איהר זאָלט מיט אַזוינע מיטעל מתקן זיין זייער נשמה, מאַכען זיי פאַר יודען, בּפרט אַז די מיטעל אַליין טויגען נאָך דערצו אויך נישט. מעטאָ־דעס און גלאַט לשון, אָהן דעם הייליגען יודישען גייסט, דערצו נאָך אָהן אַ שום געבּרויך אין דעם לעבען, אין דער פּרנסה, זענען דאָס אייגענע וואָס אַ טוידטען בּאַנקעס... איהר הערט? איהר מעגט נישקשה, צורעכ־נען דערצו אויך היסטאָריע.

— אַי, אַי, יודישע קינדער! — לאָז איך זיי שרייען, אָנחאַפּענדיג זיך בּיים קאָפּ — ס׳איז דאָך עפּעס אַ שרעק! אוים היסטאָריע, אוים זכרון, אַ מענש זאָל נישט געדענקען וואָס מיט איהם אַמאָל! היסטאָריע, דאָס איז דאָך דער זכרון פון אַ פאָלק. דאָס איז אַ קול פון עלטערען, וואָהרנונגען און לעהר־נונגען; אַ פערצייכעניש פון זאַכען, געשעהענישען, איינפיהרונגען פאַרצייטען.

— דאָס אַלסדינג העלפט אָבער אַזוי ווי אַיין אָרבּעס צו דער

וואַנד! — ענטפער איך אָפּ צוריק ביי זיך טאַקי אין די געדאַנקען — מ׳קען הערט און מען טהוט נישט וואָס מען הערט, אָדער מען טהוט און מען הערט נישט יענעמס נסיונות זענען נישט קיין תורה פאַר אַנדערע. נעבעכטיגע — טויגען נישט מאָרגען. קינדער האַלטען זיך קליגער פון די טאַטעס. שאַ, איהר אַליין טאַקי בעריהמט זיך דאָך מיט אייער יונגקייט דערמיט אַליין וואָס איהר זענט יונגע לייט, און רעכענט זיך אָפּ מיט עלטערע ווי מיט אַ טאַטען!... אַלטקייט איז איין עבירה שוין דערפאַר וואָס ס׳איז אַלט. ווייסט איהר־זשע נישט, אַז יונגקייט איז נישט אייביג, אָט־אָט ווערט איהר אַלט און שפּעטערדיגע יונגע לייט וועלען אויס אייך שפּאָטען? מעגליך איהר ווייסט, דער נסיון איז פאַר אייערע אויגען, עס ליגט אייך אין זכרון און עס העלפט פאָרט נישט דער זכרון, ס׳איז נאָך באמת דאָ עפּעס אַ גאַנצע דרעהעניש: געדיינקען און הערען — הייסט דאָך בלייבען שטעהן, אויף איין שטאַנד נישט ריהרען זיך פונ׳ם אָרט. פע! — אלא, וואָס דען, אַלץ ווייטער ווייטער געהן, דאָס הייסט, געדיינקען און נישט הערען, קומט דאָך אויס עפּעס אַזוי משונה ווי אַ שטעהן און אַ געהן ביידע אינאיינעם! צו וואָס געדענקען, צו וואָס דער גאַנצער זכרון, ער זאָל זיך נור באַמבלען אונטער די פיס און שווער מאַכען דאָס געהן? שוין פיעל גלייכער אַזוי: נישט געדיינקען און נישט הערען. און געוועהנטליך קומען טאַקי פאַר אין דעם לעבען אָט יענע מאַכערם, אַ שטייגער, וואָס וויסען נישט, הערען נישט אַ וועלט און טהוען, אַרבייטען מעשים...

— פילוסופיא! — לייג איך זי אין מויל אַריין, אויף אָפּצוזידלען מיך כלומר׳שט, אַזאַ וואָרט, וואָס הייסט ביי דער וועלט אַזוי פיעל ווי נאַרעשקייטען, מעשה מלמד, און דאָך האָט איטליכער, אויף וועמען עס איז געוואָנט געוואָרען, דערפון ביי זיך אין האַרצען הנאה — גלאַט אין דער וועלט אַריין פילוסופיא, זייטיגע זאַכען. אַהער בעסער מיט אונזערס, מיט יודישע היסטאָריע! זי דערפרישט, היינט און בעשעהנט, זי גיט צו אַ שטיק געזונד, כח און לעבען.

— מיט וואָס?

— סטייטש מיט וואָס! מיט אַגאַנץ צעטיל פון תנאים, אַמוראים, גאונים, רבנים, ראשי־ישיבות, מורי־הוראות, דיינים, פרומע כשר׳ע יודען און מחברים כל־המינים.

— מהיכא־תיתי! אויב אָט דאָס־אָ הייסט און קען הייסען היס־

טאָריע, איז עס נאָך גוט פאַר אַזעלכע. פאַר וועלכע עס זענען אָפען די ספרים פון יענע אַלע לייט דאָ אין דעם צעטיל, הגם זיי קענען זעהר גוט זיין דאָס וואָס זיי זענען, אויך אָהן אַזאַ היסטאָריע; פאַר אַזעלכע, ביי וועלכע די דאָזיגע אַלע לייט מיט זייערע ספרים זענען שטאַרק בחשיבות און האָבען אַ גרויסע ווירקונג, אַ דעה אין זייער לעבען. ווען אָבער נישט דאָס, וואָס קען דען אַזאַ היסטאָריע, גלאַט אַ צעטיל נעמען אַליין עפּעס געבען? — גאָר נישט! נישט איין זאַך פון די, וואָס איהר ווילט. מען קען זיך איבערקוקען דאָס גאַנצע צעטעל, אויב מען וויל, און בלייבען טאַקע קאַלט ווי אַייז. אויף דערויף אַליין האַלטען זיך איז דאָס יודישקייט אַ בלאָז! און באמת טאַקי, וואָס פאַר איין אינטערעס, וואָס פאַר געפיהלען פון ליעבשאַפט צו זיך קענען ביי יענע אין האַרץ אויפ־וועקען אַזעלכע לייט, וואָס קומען זיי אוים אַביסעל משונה ווילדליך, עפּעס גאָר ווי פון איין אַנדער וועלט? קדושים אַפילו. די אַלע גרויסע צרות, רדיפות, דערנידערונגען, געבּרענטע געבראָטענע לייד, מיט וועלכע אונזער היסטאָריע איז אַזוי רייך, איז אויך אַ קנאַפּער מיטעל צומאַכען דערמיט יענע קאַלטע פאַר הייסע יודען. דערפרישען, הויבען און בע־שעהנען, מיינט איהר דערמיט — אַדרבּה! עס קען נאָך אויף זיי ווירקען פונקט פערקעהרט. זיי קענען, לייענענדיג עס, גאָר פערדרעהען די נעז, טראַכטען: נו, אַ פאָלק!... אויף צרות, אויף אומגליק נאָר אַזאַ פאָלק, וואָס איז צו שאַנד, צו שפּאָט אין אַלע ערטער און אַלע צייטען. גלייבער די חרפות־בזיונות, די אַלע צרות און דערנידערונגען צו פערדעקען, שאַ, לאָזען עס חאָטש אַנדערע היינט נישט הערען, לאָז מען נישט זאָגען: קנעכט, אַקעגען דעם וואָס פריהער זענט איהר היינט פריצים! אויך אונ־זערע קינדער לאָזען עס נישט וויסען. צו וואָס פערגיפטען דערמיט זייער לעבען, קרענקען, שוואַך מאַכען זיי מיט מעשיות פונ׳ם ביטערען גלות, דערשטיקען אין זיי דעם מענשליכען שטאָלץ און צונעהמען ביי זיי דעם מוטה אין די יונגע יאָהרען?... יאָ, ס׳איז גאָר אַ שאלה אויב אַ לעבען פון אַ פאָלק אין דעם לאַנגען גלות, וואו עס לעבט־זיך, טהוט זיך נישט מיט זיין אייגענעם ווילען, נאָר מיט יענעמס, נישט ווי עס ווילט זיך, נאָר ווי עס לאָזט זיך; וואו די לאַגע זיינע ענדערט זיך תמיד ווי דאָס וועטער נאָך די ווינטען, וואָס בלאָזען פון פערשידענע זייטען; וואו באַלד גיט עס איהם אַ טראָג אין דער לופטען און באַלד אַ וואָרף אין דער ערד אַריין, היינט פערוואַרפט עס איהם ווי אַ בלעטיל אַהין און מאָרגען אַהער — אָט אַזאַ לעבען מ׳שטעהנס־געזאָגט פון אַזאַ פאָלק איז די שאלה, אויב עס קען גאָר הייסען היסטאָריע... עס האָט

אַ פּנים טאַקי נאָר ווי עפּעס אַ שלעפּער, אַ בּעטלער רעכענט און פער־שרייבּט די צאָהל הייזער, פון וועלכע מען האָט איהם אַרויסגעטריבּען, די צאָהל משרתים, לאַקייען, וואָס האָבּען איהם אַרויסבּעגלייט, און די קלעפּ, די הייסע פּעטש, וועלכע ער האָט דערבּיי פון זיי געחאַפּט, פּינקטליך אַקוראַט, נישט צופערפעהלען נישט איינס פון זיי חלילה!... היסטאָריע און לשון קענען זיין דאָס, וואָס זיי בּעדאַרפען זיין, ערשט דענסטמאָל, ווען זיי ווערען געמאַכט און האָבּען אַ געבּרויך בּיים פאָלק, ווען זיי געהען אין דער וועלט מיט איהם און דורך איהם, בּשעת ער, דאָס פאָלק הייסט עס, היינגט אָפּ פון זיך, פון זיין ווילען, טהוט, אַרבּייט, און ווייסט צוזאָגען פון זיין לעבּען... דערווייל אין גלות, איז לשון — לשון־קודש (הייליג צוליעבּ די הייליגע ספרים) נישט פּשוט, פאַר זיך אליין לשון, און היסטאָריע — אוי, אויף שונא־ציון געזאָגט געוואָרען!...

— הערסט דו, אָט דאָס טאַקי שרייען מיר דאָך: ציון! — — —

דאָס אויס'טענה'ן זיך אין די געדאַנקען איז מיר אַצונד קאַרג. וואָס העלפט דיין טראַכטען, דיין פערבּאָרגענע חכמה אינוועניג אין זיך, בּשעת די אומשטענדען פאָדערען, יענעם פריי טאַקי זיי אַרויסצוזאָגען? רעד, לאָז מען הערען! — עס ווערט אין מיר עפּעס אַ פערענדערונג. עס גיט מיך אַ טראָג — און פּלוצים ווי פון דער העלער הויט וואַקס איך אויס פאַר דעם עולם עפּעס מיט אַ גאַנצער דרשה.

— אַזוי! — זאָג איך הויך אויף אַ קול, אַלע זאָלען הערען — ציון, הער איך, זאָגט איהר. ארץ־ישראל הייסט עס מיינט איהר! אָך, הלואי רבּונו־של־עולם, מיט דעם גאַנצען האַרצען! אויבּ אַזוי למה רגשו, צו־וואָס־זשע דאָס שטורעמען ולאומים יהגו, מחילה, דולען זיך מיט חקירות נישט צו דער זאַך? מיט חקירות, וואָס האָבּען אייגענטליך איין ווערטה מיט דעם „האַ“, וואָס איינער אַ ליידיגגעהער מאַכט בּשעת יענער האָרעוועט, האַקט האָלץ, און פערדולען דערווייל דעם עולם דעם מוח; מיט זאַבּענישען, וואָס דערצאָרנען נאָר, וואָס זענען איבּעריג, אי פאַר דער צייט. דאָס, וואָס אַיינצופיהרען עס דאַכט זיך דאָ אַצונד גוט, קען גאָר זיין שפּעטער דאָרט שלעכט. דאָס, וואָס דאָ אַצונד איז שווער, וועט שפּעטער דאָרט געשעהען גאַנץ נאַטירליך פון זיך אַליין און גרינג. כי האדם — דער מענש איז, זאָגט דער פּסוק, ווי אַ בּוים. ווינטער איז דער בּוים, דאַכט זיך, אָהן לעבּען, נאָר אַ שטיין, רעדט, טהוט כּל־המיטעל — אומזיסט, נישטאָ קיין גרין בּלעטעל! לאָז נאָר אָבּער אַ שיין

טהון די ליכטיגע זון, זומער — ווערט ער ווי ניי געבוירען, פריש, לעבעדיג. ער גרינט, ער בליהט און גיט אַרוים פון זיך פירות אין דער געהעריגער צייט... לאָז נאָר זיין ציון, ניין! ארץ־ישראל מיין איך, פער־שטעהט איהר מיר...

— האַ! וואָס איז דאָס פאַר אַ ניין, פאַר אַ חאַפּען זיך עס עפּעס צוריק? — וואונדערט איהר זיך שטאַרק אויף מיר — יאָ, רבותי, לאָז די זאַך האָבען איהר ריכטיגען נאָמען! אין אַ נאָמען איז אַמאָל זעהר פיעל געוועגדעט. טאַקי ארץ־ישראל, אַזוי איז גלייכער און פאַר דער וועלט פערשטענדיגער. ווייל דרינען איז גאַנץ בולט אויסגעדריקט אייער פערלאַנגען. גאַנץ קלאָר: מען וויל ארץ־ישראל, און ציון, עס פער־שטעהט זיך, אויך בכלל. ציון אָבער דריקט נישט אוים דייטליך וואָס מען וויל. עס האָט אַ סך פירושים, אַזוינע, וואָס פאַר אַייך נישט קיין משא־ומתן. ווייל אין ציון ל י ג ט אַזוינס, אין וואָס אַייך איז אייגענט־ליך גאָר ניט ג ע ל ע ג ע ן — ווייל ציון, פערשטעהט איהר מיך, האָט נישט און קען טאַקי מעהר נישט האָבען דעם אַמאָלדיגען טעם פאַר וועלט־ליבע מענשען ב אַ נ ק י ר ע ן היינט; פאַר געשעפטמאַכער, וואָס ווילען גיך־געשווינד, מיט אַייזענבאַהן, נישט אַרויסנעהמען זיך די אויגען קוקענדיג, מעשה קבצן, ר י י ט ע נ ד י ג א ו י פ'ן א י י ז ע ל. ווייל פריהערדיגער ציון, ביי יענע כלי־קודש דאָרט און ביי יענע אין די הענד, ווי אַמאָל נאָך אין די יונגעלשע יאָהרען, פּאַסען מעהר נישט פאַר אַזעלכע קלוגעטשקע ווי איהר היינט, וואָס ווילען זיך נישט מעהר לאָזען פיהרען אין חדר אַריין, און וואָס קענען אַליין, ברוך־השם בעשטעהן זייער שטערטיל. ווייל, פערשטעהט איהר מיך... דאָס גאַנצע צאַצקעלע, ווי הייסט מען עס, וואָס איהר בינדט עס היינט אָן, ווי תפילין להבדיל, פאַר אַ צייכען אויף אַייערע קליידער — איז אייגענטליך גאָר ניט צום פערשטעהן. פון וואַנען האָט עס צו אַייך זיך גענומען? וואו שטעהט עס געשריבען אין דער תורה? אַדרבה, פערקעהרט... לייענט דאָרט, לייענט נאָך ערגיץ וועט איהר פערשטעהן. און די היסטאָריע אונזערע פאַרצייטען וואָס זאָגט? דאָס צורייסען זיך פונ'ם פאָלק ישראל אין צוויי בעזונדערע טהייל, איינער מיט דעם אַנדערען אויף מעסער־שטעך, גלייך פרעמדע; די צוואַנג, די פּיין, אויסגעלאַסענקייט, קריג, געשלעג און חורבנות, ווען הויבט זיך עס אָן און פון וואַנען איז עס גיך און באַלד געקומען? — זאָגט, זאָגט, רבותי!

אוי, רב מענדעלי, האָבען זיי עס געזאָגט אַביסעל, אָט די רבותים!

נישט זיי א פנים האָבען פערשטאַנען מיך, נישט איך זיי. אפשר שפּעטער קען זיין וועלען מיר איינער דעם אַנדערען פערשטעהן, דערוויל גיב איך אַ מאַך מיט דער האַנד אויף דעם גאַנצען עולם, לאָז ער איבערגעהן צו אַנדערע שרייבער אין די הענד, בשם אלהי ישראל! און נעהם מיך אויף דער עלטער — וואָס זאָל איך טהון — ווידער צו מיינע בהמות.

פערגעסט נישט, רב מענדעלי, אַז נאָך אין דער יוגענד האָב איך געשריבען און מיך אָפּגעגעבען מיט אַלערליי מיני בהמות. תחילת איז דאָס ביי מיר געווען פשוט עפּעס אַ מין שפּילכען. עס האָבען מיך פעראינטערעסירט זייערע פערשיעדענע געשטאַלטען, זייערע גענג, זייערע העוויות, גלאַט אַזוי, ווייל ס'איז משונה, עפּעס אַנדערש ווי געוועהנטליך ביי מענשען. עס הירזשעט זיך, אַ שטייגער, אַ פערד פראַסט אויפ'ן מאַרק נעבען וואָגען, נישט געקיועטשט זיך ווי יענער להבדיל ביי אונז נעבען עמוד, אָדער דאָרט אויף דער סצענע. עס רעוועט זיך אַ קיה אויף דער געמבע, נישט מיט דער ברייטקייט, מיט דער פאָרסע ווי יענע לייטעשע געמבעס. עפּעס הפקר איז זיך אַ ציגען-בערדיל מען מעג עס נישקשה צופּען, רייסען, די ציג מעקעט — און גאָר נישט! וואָס דאָס הירזשען, דאָס רעווען, דאָס מעקען בעדייט, דאָס איז מיך קנאַפּ אָנגעגאַנגען. ערשט שפּעטער, אַז איך האָב מיינע בהמות דערקענט בעסער, איינגעזעהען אַז זיי זענען ווי מענשען פלייש און בלוט, ווי מענשען מיט אַלע חושים, מיט געפיהלען, און ערענסט בעטראַכט זייער לאַגע, זייער וויסט לעבען, ווי זיי זענען עס אין גלות נעביך, קומען עס אָפּ ביי די מענשליך אויף דער וועלט — האָט מיך שוין אָנגעהויבען ציהען צו זיי דאָס געפיהל פון רחמנות. איך הער אַמאָל קולות פון זיי און פערשטעה, דאָס איז אַ הירזשען, אַ רעווען, אַ מעקען נעביך פאַר וועטהאָג און ביטערע יסורים; דאָס איז אַ קייכען, אַ סאָפּען, אַ זיפצען אונטער צו אַ שווערער משא. — אַז די דאָזיגע בידנע גאָט'ס-בעשעפעניש האָבען געפיהל און פערשטאַנד זאָגען אויך פיעל חכמים אין זייערע ספרים, ס'איז דאָ דאַרויף טויזענדער בעווייזען. ס'איז ביי זיי אפשר אַנדערש, אָבער זיי פיהלען און פערשטעהען, זיי האָבען אויך ז י י ע ר ל ש ו ן... אויך זייער שטייגער חובות, בענעהמונגען איינער אַקעגען דעם אַנדערען און אויך אַקעגען אַיין א ו י ב ע ר ש ט ע ן — זיי האָבען דאָך ווי איטליכען איז בעקאַנט, זייער פרק-שירה!...

איבעריגענס. למאי זיך דאָ אַזוי צולאָזען אין שבחים איבער בהמות,

גלייך ווי אויף מיר ליגט די שולד צופערענטפערען זיך פאַר דער מחותנה׳שאַפט מיינער מיט זיי? — אָט אַזוי וויל איך, אַזוי געפעלט מיר, און פטור! זיי געפעלען מיר פשוט אפשר נאָך בעסער אַמאָל פון אַנדערע ביי אונז, און דאָס לשון זייערס, ווי משונה דאַכט זיך עס איז, דאָך איז עס אָפּט פערשטענדליכער ווי דאָס געקליגעלטע, גע׳מלאכה׳טע ביכער־לשון, וואָס איז בכיוון נאָר געמאַכט געוואָרען אויף צופערדרעהען דעם מוח און די גרינגסטע זאַך מרחיק מן השכל זיין, דערווייטערען, הייסט עס, פונ׳ם פשט אַזוי, אַז דו זאָלסט זיך אָנהערען, זיך אָנלייענען ווי אַ פויק און מכּות טאַקי וויסען. חושד זיין־זשע מיך, אַז איך האָב דערביי עפּעס אַ שטיקעל אינטערעס, קען מען מיך אויף קיין פאַל נישט. וואָס אַ שטייגער? געלד, פון בהמות געלד? — אַזוינס איז דאָך נור אַ געלעכטער גאָר צודענקען! אפשר־זשע כּבוד? קעלבליך זאָלען מיר נאָכלויפען, קיה זאָלען מיך טראָגען אויף די הערנער, פערד אויף די פלייצעס — אַזוינס איז נאָך נאַרעשער צודענקען!... עט, חלעבין. נישטאָ פון וואָס צורייזדען. פאַר אַנדערע איז איין וואָרט אַפילו אַיין עברה. צו וואָס? דאָס ביסעל־זשע, וואָס איך האָב דאָ גערעדט איז טאַקי נאָר צו־ליעב אייך, רב מענדעלי! וייל איך האָב אייך, פערשטעהט איהר מיך, ליעב, און געוואָלט בעשיינען אָט דעם דאָזיגען ספר מיינעם מיט אייער ליעבען נאָמען דאַרויף. איך פערהאָף, אַז אַצונד פערשטעהט איהר מיך שוין זעהר גוט, אוים קשיות, און די דאָזיגע מתנה מיינע וועט מיט דעם אויבערשטענס הילף ביי אייך זיין שטאַרק אָנגעלייגט. און צוריק גע־שמועסט טאַקי פאַר וואָס ניט? וואָס קען עס אייך אַרען?

צווישען אונז גערעדט. תחילת איז אַ סברא געווען דעם דאָזיגען כּיבוד אָפּצוגעבען אייער פערדיל, דעם לייב אייערען, ווי הייסט עס ביי אייך, אַזוי טאַקי, אַ לכבוד מיט דעם גאַנצען טיטעל. פאָרט, ווי זאָגט מען עס, אַזוי פיעל יאָהר אַוועקגעלייגט דאָס געזונד אין דער ליטע־ראַטור, געשוויצט, געאַרבייט איבער די כּחות. אמת, אַ פערד איז ער טאַקי, אַ פּראָסטער אַרבייטער; נאָר ווי זאָגען זיי עפּעס, אונזערע חכמים דאָרט: גאָט איז נישט מקפּח שכר, נעהמט נישט אַוועק דאָס פערדינסט ביי קיין שום בריה. נאָר דערנאָך איז מכּמה וכּמה טעמים געבליבען: ניין! לאָז זיין מיט דעם לכבוד רב מענדעלי לעב, און דאָס פערדיל מיט אָנהויבענס — במקום כּהן, להבדיל, די אַלע אַנדערע בהמות. וואָס קומען דאָ נאָך איהם אין דעם דאָזיגען ספר מיט זייערע מעשיות וועגען דאָך באמת טאַקי אויך נאָר במקום׳ס דאָס הייסט: במקום ישראל.

.1

דער לייב.

אַ טאָג אין צרות.

מיט דעם הינטען מחילה צום בית=המדרש און מיט דעם קאָפּ צום וואָגען, קנייטשענדיג דעם שטערן, אויפשטעלענדיג די אויערען און אַרויסשטעקענדיג אַ שפּיטץ צינגעל, שטעהט ער ביחידות אויפ׳ן שול=הויף, זומער נאָך האַלבען טאָג, פעראומערט און פערשמאַכט פונ׳ם לאַנגען, שווערען תענית. פאַסטען איז ער אַפילו שוין געוועהנט, זינט ער טראָגט אויף זיך דעם עול פונ׳ם יודישקייט, דעם גאַנצען באַרג ספרים, איז איהם זעהר אָפט נעביך אויסגעקומען צו פאַסטען, אַמאָל אַ תענית=יחיד, ער פאַר זיך אַליין און אַמאָל אַ תענית=ציבור, ער מיט דעם בעל=הבית און דעם הויז=געזינד אינאיינעם. זאָל ער נישט זוכה זיין איבער הונדערט יאָהר דאָרט אַיינגעשפּאַנט צו זיין אין דער מרכבה, דעם הייליגען רייטוואָגען, צווישען די שרפי=ברענענדיגע חיות=הקדש; צו עסען די סעודה פונ׳ם הייליגען האָבער און פערטרינקען מיט פולע איימער גן=עדן וואַסער דאָרט אויף יענער וועלט, אויב ער האָט די גאַנצע צייט אין דער איצטיגער פרנסה זיינער געוואוסט דעם טעם פון אַ האָבער, פון אַלע גוטע זאַכען, ווי אַנדערע זיין גלייכען דאָ אויף דער וועלט. אַזוי פיעל מכות, רבונו=של=עולם, זיי, די ווילדע חיות=רעות, וויפיעל מאָל ער איז נעביך אויסגעשטאַנען נויטה, הונגער ביים אַרומשלעפען זיך זיינעם שטענדיג מיט פעקליך יודישקייט — און פונדעסטוועגען שאַ, גאָרנישט! נאָר היינטיגס מאָל אָבער האָט דער יצר=הרע פונ׳ם עסען זיך אין איהם געשטאַרקט; איהם אונטערגעגעבען חשק צו וועלען דערהאַלטען זיין לעבען, ווי אַ לעבעדיג בעשעפעניש בעדאַרף וועלען נישט זיך מאַכען גע׳פגר׳ט, שונא=ציון, גלאַט עט=שמעט...

דער טאָג איז געווען זעהר אַ הייסער, עס האָט געברענט — געבראָ־

מען. ער איז געקומען היינט פונ׳ם וועג קוים אַ לעבעדיגער — צובי־סען, פערשוואָלען, אונטערהינקענדיג אויף נאָך איין פוס, מיעד, צו־בראָכען, אַ שארבען, לא עליכם. געוואלד, עסען! חאָטש עפּעס וואָס עס איז צודערהאלטען די נשמה!...

אויפ׳ן שול־הויף און ווייט אַרום־און־אַרום איז נישטאָ קיין לעבע־דיג בעשעפעניש. מען ליגט פאר היטץ בעהאלטען, אָפּגעהענדיג מיט שוויים. די בהמות, קליין און גרויס, אַלע זענען אויפ׳ן פעלד, טהיען זיך אָן וואוילטאָג אויף דעם גרינעם גראָז, ס׳איז דאָרט אַ לעבען פראַנק און פריי — קיה מיט עקסצליך, צאַפּעס מיט ציגעליך, גאָר מחיה! און ער, — ער, שלים־מזל זיין אָרט איז, ווי געוועהנטליך, אוי־וועה, נעבין בית־המדרש! עס הערשט דאָ, אויף דעם אָרט עפּעס אַ מרה־שחורה. נישטאָ קיין סימן גרעזעלע, קיין ביימעלע. נאָר זאמד, מיסט, פערטראָגענע בלעטליך און פערשלעפּטע פוילע־פערשימעלטע מיני כחורה.

ער שטעהט זיך אַזוי אָנגעדרודעלט צווישען די האָלאָבלעס, אויס־גערעדהט מיט דעם קאָפּ צום וואָגען. די אונטערשטע ליפּ הייננט איהם אַראָפּ, עס קוקען אַרוים ציין, עפּעס ווי גערעדט: נאָ, חאָטש נעהט פערוואָרף זיי אויף דער פאָלאָצע! דער יצר־הרע טאָרעט טאָרעט איהם, טאָרעט אין מאָגען, אָנמאַבענדיג אינוועניג אין איהם אַ גאַנצע מרידה, אַ דרע־העניש — ויתרוצצו, און עס בורטשעט איהם אין בויך, עס ציטערט, מ׳רעסעלט זיך אויף איהם די הויט. ער קוקט מיט האַלב פערמאַכטע אויגען אויף די פעקליך ספרים; קוקט, זיפצט און איז שטאַרק פער־טראַכט.

ס׳איז דאָ נישקשה פאר וואָס צו זיין פערטראַכט. אונזער שלים־מזל האָט, נישקשה, זיין געשיכטע, פון וועלכען אַלע בהמות מעגען אַ מוסר זיך אַראָפּנעהמען, נישט פון די יונגע יאָהרען נאָך האָט ער געהאַט אַזאַ פינסטער געשטאַלט, אַזאַ מיאוס פנים. ניין! אַ לאָשאַקיל איז ער געווען אַ לעבעדיגס, אַ שעהנס, גאָר אַ חריפות. ער האָט געהאַט פאר זיך אויך גוטע צייטען, איז געווען פעט מיט אַ בויך, מיט פּים, געגאַנגען אַ גאַנג האָפּערדיג, פערדרייסענדיג דעם קאָפּ, און אמאָל מאַקי אויך קוממיות, שטעלענדיג זיך דיבאָם.

נאָר אַזוי ווי דער זכרון איז, לא עליכם, ביי איהם, דאַכט זיך, געשוואַכט; געדענקען אַלע מעשיות. געשעהענישען מיט איהם אין דעם לעבען. גאַנץ דייטליך, קלאָהר מיט פערשטאַנד, איז פאר איהם

שווערליך, פאַרט אַ בהמה, עפּעס אַ שטייגער, אַ תרח, מ'שטעהנס-געֿ זאָגט — דעריבער איז פיעל גלייכער צו זאָגען, עס חלומ'ט זיך איהם נאָר געשיכטע אידער זאָגען, ער טראַכט פון איהר, פון זיין לעבען אמאָל.

יאָ, עס חלומ'ט זיך איהם! עס דאַכט זיך איהם אַלסדינג נאָר טאַקי ווי אין חלום. אָט ווי איהר קוקט אָן דעם דאָזיגען שלים-מזל אַצונד, איינגאַנצען מיט זיין געביין, איז באַלד אין איהם צודערקענען, ווי אין אַ געפאַלענעם, אַפּגעקומענעם נגיד, אַז ער איז נישט עפּעס פון די פּראָסטע, נישט אַ גראָבער ברודער ווי יענע, די פויערשע. ער שטאַמט טאַקי פון אַ גוטער „פּאָראָדע", פון איידעל בלוט, און דערפאַר האָט מען איהם אין דער יוגענד איינגעהאַנדעלט ווי אַ גוט שטיקעל סחורה אויפ'ן מאַרק און איהם געהאַלטען בכבוד. אַ קאַטאָוועס עפּעס זיין שטאַל, אַזאַ שטאַל, וועלכע ער מיט נאָך אַקעגען אַ טוץ זיין-גליי־ כען האָבען אַמאָל געהאַט! משרתים זענען דאָרטען געווען גענוג, אויבער-משרתים אי אונטער-משרתים אויף ריינ־יגען, שפּריצען, רייבערען, קראַ־ צען און איינדעקען. אמת, זיי פלעגען ביי איהם נעביך אראָפּ'לקח'ענען, ווי דער שטייגער פון אַזעלכע לייט איז, אַקעגען אַ צעהנט־חלק פון זיין פוטער, די אַביסעל, יענע אַביסעל, נאָר, נישקשה, מיט חסד. ער איז ח"ו פאַר הונגער נישט גע'פּגר'ט. מען קען נישט זאָגען, ער זאָל זיך געווען דענסטמאָל לעבען פריי, נישט זיין ביי יענעם אין דער אַרבייט. סטייטש, ווי געשיקט זיך עס? וואו איז דאָס ערגיץ צווישען בהמות דערהערט געוואָרען צו-זיין גלאַט אַזוי אַ בהמה פאַר זיך? ביסט-דו אַ קיה — גיב מילך! ביסט-דו איין אָקס — געה אַקער די ערד! ביסט-דו אַ שאָף — לאָז זיך שערען! ביסט-דו אַ פערד — זאָל מען אויף דיר רייטען. אלא ניט, צו-וואָס זענט איהר גאָר געבוירען געוואָרען אויף דער וועלט. עס פערשטעהט זיך, אַז ער איז אויך געווען אין דער אַרבייט, האָט געהאַט זיינעם, וואָס זאָל איהם רייטען אויף דעם רוקען, איהם איינשפּאַנען אין דער קאַרעטע, אָנטהון איהם אַ צוים און האַלטען אין די לייצען. געהאַט זיין שמייסער מיט דער לאַנגער בייטש, וואָס פלעגט דערמיט טראַסקען און איהם מכבד זיין מיט אַ שמיטץ. צו-וואָס זאָל מען זיך נאַרען? עס האָט איהם טאַקי זעהר גוט וועה געטהון, פערגאַנגען אַזש אין דער זיבעטער ריפּ; דאָך האָט ער עס אָנגענומען און געמוזט אָננעהמען פאַר ליעב. פאַרט, ווי זאָגט מען עפּעס. אַ שמייסער הגדול, אַ היימישער, אַ נאָהענטער שמעל־ קע, אַ יונג מיט שפּאָרען, מיט טרעטמען, מיט פליטערליך, און הינט...

מחילה, דיק־גראָב, דער קאַפּטען, ווי הייסט מען עס, מיט פּאַלדען, און די ביטש — זי איז דאָך עפּעס אויך אַ צאַצע, פערפּוטצט גאַנץ פיין מיט געפלאָכטענע כפול־שמונה'דיגע רצועות, כשר־וישר, טשאַקענדיג מיט אַלע דינים. דער שמיטץ נישט גלאַט גראָב ווי פון אַ פויערשער עס האָט אַ טעם ווי פון מלקות, מלא חן.

אבי־ווער אַ געפּאַלענער פערטיעפט זיך געוועהנטליך, בשעת גרויסע צרות, אין חלומות פון פריהערדיגע גוטע יאָהרען, און ווערט ביי זיך געהויבען פון זיין כבוד אַמאָל. אונזער לייב, שטעהענדיג אין איינע צרות צווישען די האָלאָבלעס דאָ, גיט עס איהם פּלוצלים עפּעס אַ טראָג. ער טהוט אין חלום אַ הויב מיט גדלות דעם אַראָפּגעלאָזטען קאָפּ, פעררײסט דאָס אויסגעדייווערטע העלזעלע, פון וואַנען עס סטאַרצעט אַרויס דאָס גערגעלע און אויף וועלכען עס באָמבלען זיך פערפּלאָנטעטע צעפּליך, אַ סימן פון האָר מ'שטעהנס־געזאָגט, עס טהוט איהם, אַ־פּנים, משונה הנאָה, גלייך ווי ער וואָלט געשפּירט דעם ריח פון פעלד, פון אַלע גוטע זאַכען דאָרט, גלייך ווי נישטאָ מעהר דאָ פאַר איהם קיין קינות, קיין תחינות, די אַלע פּעקליך צרות'דיגע ספרים, נאָר הייא און האָבער, די שעהנע קאַרעטע, יענע פאַרשוינען מיט דער פּאָמפּע און די גאַנצע גדולה וואָס אַמאָל. בעדאַרף גראָד דער רוח אָנטראָגען אַ זליודנע, אַ פליג, וואָס זיין אָנגעריבענער צעקראַצטער רוקען איז איהר אַקוראַט ווי געוואונשען, און אָפּטאַנצענדיג פריהער פאַר פרייד, פאַר ליעבשאַפט דאָס בעקאַנטע פליגענטענציל זעצט זי זיך דאַרויף מיט גרויס חשק, שטרעקט אויס דאָס פּיסקעלע און טהוט — אַ ביס, אַ קוש הייסט עס. אונזער שלים־מזל שפּרינגט אַזש אונטער פונ'ם ליעבען קוש. פעררײסט דעם ווײדעל און וויל דער חצופה דערלאַנגען אַ שמיטץ, נאָר ער איז אָבער אויסגעקראָכען און דערגרייכט נישט ביז צו איהר. ער מאַכט זיך, וואָס זאָל ער נעביך טהון, נישט ווייסענדיג, בויגט זיך אָן און קראַצט זיך, ווי ס'איז, אין אַ האָלאָבלע מיט אַ געשמאַק זיפּצעלע פון אַ קבצן פאַר גרויס מתיקות דערפון.

ס'איז דאָ אַ שטיקעל סברא ביי איהם אַ פּריוו טהון, דורכגעהן זיך אַהין ווייטער אַביסעל. דאָס איז איהם צודערקענען אין דעם געניץ זיינעם מיט דעם פוילען מויל, אין דעם ציהען זיך, אויסקנאַקען זיך די ביינער, אַ טרעסע געבענדיג דערביי מיט דער גאַנצער פעל פון אויבען ביז אַראָפּ, גלייך ווי גערעדט: הנני — איך בין בערייט! און באמת טאַקי, וואָס איז פאַר אַ תכלית דאָ אויפ'ן שול־הויף? וואָס מ'שטעהנס־

נעזאָגט, איז דאָ צודערזוואַרטען, אַז אַרום-און-אַרום איז טוידט, וויסט, נישטאָ. איהר זאָלט זאָגען, האָטש עפּעס אַ לעקז... הנני! מאַכט ער אויף פּערדיש און איז פאַרטיג צוגעבען — אוי, טהוט איהם אַ ציה, נים-דאָ-געדאַכט, דער פּוס, יענער פּוס, צוליעב וועלכען ער האָט פערזינדיגט, פערשפּילט זיין וועלט און פערלוירען זיין ווערטה! דאָס אומגליק זיינס דענסטמאָל האָט מיט איהם אינגאַנצען געעקט: געה טראָג אויף זיך יענע לייט אַז ס'איז נישטאָ, נישט פיר בהמות געדאַכט, קיין פּיס, אַז זיי זאָגען זיך דיר אָפּ צודינגען, האָבען נישט מעהר דעם ריכטיגען גאַנג און גליטשען זיך אַמאָל מיאוס אוים. און ווי באַלד אַזוי — געה-זשע דיר צו אַלדע-שוואַרץ-יאָהר!... ער איז טאַקי געגאַנגען, איבערגעגאַנגען אין אַנדערע הענד, פון איין האַנד צו דער אַנדערער, אַלץ וואָס ווייטער נידעריגער, נידעריגער געפאַלען, נישטאָ ביי איהם היינט אַזוי פיעל האָר אין וויידעל וויפיעל בעלי-הבתים ער האָט איבערגעהאַט. ביי ועמען ער איז געוועזען האָט ער קיין האָניג נישט געלעקט. ווען עפּעס אַ צרה איז ער שולדיג געוועזן, האָבען די חברים זיינע זיך פערפּלאָנטעט, געשפּרונגען אוים די האָלאָבלעס, געפאַלען ווי שכורים פון די פיס און אַריין אין אַ גרוב, האָט פאַר זיי אַלע געחאַפּט אַ פּסק ער. עס האָט געהייסען: אַט דער שלאַק, די פּגירה, די נבלה! און דאָסגלייכען מיאוסע צונעמינעשען. זיין געשיכטע זינט דענסטמאָל איז, אַז-אָך-און-וועה צו איהם, אַ געשיכטע פון שלעפּעניש, טרייבעניש, מכות, יסורים און בייטשען.

דער פּוס שטאָך — שטאָך — און דער שטאָך פליעט, שליינגלענדיג זיך דורך די גליעדער, פּיק-פּיק איהם אין דעם מוח. עס טהוט זיך אַ לאָז אַראָפּ דער קאָפּ, אַ זיפץ, אַ קרים, אַ שאָקעל די אונטערשטע ליפּ. עס מאַכען זיך צו די אויגען און זיי פון די ווינקעליך ציהען זיך איבער די באַקען שמוטציגע-פייכטע רינשטאָקליך ווי פון טרערען. אין קאָפּ איז אַ שוואַרץ-טונקעלע אויסמישעניש. עס דרעהען זיך איהם דאָרט, ווי אין חלום, פּעסליך וואַסער, בעל-עגלה'שע וואָגענס, בוידען, שטעקענס, בייטשען, קולאַקעס... און פּלוצלים טהוט עס מיט איהם אַ וואָרף ווי אַ קדחת — עס דאַכט זיך איהם די ראָד, יענע גרויסע ראָד! די אַלע אַנדערע יסורים און פּיין זיינע זענען נאָר אַ שפּילכעל געוועזן אַקעגען יענע. וואָס אַמאָל אין אַ מיהל עפּעס, ביים דרעהען די ראָד דאָרט. ווי שווער ס'איז ביי די בעלי-העגלות, ווי גריבערדיג דער וועג איז, דאָך איז נאָך צודערליידען — פאָרט אַ וועג. מען שלעפּט זיך, האָטש פּאַמעליך, איינרייסענדיג זיך דאָס געזונד, דאָך פאָרט רוקט מען

זיך אַלץ ווייטער־ווייטער. מען זעהט עפּעס נייעס, עפּעס אַ פערענדע־רונג: אַט איז אַ בערגיל, אַט איז אַ טהאַל, אַט איז אַ בריקעל און אַט איז אַ קרעטשעם! נאָר דרעהען זיך. טופּענדיג זיך שטענדיג אויף איין אָרט, נישט זעהען פאַר זיך די וועלט, נישט הערען קיין שום זאַך חוץ אַ שטענדיגען מאָהלען, איבער׳חזר׳ן ווידער דאָס אייגענע, נאָך אַמאָל דאָס אייגענע — אַזוינס, בעהיט זאָל מען ווערען, איז אַ טוידט. ער פערדרעהט זיך דיר דער קאָפּ, דו ווייסט נישט פון דיין חיות — אי־בערג דיר בחרם וואָס מיט דיר טהוט זיך אַזוינס.

און ווי ער שטעהט דאָ אַזוי אין איינע צרות עפּענט זיך איהם אויף אַביסעל איין אויג. ער קוקט מיט שרעק — גאָרנישט! עס עפּענט זיך דאָס צווייטע, בלינצעלט, קוקט, — און, געלויבט דער אויבערשטער, נישטאָ קיין ראָד! ער ווערט ביי זיך עפּעס שטאַרקער, מענשעלט זיך כלומר׳שט, פערדעלט זיך, הייסט עס, הויבט אויף די מאָרדע און טהוט אַ לעק אַ פּעקיל ספרים, עס הייסט אַזוי פיעל ווי גערעדט: דאָס בעסטע פון די מכות איז פאָרט דאָס, ווי די מעשה איז, אַלץ בעסער ווי ביי זיי, ביי יענע בעלי־הבתים אַמאָל!

און אויב יאָ אַזוי, פאַר וואָס־זשע נישט צולאָזען זיך אַ שטיקעל עולם־הזה, ווי אַ נידערלייגען זיך, אַ שטייגער, אדער אפשר גאָר אויס־ציהען זיך מאַקי אַביסעל? ביז וואַנען איז דער שיעור אַריינקוקען, אַלץ אַריינקוקען? — און נישט לאַנג געטראַכט צעלייגט זיך מיינער אויף דער ערד, נעבין וואָגען, גאַנץ בּרייט, ווי ביים טאַטען אין וויינהויז. קעהרט זיך איבער אויף דעם רוקען מחילה מיט די פיס אַרויף, קייקעלט זיך, קאָשקעט זיך, אונטערהערענדיג פאַר גרויס תענוג, גלייך ווי ער וואָלט געפיהלט אין זיך עפּעס אַ נייע יום־טוב׳דיגע נשמה. עס דויערט אָבער נישט לאַנג, שפּרינגט ווי פון אונטער איהם אַרויס עפּעס אַ לעבע־דיג בעשעפעניש מיט אַ משונה קוויטש, אַזוי אַז אונזער לייב גיט זיך אַ חאַפּ שטאַרק דערשראָקען און טהוט זיך אַ שטעל, נישט טוידט, נישט לעבעדיג אויף די פיס, אַרומקוקענדיג זיך פערוואונדערט מיט אַ פּאָר אויגען און אויפגעשטעלטע אויערען. וואָס לאָזט זיך אויס? — אַ הונד!

בשעת אונזערער האָט זיך דאָ געמאַכט יום־טוב, געטאַנצט, געדריי־געט הייסט עס מיט די פיס, האָט דערווייל זיך אַריינגעחאַפּט אויפ׳ן שול־הויף אַ גוי׳עשער הונד, זיך אונטערגע׳גנבה׳ט צום וואָגען, כדי צו דערטאַפּען דאָרט עפּעס, און געחאַפּט, אַ־פּנים, גאָר אומגעריכט אַ זעט׳ן, ער שמעהט עס אַצונד מלא המן, פערריכען דעם יוידעל, אויבגעשטרעכ

דעם האַלז און בילט, פערגנעהענדיג זיך אַזש פאַר כעס. ער בילט נישט אַזוי פאַר דעם זעטץ ווי דערפאַר, וואָס איהם איז נישט געראָטען; וואָס ער האָט זיך דאָ מיאוס אָפּגענאַרט. אָנשטאָט נאַשען, ווי דער שטייגער איז, חאַפּען אַ לעק, געפינט ער פאַר זיך אין וואָגען דאָ אַ מין סחורה אַזעלכע, וואָס האָט נישט אין זיינע אויגען קיין שום ווערטה. אומזיסט נאָר זיך געשמוצט, געבראָכען די פיס פון זיין געסיל אַהער. דאָס בילען זיינס האָט געהייכען אויף הינטעש אַזוי פיעל ווי געזאָגט: פערדאַק איי־נער, אַז־אָך־און־וועה צו דיר מיט דיין סחורה... האַוו־האַוו! טאַקי נור אַ פערדאַק ווי דו ביסט קען אַזוינס האָבען... האָרך־זשע, זאָג איך דיר, האַוו־האַוו! ווייזט דו זיך דערמיט צו אונז אין געסיל, צעררייס איך מיט מיינע חברים דיך אויף שטיקער, פערדאַק־דאַק־דאַק!... אונזער שלים־מזל נעביך פאַכט מיט די נעזליכער, שאָקלענדיג מיט דעם האַלז, מיט דעם קאָפּ אַרויף און אַראָפּ, שטשירעט אויס איין אויג — איז זיך מישב און קעהרט זיך אום צום הונד מיט דעם הינטען, ווי איינער דערדט: נאַ... וואָס וועל איך דאָ מיט דיר טענה'ן!

די זון, וואָס ווי באַלד זי ווייזט זיך מיט איהר ליכטיג פנים אין שטעדטיל, שטעהט זי סטאַנציע דעם גאַנצען טאָג אויפ'ן שול־הויף, האָט מנחה־צייט, ווי דער שטייגער איהרער איז, זיך געקליבען פון דאָרט אַהין, אין איהר רוה אריין, זי האָט אויסגעשטעלט אַ צורה, נאָר עפּעס נישט די וואָס פריהער, געקוקט. געקוקט אויף אונזער שלים־מזל, אויף דעם ביידעל ספרים, מינענדיג זיך און משונה רויט ווערענדיג. גלייך ווי עס וואָלט איהר שטאַרק באַנק געטהון צושיידען זיך מיט אַזאַ פּאַרשוין און מיט אַזאַ סחורה. און באמת טאַקי. וואָלט אונזער לייב דער שמייגער געמעגט שווערען, אַז איהר ביוון אינגאַנצען מיט דעם קומען איהרען איז טאַקי נאָר צוליעב איהם און זיין סחורה, ווייטער וואָס געהט זי אָן אַ וועלט. ביי איהם פון דעסטוועגען איז דאָס קוקען איהרס אַזוי אויף איהם גאָר נישט אָנגעלייגט. נאַרעשקייטען! קוקעניש־שמוקעניש. וואָס קומט אַרויס דערפון? גאָרנישט! עס ווערט נאָר שטאַרק הייס, אומצו־קומען, בעסער טאַקי אַזוי, אַזוי פון דערוויטענס. אַצונד פיהלט מען זיך עפּעס פרישער, מען אָטהעמט פרייער, מען ווערט, דאַכט זיך, ברייטער, לייגנער — אָט ווי ווייט עס ציהט זיך אויס דער שאָטען!...

פון אונזער שמייגער וואַקסט באמת טאַקי אויס פּלוצלים אַ גאַנצער עוֹג מלך הבשן. דער קאָפּ פערקריכט איהם אויפ'ן דאַך פונ'ם בית־מדרש און מיט דעם ווידעל שפּאַרט ער אָן העט דאָרט אויף אַ שטיבעל

אינגאַנצען איז ער עפּעס אומגעלומפּערט, אַ מין חיה, אַ פּערזעהעניש, גאָר אַנטיק. לאָז דעריבער קיין קשיא נישט זיין, פאַר וואָס האָט די ציג, לויפענדיג פאָראויס דער טשערעדע פאַרביי דעם שול־הויף, זיך דאָ אָפּגעשטעלט און געמאַכט אין איין קול מע — דאָס האָט זי געמעקעט צום גאַנצען עולם בהמות: מע־ע־ע! אהער בהמה'ליך זעהען עפּעס שעהנס אויף חידושים.

פריהער פאַר אַלע טהוען זיך, ווי דער שטיינער איז, אַ לאָז אהער אויף קבלת־פּנים אַקעגען אַ מנין ציגען מיט אַ ציגענעם שלום עליכם! דער קהל'שער צאַפּ, דער ציגענער פיינע־בריה, זאָל געזונד זיין, האָט לעת־עתּה נישט געקענט קומען צום קבלת־פּנים, ווייל ער איז געווען אַ טרוד, פערנומען אין עפּעס אַ וויכטיגען ענין מיט דעם פּעקעל שטאָדט־קונדסים, וואָס פאָהרען אויף איהם רייטענדיג, פיהרענדיג איהם ביי דער נאָז, און מאַכען מיט איהם, ווי געוועהנטליך, די קאָמעדיע, די שפּיל.

מע־ע־מע! מאַכען די ציגען, דרעהענדיג מיט די ווידעליך, און שפּרינגען אַרויף פלינק אויף דעם וואָגען, נישט וואַרטענדיג אויף דרך־ארץ, ביז מען וועט זיי בעטען. זיי שמעקען, לעקען, נישטערען, זוכען עפּעס נאַשערייען צו־וואַרפענדיג פּעקליך ספרים. עס איז אַ שטופעניש, אַ חאַפּעניש און אַ שפּאַרעניש. צוויי זייערע שטעהען איבער אַ ספר, האַלטענדיג אָנגעבויגען די קעפּ, טרעסענדיג מיט די בערדליך, איינע אַקעגען דער אַנדערער און מאַכען בּאַראַן־בוץ, עפּעס נאָר טאַקי ווי לומדים להבדיל בוצקען זיך איבער אַ האַרב שטיקעל אין דעם לערנען. דאָס זענען געווען אַ־פּנים ציגען־בטלנים, וואָס האָבען נישט אין זינען די פּרנסה, צופערזאָרגען די היים חאָטש מיט אַ קאַפּ מילך, נישטאָ פון זיי. מ'שטעהנס־געזאָגט, קיין שום נוטצען; דעריבער קענען זיי זיך פערנעהמען מיט אַזוינע זאַכענישען, און האָבען זיך דאָ טאַקי אַוועקגעבוצקעט אַ היבשע צייט.

אונזער לייב האָט אינגאַנצען ווי ער איז מיט זיין שעהנער צורה, אויפגעריהרט דאָס גאַנצע שטעדטיל בהמות. עס האָט זיך פערברייטעט צווישען זיי וועגען איהם עפּעס גאַנצע מעשיות. יענער הונד האָט אָנגעהויבען און די איבעריגע האָבען איהם אונטערגעהאַלטען, איטליכער הונד אויף זיין סמיטניק, איטליכער אויף זיין שטייגער בילען. דאָס געבילעריי האָט זיך פערטראָגען ווייט אין אַלע זייטען שטאָדט, זיך אָפּגערופען אין די הערצער פון אַלע מיני בהמות, וואָס לאָזען זיך הערען

אויך אויף זייערע קולות, עפּעס גאָר אַ גוואַלד, אַליין נישט רעכט צו וויסען וואָס. און בשעת עלטערע קיה שטעהען ערענסט איבער די מעלקשעפּליך, צוהערענדיג זיך צום געריוש, צום מומלען דאָרט, נישט מפסיק צו זיין אין דערמיט מעלקען זיך חלילה. לאָזט זיך אַ פאַרשייטע „טעלעצע“, אַ יונגעַד, אויף ציקאַוועשץ צום שול=הויף. אַ רויטער אַ געזונדער בוהאַי פעררייסט דעם עק, מעשה קאַוואַליר, און פּוטץ נאָך איהר, לויפט, קומט צו לויפען סאָפּענדיג, פערקאָכט און נעהמט זיך דרעהען מיט דער יפהפה זיינער אַרום און אַרום, ווי אונטער דער חופה דאָרט.

קליינשטעדטעלדיגע בהמות, ווי איטליכער ווייסט, איז זייער לעבען דער שול=הויף, צופערברייגגען דאָרט אַביסעל די צייט; נישט ווי יענע אין די גרויסע שטעדט, וואָס קוקען נישט אָן דעם שול=הויף נאָר זעלטען, אַמאָל אין יאָהר, אָדער אפשר גאָר קיינמאָל נישט אין זייער לעבען. נאָר אַזאַ צונויפלויפעניש אַהין ווי דענסטמאָל, געדיינקען אויך די אַלטגעזעסענע בהמות פונ׳ם שטעדטיל נישט.

אַז בעטאָגטע קיה זענען געקומען, אויסגעמאָלקענע שוין, אויפ׳ן שול=הויף, צונעכטיגען דאָרט, ווי געוועהנטליך, און דערזעהען, אַז די ערטער זייערע, אויף וועלכע זיי האָבען פון גאַנץ לאַנג אַ חזקה, זענען פערנומען, בלייבען זיי פערגאַפט, נישט וויסענדיג וואָס צוטהון, געה לייג זיך מחילה אַז דאָ שטעהט גאָר אַ וואָגען און נאָך עפּעס אַ מין פאַרשוין. — פּריקרע! געה רוה אין אַזאַ געטומעל, אַזאַ חתונה דאָ. פע אַ חרפה, אַ בושה! אָנרופען זיך מיט אַ מו? חס=וחלילה! מו קען גאָר הייסען אַזוינס, וואָס פאַסט נישט פאַר כשר׳ע בהמות, צנועות. זאַטשעפען זיך מיט ציגען — שפּרינגען זיי דיר אויפ׳ן קאָפּ. מאַכען דער „טעלעצע“ אַ קרומע מינע: פע, טאָכטער, ניט שעהן! — וועט דער בוהאַי אָט=אָ דיך דורם זיין. אין=ברירה, זיי שטעהען נעביך אויף די פיס שטיל, אויסשטעלענדיג די אויגען לעקישעוואַטע אויף אונזער לייב, שלינגען דאָס שפּייעכטס און מעלה=גרה׳ן. דאָס איז ביי בהמות אַזאַ בעשעפטיגונג ווי זאָקען אַרבייטען ביי ווייבער.

נאָר אין=מיטען=דרינען פליהט אַריין עפּעס אַ מין ווילדע בריאָה אַ צעטראָגענער, אַ מנוול מיט אַ פערוואַקסען פנים און אַ צופּאַטעלטע באָרד. די צוגעפּלעטשטע נאָז, עפּעס ווי אויף שרויפען — קרימט זיך, קנייטשט זיך, שמעקט, בלאָזט, פּירקעט ווי פון טאַבאַקע. ער איז קליין געוואַקסען, ברייטער ווי לייגער, אַ קורצפיסיגער אין תחתונים פון האָר, אַראָפּהייגענדיג ווי טריפּעלקעס ביז איבער די קניעס. און אַ ריח פון

שוויס מיט נאָך עפּעס אַזוינס, ווי הייסט מען עס. גיט זיך פון איהם מחילה שטאַרק נאָך — דאָס איז ער, זאָל געזונד זיין, דער צאַפּ מיט זיין כבוד אַליין! באַלד ביים אָנקומען, פון דערוויטענס נאָך, טהוט ער זיך אַ בוק, אַ לאָז אַראָפּ דעם קאָפּ, פּירקעט, בעבעט עפּעס אונטער דער נאָז, לויפט דער נאָך צו הענדום־פּענדום — און בעך־בעך אונזער שלים־מזל אונטער דער דעך.

אונזער לייב שפּרינגט אַזש אונטער פאַר גרויס וועהטאָג פון אַזא שלום־עליכם, און עס רייסט זיך איהם נישט ווילענדיג אַרויס אַ הירושע מיעף פונ'ס האלז, ווי געריעדט מיט פערדראָס, שטאַרק פּאַראיבעל האָבענ־דיג: אי, פּע, חלעבין!... וואָלט ער געקענט מעקען גוט צאַפּעס, אָדער האָטש אַביסעל, צאַפּעס כלומר'שט הייסט עס. און אויך דאָס לשון פון יענע אַנדערע מיני ברואים דאָ, וואָלט ער זיבער מיט זיי זיך אויס־גע'טענה'ט, פאַר וואָס בענעהמען זיי זיך מיט איהם דאָ אַזוי גראָבליך, וואָלט זיי געפרעגט גאַנץ ריין און שאַרף: בהמה'ליך! וואָס אַזוינס האָב איך אייך געטהון? ער וואָלט זיי דערצעהלט פון דער שווערער מיה זיינער מיט דער דאָזיגער סחורה דאָ; פון די גרויסע פּערדינ־סטען, מ'שטעהנם־געיאָגט, דערפון, אַז עס קלעקט אַפילו נישט אויף אַ בינטעל היי. זיך זאָט אָנצוועסען. מען פּאָהרט, מען שלעפּט זיך, מען האַנדעלט, האַנדעלט און וואָס? גאָר נישט! דאַכט זיך ער שטעהט, האַלט זיך אויף די פיס, נאָר וואָס ביי איהם אינוועניג, אין מאָגען, טהוט זיך, ווייסט קיינער נישט. חוץ אַביסעל סיטשקע היינט פריהמאָר־גענס האָט ער דעם גאַנצען טאָג, אָסור־חזיר, אַפילו קיין לעק היי אין מויל נישט געהאַט. ס'איז אוודאי נישט פאַר תענוג. מסתמא שטעהט עס מיט דעם פדיון שמאַל, ס'איז דאָ אַ מכה!...

נאָר דאָס וואָס אונזער שלים־מזל קען נישט אַרויסזאָגען מיט דער צונג, גיט ער עס צופערשטעהן אויף דעם ווינק, מיט דעם בליק און מיט אַלע זיינע אברים. זיין אויסדרעהען פריהער דעם קאָפּ און בעטראַכטען זיך אַליין, זאָל אַזויפיעל הייסען: האַ! דאַכט זיך, אַלס־דינג ביי מיר ווי עס בעדאַרף צו זיין? אַ בהמה ווי אַלע בהמות! און פאַרטיג ווערענדיג דערמיט ביי זיך שטרעקט ער אויס דעם ווייַ־דעל שוין צו זיי: נאַט זעהט, בהמות, הייסט עס, נישט צו פערזינ־דיגען. אַ בויך איז דאָ: הויט און ביין דאָ, בין אַ בשר ודם ווי איהר אַלע! וואָס־זשע ווילט איהר פון מיר האָבען?

דער צאַפּ אָבער ווייסט נישט קיין חכמות, פערשטעהט זיך נישט

אויפ'ן ווינק. ער גורט אָן זיינע לענדען, טהוט זיך אַ לאָז ראַפּטאַם
צו אונזער שלים-מזל — און טראַך-טראַך ווי פריהער! אַלע בהמות
שטעהען. קוקען, און עס זאָל זיי דאָס אָנהויבען צו אַרען... דער
לייב נעביך לאָזט אַראָפּ דעם קאָפּ, מאַכט צו די אויגען, און טיעף
פונ'ם כויך רייסען זיך איהם אַרויס שטילע זיפצען. אַצונד טהוט ער
שוין אַפילו קיין קליין הירזשעלע אויך נישט, וויסענדיג, אַז עס וועט
נישט העלפען.

יאָ, רב לייב, דו פערדיל איינער! עס וועט דיר נישט העלפען
אַפילו ווען עס זאָל זיך דיר עפּענען דאָס מויל צום ריידען ווי דיין עלטער-
עלטער באָבע אַמאָל — בלעם'ס אייזעל, דיר צו לאַנגע יאָהר! זיידער
דיר זאָל זיך עפּענען אַ מויל, וואָלט פיעל בעסער געווירקט זיי דאָס מויל
צו פערשטאָפּען. דאָס הייסט, ווען אָנשטאָט ביכלעך בײַ דיר אין וואָגען,
וואָלט געווען דאָ פּאַר זיי עפּעס אַזוינס, וואָס צו נאַשען.

ס'איז דאָ אַפילו אַ שטיקעל פערענטפערונג דעם צאַפּ, אַז ער איז
גאָר ניט אַזוי גראָב שולדיג. מען בעדאַרף דאָך וויסען, אַז צו זיין
אַ קהל'שער צאַפּ איז עפּעס נישט אַזאַ גרינגע, גוטע שטע'לע. פערגעסט
נישט וויפיעל ער האָט אויף זיך אַרבייט. מיט איט'ליכען שייגעץ אין
שטאָדט מוז מען איבערהאָבען געשעפטען, מען מוז אַמאָל אָפּאַרבייטען
עסקים אינאיינעם מיט וויסע-חברה; צונויפקומען זיך, בוצקען זיך אַמאָל
דאָס מיט דעם, דאָס מיט יענעם. אומעטום בעדאַרף מען זיין, דאָ אין
שול, דאָ אין מאַרק, צווישען די זיטצערענס מיט קוישלעך, מיט מולטערס,
דאָ מוז מען זיך פון אַלע מלאכות אַראָפּחאַפּען צו דעם, צו יענעם אין
גאָרטען אויף ברכה-מאַכען, און נאָך ווי? אומגעבעטען. מאַכט זיך אַמאָל,
יענער איז נישט צופריעדען, בעקומסט דו אַ פסק, אַזוי אַז דאָס ברכה-
מאַכען פאַלט דיר אויס באָקום. דו לערענסט אַמאָל דעם פשט דערפון,
יענער אַ-פנים איז נישט געווען צופריעדען דערפאַר, וואָס דו האָסט זיך
פערשפעטיגט קומען אויף כיבוד צו איהם, בכן ווילסט דו דאָך יוצא זיין
און חאַפּסט זיך אַריין מאָרגען טאַקי אַהין צו איהם שוין פריהער —
הערט אַ מעשה, איז אויך שלעכט! חאַפּסט דו נאָך איין ערגערען פסק
ווי נעכטען. — יאָ, ס'איז דאָ אַ סברא, אַז ערשט היינט, זאָל איהם נישט
זיין צו קיין בושה, האָט ער געהאַט זיין עהרליך אויסקומעניש. ער איז
געקומען שטאַרק צודרעהט. דאָס ווידעלע זיינס איז געווען פערקלעמט
אין אַ שפּרייז-העלצעל — און ער האָט דעריבער אויסגעלאָזט זיין שווער,
בימער האַרץ צו אונזער שלים-מזל.

שטעהענדיג אַזוי פערּאומערט דערפיהלט אונזער שלים־מזל פלוצלים פון הינטען עפּעס אַ ווארעמען גלעט. עס דאַכט זיך איהם: אַהאַ, בעל־הבית... היי... סיטשקע! ער טהוט אַ הויב דעם קאָפּ און אַ שטעל אויף די אויערען. וואָס לאָזט זיך אוים? בוידעם! איינע פון די כשר׳ע, בער־טאָגטע קיה האָט איהם מיט דער מאָרדע גאַנץ דעליקאַט אָנצוהערעניש געגעבען, ער זאָל זיך מוחל זיין רוקען ווייטער אַביסעל, און באַלד טאַקי זיך אַנידערגעלייגט נעבען איהם אויף נאַכטלעגער, אין דער דעה, מאָרגען, אם־ירצה־השם, אויפשטעהן כ ל ח ו ך ה ש ו ר, און היידאַ — צו דער אַכילה, אין פעלד אַריין!

די זון פערגעהט — אין דער ערד מיט׳ן קאָפּ! דער בוהאַי שטעלט זיך אין דערמיט שול־הויף, בלאָזט שופר אויף זיין צוריפּעט קול, גראָבענ־דיג מיט די הערנער אונטער זיך די ערד, פערדרייסט דעם ווידעל — זייט מיר געזונד! הייסט עס, און אַוועק, אַוועק. דער צאָפּ פערנעהמט זיינע ציגען און לאָזט זיך מיט זיי צו דער ווייבערשער שוהל, אַהין — אין זיין רוה אַריין. די שוואַרץ־חן׳עווריגע נאַכט, געציהרט, געפּוטצט אין דעם טהייערען שטערענטיכעל, וויזט זיך מיט איהר כבוד אין שטעדטיל — און שאַ, ערגיץ נישט דאָרט קיין פּיפּס!

מען שלאָפט! — — —

פון דערווייטענס לאָזט זיך הערען טריט, אָט קומען צו נאָהענט צום וואָגען פיס, באַלד שטעקען זיך אוים הענד — און מזל־טוב, מזל־טוב! דער לייב אונזערער איז אַריינגעטהון מיט דעם קאָפּ אין דער אַלטער טאָרבע, חראָמקעט געשמאַק סיטשקע, עפּעס מיט אַ „יהי־רצון“, גלייך ווי ער וואָלט געגעסען האָבער.

אַבי די טאָרבע סיטשקע, אַבי עס דערגעהט איהם די קישקע פער־געסט ער די פריהערדיגע צרות, חראָמקעט זיך רוהיג, און איז, אַז־אַך־און־וועה צו איהם, גאַנץ צופריעדען!...

2.

דאס תוספות יום טוב קעלביל.

דאָס קעלביל האָט אַזוי געהייסען, עס פאַרשטעהט זיך, נישט פאַר דעם אַריינקוקען זיינס אין דעם משניות מיט דעם תוספות יום טוב אַזוי, אַ שטייגער, ווי מען זאָגט ביי אונז אַ האָהן קוקט אריין אין „בני־אָדם“,

אָדער אַ קעלבּיגער מגיד קוועטשט זיך פאַר איין עולם. אַזוינע ווערטליך ווי די, וואָס נישט אויסגעטראַכט, נאָר שטאַמען איינענטליך פון אונזער לעבּען, זענען בּיי אונז פאַר בּהמות נישט געזאָגט געוואָרען. מעגליך אפשר ערגיץ; אַנדערש יאָ, ארץ־ישראל — בּהמות אַ שטייגער, אויף זיי שטעהט דאָך געשריבּען: „ציון, בּך כּל־בּהמה ועוף הכמו!“ בּיי דיר, ציון, איז איטליכע בּהמה קלוג. איין אייזעל דאָרט אַפילו איז אַ למדן, גוט און פרום — ווי פּנחס בּן־יאיר'ס אַ שטייגער. אין אונזער ווינקעל אָבּער זענען בּהמות טאַקי בּהמות און קעלבּליך געהען אַרום פּוסט־און־פּאַס.

נאָר וואָס דען? דאָס קעלבּיל האָט אַזוי געהייסען איבּער אַ מעשה, וואָס איז זיך פאַרלאָפען מיט זיין מאַמע בּאַלד נאָך דעם קעלבּען זיך, און אָנגעמאַכט אַ רעש, א קאָכעניש אין דעם גאַנצען שטעדטיל.

די מאַמע זיינע, זאָל זיך דאָרט מיהען, איז געווען אַ שעהנע, כּשר'ע בּהמה, שעהן מיינט מען נישט פּשוט שעהן ווי יענע קיה, האָלענדערקעס, אַ שטייגער, מיט אַ שעהן פּנים'ל, פעטע, דיקבּייכיגע, מיט גרויסע אָנגעגאָסענע אַייטער, די הויט אַ גלאַטע מיט דעם פּוטץ און אַ לאַנגען עק מחילה הינטען ווי אַ שלעפּע. אַדרבּה, פאַרקעהרט, זי, די מאַמע הייסט עס, זאָל זיך איהר דאָרט גרינג שלוקערצען, זי איז געווען דוקא אַ מאָגערע, הויט און בּיין, אייטערליך מחילה נישט מעהר אפשר ווי אַ כּזית, עס האָט זיך עפּעס געבּאָמבּעלט אַ דאַר שטיקעל, עט גלאַט אַזוי זיך. די יִפּע, די פעל הייסט עס, דוקא פאַרשמירט, פאַרשמוצט, פאַרשלומפּערט תּמיד, פון הינטען דוקא פאַרקריצט, כּלומר'שט איין עק משטעהנס־געזאָגט — און פונדעסטוועגען נישקשה, חלעבּין, וויט אין דער וועלט צו זוכען נישט געווען איהר גלייכען... דאָס שעהנקייט איהרס איז בּעשטאַנען אין מעשים טובים — אין איהר גוטקייט, שטילקייט און עהרליכע אויפפיהרונג, דהיינו: זי פלעגט, ווי אַ יודישע קיה, אָפּריכטען גלות, נישט צו האָבּען אַ מקום מנוחה; פלעגט נעכטיגען, וואַלגערען זיך אויף דער גאַס. זיך קייקלען, האָבּען גלגול־שלג ווינטער אויפ'ן שניי, סיידען אַמאָל אין די גרויסע בּרענענדיגע פרעסט פלעגט מען זי פאַרבּעטען אויף נאַכטלעגער אין דעם פינסטערען הויז, וואו עס האָט זיך געפונען דאָס פעסיל וואַסער, די גרויכ ע, פולע פּאַמיי־ניצע, קלעצליך האָלץ, פוילע שמאַטעס, גאַנץ אַלטע אי פריש־שמעקענדיגע בּלאָטע און מיסט. צום פאַסטען איז זי געווען איין בּריה אין דער וועלט. זי האָט געקענט אָפּפאַסטען גאַנצע טעג און גאָרנישט! בּכלל,

איז זי נישט געווען אַזוי אַריינגעטהון אין דער אַכילה, ווי אַנדערע, גוי'עשע אַ שטייגער, זי האָט אין דעם גוטען יודישקייט ביסלעכווייז זיך אָפּגעוועהנט פונ'ם עסען, אַזוי אַז זי האָט אָנגענומען פאַר ליעב האָטש וואָס ס'איז און וויפיעל ס'איז אַבי יוצא זיין, פאַרשטאָפּען דאָס מויל. פיעל יודישע בהמות האָבען דאָך אַזעלכע מעלות, נאָר זי איז זיי אַרי־בער אַלע.

אַיינגעהאַנדעלט האט מען זי לכתחילה פאַר אַ מציאָה, עס האָט געהייסען פּישש... עס גיסט זיך פון איהר — מילך. אַ בהמה, קיין עין־הרע, אַ וואוילע, נאָר אַ חריפות. הלואי מיט מזל, יעלה ויצמח, עס זאָל זיך גיסען, שפּריצען, מען זאָל לעקען דערפון די פינגער! שפּעטער אָבער האָט זיך אַרויסבעוויזען, אַז ס'איז נישט אַזוי די מעשה. דאָס וואָס מען האָט פערלאַנגט איז נישטאָ! דאָך זי שולדיג מאַכען דרינען אינגאַנצען וואָלט געווען אַ גרויס אומרעכט. וואָס איז, זי האָט דען געהאַט און נישט געגעבען? אַי וואָס מען האָט זי אַיינגעהאַנדעלט אויף דעם תנאי, מען זאָל האָבען פון איהר פיעל גוטס און נחת — עט, נאַרעשקייטען, נאַרעשקייטען, למאַי מען האָט איהר אָנגעפּייפּט אין די מזונות, אין דעם קעסט עסען כפי ההתחייבות! עס טרעפט זיך ביי יודען אַזוינע זאַכען. ביידע צדדים, נאַרען איינער דעם אַנדערען אָפּ, נישט אַזוי ווי מען זאָגט, ווי מען שטעלט זיך פיר — און גאָרנישט. אויך בעשולדיגען זי פאַר דער פרנסה איהרער, פאַר דעם אַרומשלעפּען זיך אין מאַרק צווי־שען די גוי'עשע פוהרליך, אַ שמעק דאָ, אַ מאַפּ דאָרט, אַ שטעק די מאָר־דע אַהין און חאַפּען אַ לעק — דאָס וואָלט געווים אַ גרויסע עולה געווען. וואָרום אדרבה זאָגט, וואָס זאָל אַ בהמה נעביך טהון ביים אַראָפּגעהן פון קעסט, אַז עס לאָזט זיך איהר אויס די מזונות? לייגען זיך, שונא־ציון, אין דערמיט גאָס און פגר'ן פאַר הונגער? לאָז מען זיך מטריח זיין אין אַ יודיש שטעדטיל ערגיץ, וועלכעס עס איז, וועט מען זעהען, אַז אַלע בהמות ווי זיי זענען זיך מפרנס דאָרט אַזוי. און גאָר נאָך אַלע גליקען מ'שטעהנם־געזאָגט, אַז אונזערער פלעגט שוין געראָטען אַ חאַפּ טהון עפּעס פון אויבען, אינגאַנצען אַ פּעטרישקע, פלעגט עס איהר נעביך באָקים אויספּאַלען. זי פלעגט חאַפּען בייטשען, קלעפּ ווי האָלץ, וויפיעל אין איהר איז אַריין, געשפּעט און לייטישע רייד פונ'ם גראָבען עולם אַ צוגאָב נאָך דערצו. וואָס הינט האָבען צו איהר געהאַט, פאַר וואָס הינט האָבען געהאַוקעט, געבילט, זי אָנגעחאַפּט, געביסען? — דאָס איז כלל נישט צום פערשטעהן; סטייטש, הינט וואָס לעקען אָפּ אַ ביינדיל, חאַפּען שיריים פון יודישע פּאָמיניצעס; הינט וואָס יודען פערשטאָפּען

זיי תמיד דאָס מויל, איהר פערשטעהט, מיט אַ שטיקעל ברויט; הינט, וואָס יודען מיידען תמיד זיי אוים דעם וועג מיט אַבשיי, וואָס האָבען פונדערוועטענס נאָך פאַר זיי גרוים דרך־ארץ! נישמעהר, גאָרנישט. אויף בילערם איז ניט שייך צו פרעגען קשיות.

מילא, בקיצור, האָט מען דאָ אַ קלאָרען חשבון פון אונזער בהמה'ס שעהנקייט, עהרליכקייט. און דאָס וואָס איהר גוטקייט, שטילקייט אַנבעטרעפט, דאַרויף קענען עדות זאָגען אפשר אַ האַלב שטעדטיל יודען. פיעל מאָל פלעגט זיך מאַכען, אין די שטאָק־פינסטערע נעכט, אַ שטויגער, איז אַ יוד נעביך געשטרויכעלט געוואָרען און אַרויפגעפאַלען פונקט אויף איהר, אויף אונזער בהמה הייסט עס, וואָס האָט געהויערט אין גאַס צווישען די געמאַרקען, אַיין אַנדערע אויף איהר אָרט וואָלט עס זיכער אונטערגעטראָגען: סטייטש, וואָס איז דאָס פאַר אַ מאָדע קריכען ביי־נאַכט, און וואָלט איהם דערלאַנגט אַ וואָרף פון זיך העט, וויינט, צו אַלדע־שוואַרץ־יאָהר. אונזערע אָבער פלעגט זיך אויפהויבען שאַ שטיל, אַ שטעלגעבענדיג זיך אויף די פיס, און טראָגען דעם פאַרשוין, רייטענדיג איהר אויף דעם רוקען, אַ שטרעקע וועג, ביז ער איז אַראָפגעפאַלען אַליין, ברעכענדיג זיך האַלז און געניג.

אמת טאַקי צו די דאָזיגע אַלע שעהנע, גוטע מעלות האָט זי געהאַט, צווישען אונז זאָל עס בלייבען, אַביסעל חסרונות אויך. נאָר וואו איז דען דאָ אַ בהמה דורכאוים אַ כשר'ע אָהן אַ ברעקיל סרכא? בעדאַרף מען אַ בעסערען ווי אונזער בוהאַי, אַ שטייגער, אַ גדול, אַ גרויסער, אַ הדרת־פנים מיט אַ ברייטען שטערען און אַ דיק־קיילעכדיג בייכעל, אָדער הצאַפ שלנו, אַ קאַטאָוועס עפעס אונזער צאַפ, אַזאַ פאַרנעהם, דער גרעסטער צווישען אַ שטאָדט ציגען — און פינדעסטוועגען, זאָל זיי דער שור־הבר נישט שטראָפען פאַר די זינד, זענען ביידע דאָס, וואָס מען טאָר נישט זאָגען, נישט דעם, נישט יענעם טאָר מען נישט לאָזען אין שטאַל אָהן אַ שומר.

ווינטער אַמאָל, גאַנץ פריה, אַז איך בין געלעגען איינגענורעט אונטער דער קאָלדרע, פאַרשלאָפען, נאָך נישט בדעה האָבענדיג אויפשטעהן, געהן אין חדר, דערפיהל איך ווי מען וועקט מיך, טאָרעט מיך, אין איין געשריי: גיכער שטעה־אויף, גיכער, גיכער! איך טהו מיך, נישט טוידט נישט לעבעדיג, אַ האַפ־אויף און דערזעה פאַר מיר מיין שוועסטעריל, אַ מיידעל פון אַ יאָהר צוועלף. דאָס פנים'ל שיינט איהר, די אויגעלעך פינקלען עפעס מיט אַ גלאַנץ גאָר משונה, דאָס מיילכע

האלב אָפען, אויף די ליפּעלעך עפּעס אַ פאַרגליווערט מין שמייכעלע, זי וויל עפּעס זאָגען און קען נישט, אַזוי פאַרנעהמט איהר דער אָטהעם, נאָר וואָס זי שטרעקט אויס, ווערגענדיג זיך, דאָס הענטיל, טייטענדיג אויף עפּיס דאָרט אין דערמיט שטוּב — אָ — אָ! איך גיב אַ קוק — אוי, געוואַלד, אַ קעלבּיל! און אַזוי ווי איך בין, בּאָרפעס, נאַקעט, אין איין העמדיל, האַלטענדיג איין האַנד אויפ'ן קאָפּ, קיין צייט נישט האָבענדיג אויסזוכען דאָ און אָנטהון דאָס יאַרמולקעלע, טהו איך אַ שפּרונג אַראָפּ פונ'ם גלעגער, געשווינד צו איהם. די פרייד מיט מיר איז געווען אַזוי גרויס, גלייך ווי די וועלט איז מיינע, גלייך ווי אַלסדינג אין איהר, פיהלט מיין שמחה. עפּעס לייכט די זון גאָר אַנדערש, עפּעס איז דער פריהמאָרגען מילדער, פריינדליכער ווי תמיד, עפּעס פיהלט זיך אומעטום אין דער לופט יום־טוב'דיג, פול־און־פול מיט קעלבּיל. אַלסדינג שמייכעלט, זאָגט: גוט יום־טוב, מזל־טוב דיר מיט'ן קעלבּיל!...

איך זעטץ מיך אויף די קניעליך, אביסעל פונדערווייטענס, און בּעטראַכט מיר דאָס קעלבּיל. אַ שעהנס, אַ רויטס מראה געלבּען, אויף דעם שטערען אַ ווייסער פלעק ווי אַ זילבּערנע קאָקאַרדע, גאָר אַ גאַטס וואונדער. וואָס ווייטער ווייטער גיב איך מיך אַ רוק־אונטער, בּעקענענדיג מיך מיט איהם נעהענטער; וואָס ווייטער ווייטער גיב איך עס אַ גלעט, דאָ אַ טאַפּ. דאָרט מיט אַ פינגער, אַריינקוקענדיג איהם בּשעת מעשה אין די אויגען, בּיז איך ווער דערמיט שוין אַ נאָהענטער שמעלקע און לאָז איהם אַראָפּ אַ גראָבען „שלום־עליכם", אַזוי טאַקי מיט דער גאַנצער האַנד, מיט אַלע פינף פינגער. דאָס קעלבּיל האָט אַ פּנים נאָך נישט געוואוסט דעם טייטש פונ'ם „שלום־עליכם", מיט וואָס מען עסט עס, וואָרום עס האָט זיך עפּעס געפיהלט ווי בּעלייריגט, און צונויפנעהמענדיג זיך מיט אַלע קרעפטען געפּרופּט אויפשטעהן. פריהער האָט עס אָנגעהויבען הינטען־אַרום, פאַמעליכען־פאַמעליכען זיך געשטעלט אויף די הינטערסטע פיסלעך, בּלייבּענדיג אָנגעשפּאַרט אויף די קניע פון די פעדערשטע, וואָס נאָך פערלייגט אונטער זיך אַזוי, אַז ס'איז אויסגעקומען עפּעס משונה, ווי עס שטעהט מחילה ראַקום. שפּעטער אַביסעל האָט זיך עס שוין געשטעלט אויף אַלע פיער פיס, וואָס האָבּען זיך געשאָקעלט ווי פיסלעך פון אַ צושאָטענעם טיש. פונ'ם פּופּיק איז איהם אַראָפּגעהאָנגען בּאָמבּלענדיג זיך, עפּעס ווי אַ שטיקעל בּענדיל און אויסגעזעהען אינגאַנצען מראה לעקיש. אַזוי איז עס שאָקלענדיג זיך, אומגעלומפּערט, אויסשטעלענדיג אַ פּאָר קעלבּערנע אויגען. אַ היבּשע ווילע געשטאַנען — און פלוצלים פערדרייסט עָם דעם ווידעל און גאַלאָפּ, גאַלאָפּ איבער

דער שטוב. עס ווערט אַ רעש אַ געפּילדער, עס פֿאַלט אום די מילכיגע באַנק מיט דעם צעבראָכען פּיסעל, עס דערשרעקען זיך די היהנער, פֿלי־הען משוגע'נערהייז איבער טיש און ביינק, צעבראָכען אַ גלעזעל און קעה־רען איבער עפּעס אַ שיסעל. די מאַמע בּיי דער קינפּעטאָרען, בּיי דער בּהמה הייסט עס, דאָרט אין הויז, דערהערט דעם טאַראַראַם, דעם האַר־מידער, לויפט אין איין אָטהעם אַריין אין שטוב שטאַרק אויפגעבראַכט און לאָזט אויס איהר צאָרען צו מיין קאָפּ:

אוי, אַ טאָג, האָב איך עס געהאַט דענסטמאָל, אַ טאָג פֿון פּעטש און קלעפּ אין דער היים, אין חדר, געלייזט געגוג, נישט פֿאַר קיין יורען געדאַכט!

אַוועקגעגאַנגען פֿון דער היים אין חדר בּין איך מיט אַ קאָפּ פֿול מיט קעלבּיל. ווען איך האָב בּעגעגענט אויפ'ן וועג האָב איך אָנגע־זאָגט די בּשורה: אונזער קיה האָט געהאַט אַ קעלבּיל! פֿאַר איטליכען פֿון מיינע בּעקאַנטע יונגליך האָב איך אָפּגעלויבּט אין טאָג אַריין דאָס קעלבּיל, אונטערשמייכלענדיג דערבּיי פֿאַר גרויס הנאָה ווי אַ בּעל־שמחה, געמיינט דערמיט — העהע! לאָזען זיי מיר מקנא זיין. ווען מיר האָט געטויגט האָב איך צוגעזאָגט ווייזען איהם דאָס קעלבּיל, אינאיינעם מיט מיר זיך דערמיט אַביסעל אָנשפּילען. בּיי איינעם אַפילו האָב איך געגנ־מען פֿאַראויס אַ פּאָר יונ'ישע מעשענע קנעפּ מיט אָדלערס און אַ יערכען בּייטעלע, שווערענדיג איהם: „ווי איך בּין אַ יוד!" אַז דער כּיבּוד פֿאָה־רען רייטענדיג צום־ערשטען אויפ'ן קעלבּיל געהער איהם. עס פֿערשטעהט זיך, אַז פֿאַר גרויס שמחה און אַזוי פֿיעל געשעפטען האָב איך מיר פֿער־שפּעטיגט קומען אין חדר, און געחאַפּט אַ מיאוס'ן פּסק.

נאָר פּעטש זענען פּעטש און קעלבּיל איז קעלבּיל. די גמרא ליגט פֿאַר מיר אָפען און עס קוקט אַרויס פֿון דאָרט, עס דרעהט זיך מיר פֿאַר די אויגען — קעלבּיל. עס קריכט, קריכט מיר אין קאָפּ אַ מאָרדעצקע, אַ שעהנס, אַ געטאָקטס, אויערליך קליינינטשקע, אויפגעשטעלטע, אַ קעפּעלע, אַ העליזעלע. דער רבי קנעלט, מריקעט מיט אַ גמרא ניגון, און מיר אין די אויערען מעקעט די קיה נאָכ'ן קעלבּיל. דער רבי טהוט זיך אַ הויבּ פֿונ'ם בּיינקעל — דאָס קעלבּיל אַ הויבּ אויף די פֿיסלעך; דער רבי שטרעקט אויס די האַנד — דעם קעלבּיל פֿערדרייסט זיך דאָס שווענציל: האָץ־האָץ־האָץ — און עס פֿליהט אַ פּאַטש! דער רבי איז בּייז, פֿרעגט וואו איך האַלט? איך האַלט מיך בּיי דער בּאַק. עס האַלט שוין בּיי מקיים פּסק זיין, איך האַלט עס נישט אויס. עפּענט זיך פּלוצלים די טהיר —

און עס עפּענט זיך מיר ווידער אַ וועלט. סקאָציל קומט, רבי׳צען! אַהאַ, אַט איז ווידער דאָס קעלביל. די רבי׳צען לויפט אַרום בייז, אַ קלאַפּגע־בענדיג מיט דער טהיר, דער רבי, אַרום פון די כלים, לאָזט אוים זיין שווער־ביטער געמיטה צו מיר.

אַז איך בין יענעם טאָג אַ לעבעדיגער, אַ גאַנצער אַ היים געקומען, איז טאַקי נאָר גרויסע נסים מיר געשעהען.

קומענדיג אַ היים איז די ערשטע זאַך מיינע געוועזן — קעלביל. שטיל אויף די שפּיטץ פינגער האָב איך בשתיקה, ווי אַ ליעבהאָבער צו דער געליעבטער, מיך צוגע׳גנבה׳ט צום קעלביל. די מאַמע האָט עס פערשטופּט אין אַ ווינקעלע פאַר אַ גוט אויג, מען זאָל עס קיין עין־הרע נישט געבען. אָנגעהויבען האָט זיך ביי מיר ווי דער שטייגער איז, פריהער אַ קוק, איין עסען פאַר ליעבשאַפט מיט די אויגען. אין אַ ווײלע אַרום שוין אַ גלעט, אַ טאַפּ, דערנאָך אַ האַלזען, איין אַרומנעהמען, גאָר נפש אחת, און לסוף שוין גראָבליך מחילה אַ קוועטש — און מיין קעלביל פון אַ שפּרונג אַ הין־אַהער איבער דער שטוב, ווערט עס איין איבערקעהרעניש, סרום ועמודה, און עס רעגענט אויף מיר פעך און שוועביל, פייערדיגע פּעטש הייסט עס, גאָר אַ שרעק!

די ליעבע צום קעלביל האָט ביי מיר געוואַקסען מיט יעדען טאָג און צוגלייך מיט איהר די יסורים, האַרצוועהטאָג מיינע, וואָס זי האָט מיר אָנגעמאַכט, מיין קינדעריש הערציל איז פערלאָפען מיט בלוט. האָט נישט נעקענט רוהיג אָהן פערדראָס האָרכען דעם שמועס איבער דעם קעלביל, ווי מען וויל עס נעביך קוילען, ווי מען דינגט זיך מיט דעם קצב, מיט וואָס פאַר אַ גרינגע לעבער מען צוגלידערט עס לעבעדיגערהייט, שניידט, טהיילט זיין גופ׳ל נעביך, ווי מען רעכענט אויף די פינגער אַזוי פיעל פאַר זיין פעלכען, אַזוי פיעל פאַר דעם פעדער־חלק, אַזוי פיעל און אַזוי פיעל פאַר זיין איטליכם גליעד בעזונדער. עס שטעהט זיך, קוקט קוקט אַזוי גוט, היימיש, לעקט דער מאַמעס האַנד אַזוי ליעבליך־פריינדליך, און דאָ שאַצט מען אָפּ דעם ווערטה פון זיין לעקער, פון זיין צינגעל! ס׳איז עפּעס טאַקי אַ גוואַלד, אַ רציחה! — דענסטמאָל האָב איך נאָך נישט געוואוסט קיין חכמות, זיך נישט אַריינגעלאָזט אין טיעפע חקירות איבער מענשען, בהמות, גאָר נישט איינגעפאַלען מיר אַפילו איבערצו־טראַכטען, אַז אין דער פיהרונג פון דער וועלט קען געמאָהלט זיין פעולגר; אַז דאָס אַלדינג, וואָס איז פון גאַנץ לאַנג שוין אַזוי גע־שטעלט, ביי לייט אָנגענומען, האָט אפשר נישט קיין האַפט; אַז גרויסע

מיט בערד קענען גאָר זיין יונגליך; אַז חכמות אַזוינע און אַזוינע קענען גאָר זיין נאַרעשקייטען, פילוסופיות — פלודערייען, גוטסקייט און פרומ־קייט — אכזריות, ווילדקייט. חלילה! אַלסדינג ווי אַזוי ביי די עלטערען אין שטוב, ווי אַזוי אין חדר, אין שוהל, אין בית־המדרש דאָרט, דאָס איז שכל'דיג, רעכט, פיין, ווי גאָט האָט געבאָטען. און אויב מיר איז פריקרע געוועז אַמאָל, עס האָט מיך עפּעס געאַרט, איז דאָס נאָר געוועז גלאַט אַזוי זיך, בשוגג, אומגערען, גלאַט עס האָט זיך אַזוי געפיהלט, גאָר פון זיך אַליין אַזוי געוואָלט — און דאָס פלעגט מיר דערנאָך ערגערען, קאָס־טען אַ שטיק געזונד, וויל טאָקי אין דעם פיהלען, אין דעם וועלען, אָט דרינען, לויט זיי זאָגען שטעקט דער יצר־הרע. ער גיט עס איין דעם מענשענס הארץ חשק, עס זאָל פיהלען, עס זאָל וועלען. ולא תתורו אַחרי לבבכם — אַ יונגעלע זאָל זיך נישט וועלען, האָט געטייטש דער רבי. — עס האָט מיר וועה געטהון דאָס האַרץ אויפ'ן קעלביל: געוואַלד אַ רחמנות! עס האָט מיך פערדראָסען, געברענט, געבראָטען: געוואַלד, וואָס וויל מען האָבען נעביך פון זיין לעבען! און דערביי האָט עס מיך טאָקי געפיקט, געפּיקט: געוואַלד איין עברה! אויף וועמען דו האָסט רחמנות און אויף וועמען דו ביסט אָנגעדרודעלט, שייגעץ איינער!... איך האָב מיר אָנגעטהון אַ כח אַרויסשלאָגען פונ'ם זינען די גאַנצע מעשה מיט דעם קעלביל, איך בין נישט מחויב פאַר איהם מקריב זיין מיין נשמה, פרעגלען זיך אויפ'ן פייער אין גיהנם. נאָר עס האָט אָבער נישט געהאָלפען, פאַרקעהרט, וואָס מעהר איך האָב עס געטריבען, מעהר איז עס מיר אין קאָפּ אַריין געקראָכען. עס האָט זיך מיר געדאַכט אַזוינס, וואָס אַ שרעק: פון איין זייט, דאַכט זיך, איין אויסגעשטרעקט, איבער־געשניטען העלזעלע, אַ גיסען־זיך בלוט, איין אַרויסגעשטעקטע צונג, פאַר־גלייזטע אויגען. אַ חאָרחלען, אַ מאַכען מיט די זייטען, אַ צאַפּלען, אַ וואַר־פען־זיך, אַ דריגען מיט די פיס. פון דער אַנדערער זייט אַ שוחט מיט אַ פרום־פּנים'ל, אַ חלף אין דער האַנד און אַ ברכה־מאַכען מיט די ליפּע־ליך. — איך בין אַרומגעגאַנגען צוקאָכט, ווינד־און־וועה איז מיר געוועזען פון ביידע זייטען, האָב מיך געשעמט קוקען דעם קעלביל און דער מאַמע, להבדיל, אין די אויגען. ווער ווייס צו וואָס דאָס וואָלט גע־פיהרט, ווען עס זאָל זיך ניט געווען אונטערדרוקען פלוצלים אַזוינס, אויף וואָס מען האָט זיך כלל נישט גערעכט.

ס'איז אַ ווינטער־נאַכט. אַ פראָסט מיט אַ ווינד. אַ פראָסט אַ ברע־נענדיגער, אַ ווינד אַ שטורעמדיגער, עס בלאָזט, פייפט, ריפּ־סקריפּ, ווי אויף אַ חתונה פון טויזענדער רוחות; עס שפּרינגען, טאַנצען זיילען שנעע,

דרעהענדיג זיך משוגע'נערוויז איבער די גאַסען. עס קנאַקען. פּראַסקען דעבער, עס הוילט, וויעט אין די קוימיצנס און עס זשומען, צימבלען שויבען אין די פענסטער. אויף דער גאַס קיין לעבעדיג בעשעפעניש, נישט איין יודישע בהמה, אַלע ווי אויסגערוימט. און וועלכע זענען פער־בליבען דאָ, ליגען בעגראָבען, אַז אַך־און־וועה צו זיי, טיעף איבער די אויערען אין שנעע. אונזער בהמה, עפּעס נאָך מ'שטעהנס־געזאָגט אַ שטי־קעל קינדבעטאָרען, האָט אונטערגענעכטיגט אין דעם פינסטערען הויז, אין נעץ און שמוץ, וואו עס בלאָזט פון אויבען, פון אונטען, פון אַלע זייטען; וואו ס'איז אומצוקומען פאַר קעלט. און וואָס טהוט אַ בהמה? אַ בהמה מעלה־גרה'ט, חורט, קייעט איבער אַלץ פריהערדיגע, שיין האַלב פערדייעטע, פוילע, נמאָס־ומיאוס געוואָרענע זאַכען, אַז נייע שפּייז פאַר זיך האָט זי דאָך מכּות — און ביים איבערקייען קייכט זי, לאָזט זי שטילע זיפצען. די זיפצען צוגעהען זיך ווייט אַרום און לאָזען זיך פיהלען אויך אין שטוב.

אויף מאָרגען גאַנץ פריה האָט מיך אויפגעוועקט פונ'ם שלאָף אַ ביטער געשריי, אַ יאָמער, אַ קלאָג ווי מען בעוויינט אַ טוידטען. — דאָס וויינט, שרייט די מאַמע. וואָס איז? גע'פגר'ט די בהמה! דאָס הויז־געזינד איז פעראומערט, אין שטוב הערשט אַ טרויער, אַפּילו דער האָהן שטעהט אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ, נישט אַרויסגעפיהרט די היהנער זיינע פון אונטער דעם אויבען האָפּערדיג, קוממיות, ווי תמיד. איינע פון די היהנער מיט איין איי פאַדעט, קוואָקעט, זוכט אַיין אָרט, וויל זיך לייגען, און נישטאָ ווער זאָל איבערדעקען זי מיט דער זיפּ ווי גע־וועהנטליך. נאָך איינע פליהט אַרוים פון אונטער דער בעט, הענדום־פּענדום אויף אַ ביינקעל מיט אַ פעררייסען קעפּעלע. זעהר שטאָלץ אין איין קול: מזל־טוב מיר מיט איין איי, זיך שוין געלייגט אין אַ גוטער שעה! און דער שעהנער מאַן, דער האָהן, זאָל זיך עס אויף איהר חאָטש אַרומקוקען, צוגעהן, ווי דער שטייגער איז, אַרונטערנעהמען זי אונטער די פליגעליך, קוצעניו־מוצעניו פאַר אַזאַ גוטע בשורה. קיינעם איז נישט אין קאָפּ, אַלע שטעהען פעראומערט, ווייבער, שכנה'ס אויך אין דערמיט. די מאַמע איז מספיד פאַר זיי די בהמה, דערצעהלט איהרע שבחים, איהר קעז און פּוטער, וואָס איך ווייניגסטענס האָב עס אין די אויגען נישט געזעהען, נאָך מעלות אַזעלכע, אַל־דאָס־גוטס, פון וועלכע — אַ חידוש חלעבין! — איך האָב פריהער גאָר נים געוואוסט, און לאָזט אוים מיט אַ וויינענדיגען ניגון, אַז דאָס איז זי נע'פגר'ט פאַר אונזערע זינד.

— הערט אַ מעשה — זאָגט זי, פערגלאָצענדיג די אויגען צו דער סטעליע — הערט וואָס פאַר אַ גאָט מיר האָבּען! היינט גאַנץ פריה, כּלחיך השור, אָט די טהיר אָט־אָ, פון דער שטוּבּ אין דעם הויז, עפען איך. געה איך ווי אַ בעל־הבּית'טע מעלקען פריה אַריין. דאָס מעלק־שעפּעל אין דער האַנד. שטרוי צום פרעסען האָט דער בּעקאַנטער גוי נאָך נישט געבּראַכט. פאַרגעסען. אַ פראָסט אַ שרעק. צייט מעלקען. רוף איך: מאַין־מאַין־מאַין! זי רופט זיך נישט אָפּ. געה איך שוין צו נאָהענט, אַבּיסעל מיט פערדראָס, טראַכטענדיג בּיי מיר: סטערוואַ. וויל איך מעלקען — הע־הע, איז זי פערשאָטען מיט שנעע, אַריינטראָגענדיג זיך בּיי־נאַכט דורך די שפּאַרונעס, די האָר פערפרוירען ווי סטרעמפּלעס אויף דעם רוקען שטעל איך אַוועק דאָס מעלק־שעפּעל, נעהם אַ בעזעם, נעהם, שאַר־שאַר דעם שנעע, און זי, די שפלה, זאָל זיך עס חאָטש ריהרען. איך גיבּ אַ קוק — אוי, אַ דונער האָט מיך נישט דערשלאָגען, זי איז טוידט! סטייטש, וואָס הייסט? פאַר ווען, פאַר וואָס? פון דער העלער הויט? נישט צום פערשטעהן. פאַלט מיר פלוצלים איין: אוי, אַ וועהטאָג אַ גרויסער, אַ וועהטאָג מיינע שונאים! איהר הערט, מיר האָבּען פערגעסען די סעודה, מאַכען נעכטען ווי אַלע יאָהר „תּוספות־יום־טוב! מיין יחוס איז עפּעס אַ קאַטאָוועס. פון'ם תּוספות־יום־טוב משפּחה שטאַם איך. אין דער מגילה זיינער אויף דעם נס, וואָס איהם איז געשעהען, האָט דער גרויסער צדיק, עליו־השלום, בּעשוואָרען זיינע קינדס־קינדס קינדער, זיי זאָלען אין חודש אדר, נעכטען הייסט עס, מאַכען אַ סעודה, ווי פּורים. וועט עמיצער נישט מקיים זיין, זאָל זיך איהם טרעפען איין אומגליק. אָט, האָט איהר טאַקי, איהר הערט, דאָס אומגליק. דעריבּער טאַקי איז די בּהמה סאַנצעלאָמעס די כּפּרה געוואָרען. וואָס דען? גאָר פלוצלים ערשט נאָכ'ן קעלבּען זיך, פּגר'ט עס, אַ בּהמה! — —

און אין דערמיט הספד, פליהט אַריין פון'ם אַלקירעל דאָס קעלביל, האָץ־האָץ מיט אַ פעררוסען ווידעל, אַ פערוואָרפען קעפּעל, מע־מע אין איין קול. דאָס האַרץ רייסט בּיי איטליכען אין שטוּבּ, קוקענדיג אויף דער יתומה נעבּיך. אַלע פערשטעהען דעם טייטש פון מע, וואָס דאָס מע בּעדייט. דאָס מעקעט עס נעבּיך נאָך דער בּרוסט, עס וויל עסען. דאָס מעקעט עס, בּעט זיך צו דער מאַמע, זי זאָל עס אויסצוואָגען, אָפּלעקען מיט דער צונג. ווייבּער, שכנה'ס, ווישען די נעז, די אויגען, מאַכען פּיסקליך, און די ליפּעליך זייערע ריהרען זיך, גרייט צום ריידען. איינע פון פון זיי, אַ וואוילקענעדיגע, וואָס שיט אין די רייד ווערטער פון די הייליגע

וחכמים, פּונ'ם רבינו בחיי, פערחאַפּט זיך פריהער און צולאָזט זיך אין אַ ברייטען שמועס.

— דער וואָס לעבט אייביג, ברוך הוא וברוך שמו, וואָס איך בין נישט ווערטה זיין נאָמען צודערמאָהנען — הויבט זי אָן אויף תחינה־לשון, צונויפשנירענדיג די ליפּעליך און קנייטשענדיג אַ פרום פּנים'ל — דער אַלמעכטיגער, וואָס איז געאַכפּערט, געגרויסט צווישען די הערשאַפטען מלאָכים, די דאָ הייסען חיות הקודש. ער איז גערעכט און זיין משפּט איז גערעכט, כי מפני הרעה, פאַר די זינד, זאָגען די חכמים, פגר'ט אַמאָל אַ בהמה. לאָז זי, די בהמה, זיין אַ קרבן־עולה, מכפּר זיין, ריינינגען, ווי די פּרה־אדומה, אַייך און כל־ישראל, פון אַלע אומרייניגקייט און פון אַלע אומווירדיגקייט, אַזוי ווי עס שטעהט געשריבען: אויב די זינד זענען ווי פּורפּיל רויט, וועלען זיי ווייס ווערען ווי אַ שנעע. און אויב אַזוי, אַז דורך אַ פיך, די בהמה מיינט מען, האָט בעשיינפּערליך זיך געטהון ענטפּלעקען אַזאַ גרויס וואונדער, וואָלט מיין ראַטה, עצה טובה, געווען, דאָס דאָס קעלביל, די פרוכט פון איהר מוטער־לייב, זאָל בלייבען די ווידער־שפּענענדיגע קינדער צום אָנדיינקען, אויף דעם משונה־ווילדען מופת, דאָס זיי זאָלען מעהר נישט מוטוויליגען. נישט פאַרשוועכען די שבועה פון פאָרכצומע צדיקים. לאָז עס ביי אַייך זיך האָדעווען, און דער, וואָס שפּייזט מכיצי כינים, פונ'ם קליין ווערמיל ביז דעם וויזעלטהיר, וועט העלפען עס צושפּייזען אַמאָל מיט שאָלעכטס פון קאַרטאָפעל, אַמאָל מיט אַביסעל קלייען, דאָס אַביסעל, יענעם אַביסעל. וואָס קען עס זיך אָנזועהען אין דעם בעל־הבתי'שקייט אַ קעלביל. לאָז זיך אַייך דאַכטען אַ ישיבה־בחור — נאָך אַ לעפעל געקעכטס, נאָך אַשטיקעל ברויט, אַ קבצן אַ קבצן נעביך. איהר פערשטעהט, פון אַ ישיבה־בחור, טפוי, פון אַ קעלביל מיין איך, וואַקסט אויס אַ בהמה, און אַ בהמה איז גוט, תמיד אָנגעלייגט, ווער שמועסט ביי היינטיגע משוגע'נע צייטען, און בפרט נאָך ביי יודען. אָח־חאָ־חאָ! שפּיעלט אַוודאי אַ גרויסע ראָליע אַ בהמה. אַלע ווייבער באַסעווען צו. די מאַמע לאָזט זיך אַיינריידען. דאָס קעלבעל בלייבט לעבען — און מיר פאַלט אַראָפּ אַ שטיין פון האַרצען.

די מעשה מיט דער בהמה, איהר אונגעוועהנליכער טוידט, גאָר שלא כדרך הטבע, האָט אָנגעמאַכט אַ רעש אין שטעדטיל. לייט זענען געקומען אויף חידושים אָנקוקען דאָס קעלביל, עס האָט בעקומען א שם און געהייסען: „תוספות־יום־טוב קעלביל“.

א קעגען א דריי טעג האָט זיך געטראָגען איבער דעם שטעדטי־

אַ היילען, אַ רויען, נאָר טויב צו ווערען. דאָס האָבען געריוועט הינט, וואָס האָבען זיך טשאַטשעס־ווייז פאַרקליבען אויפ'ן פעלד, צו־טהון דער בהמה איהר רעכט, זיך געריסען, געביסען און מטפל געווען, ווי געהעריג, מיט דער נבלה.

שטאַרק געבייניקט די ערשטע צייט האָט דאָס קעלביל נעביך נאָך דער ברוסט. מען האָט עס געשטילט אַמאָל מיט אַ לעמעשקע פון קאָרענע קלייען, אַמאָל מיט ברויט אַ שטיקעל, מיט אַ הויפען היי. צײנדלעך האָט עס געהאַט אַכט פעדערשטע, שעהנע ווייסע, נאָך ביים געבוירען ווערען, איך האָב זיי אַליין געצעהלט. עס האָט געגעסען און דאָך צו ווילען אונטערגעמריקעט. עס האָט אַלץ געסמאָרעט מיט דער נאָז, געזוכט. געשמעקט, און וואָס נאָר איהם איז צום מויל געקומען, אַ האַנדטוך, אַ טישטוך, אַ זאָק, האָט עס געקייט. אַ היטעל, אַ יאַרמולקע — אויך כחורה. איינמאָל האָט עס שיער זיך נישט דערוואָרגען מיט אַ טשאָלענט־שמאַטע. אַ נס וואָס מען האָט זיך בעצייטענס אַרומגעקוקט, גראָד בעדאַרפט גיכער פעררוקען דעם טשאָלענט. און אויב מען איז פון איהם דאָס אַלסדינג אויסגעשטאַנען, נישט זיינער פטור צו־ווערען, איז דאָס נאָר געווען אין דעם זכות פון דער מאַמען זיינער, זאָל זיך דאָרט מיהען. איך איינער האָב עס אמת טאַקי ליעב געהאַט טיעף פונ'ם האַרצען, עס שטאַרק בעדויערט: אַ רחמנות, ס'איז נעביך עלענד, אַ יתום!... האָט מען עס אַמאָל בעליידיגט מיט אַ קלאַפּ, מיט אַ זעטץ, פלעג איך מיר אַרויסשטעלען, זיך אָננעהמען קעלביל'ס קריוודע, און געחאַפּט דערפאַר דאָס מייניגע. אָט דאָס האָט מיך נאָך מעהר צוגעצויגען צום קעלביל דערפאַר. וואָס מען איז אַקעגען אונז ביידע געווען גראָב אומגערעכט, וואָס מיר ביידע האָבען געליטען פון אַנדערע, שטאַרקערע פון אונז, גאָר אומזיסט. נישט אַזוי די בעליידיגונג, די יסורים, דער וועהטאָג פון קלעפּ האָט מיך געאַרט, ווי דאָס אומרעכט, מיט וועלכעס יענע האָבען עס אָנגעטהון. — און אַ פּנים ביים קעלביל בין איך אויך טאַקי געווען אַ שטיקעל חשוב. וואָרום עס פלעגט זיך לאָזען גלעטען פון מיר ביים קעפּיל, אָננעהמען ביי די אויערליך, קוקענדיג דערביי צו מיר מיט אַפּאָר אומעטיגע אויגען, לעקענדיג מיך פריינדליך, גלייך ווי עס וואָלט זיך פאַר מיר עפּעס געקלאָגט, געוואָלט עפּעס אַזוינס זאָגען. איך ווידער האָב עס, דאַכט זיך, פערשטאַנען, געפיהלט וואָס איהם אויף דער לונג, וואָס לעקט עס מיך מיט דער צונג.

אָט דענסטמאָלט־אָ, דעם קעלביל צו פעדדאַנקען און דעם הויז־געזינדס

בּענעהמונג אַקעגען איהם, איז אין מיר אַריין אַ געדאַנק, נאָר עפּעס ווי אַ דבּוק — אַ געדאַנק, זאָג איך, נישט גלאַט אַ געפיהל, אַ טונקעלס אַ שטומס אָהן לשון, נאָר טאַקי ריין גערעדט, מיט ווערטער; אַז אַ בּהמה, בּלוט און פלייש ווי אַ מענש, האָט אויך, איהר הערט? אַ נשמה ווי ער; אַז אַ בּהמה מיט האַרץ, מיט אַלע רמ"ח אברים, לייבּ־און־לעבּען ווי אַ מענש, פיהלט לייד און פרייד, יסורים און פערגעניגען אויך ווי ער! — שפּעטער האָבּ איך מיט דעם דאָזיגען געדאַנק מיך אַרומגעטראָגען גאַנץ אָפּען, איהם געלאָזט וואַקסען, וויאַקסען, זיך אַרויסזאָגען פריי, נישט געהערט אַ וועלט, בּיז ס'איז געקומען אַזוי וויט, אַז בּהמות האָבּען אויך אַ לשון, זייער לשון, זייער קוק אויף דער וועלט, זייער מין יושר און דרך־ארץ, זייער פאַמיליענלעבּען, אייגענע און קהל'שע אינטערעסען, זייערע מיני געבּאָט, מנהגים, געריכט, און אפשר טאַקי אויך זייער מין רעליגיע — קורץ, אַלע מעלות און חסרונות ווי מיר, נישט צוזאָגען אפילו להבדיל. ס'איז דאָ אויך צווישען זיי אַלערליי אומות, נאַציעס, מינים הייסט עס אומות גרויסע, שטאַרקע, געוואָפּענטע מיט גוטע כּלי־זיין, וואָס רויבּען, רייסען, געוועלטיגען בּיד רמה, און אומות קליינטשקע, שוואַכע, קריכענדע, פערוואָגעלטע. בּיי יענע אין די לאַפּעס. צווישען איין אומה בּהמות גופא זענען דאָ פערשיעדענע קלאַסען: בּהמות געהויבּענע, זאַטע, פעטע, שעהנע, ליידיגגעהער, געלערנטע, מיט אָנשטעלען, און זיי אַקעגען יענע פונ'ם געמיינעם עולם: אויך־מיר־בּהמות, הונגעריגע, דאַרע, אויסגעדייווערטע, שטענדיג אין דער אַרבּייט, פערגרעבּטע, פערפינסטערטע, וויסען נישט פון זייער חיות. עס זענען דאָ צווישען זיי גוטע אי שלעכטע, בּייזע אי שטילע, רוהיגע, געלאַסענע; פוילע אי בּריות; פאַלשע אי געטרייע; גנבים, נאַשערס, פרעסערס אי עהרליכע, כּשר'ע, נישט קיין טרפה'נע העלזער; עגאָאיסטען, נישט פאַרגינערס, קאַפּאַבּעל אויף אַלסדינג פאַר'ן אייגען נפש'ל, אי בּאַרעמהערציגע, בּערייט זיך מקריב זיין פאַר יענעם אין אַ נויטה. ראיות דאַרויף זענען דאָ גוזמא־גוזמאות, גאַנצע פּעק, ס'איז דאָ אַזעלכע, וואָס איטליכען פאַר דער נאָז, מען פערשפּאָרט גאָר וויט צו זוכען. ווער אַ שטייגער האָט נישט געזעהען, וואָס פאַר אַ מכנים־אורח'טע אַ קיה איז? אַ מנין בּהמות אפילו מעגען אַריינשטעקען די מאָרדעס צו איהר אין צעבּער, בּשעת זי פרעסט — און גאָרנישט, זי זאָל עס חאָטש אַ פיפּס טהון. אָדער נעהמט אַ הונט, אַ שטייגער. עס מאַכט זיך אַמאָל אַ הונט קומט אין שטעדטיל, עס מעג זיך זיין אַיין אויסלענדער, פון פרס־ומדי, פון עק וועלט, בּילט ער מיט אַלע גלייך, אַיין הינטעש לשון, איין

דעה — פאַני־בראַטצי מיט אַלע זיין־גלייכען, אַ הונט ווי אַלע הינט, פערשטעהען זיך איינער דעם אַנדערען זעהר גוט. אדרבה, איז עס דער־זעהען אָדער דערהערט געוואָרען צווישען בהמות אַזאַ קללה, אַז אַ הונט אַ שטיינער, זאָל מוזען בילען אַזוי פיעל לשונות וויפיעל עס זענען דאָ מדינות. און דער וואָס בילט הינטיש דאָ, זאָל זיין אַ שטומער דאָרט? יאָ, ראיות זענען דאָ גענוג, איבערגענוג, נאָר דער מענש אָבער וויל דערפון נישט וויסען. איהם איז גלייכער מאַכען זיי, די בהמות, פאַר שטיקער פלייש, נישט צוצולאָזען זיי קיין שום פיצעל שכל, קיין שום געפיהל. אינגאַנצען וואָס זיי לעבען איז נאָר פאַר איהם: טייגען זיי איהם, הייסען זיי ניטצליכע; אלא ניט, זענען זיי שעדליכע, איבעריגע אויף דער וועלט. נאָר העט אין די פריהערדיגע דורות האָבען מענשען, ווי עס זעהט אויס, זיך אַ פּנים געשייט אַזוי מיאוס גראָב זיין אַקעגען די בהמות, די רציחה צו עסען זיי, געזוכט אַריינלעגען אין יראת־שמים. — עס האָט געהייסען, ברענגען גאָט אַ קרבן, קוילען זיי לכבוד זיין נאָמען, איהם אַ שטיקעל, זיינע „פריסטער" אַ שטיקעל, און אַגב טאַקי דאָס איבע־רינע פאַר זיך אַליין. — אָט אַזוי האָב איך מיט דעם געדאַנק מיך אַרומגעטראָגען, שוין אין די עלטערע יאָהרען, אָבער דענסטמאָל, בשעת נאָך אַ יונגעל, האָב איך דעם דאָזיגען געדאַנק, באַלד טאַקי ביים גע־באָרען ווערען, געשטיקט אין מיר ווי אַ ממזר, נישט צולאָזען איהם אויפ־קומען, הויך אַ פּיפּס טהון. לאָזען לייט נישט זעהן וואָס פאַר אַ בחור'ל איך בין, פערקראָכען גאָר צו בהמות און טראַכט אַזוינס, וואָס מען טאָר נישט. נאַט אייך אַבעל רחמים! איך האָב געהאַט דערפון פיעל צער. נאָר דער יצר־הרע פון רחמנות איז אַזוי גרויס, אַז עס האָט מיך געצויגען צום קעלביל, און מיר זענען געוואָרען געטרייע חברים!

געטרייע חברים! די דאָזיגע ווערטער וועלען עפּעס קלינגען משונה־ווילד, עפּעס גאָר ניט פאַר דעם מוח. אמת! אַזוינע, ווי נאָך פיעלע אַנדערע זאַכען אין דער וועלט, זענען נישט טאַקי צופערשטעהן מיט דעם מוח, נאָר צו פיהלען בעדאַרף מען זיי מיט דעם האַרצען. אונמעג־ליך צודערקלעהרען זיך רעכט גוט יענעמס שטייגער דיינקען, יענעמס מעשים, נישט צופערזועטצען זיך אין יענעמס לאַגע — אין זיין צייט. זיין עלטער, און זיין אָרט. די צייט יאָהרען פון איטליכס עלטער אין דעם מענשענס לעבען איז אַ בעזונדער וועלט פאַר זיך מיט איהרע גיינג, מיט איהרע געדאַנקען, פאַרשטעלונגען וואָס איז גוט, וואָס שלעכט, מיט איהר געשמאַק, מיט איהרע חפציות, אַלץ־מיט־אַנאַנדער. ווילט איהר אַ שטייגער דאָס יונגעל פערשטעהן, מוזט איהר אין דעם יונגעלס וועלט געהן.

איהר בעדאַרפט זיך פיהלען, הייסט עס, יונג, עס זאָל זיך אייך דאַכטען אַ יונגעל מיט די ביינער. דער חסרון איז אָבער, וואָס גרויסע, דערוואַקסענע, צי מחמת אַ קורצען זכרון צי מחמת עפּעס אַנדערש. בעטראַכטען די גיינג פון קינדער נישט לויט דער קינדערשער וועלט, און וועלכער זיי אַליין האָבען זיך אַמאָל געפונען, נאָר לויט זייער איצטיגער וועלט אין די עלטערע יאָהרען. אַזעלכע אָבער, יונג-אַלטע, נעמליך, וואָס ווילען זיך אַראָפּלאָזען צו מיר, און מיין דענסטמאָליג וועלטיל אין מיך גוט פיהלען — פאַר זיי וועט דער גאַנצער שמועס מיינער דאָ גאָר ניט זיין אַזוי פרעמד. דענסטמאָל האָב איך מיר אַלסדינג נאָך מיין שטאַנד זיך פאָרגעשטעלט. עס האָט מיר זיך געדאַכט, אַז ווי דאָס שטעדטיל מיינס אַזוי איז די גאַנצע וועלט. איין פּנים, איין שטייגער פיהרונג, מענשען בהמות אַלע גלייך, וואָס מאַכט עס אויס? מ ע נ ש ע ן, י ו ד ע ן הייסט עס, דאַווענען, זאָגען תהלים, לערנען משניות, אַ בלעטיל גמרא, זיטצען אין קלייטליך, גע־נעצעו, טאַלעבענדען זיך אַרום, בעשטעקלענדיג זיך מיט שטעקענס, שטעקעליך אַלערליי. יונגלעך געהען אין חדר, קעלבליך, בהמות אין דער טשערעדע. דער רבי מיט דעם קאַנטשיק, דער פאַסטוך מיט דער ביטש. איין רפואה צו אַ פּאַטש, צו אַלע וועהטאָגען איז דאָס שפּי־לען זיך מיט חברים. אַ יונגעל, אַ קעלביל וואָס מאַכט עס אויס? אַבי אַ לעבעדיג בעשעפעניש. זאָל מען אַ שטייגער האָבען די זכיה געפינען חן ביי אַ ליאַד הינטעל אין די אויגען ער זאָל פאָלגען, בילען אָנ־פאַלען אז מען הייסט, איז מען גרייט איהם נישט נאָר דעם מיטאָג. אפילו די נשמה איהם אויך אָוועקגעבען. חבר זיין מיט אַ הונט איז אַ גרויסער, גרויסער יחוס...

נישט דאָס בין איך אויסען.

ס'איז נאָך פסח. אויס בין-הזמנים. מלמדים נעהמען זיך קנעלען, איטליכער מיט זיין חדר, און דער פאַסטוך מיט זיינע בהמות. בעהעל־פערם שלעפען, טראָגען, ווי דער סדר העולם איז, פּיצליך קינדער, שלאַ־פענקע אויף די פלייצעס אין חדר אַריין, און דאָס קעלביל אונזערס, אַ געזונדס, נישט קליין צולויפען מיט די פיסעליך אַליין, בלייבט גאָר איבער — אַ חידוש חלעבין — אין דער היים! עס געהט אַרום בטל. פאַר וואָס? — ס'איז נאָך צו-יונג צוטרייבען עס אין דער טשערעדע. זאָגט דער פאַסטוך, עס וועט נישט פערזאַמען די תורה זיינע: מעלה־גרה'ן, מאַכען מיט דעם מויל, נישקשה שפּעטער אַביסעל אויך. לעת־עתה, זאָגט ער, זאָל זיך עס מגדל זיין אונטער אַ היימישער השגחה

ביז דער רעכטער צייט. אין־ברירה, דאָס קעלבּיל בּלייבּט נעבּיך און געהט איבּער אויף אַ סך הענד. קיין האָניג דערפון האָט עס נישט גע־לעקט. די מאַמע וועזט איהם אַ היי אין סידור; דער פערשטאָפּט איהם דאָס מויל מיט שהי־פּהי; יענער לערענט דאָס דרך־ארץ — און פון די פיעלע טובות איז עס נעבּיך שטענדיג הונגעריג, שטאַרק פונ׳ם לייב אַראָפּ. אויף זיין גליק האָט זיך בּיי מיין מלמד אויסגעלאָזט די תורה פאַר מיר. איך הויבּ אָן דערוויל צו לערנען, הייסט עס, אין בּית־המדרש אַליין פאַר זיך. מען פערלאָזט זיך, הייסט עס, אויף מיין יוש־, און די השגחה אויפ׳ן קעלבּיל געהט מיט־דער־צייט איבּער אינגאַנצען מיר אין די הענד. איך ווער עס דער מדריך זיינס אין אַ גוטער שעה!

עס עפענט זיך פאַר אונז בּיידע אַ נייע וועלט — אַ וועלט אַ ליכטיגע, אַ שעהנע אַ שעהנע, אַ פרייע, וואָס נישט איך, נישט דאָס קעלבּיל האָבּען זי בּיז אַהער, ליגענדיג פערשפּאַרט אין חדר, אין שטאַל־בּען, קיינמאָל נישט אָנגעקוקט. לכה דודי! — זאָג איך אָנגעהמענדיג דאָס קעלבּיל בּיים שטריקעל, וואָס איהם אַרום דעם האַלז — קום מיין פריינד, נצא השדה, אַהין אויפ׳ן גרינעם גראָז.

אי־אַי, איז עס דאָרט גוט, מחיה! עס לעבּט, עס ריהרט זיך אַרום־און־אַרום. גאָטס בּעשעפעניש, וואָס בּיז אַהער גאָר ווילד־פרעמדע פאַר מיר, פייגעליך אַלערליי, מיני זשוקליך אַזוינע, היישרעקען, גרילען אַזוינע און אַזוינע, פליהען, שפּרינגען הויך אין דער לופט אי אונטען צווישען דעם גראָז לעבּעדיג פרעהליך מיט אַ געזעננגעריי, אַ זוזשעריי, אַ צימבּלע־ריי. עס הערט זיך אַ קאָנצערט, עס פיהלט זיך ריחות פון בּשמים, עס שימערט אין די אויגען פון בּלומען כל־המיני קאָלירען. עס אָטהעמט זיך עפּעס אַזוי גרינג, אַזוי פריי. עפּעס טהוט עס מיך אינווענינג אַ בּריה — האָפּ־האָפּ־האָפּ! טהו איך אַ שפּרונג, קוליע מיך פאַר גרויס פערגעניגען עטליכע מאָל איבּער און ציה מיך אויס אויף פריש־ווייכע מאַך מיט דעם בּויך אַרויף. די ליכטיגע זון קוקט מיר גלייך אין פּנים אַריין, שיינט, שמייכעלט, ווי גערעדט: אַ יאָ, יונגעלע, גוט?

עפּעס גאָר ניט ווילענדיג, ווי פון זיך אַליין, עפענט מיר זיך דאָס מויל און אַ יקום־פּורקן ניגון לאָזט זיך הערען אויף אַ וויינענדיג־קווימשיקען בּיי־קול׳בען. דאָס קעלבּיל קוקט זיך צו מיר אום און מאַכט: מע! עס האָט אַזוי פיעל געהייסען: שאַ, וואָס איז?...

איך טהו מיך אַ חאַפּ — האַ! וואָס איז, רבּ יודעלע, בּאמת דאָ אַזוי דאָס געוויין? שפּיי אויס, און בּלייבּ שטום.

דאָס קעלביל פערטיעפט זיך אין דעם עסען געשמאַק מיט כונה. איך קוק, קוק פערטראַכט און עס קומט מיר פאָר יעקב אָבינו, ווי ער פיטערט די שאָף ביי לבן־אַרמי, עס דאַכט זיך מיר אויך דאָס גוטע בע־געגעניש זיינס מיט רחל׳ען ביים ברונען דאָרט, ווי זיי קושען, האַלזען זיך פאַר גרוים ליעבשאַפט. עס טהוט מיך אינווענינ פלוצלים עפּעס אַ פּיק — און בלייב ליגען עפּעס ווי אָפּגעקאָכט.

דאָס איז געווען אַ פּיק פון יצר־הרע. דאָס האָט ער מיר געגעבען אָנצוהערעניש אַקעגען אַ שכן׳ס אַ מיידעל, זעהר אַ שעהנס, מיט וועלכעס איך פלעג מיך תמיד שפּילען, און פּלוצלים אָנגעהויבען זיך שעמען, רויטווערענדיג ביים בעגעגענען זיך מיט איהר, נישט רעכט צו־וויסען פאַר וואָס. היינטיגער פּיק אָבער האָט מיר געגעבען גוט צו פערשטעהן אַלסדינג, ס׳איז מיר טאַקי גוט אין טעם אַריין — און איך האָב דערפון גרוים צער געהאַט. דער יצר־טוב האָט מיר דערנאָך געגעסען: זעהסט־דו, בחור, אָט דאָס האָסט־דו איהר, פון דער נאַטור דיינער, ווי הייסט מען עס! זי, די שעהנע נאַטור, מ׳שטעהנס־געזאָגט, מיט איהר פוטץ, מיט איהר חן, אָט די מכשפ׳ה׳טע גיט עס אַיין אַ מענשען מיאוסע געפיהלען אַזוינע ווי דיר אַצונד. נאַטור־שמור, שעהנקייט — שמיינקייט — פּע!... אין בית־מדרש אַריין, שייגעץ איינער!

עס פערשטעהט זיך, דאָס קעלביל נעביך האָט פון איהם זיך אויך נישט גענאַרט. „סטייטש, סטייטש אַ יודיש יונגעל און אַ קעלביל!! אַ שיי־געץ ביסט־דו דען, שייגעץ איינער?!״ —

דער יצר־הרע אָבער איז נישקשה קליגער פונ׳ם יצר־טוב. אויך פיעל שטאַרקער פון איהם. קוים איז אַ יונגעלע אַרוים פונ׳ם אונטער־אויבען גע־שטעלט אַ פּיסעלע אין גאָטס שעהן פריי וועלטעל, אַ קוקעלע געטהון דאַרויף און ס׳איז איהם אַריין אין טעם, הע־הע! וועט איהם שוין שווער זיין זיך אומקעהרען צוריק; וועט עס פון אַ מינדסט שטופּעלע זיך רוקען, רוקען וויימער וויימער, און דערנאָך — וועט עס געהן ווי אַ פוטער, נאָר פון זיך אַליין.

איך בין געגאַנגען. וואוהין? עס פערשטעהט זיך אהין, אין דעם פרייען פעלד, איך מיט דעם קעלביל טאַקי.

אָנגעהויבען לכתחילה האָבען מיר די פּיטערונג מיט דעם גרינעם באַרג, נישט וויים פונ׳ם שטעדטיל, דערנאָך האָבען מיר זיך פערקליבען העט וויים, אויסזוכענדיג אַ וואונדער־שעהן אָרט, נאָר אַ געמעהל. לאָז

זיך איך דאַכטען אַ וואַלד. בוימער-סאָסנעס געוויקסיגע ציהען זיך ווי אַ סטרונקע גלייך, הויך אין הימעל אריין, אונטען גלאַט-נאַקעט און אויף די קעפּ גרינע היטלען-קאַפּעלושען אַ ים, צווישען וועלכע עס ברעכען זיך דורך שטראַהלען ליכטיגע פון דער זון און בעליינען דאָס ריינע סאַמעטענע גראָז ווי ביי די פיס מיט העלע פּאַסען גינגאָלדענע. פאַר דעם וואַלד שטעהען קליינע-געדיכטע וועלדליך, פון נידעריגע, יונג-פרישע זאַפטיגע בוימליך כל-המינים, צו-וואָרפען דאָ, דאָרט, אויף אַ היבשען, פרייען מיט גרעזעליך און שמעקענדיגע קרייטעכצער בעוואַקסענעם פלאַץ. פאָרענט-צו ציהען זיך פון איהם, פונ׳ם פלאַץ, אַוועק פעלדער תבואה העט לאַנג, נישט צופערנעהמען מיט׳ן אויג, און איהם ביי דער זייט לאָזט זיך די גאַנצע געגענד אַלץ נידעריגער-נידעריגער אַראָפּ אין אַ טהאָל, וואו עס שפּורדעלט, רייזעלט אַ ריין-קלאָהר וואַסעריל לעבעדיג-שפּילענדיג ווי אַ קינד, דאָט בעהאַלטענדיג זיך ערגיץ צווישען געדיכט פערצווייגטע ווערבעס דאָרט, דאָס אַ וויי-געבענדיג זיך ווידער, לויפענדיג-שפּריינגענדיג באַרג-אַראָפּ פון שטיינדליך אויף שטיינדליך, האַלטענדיג אין איין מאַכען בול-בול! חוץ מיר און דעם קעלביל נישטאָ דאָרט קיינער. נאָר וואָס אַמאָל טראָגט דער גוטער יאָהר אָן עפּעס אַ פויגעל, שטעלט זיך אויף אַ צווייגעל, וואַרפט אויף מיר בגנבה איין אויגעל, וואונדערענדיג זיך, ווער זאָל עס זיין אָט דער מין נפש, טהוט באַלד טאַקי אַ בוק מיט׳ן קעפּעל, אַ טרייסיל מיט׳ן ווידעלע, אַ מאַך מיט די פליגעליך און — זיי געזונד! אַוועק, אַוועק... אָדער אויף יענער זייט טהאָל אַקעגען לאָזט זיך אַמאָל אַראָפּ אַ בושעל, טהוט זיך אַ שטעל אויף די לאַנגע, רויטע פיס, אויסשטרעקענדיג אין דער הויך דעם לאַנגען זילבער-ווייסען האַלז מיט דעם רויטען פּיסק, שטעהט אַזוי אַ ווײַלע קיין ריהר זיך נישט צוטהון. פּלוצלים קליפּ-קלאַפּ, קלאַפּ-קליפּ מיט דעם שנאָבעל און — מאַרש, מאַרש איבער דעם זומפּ. ציימענווייז פערטראָגט זיך אַ ווידער-קול ערגיץ אין דעם וואַלד, אַ געקלאַפּערייז פון פוהרלעך אויף דעם וועג דאָרט.

איך ליג מיר מחילה צוליגט, שמאָבענדיג פאַר גרויס פערגעניגען, קוק אויפ׳ן קעלביל און טראַכט: אַז וואויל איז אונז ביידע! ביידע האָבען מיר איינער דעם אַנדערען צופערדאַנקען דערמיט, וואָס מיר זענען דאָ. ווען נישט איך וואָלסט-דו אַצונד געהינעט אין שטאַלבען, און ווען נישט דו וואָלט איך אַצונד געהינעט אין בית-מדרש.

אָט אַזוי פלעג איך פערברייגנען אַ שטיק טאָג, שעפּענדיג נחת פון גאָטס וועלטיל און פונ׳ם קעלביל, וואָס האָט זיך שטאַרק צוגעלאָזט צו

מיר, געוואָרען מיט מיר, ווי מען זאָגט, פּאַני-בּראַטצי. מען האָט גע־מעגט אָנקוקען אויף חידושים מיט וואָס פאַר אַ שמחה עס האָט זיך גע־שפּילט מיט מיר, מיט וואָס פאַר אַ קלבּערנע התלהבות עס האָט זיך גע־לאָזט לויפען, אונטערהויבּענדיג דעם הינטען מחילה, אַזוי זיך פּלוצלים, ווי עס מאַכט זיך אַמאָל בּיי אונז יודישע קינדער, עפּעס גאָר פון דער העלער הויט. טאַקי נאָר עפּעס ווי אַ קינד צו דער מאַמע פלעגט עס אַמאָל אויסשטרעקען דעם האַלז, אָנבּייגענדיג צו מיר דעם קאָפּ, ווי גע־זאָגט: נאַ, קראַטץ מיך! אין פערלויף פונ'ם זומער זענען מיר בּיידע ווי איבּערגעבּיטען געוואָרען. דאָס קעלבּיל האָט אויך זיך גענומען לייב, ס'איז איהם אויסגעקראַכען די האָר און בּעקומען אַ נייע גלאַנצענדיגע הויט. איך בּין אויך געקומען צו די קרעפטען, בּעקומען גאָר עפּעס אַ נייע הויט און זעהר אַ שטאַרקען אַפּעטיט. דאָס לערנען האָט בּיי מיר דענסטמאָל אַזאַ טעם געהאַט ווי בּיים זאַט קעלבּיל קומענדיג פונ'ם פעלד האָט אַ טעם געהאַט שטרוי, קאַרטאָפעל-שאָלעכטס — עט, גאָרנישט, קיי-שפּיי!...

— מילא וועגען דעם קעלבּיל איז שוין נישטאָ וואָס צו-ריידען, מען האַלט שוין דערמיט אויף אַ שטייגער — עס וועט אם-ירצה-השם, אַבּי געזונד, זיין אַ בּהמה. די שאלה אָבּער איז אַצונד: בּחור! וואו האַלט מען מיט דיר? אַט קוק דיך חאָטש אָן, דאָס אויסזעהן דיינס. גאָר ניט דאָס אײדעלקייט, דאָס יודיש פּנים וואָס פריהער. אַ פּנים, מ'שטעהנס-געזאָגט, אַ רויטס, עפּעס אינגאַנצען מגושם גראָבּ, געזונד עשו! איין עסען אַבּיסעל, עפּעס נאָר געפרעסען, בּעהיט זאָל מען ווערען! אַט דאָס האָסט-דו דיר, בּחור'ל, פון דיינע פעלדער, דיינע וועלדער. וואָס דען, גוטס קען דערפון אַרויסקומען?...

אַזוי האָבּען זיך געווענדעט צו מיר מיט אַ מוסר מיינע היימישע. מיך געפרעגט און געענטפערט פאַר מיר, זיי טאַקי אַליין:

— איין מיטעל פאַר דיר, בּהמה איינער, עס זאָל אויס דיר ווערען אַ לייט, איז נאָר די ישיבה. קיין אַנדער תכלית איז גאָר ניט געמאָהלט.

עס האָט מיר האַרציג בּאַנק געטהון שיידען זיך מיט דעם קעלבּיל, מיט גאָטס וועלטעלע, דאָס שעהנע, וואָס האָט מיר אַריינגע־געבּען אַ נייע נשמה; נאָר ווער וויל עס נישט ווערען אַ לייט, קומען צו אַ תכלית? אַך, רבּונו-של-עולם, האָבּ איך בּיי מיר געטראַכט, עס זאָל מעגליך זיין אַריבּערצופּיקלען אַהינצו, אין דער ישיבה, אַט דאָס אַלס-דינג, דאָס קעלבּיל אַהין אויך טאַקי!

דאָס לעבּען מיינס אין דער ישיבה, אָדער בּעסער צוזאָגען דאָס וואַלגערען זיך מיינס דאָרט, אין אַ ווילד-פרעמד אָרט, פּאַסט נישט אַהער צו דער מעשה. דער עיקר איז דאָך דאָ די מעשה מיט דעם קעל-בּיל, איך שלעפּ מיך נאָר ווי אַ צוגאָב איהם נאָך, נישמעהר גלאַט, אַז ס'איז שוין געקומען צודייד מוז איך האָטש זאָגען עטליכע ווערטער. יאָ, אמת, די ישיבה טאַקי ווירקט! בּמשך פון אַ קורצער צייט האָט זי אוים מיר געמאַכט אַ נפש מיט איין אויסגעווייקט פּנים'ל, מיט העויות און פאַסטעמקעליך, וואָס האָבען געהאַט דעם זיבּעטען חן. וואָלט איך ווי אַנדערע זיך געוועזן אַוועקגעוואַלגערט יאָהרענלאַנג דאָרט, איז גאַנץ זיכער, אַז זי וואָלט אויס מיר געמאַכט אַ לייט, טאַקי וואָס לייט הייסט, לכל-הפחות נישט ערגער פון יענע אַלע אונזערע שעהנע לייט וואָס זענען איהר אַרבּייט, איהר מלאכה. נאָר אָמנם חטאתי! מיך געשטערט דרינען האָט זעהר פיעל דער יצר-הרע. ער אין דער געשטאַלט פונ'ם קעלבּיל און פון דער יפת-תואר — די נאַטור די שעהנע, ער האָט עס מיר פערדרעהט דעם קאָפּ, נישט לאָזענדיג מיך ווערען אַ כּלי-שלמה. אָנקוקענדיג פאַר מיר די קלויזניקעס, די ישיבה-בּחורים האָט זיך מיר געדאַכט — קעלבּיל. פלעגט איינער. ווי דער שטייגער איז, זיך קראַטצען — אָט אַזוי האָט זיך געקראַטצט דאָס קעלבּיל. פלעגט איינער אַ האַרבּ שטיקעל עפּעס אין דעם לערנען אַ מאָל-צעהן איבּער-קייען — אָט אַזוי האָט געקייעט, געמעלה-גרה'ט דאָס קעלבּיל. האָט איינעם, ווי געוועהנטליך, „געפעהלט אַ טאָג“ און נישטאָ וואָס צוקייען, ער האָט געהונגערט, געלעכצט נעבּיך נאָך אַ שטיקעל בּרויט — אָט אַזוי האָט די ערשטע צייט געהונגערט, געלכצט נאָך דער בּרוסט דאָס קעלבּיל. הכּלל, איטליכע תנועה זייערע האָט דערמאָהנט קעלבּיל. או-מעטום איז פאַר די אויגען מיינע געשטאַנען דאָס קעלבּיל. און וואַלגע-רענדיג זיך אין דער ישיבה, גלייך אַנדערע דאָרט, אַמאָל אויף אַ האַרטער בּאַנק, אַמאָל אויף דער ערד, אַ קולאַק צוקאָפּענס, עס שטינקט מחילה ואַנצען, פליי בּייסען — אָט דענסטמאָל גראָד, הערט אַ מעשה, פלעגט זיך מיר עפּענען אין די געדאַנקען וואונדער-שעהנע פּאַנאָראַמעס: בּוימער, תבואות, בּלומען, בּערגליך, טהאָלען, אַ גילדענע זון און אַ ריינער בּלויער הימעל, אין קאָפּ שפּילט מיר אַ ציזוג, אין די אויערען זושעט מיר אַ זשוקיל, אין נאָז פאַרגעהען מיר ריחות — דאַכט זיך בּשמים... צוקאָ-פּענס, דאַכט זיך מיר, פון מאָך אַ קישעלע און עס קריכען אויף מור, דאַכט זיך משה-רבּינו'ס פערדעליך. עס ציעהט מיך, ציעהט בּיי דער נשמה אַלץ אַהין, אַהין... נו, אַ יצר-הרע! — —

און אַמאָל פלעגט עס מיר טהון אַ טראָג — אויף, עס פלעגט דערוועקען זיך אין מיר הייסע געפיהלען, עס האָט געקאָכט געוויינט אין מיר דאָס האַרץ אויף מיר, אויף מיינע חברים, יודישע קינדער:

אָך, ברידער, אין דער פרעמד פערוואָגעלטע ברידער, אַז־אָך־און־וועה צו אונזערע „טעג" צו אונזערע יאָהרען! גענוג אָנגעלערענט זיך אויף דער ערד, לעבעדיגערהייט זיך דאָ צובעגראָבען, שווארצען דאָס פנים, זיך לאָזען בייסען פון פליי, פון וואַנצען. אין דער־ערד זענען מ י ר, אין דער־ערד איז א ו נ ז ע ר לערנען...

נאָר מיינע חברים אַרום מיר ליגען ווי דער־הרג'טע. שלאָפען! — איך איינער בין וואַך, בייז, טראַכט וועגען זיי עפּעס אַ שרעק און באַלד האָב איך חרטה, וויין שטילערהייט:

ברידערליך, זייט מיר מוחל וואָס איך בין פוגע אייער כבוד מיט אַ בייזען געדאַנק, מיט אַ שלעכט וואָרט אַמאָל. אַ גאָטס רחמנות נעביך אויף אייך — שלאָפט, שלאָפט געזונדערהייט!...

„מאַמע לעב! — שרייב איך אין איין שעהנעם זומער־טאָג אַ היים צווישען אַנדערע זאַכען — נעכטען איז ביי אונז געווען אַ סיום אויף „ביצה"! איך בעגער, נישקשה, לערנען, האַלט שוין, ברוך־השם, אויף אַ שטייגער... נאָר וואָס דען? שטאַרק אַ היים בייגק איך, נאָך דיר, מאַמע, נאָך איטליכען (נאָכ'ן קעלביל האָב איך מיך געשעמט זאָגען). אוי, לאָז מיך אויף אַ פּאָר טעג קומען אַ היים! עס וועט קיין הוצאות נישט קאָסטען. איך וועל געהן צופוס. נישקשה, וואָס איז? אַלע בחורים ביי אונז געהען צופוס. און נאָך וואָס פאַר אַ מין געהן — באָרפיס. מיט דעם שטעקען אין דער האַנד און דעם פּעקעל אויף די פּלייצעס. אַקעגען אַ ח"י גראָשען פערמאָג איך מאַקי במזומנים, נאָך פון פּורים, פאַר לייענען די מגילה דער קעכנע דאָרט, וואו איך עס שבת, און פאַר אָפּטראָגען פונ'ם בעל־הבית משלוח־מנות צו זיין מחותן. לאָז מיך, מאַ־מעניו, אוי, איך בעט דיך!

און נישט וואַרטענדיג אויף תשובה לאָז איך מיך שפּעטער מיט עט־ליכע טעג, אַזוי ווי איך שטעה און געה, אין וועג אַריין, עס פערשטעהט זיך צופוס. אויב ס'איז נאָר געמאָהלט אויף דער וועלט גליק, און געווען דענסטמאָלט אין גליקליכער מענש אויף איהר, איז דער איינער געווען איך. עס פאָהרען דאָך סוחרים אין בוידען, פריצים אין קאַרעטעס, אָבער

וואָס פאַר אַ טעם האָט דאָס פאָהרען זייערם אַקעגען דעם צופוס געהן פון אַ ישיבה־בחור ווי איך, וואָס רייסט זיך אַרוים פון שימעל, אַ דער־שטיקעניש, אויף דער פרישער לופט, פון אַ פינסטערער מרה־שהורה דאָרט אויף דער פרייער ליכטיגער וועלט; וואָס ווערט עפּעס ווי פון טוידט לעבעדיג? אַרויסגעגאַנגען בין איך גאַנץ פריה, געגאַנגען מיט זייטענ־וועגליך צווישען ווייץ און קאָרן דעם גאַנצען טאָג, אונטערשפּרינגענדיג פאַר פרייד, אויך אונטערזעטצענדיג זיך אַמאָל, און געקומען אַ היים בין איך מנחה־צייט, ווען בהמות קומען צוריק פונ׳ם פעלד.

מיין קעלביל זעה איך, איז הע־הע, אָהן עין־הרע, אַ קאַלב. עפּעס אַ גאַנצע יפהפה! צוויי ביקליך קאַוואַלירען פיהרען זי אָפּ אַ היים אַזש ביז צום פּליוט פונ׳ם גאָרטען הינטער דער שטוב, שרכ׳נען זיך, אונטער־לעקען זיך צו איהר, אַרויסווייזענדיג דרינגען גרויסע בריה׳שקייט. און הייגגען זיך פשוט אויף איהר. איך בעט מחילה די פיינע חתנים, פער־טרייב זיי מיט אַ שטעקען און גיב מיך אַ שטעל דער כלה מיינער גלייך איהר אַ קעגען פנים. — שלום־עליכם, קעלביל! מאַך איך און וויל עס אַ גלעט טהון. עס בויגט־אָן דעם קאָפּ, נישט אָנצוקוקען מיך, אויסשטע־לענדיג מיר אַ פּאָר קליינע, שפּיטציגע הערנער, ווי גערעדט: אָהן הענד! וואָס פאַר אַ מחותן מיט מיר, מיך צוגלעטען, ביסט־דו, פעטער? — עס פערדריסט מיך טאַקי אַביסעל, נאַר, נישקשה, טראַכט איך מיר, מען בעדאַרף זיך פּריווען נאָך אַמאָל. — מאַין־מאַין־מאַין! זאָג איך, האַל־טענדיג דער יפהפה פאַר דער נאָז, אַביסעל פונדערווייטענס. אַ הויפען גראָז־נאַ, הייסט עס, אַ מתנה פון מיר! זי שמעקט, סמאָרעט מיט דער נאָז, אָנקוקענדיג מיך פערוואונדערט, גלייך ווי געזאָגט: עפּעס קענטליך! דאַכט זיך דער, און פאָרט נישט דער. — האַ, נישט דערקענט? אַי־אַי! שמייכעל איך אַביסעל מיט תרעומות, מיט גאַל, הייסט עס. און קוקענ־דיג אַ ווײַלע אַזוי אויפ׳ן קעלביל ווי שעהן, געזונד, בעלייבט, ווי לע־בעדיג פריש עס זעהט אויס; פערגלייכענדיג איהם אַקעגען דאָס דאַרע־קוואַרע לייב מיינס, דאָס בלייך אויסגעווייקט פּנימל מיט דער גאַנצער ישיבה־בחור׳שע געשטאַלט מיינער, מ׳שטעהנס־געזגאָט, חאַפּט זיך מיר נישטווילענדיג אַרוים אַ זיפץ טיעף פונ׳ם האַרצען. דאָס איז געווען אַ זיפץ אויף מיין פערוויסטע יוגענד, אַ הספד אויף מיינע פאַר דער צייט אָפּגע־שניטענע יאָהרען; דאָס איז געווען אַ ביטערע פראַגע: רבונו־של־עולם, איז דען טאַקי דאָס דיין ווילען, אַז מען זאָל אַ מענשען נאָך קינדוויין פער־שפּאַרען ווי אַ גאַנז אין שטייג נישט אָנצוקוקען דיין וועלט, אָנשטאָפּען איהם אַ מוח ווי מיר, און מאַכען אויס איהם אַזעלכען אַ שטייגער ווי

איך? — דאָס קעלבּיל, דערקענענדיג מיר אַ פּנים אין דעם קול, ווערט מיט מיר היימישער, שטרעקט פרײַנדליך אויס צו מיר דעם האַלז צום קראַטצען, ווי דער שטייגער זײַנער איז געווען פריהער. עס שטעהט אַזוי עפּעס ווי גערירהרט, קוקט מיט האַלב פערמאַכטע אויגען, אונטער־מריקענדיג צו מיר שטיל פון דער בּרוסט: המ־מ־ם! ס'איז דרינען גע־לעגען אַזוינס, וואָס גאָר ניט פּאַר דעם מענשענס לשון. איך האָבּ עס אָבּער גוט געפיהלט. עס האָט אויסגעדריקט אַ געבּעט: קראַטץ מיך, קראַטץ מיך דען דײַנער אַ קראַטץ איז מיר בּעסער ווי דאָס גרין־גראָז. אויך האָט עס אויסגעדריקט אַ פראַגע: וואו בּיסט־דו דאָס פּלוצלים אַהינ־געקומען? וואו האָסט־דו בּיז אַהער זיך ג ע פ י ט ע ר ט און צווישען וועלכע בּהמות דאָרט? און צוגלײַך טאַקי אַ בּעדויערען: המ־מ־ם, וואָס פּאַר אַ פּנים נעבּיך דו האָסט!

די מאַמע מײַנע האָט פון מײַן פּנים דוקא גאָר אָנגעקוואָלען, אַדרבּה, זעהר שעהן. עס האָט איהר בּעשײַנפּערליך בּעוויזען, אַז איך בּעגעהר לערנען, האָבּ אַ פּנים פון אַ גוט קינד, גאַנץ יודישלעך, אַ בּלייכס, אַיין אײדעלס און עס ווערט אם־ירצה־השם שטאַרק טויגען צו אַ שידוך. און ווי עס האָט אויסגעזעהען האָבּען זיך געֹשדכנ'ט צו מיר אַ פּאָר מחותּנים, זוי האָבּען זיך עפּעס אַלץ געשושקעט מיט דער מאַמע, ווינקענדיג אויף מיר מיט אַ שײַנענדיג מינעלע און אַ קנײטשעלע, ווי בּיים קויפען אַ שטי־קעל סחורה. דער קרעמער אַלץ: פּישש! און די קונים — בּע! פּאַר מיר איז דאָס געווען, עס פערשטעהט זיך, אַ סוד. עפּעס אַ קעלבּיל איז דען אַ בּחור'ל, צו־וויסען פון אַזעלכע זאַכען? — עס וואָלט געווען בּאמת גאָר אַ פּלא, אַז איך מיט דעם קעלבּיל בּיידע וועלען מיר אין איין צייט זיך פּאַר'קנס'ען! נאָר אַ פּנים מיר איז נישט בּעשעהרט געווען און פונ'ם גאַנצען עסק האָט זיך אויסגעלאָזט אַ טייך.

דער יצר־הרע אָבּער שלאָפט נישט, איז ווי פריהער צוגעשטאַנען צו מיר, נישט אַנדערש איך זאָל מיך מטריח זיין צו א י ה ר — איהר בּערשטעהט, אויף דעם פרייען פעלד דאָרט צו א י ה ר, צו דער נאַ־טור הייסט עס, אונטער איין אויסרייד, צוליעבּ דיין געזונד טאַקי, פון דיין טובה און דיין הנאָה וועגען, נאַרעלע. גע'פּועל'ט בּיי מיר דאָס, גיט ער מיר אַ טאַפּ, כּלומר'שט גלאַט אַזוי זיך, הינטען־אַרום. מכּוח מײַן חכמה, מײַן געלערענטקייט, מײַן בּעשעפטיגונג און דעם תּכלית מײַנעם פון די אַלע זאַכען, און בּיי איטליכען טאַפּ פערקרימט ער זיך מיט אַ שטע־בּענדיג געלעכטעריל, עפּעס ווי איך בּין אַ פּרא־אָדם, אַ ווילדע בּריאָה,

נישט פון דעם עולם, מ'שטעהנס־געזאָגט. קורץ עס קומט דערצו, אַזוי וויט, אַז ער צוטרענצעלט מיר די ישיבה, דאָס, יענעס, האַק און פּאַק — אַזוי און אַזוי: דו ביסט אַ... בהמה! מיינסט־דו אפשר? חלילה. אַ בהמה איז זיך אַ בהמה, ווי גאָט האָט זי בעשאַפען, לעבט נאָך זיינע געבאָט, אָהן שפּיטצליך, אָהן רערעהדליך. אַ מענש, אַ נאַר אָבער זוכט זיך אויס זאַכען אַזעלכע, כּדי צו זיין נישט אַזוי ווי גאָט האָט איהם בעשאַפען. דאָס לעבען זיינס פיהרט זיך נאָך זיין אייגענע אויפטהועכטסען, פון איהם געמאַכטע, אָנגעמאַכטע זאַכענישען. — אַ נאַרישער מענש, אָט וואָס דו ביסט, תּכשיט מיינער!...

נאָר, עט, דברים בטלים! די נויטה ברעכט אייזען, איין אייזערנעם יצר־הרע אויך אפילו. בלייבען ביי דער אָרימער מאַמע, אַ וויסטע אַלמנה מיט יתומים, איז געווען ריין אונמעגליך. איך געזעגען מיך מיט מיינע אַלע ליעבסטע, זאָג אַ זיי־געזונד די שעהנע פעלדער, די גרינע וועלדער, וואו איך האָב געשפּאַצירט, און לאָז מיך אַוועק צופוס וויטער אַהין, אין דער ישיבה.

אַ ביטער יאָהר, נישט פאַר יודישע קינדער געדאַכט, האָב איך געהאַט דאָס מאָל אין דער ישיבה, פיעל ערגער נאָך ווי פריהער. אַ יאָהר אָהן „טעג“ — עס האָט מיר געפעהלט טעג צום עסען, און איך האָב געליטען הונגער. צרת רבים, זאָגען די חכמים, חצי נחמה. אויף יודיש הייסט עס: די צרה פון כּל־ישראל, איז אַ האַלבע טרייסט פאַר רב־ישראל. נו, הייסט עס אַ פּנים אַ גליק פאַר מיר, וואָס פיעל אַנדערע פון די אָרעמע בחורים האָבען אויך געדאַרפט, געהונגערט — איז עס פאַר מיר געווען האָטש אַ האַלבע טרייסט. גע'פּטר'ט, הייסט עס, א האַלבע צרה, מיט דער אנדערער העלפט איז שוין עט, נישט אַזוי קיין סכנות. אַזוי, דאַכט זיך, האָט עס בעדאַרפט זיין, אי על פּי די חכמים אי על פּי דרך הטבע. וואָס־זשע לאָזט זיך אויס? בּוידעם! אדרבה, לא־די וואָס מיר איז שטאַרק שווער געווען איבערצוטראָגען די האַלבע צרה מיינע, אַלץ גע־מורמעלט: געוואַלד, רבּונו־של־עולם, עסען! האָט מיר נאָך געקריינקט די ביטערע נויטה פון מיינע עלענדע חברים. איך בין זיך מודה, עס האָט מיך דענסטמאָל זעהר פערדראָסען אויף דער ישיבה און אויף דעם גאַנ־צען משא־ומתן דאָרט. צו־וואָס? נאָר דאָס איז געווען אין־אָנהויב, שפּעטער אָבער, אַז איך בין מיט די צרות שוין געוועהנט געוואָרען, האָט מיר די אַבילה שוין נישט אַזוי אויסגעמאַכט. עס האָט מיר אויך קנאַפּ וואָס געאַרט צערִיסענע שיך, הוילע פּיאַטעס, אַ קאַפּאָטע אַ שמאַטע מיט אויס־

געריבענע עלענבויגענס. פערקעהרט, אינאיינעם מיט די חברים פלעגען מיר פון אזעלכע קלייניגקייטען אמאל גאר חוזק מאכען, אפזאגען דארויף גלייכוועריטליך. ערשט שפעטער איז מיר קלאהר געווארען, וואס שטעקט אזוינס אין דער ישיבה און די גרויסע מעלה איהרע. אט וואס: די קבצנים איהרע, וואס זי לאזט ארויס, זענען פריעהליכע קבצנים; איהרע מלמדים, מקבלים, בטלנים זענען מוחל די עולם־הזה, הערען זי אין דער פיאטע. און פאר יודישע קינדער אין גלות איז דאך בעשייפערליך טאקי א גרויס גליק!...

„מזל־טוב דיר, זוהנעניו — שרייבט מיר די מאמע נאך א לאנגע צייט שטילשווייגען — מזל־טוב אויך מיר מיט מיין בהמה!... פערשטעהסט דאך מסתמא, וואס מען מיינט בהמה? עס האט זיך געקעלבט דיין קעלביל, איז געווארען, אויף קעז און אויף פוטער, א בהמה! ס'איז שוין נימער ערגער. אין שטוב איז דא מילכיגס, אביסעל צום פערקויפען און פאר זיך אויך אביסעל. ווי דערלעב איך שוין אויך פון דיר אין־גיכען נחת, הלואי אמן, רבונו־של־עולם! זעהר א גוטע בהמה. נאר וואס דען? איך האב פון איהר צרות. זי לאזט זיך נישט מעלקען. ווארפט זיך, שרייט, בייגקט, געהט פשוט אוים נאכ'ן קעלביל. האסט־דו געהערט, א בהמה זאל נישט קענען פערגעסען דאס קעלביל! עפעס טאקי נאר ווי א מאמע א קינד, להבדיל. משוגע איז זי טאקי נאך קעלבילוויז געוועזען. געטויגט האסט־דו איי־נער טאקי צו איהר. גוט אויסגע־ערענט האסט־דו זי. האסט געמעגט וויי־נער לערנען זי און לערנען בעסער אליין. לערען, זוהנעניו, לערען, וועט אויס דיר אם־ירצה־השם ווערען א לייט. אז מען רייבט זיך, איז דא א ווערטעל, רייבט מען זיך אויס. יא, מען קען אנדערש ניט זאגען. א קעלבעלע איז דאס געוועזען זעהר א געראטענס, טאקי גאר אנטיק. דער קצב האט מיר דערפאר געגעבען א גוטען מקח, אויך דאס לונג־און־לעבע־ריל. פונ'ם געלד שיק איך דיר דא דורך חיה־הינדען אויך א פאר גילדען און דעם קעלבילס א שטיקעל געבראטען לעבעריל. נא, וויים. האב אויך הנאה האטשע פאר דיין מיה אמאל מיט דיין קעלביל! איהר ביידע זענען דאך ווי אנדערע צוויי. וויטער שרייב איך דיר, אז..."

נאר גענוג! וואס וויטער זי שרייבט האב איך שוין נישט געלייענט. עס ווערט מיר פינסטער אין די אויגען, פערדרעהט זיך מיר דער קאפ, פע, נישט גוט, אזוי אז מען האט געמוזט אפגיסען מיך מיט א גאנצען איימער וואסער. מיינע חברים שטעהען צו מיר צו, פרעגען: וואס איז פארט די מעשה? איז עמיצער פון די היימישע חס־ושלום קראנק, אדער,

די שעה זאָל נישט זיין, אפשר גאָר געשטאָרבען? און איך שווייג, האַל־טענדיג זיך ביים האַרצען. געה דערצעהל, נאָר אויף לייטישע געלעכטער, יענעם אַ מעשה מיט אַ קעלבּיל! אַז דאָס איז מיר נישט גוט פאַר רחמנות אויף אַ בהמה; מיט וועלכער מיר איז בּעשעהרט געווען, צום ערשטען מאָל אין אונזערע ביידענס יונגע יאָהרען, אָנצוקוקען גאָטס וועלט מיט איהרע פעלדער די שעהנע און צובּריינגען דאָרט ביידע אַ שטיק צייט, די טהייערסטע אין לעבען; אַז דאָס טריפט מיר דאָס בלוט פאַר רחמנות אויף אַ בהמה, אַ מאַמע, איין ערשטלינג, וואָס בּיינקט נאָך איהר קינד, נאָך איהר געקוילעט קינד נעביך!...

אַ יודיש קינד איבּערהויפּט, וואָס אינגאַנצען איז עס אַ רוחניות, עס וואַרפען זיך אין איהם תמיד די אָדערליך, איהם איז דאָך גענוג אַבּי עפּעס אַ בלאָז, עפּעס אַ ריהר, אַז ער זאָל זיך צושאָקלען און עס זאָל זיך איהם צושפּילען די פאַנטאַזיע גאָר אַ שרעק, אַ פשיטא־שוין ווי איך אַ גמרא־יונ־געל, איין אָרעם ישיבה־בחור'ל אָהן „טעג", אָהן לייב, אָהן געזונד, נאָר וואָס דאָס קעפּעלע אין איהם; וואָס שטענדיג האַ'לט עס אין איין פליהע־ניש, אין איין טראַכטעניש, צאַפּלעניש. גענוג איבּערגענוג איז פאַר מיר געווען דער מאַמעס עטליבע ווערטער, אַז איך זאָל ווערען צוקאָכט, צורייצט; אַז די פאַנטאַזיע זאָל אַרבּייטען מעשים, מיך נישט לאָזען רוהען די נעכט. קוים וואָס זיך געלייגט — אהאַ, ברוך־הבּא! הויבּט זיך אָן די שפּיעל. עס טרעט אַרוים אויף דער סצענע דאָס אַלטע קעלבּיל, שוין אַ מאַמע, מיט דעם קינד — אַ קעלבּעלע אַ בּריליאַנט. עס טשעפּעט זיך דאָס קעלבּעלע, זויגט די ברוסט, אונטערשלאָגענדיג צו־ווייַלען די אייטער, דרעהענדיג דערבּיי מיט דעם ווידעלע. די מאַמע איז גאָר איבּערגליקליך. ס'איז איהר דאָס צודערקענען אין דעם גאַנצען בּענעהמען איהרס, ווי זי בּויגט אוים דעם קאָפּ צום קינד, לעקט עס, לעקט, שטיל אונטערמריקענ־דיג פאַר גרוים ליעבשאַפט. איך קוק פערגאַפט אויף דער מאַמע, זי אויך אויף מיר, און ביידע פערשטעהען מיר זיך, וואָס אַזוינס אין דעם קוקען אונזערם ליגט. עס פינקעלט, שימערט אַרום־און־אַרום, אַ ליעבּליכע ווער־מע צוגיסט זיך אין די אַלע גלידער און אויפ'ן האַרצען פיהלט זיך עפּעס אַזוי גרינג, אַזוי גוט... באַלד טאַקי טהוט זיך עפּעס ווי אַ דרעה. עס טונקעלט אין די אויגען, אוים געשטאַלטען, אוים קאָלירען, אוים אַלס־דינג — גאָרנישט!... קיהל. אינווייניג אין מיר איז עפּעס אַ מרידה — אַי, עסען! עס דאַכט זיך מילך, אַ טעפּעל סמעטענע, קעז און אַ ריפּטעלע בּרוים מיט פּוטער. עס דאַכט זיך אויך געבּראָטענס. פלייש אַ שטיקעל, איינגעפּרעגעלט מיט שמאַלץ און ציבּעלעס, מחיה. איך חלש, האַלט עס

נישט אוים, אוי, געבראָטענס! איך וואַרף מיך, קעהר מיך אום אויף דער אַנדערער זייט. קלינג־קלאַנג ווי מיט אַ גלעקעלע אין די אויערן — הע־הע, ווידער די שפּיעל! אַ סצענע אַ טרויערדיגע. עס ווייסט זיך דאָס יונגע קעלבעלע רייסט זיך דעם קצב פון די הענד אַרוים, עס לויפט מיט אַ ביטער געשריי און דער קצב נאָך איהם. פּיהלענדיג זיין מלאך־המות און שטאַרק וועלענדיג לעבען, לויפט עס אויסער זיך נעביך פאַר שרעק, באַהאַלט זיך עמיצען דאָרט צווישען די פּאָלעס, קייכט, מעקעט, ווי עס בעט רחמים: ראַטעוועט! יענער אָבער טהוט עס אַ שטופּ, מאַכענדיג: „געה! דאַרויף ביסט־דו דאָך געבוירען געוואָרען.“ — „אום־ברחמנות! לאָזט זיך פערנעהמען אַ פערדומפּען קול ווי פון אונטער דעם פּאָרהאַנג — פּאַר אַזאַ ענטפער אַמאָל בין איך פונ׳ם איבערשטען מיט אַ לאַנגער שווערער קריינק בעשטראָפט געוואָרען. ורחמיו על כל־מעשיו, גאָט ברוך־הוא האָט רחמנות אויף אַלע זיינע בעשעפעניש.“ דאָס קול איז טאַקי אַ קול, עס רופט, רופט — און קיינער אָבער מאַכט זיך דאַרוים נישט. דער קצב חאַפּט דאָס שוואַך קעלבעלע, בינדט עס אויף אַלע פיער, עס צאַפּעלט, שרייט מע־מע — מאַמע הייסט עס, נאַר אומזיסט! די מאַמע איז אויפ׳ן פעלד, הערט נישט דאָס ביטער געשריי פון איהר ליעב קינד. הערט נישט דעם קינדס געזעגענען זיך מיט איהר פאַר׳ן טוידט! דער קצב טהוט עס אַ וואַרף אויף דער ערד, קיועטשט עס גוט צו מיט דער קניע, שטרעקט איהם אוים דאָס העלזעלע, דאָס שוחט׳ל — פּליק־פּליק, ברוך אתה . . . און חיק! —

רויט־בלוי, אַ פערבלענדזעניש, אויסמישענעש אַרום־און־אַרום. איך טאַפּ מיך, וויש מיך — דאַכט זיך בלוט, שפּריצלעך בלוט — —

עס בעשלאָגט מיך אַ שוויים! . . .

און זינט דענסטמאָל וועדט מיין קערפּער אַ צושטערטע, צובראָכענע כלי. אַלסדינג אין איהם טהוט זיך נישט ווי געהעריג, צווישען ווירקליכקייט און חלומות נישטאָ קיין אונטערשיעד. ס׳איז אַ דרעהעניש, אַ פּלאָנטעניש, קידער־ווידער. מיין דעה איז גאָרנישט, אוים בעל־הבית, הפקר אַ וועלט! עפּעס דאַכט זיך, אויף דער נאָז אַ לונג־און־לעבער, פונ׳ם געקוילעטען קעלביל דאָס געבראָטענע לעבעריל, עס פּאַטשט מיך, שטעכט מיך ווי מיט שפּילקעס. עפּעס ברענט, בריהעט מיך אין קעשעניע — און עס שפּרינגען פון דאָרט אַרוים צוויי ווייסע גילדען. עס קוקען אַרוים דאַכט זיך פון זיי אַ פּאָר רויטע, מיט בלוט פערלאָפּענע אויגען — אוי, אויגען דער מאַמעס, מיין קעלבילס אויגען! איטליכער

בליק איהרער איז מיר אַ פֿייל אין האַרצען. עס רוישט, קלינגט מיר אין
די אויערען אויף אַ טרויערדיג קול אַ האַרבער מוסר: תּכשיט! אַט ביסט=
דו, אַט איז דיין קעלביל. צוויי בעשעפעניש אַרוים אויף גאָטס וועלט
צו לעבען. דאָס קעלביל וואַקסט ווי געהעריג, ווערט אַ בהמה, לעבט
אַצונד פאַר זיך אי פאַר דיין היימישען עולם. קאַרג פאַר איהם איהר מילך,
מען מעלקט זי, ציהט זי, האָט פון איהר אַ נוטצען, נעהמט נאָך ביי איהר
צו אַ שטיק פונם לעבען, מען פערקויפט צו דער שחיטה איהר קינד. דו
הערסט? זאָג נאָר דו, ווי אַזוי וואַקסט דו? — דו לעבסט? אַז אַך=און=וועה
צו אַזאַ לעבען, אין נויטה, שמאַך, בעטלען! קוק אָן דיין געשטאַלט,
מ'שטעהנס=געזאָגט, און די געשטאַלט פון יענע, דיין גלייכען, פאַרפינ־
סטערט זענט איהר געוואָרען! — דו ניטצסט? האַ, מ י ט ו ו אָ ס?
דאָס בעבען דיינס — צ ו=ו ו אָ ס? אינגאַנצען טויג עס א ו י ף ו ו אָ ס?
צאַפּעס, קיין וואָל, קיין מילך פון אַייך! לעבסט נישט פאַר זיך, זעטצסט=
דו זיך נאָך אָן אויף יענעמס לעבען. די צוויי גילדען, תּכשיט. פ ו ן=
ו ו אַ נ ע ן? דאָס איז פונ'ם געלד פאַר דיין בהמה'ס בידנע קעלביל! —
דו זעהסט?... דאָס פאָר פערזאָטענע אויגען קוקען אויף מיר מיט פער־
דראָס, עס שטעכט מיך ביז אין דער זיבעטער ריפּ. עס וואַרפען זיך אין
מיר אַלע מיינע גליעדער. עס זידט, קאָכט, רוישט אַרום מיר, עפּעס אַ
גאַנצע איבערקעהרעניש. אוים א י ך! וואָס איך? ווען איך? וואו איך? —
עס מעקעט, מוקעט. עס שפּרינגט אַ נאַקעט אָפּגעשונדען קעלביל, ביים
מויל נאָר אַ סימן פעלביל ווי וואָנצעס. עס שוועבען אַ פּאָר רויטע, פערוויינטע
אויגען, עס דרעהען זיך אַרום, מיני בעשעפענישען, בחורים=בטלנים, מיני
געשטאַלטען, פאַרזעהעניששען. עס פייפען נעזער, חאָרחלען העלזער, עס
חראָפּעט, קייכט, הוסט, אַ שרעק!

אַי דער קאָפּ, עס שפּאַלט זיך מיר דער קאָפּ!

אין דעם טאָג, וואָס מען האָט מיך בעדאַרפט אָפּפיהרען אין ביקור=
חולים, איז מיר אָנגעקומען פון דער היים אַ מוסר און אַ קלאָג: זעה, זוה־
נעניו, זיי אַ מענש! נאָר אויף דער ישיבה אַליין, אויף דעם לערנען דיינעם
דאָרט האָסט=דו אַצונד צורופען, ווייטער נישט אויף קיינעם. וויסט איז דער
מאַמען, זיך אויסגעלאָזט סאַנצעלאָמעס די אַלע פּרנסות. דאָס איינציגע
אָנהאַלטעניש אויך פערזינדיגט —

גע'פגר'ט די בהמה!

שם און יפת אין א וואַגאָן.

א רייזע בעשרייבונג.

פריי איבערזעצט פון העברעאיש. גענומען פון די „אַרבייטער צייטונג" ניו-יאָרק.

מיינע שכנים.

עס איז ניט קיין געשריי פון די וואָס אַנטלויפען פון אַ פייער, עס איז אויך קיין גערודער פון געיאָגטע פון אַ מערדער, עס איז גלאַט אַ געשריי אין דער וועלט אַריין, אַ טומעל פון אונזערע אַחינו בני ישראל ואָלען געזונד און שטאַרק זיין. זיי לויפען פערסאָפּעט, פערשמאַיעט, פערמאַטערט, אין גרויס אַיילענעש נעבען וואַגזאַל אין דוראַקאָיוע. אין די הענד שלעפען זיי פעקליך, קליינע, מיטעלע און גרויסע. דער ליאַרעם און געפילדער ווערט אַלץ קלינגענדער. וויבער שלעפען גרויסע פעק בעט-געוואַנד, קישענס א. ז. וו.; קינדער לויפען זיי נאָך, שלעפען זיך נאָך און פויזען זיי נאָך. גרעסערע שוויצען, קלענערע שרייען און זויג-קינדער קוויטשען, און אַלע צוזאַמען שטופען זיך, שפּאַרען זיך, שטויסען איינער דעם צווייטען; דער קריגט אַ זעטץ אין האַרצען, דער אַ שטורך אין זייט; מען טרעט איינער דעם צווייטען אויף די פיס; מען פערבייסט מיט די ליפען און מען קריכט ווייטער, און מיט די לעצטע קרעפטען קלעטערט מען אויף די טרעפלאַך פון אַ וואַגאָן דריטער קלאַס. איינער יאָגט דעם צווייטען, קריכט איבער דעם צווייטען צו פערכאַפען אַ באַנק אויף זיצען פאַר זיך, פאַר זיין געזינדעל און פאַר זיינע בעבעכעס.

און איך מענדעלי מוכר ספרים, שלעפ אויך מיינע מטלטלין און שטאַרק זיך אַרויפצוקלעטערען, ניט צו בלייבען דער לעצטער חלילה! און אין דער זעלבער צייט, וואָס אונזערע יודעלעך האָבען קיין צייט

נישט און שפּרינגען דער לבנה אַנטקעגען, שטופּען זיך און זאָרגען זיי זאָלען נישט בלייבען הינטערשטעליג, און מיר קוקען אויף די בעאַמטע פון באַהן ווי אויף גרויסע שררות מיט אַ רחמנות פּנים׳ל און מיט גרויס הכנעה, אַ שטייגער ווי אונזער פאָהרען זאָל זיין אומזיסט און ווי מען טהוט אונז אַ חסד וואָס מען לאָזט אונז אַרויף — אין דער זעלבער צייט שפּאַצירען זיך די איבעריגע פּאַסאַזשירען פון די אומות העולם גאַנץ לאַנגזאַם, רוהיג איבער׳ן פּלאַטפאָרם; זיי וואַרטען אָפּ ביז דעם דריטען קלונג, דאַן געהען זיי אַריין אין וואַגאָן נים געחאַפּט, נים געאיילט און האָבען דאָך די בעסטע פּלעצער.

הקיצור, ווי מען פּטר׳ט דעם טומעל און געדודער פון אַריינשפּאַרען זיך אין וואַגאָן, הויבט זיך אָן אַ נייער טומעל פון פערנעהמען פּלעצער. אַנדערע, קליגערע, געניטערע, געזינדערע, האָבען זייערע פּלעצער באַלד קונה געווען, עס הייסט פערחאַפּט... אַנדערע זענען נאָך נע־ונד איבער׳ן וואַגאָן, דרעהען זיך אַהין־און־אַהער און זוכען מיט די אויגען וואו צו־צושפּאַרען זיך. אַ יודענע, אַ בייכיגע, מיט אַ גרויסען נאָז און מיט נאָך אַ גרעסערען צונג, שפּאַרט זיך און שפּאַרט איהרע פּעק פאָראויס, און ווי זי קומט אַריין, פאַלט זי אויף איהר פּאַק, און איהר פּנים און איהרע אַלע תנועות זעהען דענסטמאָל אויס ווי אַיין אינדיק, וואָס מען ברייגגט פון מאַרק אַהיים אויף פּסח און ווען מען בינדט איהם אָפּ די שטריקלעך, צוליינגט ער זיך גאַנץ ברייט אויף דער ערד, צושפּרייט זיינע פליגלען, בלאָזט זיך אָן און קוקט אויף אַלעם מיט יואונדער און מיט שרעק און ווייס נים וואו ער איז אין דער וועלט. ווייטער שטופּט זיך דורך נאָך אַ יודענע. זי האַלט זיך מיט קישענס מיט פּעקילך און אַלערליי שמאַטעס און רופט נאָך זיך איהרע קינדער: גיכער! שנעלער! מיט אַ געשריי מיט אַ פּישץ און אַ געפּילדער. אָט דיעזע פרוי האָט מיר גאָט ברוך־הוא אויסערוועהלט צו זיטצען אין איהר מחיצה אין ענגעניש מיט איהר מאַן, מיט איהר היבשע געזינדעל און מיט איהרע פּעקליך, זעקליך, און גרויסע זעק, און איך בין געווען ברוך־השם אַרומגערינגעלט טאַקי ווי מיט אַ מויער.

אויף די ביינק פון וואַגאָן זענען מיר געזעסען און טייבען שוויס האָט זיך פון אונז געגאָסען. יעדערער האָט געסאָפּעט, געזוכט פרישע לופט, און אונזערע פּנים׳ר האָבען געפלאַמט פון היץ. פערצייטען, אַז איך פלעג פאָהרען מיט מיין פערד און וועגעלע איבער דער וועלט און פלעג שוויצען איןביידעל, האָב איך געהאַט דערפון אַ נחת־רוח,

פשוט אַ מחיה נפשות, און האָב געפּיהלט דעם טעם ווי פון שוויצען אין באָד אויף דער העכסטער באַנק אום ערב שבת. און אויך דעם נישט-גוטען זיטצען אויף בינטלעך ספרים און שרה בת-טובים'ס תחינות האָב איך מקבל באהבה געווען. יעצט איז אָפּגענומען געוואָרען דער טעם פון שוויים, און דער שוויצען און דער ענגער זיטצען, פערשוואַכט מיך און מאַכט מיר וועהטאָגען און יסורים!... איך האָב גערעכענט אפשר האָבען דאָס מיינע זינד גורם געווען און מיין נאַטור האָט זיך אומגעביטען און איך בין ניט ווערט צו געניסען פון די צוויי גוטע מתנות וואָס גאָט ברוך-הוא האָט געשיינקט זיינע הייליגע קינדער ישראל: זיטצען געדריקט, ענג, אַ קאָפּ אויף אַ קאָפּ און... שוויצען! נאָר דער בעגעהן זיך פון דעם קאָנדוקטאָר מיט די פּאַסאַזשירען, די פיהרונג פון די פּאַסאַזשירען איינער מיט דעם צווייטען, און אַלע צרות און פּראַקטיק וואָס איך האָב געהאַט אין דער קליינער ווילע האָבען מיר גענעבען צופערשטעהן, אַז די ענדערונג איז נישט חלילה אין מיר זעלבסט, אין מיין נאַטור אָדער אין מיינע מעשים, עס איז גאַנץ איינ־פאַך: דער אַרט פאָהרען האָט זיך אומגעביטען, און מען קען נישט פער־גלייכען דעם פּאַרצייטיגען פאָהרען אויף פערד מיט היינטיגען פאָהרען אויף דעם באַהן. אַמאָל אין ביידעל, בין איך געווען איינער און מיין ווילען איז געווען מיינער. אַז עס ווערט אַמאָל ענג פון אייגענע מענשען, ווי עס טרעפט, פיס מיט פיס צוזאַמענגעפלאָכטען און מען קען ניט דערקענען, וועלכע איז מיינע און וועלכע מיין שכן'ס, אין מען איז איינגעפּרעסט ווי הערינג אין אַ פאַס, איז דאָך די ברירה ביי אונז: וויל מען, זיטצט מען אָנגעלעהענטערהייט אין גרויסע צרות ווי די קסרים און מען נעהמט אָן פאַר גוט; וויל מען זיך אָבער בעפרייען, קריכט מען אַראָפּ און מען געהט זיך צו פוס. און קיינער קען מיר ניט פאַרוועהרען מיינע פיס און דעם פרייען דרויסען. אָט די ברירה אַליין, אַז איך קען טאָהן וואָס איך וויל, מאַכען די יסורים גרינגער. נישט אַזוי אָבער איז אויף דעם באַהן: דאָרטען בין איך נישט מיינער און מיין ווילען נישט מיינער; איך בין פערקויפט צו דעם מעשענעם קנעפּעל, צום קאָנדוקטאָר הייסט עס, מיט לייב-און-לעבען, מיט האַק-און-פּאַק ווי אַן אַרעסטאַנט אין טיורמע, און איך טאָר ניט פּטור ווערען פון ענגעניש אפילו אויף אַ רגע.

און דאָס זעלבע איז אויך מיט'ן שוויצען. עס איז נישט גלייך, אַז מען שוויצט מיט'ן גוטען ווילען צו אַז מען שוויצט ווייל מען מוז. דאָס איז נישט דער גוטער יודישער שוויים... ווער עס איז געווען

אין וועג אום תמוז, אין דער צייט ווען הקדוש ברוך־הוא נעהמט אַרויס די זון פון איהר פוטער־פּאַס אין מיטען טאָג, קיין פויגעל פּליִדיט נישט, קיין אָקס שרייט נישט אויף דער לאָנקע, דער וואַלד שאַקעלט זיך נישט, די צווייגען שעפּצען נישט, די גאַנצע וועלט שווייגט, און דער מענש דענסטמאָל אין וועג צושפּרייט זיך אויפ׳ן וואָגען מיט׳ן פּנים אַראָפּ, ווי איך, און שוויצט. — אָט דער פּיהלט דעם טעם פון גוטען שוויים, אמת׳ן, כשר׳ן יודישען שוויים. און נאָך נישט דאָס אַליין: דער וואָגען איז ווי אַ קליינע קאָלאָניע פון פיער איילען וואָס פעראייניגט געצעהלטע מענשען, וועלכע ווערען אין וועג ווי איין געזינד. דער הימעל איז איבער זייערע קעפּ ווי אַ בלויער רעגענשירם, און די ערד שטעלט זיי פאָר אַ שעהנע פּאַנאָראַמע פון דער נאַטור; פערביי זייערע אויגען ציהען זיך לאַנגזאַם די פּראַכטען פון דער נאַטור און זיי האָבען פערגעניגען. נישט אַזוי אָבער איז מיט דעם באַהן. ער איז ווי אַ גרויסע שטאָדט, וועלכע פליהט מיט איהרע גאַסען, מיט איהר טומעל און געדורדער; מיט איהרע אײַנוואָהנער מיט זייערע פערשיעדענע זיטען און מנהגים נאָך זייער שטאַנד, נאָך זייער קלאַס און נאָך זייער משוגעת; מיט זייער קנאָה, שנאָה און קאָנקורענץ, זייער האַנדעל און זייער צאַנקערייִ און קריגערייִ. זיי פאָהרען, איך מיין זיי פליהען אין דער גרויסער וועלט און קוקען נישט אָן די פּראַכט פון דער נאַטור. וואָס ליגט זיי דאָס אין זינען? וואָס געהט זיי דאָס דערין?

דער מלאך, וואָס איז ממונה אויף די תקיעות האָט געמאַכט אַ תקיעה גדולה, און דער באַהן איז זיך אַוועק. אַלעמענס פּנים׳ר האָבען זיך אומגעביטען, עפּעס איז מען געוואָרען פרעהליכער, אַבי פערכאַפּט, אַבי מען פאָהרט שוין. איינער דעם צווייטען האָט אָנגעהויבען בעטראַכטען און אויספרעגען: פון וואַנען איז אַ יוד? וואוהין פאָהרט מען? מיט וואָס האַנדעלט מען? דאָס, יענעס וכדומה, ווי דער שטייגער איז אין וועג: פרעמדע ווערען קרובים, זייטע ווערען נאָהענט און אונבעקאַנטע בעקאַנט. מען רופט איינער דעם צווייטען מיט׳ן נאָמען, ווי מען זאָל זיך קענען פון פריהער. חיים עפענט זיין שעציל, נעהמט אַרויס שנאַפּס, טרינקט אַליין און איז מכבד שמואל׳ן; אויך שמואל נעהמט אַרויס ברויט, ציבעלע און אַלערלייִ שאר־ירקות און גיט חיים׳ן און זיי לעבען אַ גוטען טאָג. שמעריל גיט איבער אַנשל׳ען געלט ער זאָל זיך מטריח זיין אָפּגעבען זיין מחותן אין זיין שטעדטיל, אין ראובן שיקט צו שמעון׳ען בריעף, אין רעבעניגנען צי לוי דעם קרעמער אין האַנדריקעווע, און אינגאַנצען וואַגאָן איז געוואָרען איריד. די קינדער

ישראל זענען זיך עוסק אין פרנסה, דער פרעגט דעם, דער פרעגט יענעם, אלע ריידען, און עס קאָכט זיך ווי אין א קרעטשמע. אויף מיר האָט אויך געררוהט דער ווילען פון מסחר, און איך האָב געוואָלט אויפבינדען מיינע ספרים, טאָמער וועל איך עפּעס לייזען; מיט אמאָל האָב איך דערזעהן ווי א מחבר׳ל טראָגט זיך אַרום מיט זיין חיבור׳ל און שלאָגט זיך אָן צו יעדערען, מען זאָל ביי איהם קויפען אויס מיט־לייד, וויל ער איז אַן אָרעמאַן, ער דאַרף חתונה מאַכען א בוגרת א. ז. וו. ווי איך האָב געזעהן, ווי ער איז זיך מכניע און לייגט זיך יעדערען אונטער די פיס און מאַכט זיך בזוי ומבוזה פאַר עטליכע קאָ־פּיקעס, און ווי די לייטע קוקען אויף איהם מיט חוצפה און ווי מען ענטזאָגט איהם מיט א וויטץ, מיט א שטעך־ווערטעל, און וואָס די לייטע אין דעם צווייטען ווינקעל פּונ׳ם וואַגאָן ריידען וועגען איהם און מאַכען חוזק אויף זיין רעכענונג, האָב איך מיר ענטזאָגט פון מיין ווילען צו עפענען מיינע ספרים און בין געבליבען זיטצען. —

טרויעריג, אָהן בעשעפטיגונג, בין איך געזעסען אויף א ברעג באַנק, געקוועטשט, געדריקט פון אַלע זייטען, און איך האָב בעטראַכט מיינע שכנים. די פרוי, וואָס איז געזעסען מיר אַנטקעגען, איז געווען א מאָגערע, מיט א דינעם נאָז, איהרע אויגען איינגעגראָבען, די הויט פון די ליפּען פערטריקענט און אויסגעצויגען, איהר געזיכט צוקנייטשט ווי א געבראָטענער עפּעל. זי זיטצט אויף א גרויסער קישען, פון וועל־בער פעדערען פליהען אין דער הויך. זינד זי איז אַריין, האָט זי קיין בערוהטע מינוט ניט פון איהרע קינדער; זיי טומלען איהר דעם קאָפּ מיט זייערע פראַגעס און מיט זייערע קריג און מסירות איינער אויף דעם צווייטען. דריי קלענערע קינדער בייטען זיך אַלע ווײַלע מיט די ערטער, דער אַרויף, דער אַראָפּ, און קלאַפּען דערווייל איהר אין די זייטען און וואו עס טרעפט זיך. אויף די הענד ביי איהר שלאָפט א זויג־קינד, וועלכער האָט זיך גוט אָנגעשריען, אָנגעוויינט און איז איינ־געשלאָפען. די טרערען זענען נאָך אויף זיינע בעקליך, אין וועלכע עס איז קיין טראָפּען בלוט נישטאָ, און ער אָטהעמט זעהר שווער און שוואַך. ביי מיין זייט איז געזעסען דער מאַן פון דער פרוי, א הויכער, א דאַ־רער, אַן איינגעבויגענער יוד מיט א לאַנגען האַרבאַטען נאָז, מיט א קליין בערדיל; אין זיינע אויגען ליגט טרויער און אויף זיינע ליפּען איז אימער ווי א ביטערער שמייכעל. אין דער רעכטער זייט פון דעם פאָטער זיטצט זיין עלטערע טאָכטער, א מייד שוין א בוגרת, עפּעס א פערטראַכטע, א פער־אומערטע און א פערקלאָגטע, און נאָך צוויי מיידלעך קלענערע פון איהר.

איך בין זיך מודה, וואָס פאַר גאָט דאָס פאַר לייטען, אז אין אָנפאַנג האָב איך שטאַרק פערהאַסט מיינע שכנים. ווי זיי זאָלען עפּעס מיינס פערנעהמען, און ווי דער אמת איז, האָבען זיי מיך טאַקי נישט געלאָזען רוהען, און אין האַרצען האָב איך געשאָלטען מיין ביטערען מזל, וואָס האָט מיך גראַדע אויפגעקאָמפּאַנירט מיט אַזעלכע מאָדנע משונה'דיגע און דאַקוטשליווע נפשות. נאָר אַז איך האָב זיך צו זיי גוט צוגעקוקט און בעטראַכט, האָט זיך מיין האַרץ פערקעהרט צו גוטען און האָב אָנגעפאַנגען פון זיי אַנדערש צו קלעהרען. זייערע קליידער, זייער געשטאַלט און זייערע פּנים'ר, וואָס זיינען געווען שוואַרץ ווי דער לינקער זייט פון אַ טאָפּ, האָבען אויף זיי עדות געזאָגט, אַז זיי זענען נעביך אונגליקליכע, וועלכע האָבען זיך גענוג אָנגעליטען, גענוג אויס־געשטאַנען, און איך האָב נישטווייסענדיג וואָס־און־ווען, אויף זיי מיטלייד בעקומען. די ביטערע זיפצען יעדער מינוט פון דער מוטער, האָבען מיר געמאַכט אַ לאָך אין האַרצען, דער פלייסען זיך פון דעם פאָטער מיט די עלטערע קינדער מיך נישט צו דריקען און ענג צו מאַכען. האָט מיך פאַר'ן האַרצען פערנומען, און מעהר פון אַלעם האָב איך מיטלייד געהאַט מיט דעם זויג־קינד, וועלכער האָט געדרימעלט פער־מאַרעט, אָהן קרעפטען, אָהן בלוט אין די ליפּעליך, אָהן אָטהעם אין זיין יונגע ברוסט, ווי ער געהט אויס ביי דער מוטער אויף די הענד — דאָס אַלעס איז פאַר מיר גענוג געווען צו פערשטעהן דעם ביטערען צרה'דיגען לעבען פון דער אונגליקליכער געזינד. דערנסטמאָלט האָב איך מיר פאָרגעשטעלט אין מיין געדאַנק טויזענדער אַזעלכע בילדער פון טרויעריגע, אונגליקליכע פאַמיליעס, וועלכע ליידען הונגער, דחקות און טראָגען דעם בינטעל צרות אין טהוען אפילו נישט אַ פּיפּס, און אין זיך האָט מיין האַרץ ביטער געוויינט...

ביסמאַרק הייסט ניט עסען!...

ווען איך בין אַזוי געווען פערזונקען אין מיינע געדאַנקען, האָט זיך אַ יונגעלע צו־וויינט פאַר דער מוטער, אַז ער וויל עפּעס עסען. די האַרץ איז איהם פער'חלש'ט און די מוטער שטילט איהם איין מיט די ווערטער: — „דער טאָג איז נאָך גרויס, יענקעל! עס איז יעצט נישט די צייט צו עסען, וואַרט נאָך אַ ווילע, וואַרט, מיין זוהן...“

— שאַ! יענקעלע, האָט דער פאָטער אויך געזאָגט און האָט

פערקריםט זיינע ליפען ווי ער וואָלט געלאַכט. שאַ, יענקעלע! ביס־מאַרק האָט פערבאָטען צו עסען...

— איז דען דיין זוהן קראַנק חלילה? האָב איך געפרעגט דעם פאָטער מיט אַ טאָן פון רחמנות און ליעבשאַפט, און מיר האָט זיך שטאַרק פערוואָלט מיט איהם אַריין אין אַ שמועס און וויסען וואָס מיט איהם איז דער מעהר.

— חס־ושלום! זיינע ער איז געזונד און שטאַרק אויף אַלע גלידער און געדערים, וואָלט איך נאָר נעהאַט די וואָג גאָלד וויפיעל זיין מאָגען איז מוכן ומזומן צופערדעהען שפּייז צו יעדער צייט.

— און ווער איז דאָס דיין ביסמאַרק, וואָס האָט פערבאָטען עסען אַזאַ געזונדען מענשען ווי דיין זוהן? האָב איך איהם געפרעגט פערוואונדערט.

— קענסט־דו גאָר נישט ביסמאַרק'ן? אַ חידוש!

— און וואָס איז אַז איך קען איהם נישט? ער מוז זיין ביי אייך אַ דאָקטאָר און ביי אונז אין דוראַקאָווע איז דאָ אַזעלכע דאָקטוירים און פעלדשאַרעס איפ'ן טוץ, און ווען מען וועט נעהמען קוקען וואָס זיי פער־זאָגען, קען מען זיך גיך אָוועקפּעקלען פון דער זינדיגער וועלט, ווי ביי אונז זאָגט מע דעם גליי־ךווערטעל: „פון דער עצה וואָס אַ דאָקטאָר וועט געבען, קען מען געווים די יאָהרען ניט אויסלעבען“.

איך האָב אָנגעמאַכט אַ געלעכטער דעם פאָטער מיט די טעכטער מיט מיין ווערטיל, מיך האָט דאָס שטאַרק הנאה געטהון און איך, זיי־ענדיג צופריעדען פון זיך אַליין, האָב אויך געשמייכעלט. איך האָב געוואָלט בעוויזען, וואָס פאַר אַ גוטער וויטצלינג איך בין און דערצעהלען נאָך מעשיות און המצאות פון אונזערע דאָקטוירים, צירולניקעס, קאַנאוואַלעס און באָנדאַרעס, נאָר דער קאָנדוקטאָר איז אָנגעקומען נעהמען בילעטען און „פאַר בילעטען“ און ער האָט מיר איבערגעשלאָגען מיינע רייד.

אז דער קאָנדוקטאָר איז אַרוים בשלום פונ'ם וואַגאָן, און די לינקע פּאַסאַזשירען זענען, אַ דאַנק דעם רבונו־של־עולם, איבערגעקומען דעם חיבוט־הקבר פונ'ם ליעגען אונטער'ן באַנק, האָבען זיך אָנגעהויבען אויפהויבען קישענס; פּעקליך האָבען זיך פערנאַנדערגערוקט און זעק האָבען זיך אויפגעשטעלט און פון אונטער זיי האָט זיך אַרויסגעקראַפּ־קעט אַ מענשליכע געשטאַלט, וועלכע איז געלעגען אונטער מיין אַנטקע־

גינדריגער באנק. ער איז געגאנגען אין גויעשע קליידער, אין אלטע פערלאטעטע הויזען, אין א פוילישע פויערשע סוויטע מיט מעשענע העקליך פערשפילעט ביז'ן האלז און אהן א היטעל. זיין געזיכט איז געווען וויים ווי קאלך, די באקען איינגעפאלען, די וואנצעס פערדרעהט פון ביידע זייטען מויל און אראפגעהאנגען ווי מייזעשע עקליך. ער האט זיך געשטעלט אויף די פיס און האט זיך אויסגעגלייכט די ביינער, האט זיך אויסגעהוסט און אויסגעגענעצט ווי ער זאל אויפשטעהן פונ'ם שלאף. מיינע שכנים, די גרויסע און די קליינע, האבען איהם פריינדליך געגריסט מיט זייערע קעפ און האבען אויף איהם צופריעדען געקוקט און ער אויף זיי אויך דאס גלייכען. און איך שטעה און וואונדער זיך און הויב נישט אן צו פערשטעהן וואס ער געהערט זיך אן צו דער פאמיליע וועלכע איז געווען א יודישע מיט אלע פיטשעווקעס. פיעל סברות זענען מיר ארויף אויפ'ן זינען. און פון אלע איז ביי מיר געבליבען, אז ער מוז דאס זיין דער ביסמארק, וואס מיין שכן האט פריהער דערמאהנט; אבער באלד האב איך איינגעזעהן אז איך האב א טעות געהאט, ווארום די פרוי האט אנגערופען דעם צוגעקומענעם מיט א נאמען און זי האט צו איהם גערעדט אין אזא מין שפראך פון יודיש מיט פויליש צוזאמען און דערמאכט מיט'ן האנד און מיט'ן קאפ.

— וואס שטעהסט־דו, פאניע פרזשענקסזשווינזשיטסקי? זעטץ זיך דא אויף איצקעס ארט און איציקעל וועט זיך צושפארען אויפ'ן באנק לעבען פאטער.

— זארג נישט פאר מיר, חייקע מיין נשמה, איך וועל נעהמען מיין טהייערען איצקען אויף די קניע, אהן איהם איז אויך גענוג ענג לעבען רב משה דיין מאן — האט דער מענש מיט דעם נאמען פון איין און צוואנציג בוכשטאבען איהר געענטפערט אויף א שפראך פון צוקאליעטשעטען פויליש און הינקעדיגען דייטש צוזאמען.

— האסט־דו עפעס גוט געשלאפען, פאניע יפת? האט רב משה געפרעגט דעם מאן מיט א ליעבליכען שמייכעל. איך האב דיר געגעבען א גוטע לעהרע און היטסט עס גוט אפ, אזוי וואויל צו דיר אויף דער וועלט... אויף דער צווייטער סטאנציע וועט שוין זיין מיין אטשערעד צו געהן אונטער די פעקליך אונטער'ן באנק.

— נעהם מיך אויף די הענד, רב יפת, האט זיך געבעטען יענקעלע, און איז ארויף צו דעם מאן אויפ'ן שוים נעבען איציקלען, און ער האט זיי ביידען ליעבליך ארומגענומען.

פון גרוים וואונדער האָב איך צועפּענט מיין מויל און מיינע אויגען און האָב געקוקט רב משה'ן אין געזיכט שווייגענדיגערהייט און האָב געוואַרט טאָמער וועל איך עפּעס פאַרט דערגעהן, וואָס דאָ איז פאַר אַ געשיכטע מיט די ליים. רב משה האָט פערשטאַנען וואָס איך וויל און האָט אָנגעהויבען צו מיר ריידען:

— דיזער מאַן איז אַ געבאָרענער פּאָליאַק אין אַ קליין שטעדטיל אין וואַרשאַווער גובערניע.

— וואָרום רופסט-דו איהם יפת?

— וויל זיין ריכטיגער נאָמען פּרזשענקסזשווינזשיטסקי ברעכט מיר אויס די צייהן, און צווייטענס, פּאַסט דער נאָמען יפת פאַר איהם און ער פּאַסט פאַר דעם נאָמען אין היינטיגע צייטען.

— מיט דיין ענטפער מאַכסט-דו מיך נאָך מעהר פראַגען און וואונדער און דערוויטערסט די זאַך פון מיין פערשטאַנד, אַז די קאָפּ מישט זיך מיר ווי פון די פערצייטיגע מפרשים, אַז נאָך זייער פּירוש צופערשטעהן געבען, ווייס מען ערשט קיין אָנהויב נישט. איך בעט דיך, דערצעהל מיר ריכטיג, כסדר, נישט געהאַפּט און נישט געהיפּט.

— איך בין משה דער שניידער, און דער שטייגער פון אַ שניידער, אַז ער נעהט, מאַכט ער פון צושניטענע שטיקער אַ גאַנצען בגד. און אַז ער דערצעהלט עפּעס, צו-וואַרפט ער זיינע רייד און האַפּט פון דאַנען אַ וואָרט, פון דאָרטען אַ וואָרט, אָהן אַ טאַלק און אָהן אַ לאַד. נאָר איך וועל דיר צוליעב טהון און זיך סטאַרען ווי וויט מעגליך דערצעהלען כסדר ווי דו פערלאַנגסט.

משה דער שניידער איז פון נאַטור פון די פרעהליכע קבצנים, וואָס גיט ביי יודען, וואָס דער דלות ווירקט נישט אויף זייער געמיטה צו מאַכען זיי אונמוטהיג, מרה-שחורה'דיג, צו קלאָגען אויף זייער ביטערען מזל און אויף די פיהרונג פון דער וועלט. ביי זיי איז איינגעפּאַסט אין הארצען, אַז אַזוי קומט זיי אויף דער וועלט און זייער מזל האָט אַזוי גורם געווען צו לעבען אין צרות, דלות און דחקות, און זיי טאָרען אפילו זיך נישט בעקלאָגען און זינדיגען צו פערלאַנגען אַ בעסערען לעבען, פאַרצושטעלען זיך עפּעס פערגעניגען צו געניסען פון דער וועלט. די וועלט מיט אַלע איהרע פערגעניגענס איז נישט פאַר זיי, פאַר די קבצנים הייסט עס, בעשאַפען געוואָרען, נאָר פאַר יענע רייכע, גליקליכע וועלכע — ווי זאָגט מען? — זענען אין אַ הייבעלע

געבאָרען געוואָרען, און ווען עס טרעפט זיי אַ פרישער אונגליק, אַ נייע צרה, ווערען זיי נישט איבערראַשט, ווי זיי וואָלטען עס שוין לאַנג ערוואַרטעט; און צו יעדער חוואַליע וואָס דער ברויזענדער ים פון דער פינסטערער וועלט שטעלט זיי אין וועג אַנטקעגען, בויגען זיי איין די קעפּ גלייכגילטיג, און אַז זיי דערצעהלען אַמאָל זייער שלעכטע לאַגע און ליידען, איז ניט נאָר זיי וויינען נישט, נאָר זאָגאַר זיי פּרעגלען עס נאָך צו מיט אַ המצאָה'לע, מיט אַ קאַטאָוועסיל, און מיט איין איראָנישען שמייכעל לאַכען זיי פון זיך אַליין.

— ווי איך זעה, האָט רב משה געזאָגט, ווילסט-דו דאָך מיט מיר קיין שידוך נישט טהון, איז דאָך מיר געוויס פערשפּאָרט דיר צו דערצעהלען מיין יחוס פון מיין טאַטען און זיידען ביז אַברהם אָבינו, און דערצעהלען דיר אַלע איינצעלהייטען פון מיין לעבען איז אויך נישט נויטהיג, און עס פערשאַפט קיין פערגעניגען אויך נישט. עס איז גענוג, אַז איך וועל דיר דערצעהלען מיין געשיכטע וואָס דער אינהאַלט פון איהר איז שוין אַ גאַנץ אַלטער און עס איז שוין אַ ירושה צו יעקב'ס קינדער פון דור צו דור. אויב מיין געשיכטע וועט זיין גענעהט „שבת-שטעך“ אָהן בעפּוצונג, אָהן באַזאַץ, איז אויך נישקשה. און אַזוי הויב איך אָן:

— איך בין אַ ליטוואַק. יונגערהייט האָב איך אויסגעוואַנדערט אין דייטשלאַנד און האָב מיר דאָרטען געלעבט פון שניידערײַ מיט מיין ווייב און קינדער. כל-זמן אַז איך מיט מיין הויז-געזינד זענען געווען „יודען“ האָב איך מיר געאַרבייט רוהיג און געהאַט דעם שטיקעל ברויט. אמת דער נאָמען „יוד“ האָט מיר קיין פיעל עהרע נישט פערשאַפט און קיין איבעריגע מענשען-רעכט אויך נישט, קיין גראַפען און קיין פירשטען זענען מיר נישט געווען, אָבער פאַר פערברעכער, פאַר אויסוואורפען, פאַר שעדליכע האָט מען אונז אויך נישט געהאַלטען, און מען האָט מיך געלאָזט לעבען אין ענגעניש.

— ני, און יעצט? האָב איך איהם אונטערבראָכען, און יעצט בּיסט-דו דען קיין „יוד“ נישט מעהר?

— היינט בין שוין נישט מעהר קיין „יוד“ און עס איז שוין היינט איבערהויפּט גאָר קיין „יודען“ נישטאָ אויף דער וועלט; אַזוי האָט ער מיר געענטפערט מיט אַ געלעכטער, ווי איך זעה ווייסט-דו נישט אין וואָס פאַר אַ צייט מיר לעבען היינט.

— וואָס הייסט איך ווייס נישט? היינט איז מיטוואָך פּרשת קורח און יאָהר פינף טויזענד זעקס הונדערט פערציג זינד די וועלט איז בּעשאַפען געוואָרען ווי די יודען זאָגען, האָבּ איך איהם געענטפערט בּנשימה אַחת.

— און בּיי די דייטשען איז אָבּער נישט אַזוי, האָט געזאָגט רבּ משה רוהיג און לאַנגזאַם. די דייטשען, וועלכע קלעהרען שטענדיג אויס נייעסען, האָבּען אומגעדרעהט דעם ציינגער פון דער וועלט־געשיכטע מיט טויזענדער יאָהרען אַ הינטער און אויף זייער קאַלענדאַר קומט יעצט אוים די יאָהרען פון דעם מבּול. אַ יודען רופען זיי היינט „שם“ און נישט קיין יודען „יפת“. עס זענען אָנגעקומען „שם“ און „יפת“, און מיט זיי אַלע מנהגים פונ׳ם מבּול, און די ערד איז איבּערפילט מיט סקאַנ־דאַלען און רויבּעריי. די נית שם׳ס קינדער, „אַנטיסעמיטען“ הייסט עס אויף גוי׳עש, יאָגען און פּלאָגען שם׳ס קינדער פּאַר אויסגעטראַכטע זינד און איבּערהויפּט פאַרוואָס זיי ווילען אויך עסען און טרינקען מיט אַלע מענשען צוגלייך. און אַנדערע רעכענען שם׳ען אויך פּאַר אַ זינד, וואָס ער האָט קינדער ווי מענשען. אין אָנפאַנג האָט מען דיעזע צוריק־קריבּערם געהאַלטען פּאַר משוגעים און מען האָט פון זיי איבּעראַל גע־לאַכט. זיי פלעגען אָבּער בּיי זיך נים אַראָפּפאַלען און פלעגען פּראַיוען זייער משוגעת וואו זיי האָבּען נאָר דערצו אַ געלעגענהייט געהאַט: אין פּאַרלאַמענט, אין קירכע, אין שענק און אין בּאָד טאָג־טעגליך דרשן׳ענדיג. בּיסלעכווייז, בּיסלעכווייז איז די בּאַנדע משוגעים געוואָ־רען גרעסער און געפעהרליכער; מען האָט אָנגעהויבּען זייער פלוידע־רייען אַרומטראָגען אויף טעלערלעך און עס האָט געמאַכט אַ ווירקונג אויף אַלעמען. די רייכע, די הערשער האָבּען זיך אָנגעחאַפּט ווי אָן אַ הייסען שטיין, און דער בּלינדער פעבּיל נאָך זיי מיט קולות, מיט קללות: „אָט פון וואַנען עס שטינקט דער העכט! פון וואַנען דאָס פאָלק איז אַזוי פעראָרעמט! די יודען, שם׳ס קינדער, זיי זויגען דאָס אוים די בּלוט!“ דענסטמאָלט האָט זיך ערשט אָנגעהויבּען צרות אויפ׳ן פוד, וואָס אַ טאָג ווייטער אַלץ מעהר און מעהר, בּיז עס איז אויפגעשטאַנען דער גרויסער פירשט מיט דעם נאָמען „בּיסמאַרק“ און האָט גוזר געווען מען זאָל שם׳ס קינדער, וועלכע זענען נים געבּאָרענע דייטשען, הייסען זיך ווייטער רוקען, און טויזענדער פאַמיליעס זענען געבּליבּען אָהן בּרויט. אָהן אַ חיים, און ווי בּלינדע שעפסען האָבּען מיר זיך צושפּרייט איבּער דער וועלט טאַפּען די וועגד! — און מיין יענקעלי! האָט דער שניידער אויסגעבּראָ־כען מיט אַ בּיטערען וויטץ, אָט דער יענקעלי איז אַ גרויסער עזות־פּנים.

חיל נאָר נישט מקיים זיין, וואָס גרויסע פיהרער פון הייַנטיגען דור האָבען גוזר געווען. ער איז הונגעריג, שרייט ער „ברויט“. ער האָט אַ מאָגען, וויל ער איהם אָנפילען און נאָכגעבען די האַלז — אַך דו, יונגאַטש איינער!

— און דו קומסט יעצט פון דייטשלאַנד? האָב איך איהם געפרעגט, און מיין האַרץ האָט מיר זייער פערקלעמט פון רחמנות אויף דעם מאַן מיט זיינע קינדער.

— די צייט, ווען מיר האָבען דייטשלאַנד פערלאָזען, איז ניין מאָנאַט, אַזוי פיעל וויפיעל דער מזיניקעל מיינער איז אַלט, האָט רב משה געענטפערט און האָט דערביי מיט זיין פינגער געצייגט אויף דעם קינד, וואָס שלאָפט ביי דער מוטער אויף די הענד. אין דער צייט, ווען די פּאָליציי איז מיר געקומען אָנזאָגען די בשורה, אַז מיר מוזען זאָפאָרט אַרוים פון שטוב און פון לאַנד, אין דער צייט איז חיה, מיין ווייב זאָל געזונד זיין, געלעגען אין קינפּעט מיט דעם קליינעם לייזערקען אָקערשט נאָך דער ענטבינדונג. איך פון מיין זייט האָב יוצא געווען און אָפּגעגעבען דער פּאָליציי מזל־טוב פון מיין ניי־געבוירענעם זוהן; איך האָב זיי דערצעהלט, אַז מיין ווייב איז אַ קינפּעטאָרען און איז קראַנק און האָב זיי געבעטען, געפאַלען צו די פיס אַז זיי זאָלען רחמנות האָבען און וואַרטען מיט מיין אַרויסשיקען אַ פּאָר מאָנאַט ביז מיין פרוי וועט אַ ביסעל געזינדער ווערען און עס וועט אַ ביסעל וואַרעמער ווערען אויפ'ן גאַס. די פּאָליציי האָט מיר אָבער געגעבען צו פערשטעהן מיט ריכטיגע בעווייזע: מיט זייערע שטאַרקע הענד און שווערע שטעקענס, אַז די מצוה פון אַרויסטרייבען יודען איז איינע פון די גרעסטע און זי איז דוחה פיקוח נפש. זיי, די יודען מעגען זיין נאַקעטע, באָרוועסע, קראַנקע און שוואַכע, אום ווינטער אפילו, נוטה־למות'דיגע פרויען און קינדער, זענען זיי נישט פּטור פון דער מצוה, וואָס די צייט ברייגגט דערצו, און זיי האָבען מן־הסתם רעכט... נון, איך האָב גענומען מיין שטעקען מיט מיין טאָרבע, מיט מיינע נאַקעטע, באָרוועסע, שוואַכע פרוי און קינדער; האָב אַ קוש געטהון די מזוזה פון דער הויז, אין וועלכער איך האָב מיינע יאָהרען פערבראַכט און בין אַרוים אין אַ גרויסען פראָסט און אַ טיעפען שניי פון דער שטאָדט, וואָס איך האָב אין איהר געוואָהנט פון מיין יוגענד ביז צו דער על־עלטער. מיר געהען פאָראויס און די פּאָליציי בעגלייט אונז מיט גרויס כבוד און היט אונז מיר זאָלען חס־ושלום נישט פערבלאָנדזשען...

סוף-כל-סוף זענען מיר דאָך פּאָרט יודען, פריצעשע קינדער, אברהם'ס אייניקלעך, בני-מלכים...

רב משה און זיין חבר.

— און אַזוי, האָט רב משה ווייטער דערצעהלט מיט אַ גיפטיגען שמייכעל, און אַזוי האָבען די קינדער פון רב משה דעם שניידער געוואַנדערט פון לאַנד צו לאַנד אין הונדערט זיבעצן און צוואַנציג מדינות; אונזערע קליידער האָבען זיך אַרומגעריסען, אונזערע שיך צו-פוילט געוואָרען. מיר זענען געבליבען מוטער נאַקעט, די קעשענע איז פּוסט — נישטאָ אַ פּרוטה ביי דער נשמה! און אונזערע אויגען זענען געווען פריהער צו גאָט, נאָכהער צו זיינע יודעליך זאָלען געזונד זיין, זיי זאָלען אויף אונז רחמנות האָבען; אָבער יודען האָבען גענוג גיטע בעטער, קבצנים פון אַלע זייטען: די קומען פון מאַראָקע. די פון פּרס; יעדער מיט זיין יחוס-בריעף, מיט אַ דיפּלאָם אויף בעטלען. די רייכע קענען אָבער אַ לעבעדיגען זאַק נישט אָנשטאָפּען (ווען זיי ווי-לען בלייבען רייך) און זיי האָבען גענוג אייגענע אָרעמע לייט וועלכע זענען בילכער על פּי דין און על פּי יושר... זיי זענען דאָך פּאָרט אייגענע... קורץ איך האָב זיך גענוג אַרומגעשלעפּט, גענוג אַרומגע-וואַנדערוועט מיט מיין הויז-געזינד; איך בין גענוג אויסגעשטאַנען אין מיין טרויערדיגע רייזע אויסצוזוכען איין אָרט, אַ היים, איך זאָל זיך קענען בעזעטצען און אויסרוהען מיינע צובראָכענע ביינער; אָבער איך האָב דאָס אין ערגעץ נישט געפונען. יעצט קום איך פון גאַליציע.

ווי מיט נאָדלען האָט ער מיר מיין לייב געשטאָכען מיט זיין ערצעהלונג. און פון גרוים הארץ-קלעמעניש האָב איך אַראָפּגעלאָזען מיין קאָפּ צו דער ערד און האָב געשוויגען. דער פּיין און אָרמוטה פון מיין פאָלק האָט מיר מיין האַרץ פאַרקלעמט. פּלוצלים האָט זיך ליי-זערקע אויפגעהאַפּט פון שלאָף און האָט זיך צושריען און צו-וויינט, און האָט מיך אויך צו טרערען געבראַכט. זיין געוויין האָט מיר אויס-געוויזען ווי עס זאָל זיין מיט ווערטער. ווי ער שרייט וועה-געשריען! אויף זיין בראָך און שלעכטען מזל און אויף דעם אָרמוטה און פּיין וואָס איהם האָט בעגעגענט באַלד ווי נאָר ער איז אַרויס אויף דער ווייי-סער וועלט. מען האָט איהם געשטעמפּעלט מיט אַ זיגעל פון וואַנדרע-ווען. אַזוי ווי ער זאָל מיט זיין געוויין שיקען אַ פלוך אויף דער וועלט

מיט איהר פיהרונג, וואס ווי ער האט נאר זיינע אויגעליך געעפענט, האט זי איהם שוין געלאזט פיהלען דעם פערבימערטען לעבען און האט איהם אפילו קיין געהעריגע צייט געגעבען צו זיין רוהיג ביי דער מוטער, וואס מען טהוט אפילו מיט בהמות און חיות! די מוטער מאטערט זיך איהם איינ־שטילען, זי גלעט איהם, זי וויגט איהם אין איהרע דארע הענד און זאגט איהם צו גליקען אויף שפעטער, ראזשינקעס מיט מאנדלען; אבער לייזערקע וויל גאר נישט הערען: ער שרייט און קלאגט, ווי ער זאל צו איהר טענה'ן: צו־וואס האסט־דו מיך געבוירען אויף אזוינע גרויסע צרות? צו פטר'ן מיינע יאהרען מיט גוטע האפנונגען און צוזאגאכצען אויף שפעטער, אויף בעסערע צייטען?

אויך דער פאטער שטילט איהם איין און טרייסט איהם און מאכט שפאס דערביי. — „נעהם דעם פינגעריל אין מויל, זויג איהם און שווייג! נישט פאר א יודען איז צו קלאגען זיך און צו שרייען אפילו ווען דער בויך איז ליידיג, דער צונג פערטריקענט, די ליפען פער־שמאכט און אלע גלידער טהוען וועה. — שווייג בעסער, שריי נישט! אט קומט א ווילדער בער מיט צוויי פנים'ר, מיט טויזענד צינגער און וועט דיך נעהמען אין מארבע — שווייג־זשע לייזערקע!"

אבער לייזערקע, אט דער קליינער יודעלע, וויינט נאך שטאר־קער אויף זיין ביי־קול'כען ווי ער זאל פראטעסטירען געגען זיין פאטער מיט די ווערטער: „דו קבצן, דו שלעפער, דו טעלער־לעקער! ווארום האסט־דו מיר געבראכט אויף דער פינסטערער וועלט? אזא אומגליקליכע בע־שעפעניש ווי איך, וואס איך האב שוין מעהר צרות געהאט פיעל שטונדען איך בין אלט, און איך האב ניט אזויפ'על האר אויף מיין קאפ וויפיעל טהירען דו האסט מיך שוין אויסגעשלעפט".

רב משה רעדט און לייזערקע שרייט נאך מעהר אויפ'ן קול; די מוטער זיפצט, די מיידליך טרויערען און מיר איז ביטער אויפ'ן האר־צען. זעהר ביטער! ביז דער פאליאק האט זיך געשטעלט און האט גענומען לייזערקען צו זיך, האט איהם פערשפיעלט, איינגעשטילט און איך בין אביסעל רוהיגער געווארען. איך בין זעהר נייגעריג געוועזן צו־וויסען די ענדע פונ'ם שניידערס ערצעהלונג און איך האב איהם גע־געפרעגט:

— זאג מיר נאר, וואס איז דער מעהר מיט דעם פאליאק? און וואס ביסט־דו מיט איהם פאר א מחותן?

— דער פּאָליאַק איז מײנער אַ תּלמיד, נישט אין דער אַרבײט, ער איז גאָר אַ שוסטער און איך אַ שנײדער. ער איז מײנער אַ תּלמיד אין „יודעשקײט״. װאָרט אַ װײלע! האָט ער מיר װײטער געזאָגט אַז ער האָט דערזעהן װי זײנע רײד האָבען מיך געװאונדערט, חאָפּ נאָר נישט, װעל איך דיר אַלעס קלאָהר מאַכען — איך און ער האָבען פֿיעלע יאָהרען געװאָהנט צוזאַמען אין אײן שטאָדט אין דײטשלאַנד, מיר האָבען זיך יעדערער געאַרבײט און געלעבט פֿריעדליך; אין אַ יום־טוב פֿלעגען מיר זיך אױפֿקומען אין שײנק און טרינקען אַ גלאָז ביער מיט פֿערגעניגען, און מיר האָבען גערעדט װאָס עס האָט זיך געמאַכט: פֿון אונזערע אײגענע בעדערפֿעניש, פֿון צעכאָװע (יוניאָן) בעדערפֿעניש, דאָס, יענעס וכדומה. אין אַ נױטה פֿלעגען מיר אײנער דעם צװײטען אױסהעלפֿען, אונטערשטיצען, װי ברידער. אמת, מיר פֿלעגען אַמאָל דיסקוטירען װעגען רעליגיאָן, ער לױבט זײנע און איך נאַטירליך מײנע, ער ברײנגט בעװײזע פֿון זײערע ביכער, און איך להבדיל פֿון אונזערע ספֿרים, ער לאַכט אונז אױס װאָס מיר האָבען פֿאַרשעמט דעם חזיר און מיר עסען נישט זײן פֿלײש און צורײסט זיך לױבענדיג זײן געשמאַק, זײן געזונדקײט צום עסען; און איך חראַקע און שפּײ און װײז איהם אױף מיט אותות ומופֿתים װי עקעלהאַפֿט, װי פֿאַסקודנע ער איז, דער בעשעפֿעניש! מיר פֿלעגען זיך גוט אָנשרײען, אַז עס פֿלעגט אונז טרוקען װערען אין די העלזער „אײ שײנקער! צװײ ביער!״ — דאָס איז געװען די ענדע פֿון אונזער ויכוח, און מיר פֿלעגען בלײבען װײ־טער גוטע פֿרײנד. ער פֿלעגט מיר נאָכגעבען װעגען יודישען צימעס, פֿיש און פֿרױען, אַז זײ זענען אַ סך בעסער װי בײ זײ, און פֿון זײנט־װעגען אַרט איהם נישט אַז יודען זאָלען האָבען יענע װעלט אױך; און איך פֿון מײן זײט האָב איהם אױך עטװאָס נאָכגעגעבען און האָב פֿאַר די פֿרומע קריסטען געגעבען אײן אָבטהײלונג אין גן־עדן התּחתּון. איך פֿלעג איהם בפֿירוש זאָגען, אַז מיך אַרט ניט װאָס זײ האָבען „די״ װעלט, זײ זאָלען נאָר אונז אױך לאָזען עטװאָס געניסען מיט זײ. — קורץ, װײטער ביער! ער צלמ׳ט זיך און טרינקט, איך מאַך אַ ברכה „שהכּל״ און טרינק, און װינשען דערװײל אײנער דעם צװײטען גליק פֿון האַרצען.

אָבער װי די צײט האָט זיך אומגעביטען אױף די צײטען פֿון מבּול! עס איז געקומען אַ צומישונג אױף דער װעלט, נאָהענטע זענען געװאָרען װײט און אײנער דעם צװײטען האָט מעהר נישט דערקענט. איך האָב געזעהן מײן גוטען חבר, ער האָט זיך אױך אומגעביטען און

איז שוין מעהר נישט פריינדליך ווי אַמאָל, אַז איך בעגעגען איהם אין גאַס גריסט ער מיך נישט מעהר און אַז איך גריס איהם ענטפערט ער מיר שוין נישט, און אין שיינק זיצט ער אין איין ווינקעל און טרינקט פאַר זיך און איך אין דעם צווייטען פאַר זיך.

איינמאָל בין איך אָנגעקומען אין שיינק און זעה אַז ער זיצט מיט אַ גאַנצע באַנדע נישט „שמ׳ס קינדער" און ריידען, שיטפען אויפ׳ן קול שמ׳ס קינדער מיר אויף להכעיס. איך האָב געהערט און זיך נישט געמאַכט וויסענדיג, ווי נישט מיר מיינט מען. זיי האָבען געזעהן אַז איך שוויג און האָב זיי נישט אין זינען, ווי הינט זאָלען בילען, זענען זיי נאָך בייזער געוואָרען און האָבען מיך זעלבסט מיט זייער זידלערײ און שימפפעריי בעשאָטען, און זינגענדיג שענדליכע ליעדעלעך זענען זיי צו מיר צוגעקומען, און מיט אַ ווילדען פער׳שכור׳טען, פערהולטאַי־עוועטען געשריי געליאַרעמט: „אַרויס פון דאַנען, דו פערפלוכטער יודע!" און פון זייער געשריי און טומעל איז געקומען דער שיינקער און האָט מיך אויפ׳ן עדעלען אַרט מחילה אַרויסגעטריבען, מיט פאַלשע ענטשול־דיגונג, און איך בין אַרויס פערקלאָגטערהייט.

דיעזע געשיכטע האָט מיר לאַנג־לאַנג געגרייזשעט דעם מאַרך פונ׳ם קאָפּ, ווי די פליגעלע טיטוסען, און אין האַרצען האָב איך גע׳טענה׳ט צו גאָט: „רבונו־של־עולם! דו, וואָס דו האָסט אונז אויסדערוועהלט פון אַלע פעלקער און האָסט אונז ליעב, פאַר וואָס דערלאָזט־דו מיך מיט דיין גאַנצען פאָלק ישראל צו אַזאַ שפּאָט און שאַנד? אויב דו טהוסט אַזוי אַלעמען וועמען נאָר דו ליעבסט, וואָלט געווען פיעל בעסער ווען דו וואָלסט אונז נישט ליעבען און אונז נישט ערוועהלען מעהר פון אַלע אומות; דיין טרייסטונג אַז דו צאָהלסט די פערדינסט פון די על־טערען צו זייערע קינדער און אייניקלעך, איז עס אויך אַ קנאַפּע נחמה, וואָרום וואָס קומט מיר אַרויס, — משה דעם שניידער דער זוהן פון דיין דינסט דוואָשיע, וואָס איך האָב אָפּגעשניטענע יאָהרען און געבראָ־טענע ליידען פון יעדען אויסוואורף און שאַרלאַטאַן? וואָס איז? דו ווען עס איז אויסקראַטצען און פערוואַרפען די אויגען צו מיינע אייניקלעך מיט רחמנות און הילף? און מיט וואָס וועלען שולדיג זיין די קינדער פון די הייניטיגע רויבער, אַז זיי זאָלען דאַרפען נעביך ליידען פאַר די זינד פון זייערע שולדיגע עלטערען? בעסער דאַכט זיך אויפ׳ן אָרט אַ משפט, אַ ראַספּלאַטקע און אַיין ענדע!" אַזוי פלעג איך שטענ־דיג טראַכטען און האָב זיך אַליין געשראָקען פאַר מיינע געדאַנקען

געגען גאָט. דאָס איז דאָך נאָר רייד פון דעם יצר הרע און אַ לעסטערונג קעגען דעם אויבערשטען, און וואָס מעהר איך האָב זיך געמאַטערט צו פעריאָגען פון זיך די רעיונות, פלעגען זיי מיר אַלעס מעהר קרכיען אין קאָפּ און נישטווילענדיג פלעגט זיך טראַכטען. אַמאָל, ווען איך בין אַזוי פערזונקען געווען אין מיינע געדאַנקען און פעראומערט געגאַנגען אין גאַס, קומט מיר אָן אַנטקעגען דער חבר מיינער, דעם נאָז פעררים פעררים...

— מען קען אַ גאַס נישט דורכגעהן פון די טייוואָלים, האָט געענטפערט מיין חבר „יפת“ מיט כעס, מיט פּלויס מיך אַ שטאָך צו טהון מיט מיין פאָלק. —

— פאַניע פּרושענקסזשווינזשיטסקי! האָב איך געזאָגט מיט געבעט, וואָס פאַר אַ זינד האָב איך אַזוינס בעגאַנגען וואָס דו וויכסט מיר אוים?

— ווער איז דאָס!? האָט ער אַ געשריי געטהון מיט ברייטקייט און האָט אָפּגעקערט פון מיר זיין קאָפּ.

פון זיין קורצען ענטפער האָב איך פערשטאַנען ווי ווייט די שנאָה איז אַיינגעוואָרצעלט אין זיין האַרץ, אַז ער קען זאָגען זיין בעסטען גוטען פריינד: איך קען דאָך דיך גאָר נישט. איך האָב נאָך אַמאָל צו איהם געזאָגט:

— צו דען קענסט־דו מיך נישט!? מיך? דיין אמת'ן גוטען פריינד, וואָס מיר זענען יאָהרען לאַנג געווען בעקאַנט! איך פרעג דיך נאָך אַמאָל, וואָס האָב איך אַזוי פערזינדיגט?

— פאַר די זינד פון דיין פאָלק ליידעסט־דו, דאָס איז אייער נאַטור פון אייביג אָן צו רויבען, צו עסקפּלואַטירען דאָס פאָלק.

— וועמען האָב איך גערויבט? וועמען האָב איך בע'גזל'ט? זיז אַליין ווייסט מיינע עשירות, און אַז דו ווייסט מיך אויסטרייסלען, וואָס וועסט־דו ביי מיר געפינען? מיין גאַנצע ווירטהשאַפט איז: איין אַלטע

בעט, אַ צובראָכענער טיש, און בענקלעך וואָס האַלטען זיך מיט נסים. דו ווייסט דאָך יאָ ווי ענג איך לעב, און קאַרטאָפּעל וואָס מיין חיה זאָל לעבען קאָכט אַליין, דאָס איז מיין שטענדיגע שפּייז, און דאָס איז מיין גאַנצער אייגענס פון מיין שווערער און ביטערער אַרבייט. דו ווייסט דאָך אַליין גוט דעם נחת׳דיגען לעבען פון איין אַרבייטער. אַרבייט איך דען ניט שווער און ביטער טאָג און נאַכט?

— איך ווייס, איך ווייס! האָט ער געענטפערט מיט האַס; מיט דיין אַרבייט נעהמסט־דו צו ביי אונז די אַרבייט און איהר רייסט אַרויס דעם ברויט פון אונזער מויל.

— מיינע אַרבייט פון דיינע זענען דאָך פערשיעדען, מיינע איז מיט דער נאָדעל און דיינע גאָר מיט׳ן אָל. איך טהו קיינעם קיין היזק נישט, איך בין אַ דאַנק גאָט געניט אין מיין שניידעריי, און דו האָסט מיר אַליין געדאַנקט פאַר די הויזען וואָס איך האָב דיר אַמאָל גענעהט; און איבערהויפּט נעהם איך נישט טהייערער ווי אַלע שניידער. העׇר נאָר מיך צו. האָב איך ווייטער געזאָגט מיט אַ ליעבליכען שמייכעל; זיי דאָך נישט קיין נאַר און קום אַריין צו מיר אין הויז, וועלען מיר ווייטער עסען געפּרעגעלטע קאַרטאָפּעל וואָס חיה מיין ווייב וועט געבען ווי אַמאָל. זעה נאָר, זעה! דיינע הויזען זענען שוין צוריסען; שוין דריי יאָהר אַז זיי דיענען דיר ערנסט; און זעה נאָר, מיינע שיך זענען שוין אויך אָפּגעפּאָרען און מען בעדאַרף זיי געבען הילף. זעהסט־דו, מיר דאַרפען איינער דעם צווייטען. איך וועל פערריכטען דיינע הויזען און דו וועסט אַרומזעהען מיינע שיך און מיר וועלען איינער דעם צווייטען אויסהעלפען און עס וועט פאַר ביידען גוט זיין.

ווי אַ מענש וואָס דער לשון האָט איהם אָפּגענומען איז ער גע־בליבען שטעהן אויף זיין אָרט און איך האָב פערשטאַנען, אַז ער קען זיך קיין עצה נישט געבען וואָס ער זאָל טהון. איך האָב זיך מיט דער געלעגענהייט בענוצט און האָב ווייטער מיט גוטען געזאָגט:

— מיט איין אמת פּאַניע... דו ביסט דאָך נישט אַזאַ נאַר, ווי דו גיסט זיך אַרויס און דיין האַרץ מיינט ניט וואָס דיין מויל רעדט. נעׇנוג דיר, ברודער צו מאַכען זיך דום, ווילד און משוגע. מאָרגען איז דאָך פרייטאָג, הער נאָר מיך און קום צו מיר אַריין וועל איך דיך טראַקטירען מיט פיש. —

— איך פערהאַס פיש פון דעם וואָס פאַרהאַסט שוויינען פלייש!

האָט ער אַ געשריי געטהון מיט צאָרן און זיין געזיכט איז רויט גע־וואָרען ווי בלוט.

— צו ביסט־דו משוגע? האָב איך איהם געענטפערט אַז איך האָב דערהערט די אורזאַכע פון זיין שנאה. צו דערפאַר וואָס איך עס נישט וואָס מיין רעליגיאָן האָט מיר פערבאָטען, יאָגסט־דו מיך און פערהאַסט מיך? איך שווער דיר אַז איך פערשטעה דיך נישט היינט. מיט דיינע ווערטער ביזט־דו מיר עפּעס ווי נישט ביים קלאָהרען זינען. זאָג מיר נאָר פאַניע... ווי פיהלסט־דו זיך אין געזונד? אויף דער פראַגע האָב איך קיין אַנטוואָרט נישט בעקומען, נאָר מיין גוטער חבר האָט מיך פון זיך אַ שטויס געטהון און איז אַוועק. פון דער צייט אָן האָב איך איהם שוין מעהר נישט געזעהן, און ווי איך האָב געהערט האָט ער אויך איין אַנטהייל גענומען אין דעם פּאָגראָם וועלכער האָט פּאַסירט אין שטעטין וואו מען האָט גערויבט, געפּלינדערט און פערברענט איין מקום־קדוש.

אין דער צייט וואָס רב משה האָט מיר דערצעהלט זיין געשיכטע האָט זיין עלטערע טאָכטער אַלע ווייַלע געזיפצט און איהר גאַנצער קערפּער האָט געציטערט ווי אין פיבער. פּלוצלים איז איהר געזיכט בלאַס געוואָרען ווי קאַלך. עס איז איהר געוואָרען דושנע און זי איז אַוועק צום טהיר פונ'ם וואַגאָן שעפּען פרישע לופט און הינטער איהר האָט די מוטער געשאָקעלט איהר קאָפּ און האָט געזיפצט און טרערען האָבען זיך נעביך גענאָסען אויף איהרע דאַרע באַקען און אויף רב משה'ס געזיכט האָט זיך אויך אָנגעצויגען ווי אַ שוואַרצער וואָלקען פון טרויער און איז שטיל געבליבען. איך האָב פערשטאַנען, אַז זיי טראָגען אין זיך נאָך אַ גרעסערען אונגליק פון דעם וואָס ער האָט מיר ביז יעצט דערצעהלט, און איבערהויפּט פון דער טאָכטער. איך האָב עס געוואָלט וויסען און רב משה האָט עס מיר אויך צוליעב געטהון און האָט מיר שטילערהייט בסוד דערצעהל'ט אַז זין עלטערע טאָכטער איז געווען פערלאָבט מיט אַ פיינעם יונגען מאַן פון דער שטאָדט וואו ער האָט געוואָהנט. ער האָט געאַרבייט ביי אַ סטאָליער, זי האָט איהם ליעב געהאַט מיט'ן גאַנצען האַרצען און ער זי אויך דאָס זעלבע. „איך, משה, פון דער כלה'ס צד האָב זיך מתחייב געווען צו געבען נדן מיין טאָכטער מרת בריינדיל צוויי הונדערט מאַרק מזומנים פאַר דער חתונה דעם חתן־בחור מו"ה זעליג, ער זאָל זיך קענען מאַכען אַ ווערק־שטאַט און איינקויפען ווערקצייג, און די חתונה האָט געזאָלט זיין, ווען

דער חתן וועט אַרויס פון דער לעהרע און וועט קריגען אַ דיפּלאָם פון אַ מייסטער. די געליעבטע פאַר האָבען געהאָפּט אויף זייער האָבצייט, וועלכע האָט געדאַרפט זיין אין דריי מאָנאַטען אַרום". זיי זענען געווען פערטרונקען אין זייער הייסע ליעבע און האָפנונג אויף אַ גליקליכער צוקונפט. פלוצלים איז אָנגעקומען די גזירה פון גלות, און רב משה מיט זיין פאַמיליע זענען אַרויסגעטריבען געוואָרען און די געליעבטע זענען צושיידעט געוואָרען — אט דאס איז איין אומגליק וואס איך קען שוין נישט פערטראַגען, האט דער פאטער געענדיגט זיינע רייד. מיין טאכטער האב איך ליעב ווי מיין לעבען, און איך בין בערייט מיין לעבען אויפאפּפערען פון איהר גליק וועגען, און ווי גרויס איז יעצט מיין בראָך אַז איך זעה זי אַזוי אונגליקליך, ווי זי איז פער־טרויערט, פערקלאגט און טרויסטלאָז און די וועלט איז איהר פינסטער אהן איהר געליעבטען.

אַצונד האָב איך פערשטאַנען וואס די טאכטער האט די גאַנצע צייט וואס דער פאטער האט מיר זיין ביטערע געשיכטע דערצעהלט אַלץ געזופצט. דער רחמנות האט מיר דעם לונג און לעבער דורכגע־לעכערט און איך האב געוויינט.

רב משה לערענט יפת׳ן אפריכטען גלות.

דער צוג האט זיך אפגעשטעלט נעבען אַ קליינער סטאַנציע, און דער פאליאַק איז אַראפּ צום וואגזאל און אין אַ מינוט אַרום האט ער גע־בראַכט אַ ליימענעם קרוג מיט קאַלטע וואסער און האָט געגעבען ברייגדלען טרינקען ווי אויך לייזערקען און די איבעריגע קינדער האט ער אנגע־טרונקען און זיי האבען זיך דערקוויקט. דערפאַר אַליין איז ער ווערט געווען דעם דאַנק וואס מיין הארץ האט איהם געגעבען. איך האב שטאַרק חשק בעקומען צו־וויסען וועגען איהם די ענדע — און אַז דער צוג איז ווייטער אַוועק, האט רב משה אנגעפאַנגען ענדיגען זיין ער־צעהלונג.

— דאס איז געווען אין גאַליציע, איך האב זיך דאַרטען אומגע־שלעפּט פון שטאָדט צו שטאָדט. איינמאל בין איך גראַדע אַריין אין אַ קרעטשמע אַבענד־צייט. די שטוב איז געווען אַ גרויסע חורבה, אַ פוס־טיגע און די ליכט פון לאמפּ, וועלכער איז געהאַנגען אין מיטען שטוב,

האָט ניט דערגרייכט ביז די ווענד. אַז איך בין אַריין, האָב איך בעמערקט ווי מענשליכע געשטאַלטען ראַנגלען זיך אין אַ פינסטערען ווינקעל און זייער געשריי איז מיר אַריין אין די אויערען. דאָס איז געוועזען אַ קול פון אַ מאַן מיט אַ פרוי. זיי שרייען, זידלען און שילטען זיך און דער געזידעלטער בעט זיך שטילערהייט רחמים מיט די ווערטער: „האָט דאָך רחמנות אויף מיר, איהר זייט דאָך מענשען, דער הונגער און דער דאָרשט האָבען מיך גענויטהט צו דעם פערברעכען, צו עסען אייער ברויט און צו טרינקען אייער ביער און נישט בעצאָהלען... איך האָב קיין איינציגען קרייצער אין מיין טאַש, חאָטש קוילעט מיך“, און די שילטער ברומען, שרייען און ווילען פון איהם זיינע קליידער און זיין היטעל אַראָפנעהמען. איך האָב פערשטאַנען אַז דער גאַנצער כעס פון קרעטשמער איז, ווייל דער אָרעמאַן בעצאָהלט נישט פאַר זיין עסען. אַזוי ווי אַ יוד איז דאָך שוין געפרובט מיט הונגער און ווייס דעם טעם ווי גוט דאָס איז, האָב איך אָנגעפאַנגען זיין אַ גוטער בעטער פאַר דעם אונגליקליכען, און האָב געזאָגט אַז אַ מענש זינדיגט פאַר אַ שטיקעל ברויט, איז גאָר נישט אַזאַ שטאַרקער פערברעכען. נאָר אַז איך האָב געזעהען אַז דער בעל-הבית נעהמט נישט קיין מוסר אָנשטאָט געלט, האָב איך איהם אָפגעצאָהלט פון מיינע געלט פאַר דעם אונגליקליכענס מאָל-צייט און ער איז שטיל געוואָרען און איז זיך אַוועקגעגאַנגען און דער אָרימער האָט מיר פון הערצען בעדאַנקט פאַר מיין חסד וואָס איך האָב מיט איהם געטהון, און אַז מיר זענען אַרוים פון דעם פינסטערען ווינקעל אויפ׳ן מיטען שטוב און מיר האָבען איינער אויף דעם צווייטען אַ קוק געטהון, זענען מיר ביידע אָפגעשפרונגען פערוואונדערט. איך האָב דערקענט אין דעם אונגליקליכען מיין אַלטען בעקאַנטען פאַניע... מיין חבר, און ער האָט מיר אויך דערקענט. איך האָב מיך בעסער צוגעקוקט צו איהם און דערזעהן זיין גרויסאַרטיגע הלבשה איז מיר פינסטער געוואָרען אין די אויגען, זיינע קליידער צוריסען, צופלאַטערט, די שיך אַלט, צוריסען און צוקרימט און אַ קליינע צוקנייטשטע העטקעלע אויף זיין קאָפּ. ער אַליין איז הויט און ביינער, זיין געזיכט איז גרין, געל און פערשוואָלען פון הונגער. עטליכע מינוט זענען מיר געשטאַנען און געקוקט איינער אויף דעם צווייטען אָהן ווערטער, ווי פערטרויסטע. איך האָב איבערגעשלאָגען די שטילקייט, עפּעס איז מיר דאָס האַרץ פערגאַנגען אויף מיין אומגליקליכען חבר, און איך האָב אָנגעפאַנגען: —

— וואָס איז מיט דיר פּאַניע...? פאַר וואָס זעהסט־דו אַזוי שלעכט אויס?

— אויך אויף אונז פּוילישע האָט ער מיר געענטפערט און האָט די אויגען נישט אויפגעהויבען, אויך אויף אונז איז געקומען דער אומגליק און די גזירה אויסצוּוואַנדערען און יעצט שלעפּ איך זיך אַרום ווי דו, זוכען אַ שטיקעל ברויט.

— נעבּיך! האָב איך געזאָגט און האָב אַ שאָקעל געטהון מיט'ן קאָפּ.

— קען דאָס זיין אַז דו האָסט אויף מיר מיטלייד? דו געדיינקסט מיר גאָר נישט מיין פיינדשאַפט צו דיר? האָט ער טרויעריג געזאָגט.

— „גלות" פאַרגיט אַלע זינד, האָב איך איהם געזאָגט מיט מיטלייד, לאָמיר פערגעסען אַלטע זאַכען.

— מיינע זינד זענען מיר ווי שווערע שטיינער אויף מיין האַרצען. יעצט אַז מיר איז שלעכט און איך געפין זיך אין אַזאַ צושטאַנד ווי דו, פערשטעה איך שוין וואָס פיר אַ ווערדע עס האָבען די זינד וואָס די זאַטע קלעהרען אויס אויף די הונגריגע, דער בירגער אויף דעם פרעמדען און דער שטאַרקער אויף דעם שוואַכען. פיעל, זעהר פיעל האָב איך געלערענט אין דער ווייַלע פון דער געשיכטע מיט דעם קרעטשמער און הלואי זאָל זיך דאָס טרעפען אָט די אַלע נאַרישע רייכע פערערעלטע ליידיג־געהער, וואָלטען זיי קליגער ווערען, און עס וואָלט אַזויפיעל שלעכטעס אויף דער וועלט נישט געווען. — דו משה ביסט אַ בראַווער מאַן און איך מוז זיך שעהמען, האָט ער געענדיגט.

— נו, אַז דו ביסט פון גאַנצען האַרצען אַ בעל־תשובה, האָב איך איהם געזאָגט מיט ליעבשאַפט, ביסט־דו ווייטער מיין ברודער. דערמאָהן דאָס מעהר נישט, עס איז שוין איין אַלגעמיינע זינד וועלכע געהט איבער פון דור צו דור. זעטץ זיך נעבען מיר און לאָמיר טרינקען אַ גלעזיל ביער און ווערען ווייטער ברידער ווי אַמאָל.

דיעזע שטונדע איז אויף ריכטיג געווען פאַר אונז אַ צייט פון מיטלייד איינער אויף דעם צווייטען און מיר האָבען איינער פאַר דעם צווייטען אונזערע ביטערע הערצער אויסגעגאָסען, אַזוי ווי אַמאָל אין דייטשלאַנד ביי אַ גלאָז ביער. מיר האָבען זיך דערמאָהנט אונזער פערגאַנגענעם לעבען ווען מיר האָבען זיך געאַרבייט רוהיג, מיר האָ־

בען איינער דעם צווייטען דערצעהלט פון די צרות וואָס מיר זענען אויסגעשטאַנען אין אונזער גלות. איך האָב איהם דערצעהלט מיינע ליידען און ער זיינע ווי ער וואַנדערוועט אַרום שוין אַ לאַנגע צייט און קריגט נישט קיין שטאָך אַרבייט אין אַ פרעמד לאַנד. עס איז נישטאָ קיין אַרבייט און קיין רחמנות ביי קיינעם היינטיגע צייטען ווען די וועלט איז צוטומעלט און פערפלוכט און אַלע געשעפטען געהען קאַפּויר און יעדער מענש איז פאַר זיך פערהאַוועט. זיין ביסעל געלט האָט ער אויפגעגעסען אין וועג און ביסלעכווייז פערקויפט זיינע חפצים. עס איז איהם מעהר נישט געבליבען ווי זיין פעקעל ביינער און די אַלטע קליידער וואָס ער האָט געטראָגען אויף זיך, און אַז ער איז אַהער געקומען איז ביי איהם אויסגעגאַנגען די לעצטע פּרוטה און עס איז איהם געבליבען חאָטש געה וואַרף זיך אַריין אין וואַסער. איך האָב איהם געטרייסט און איהם געגעבען נאָך אַ גלאָז ביער כּדי צו מקיים זיין די מצוה פון „תּנו שכר לאובד" (גיב ביער דעם פערלאָרענעם). די ביער האָט איהם גוט צו-וואַרעמט און די אַלטע פריינדשאַפט האָט זיך צוגליהט און ער האָט מיך געהאַלזט און געקושט. איך האָב אויך גענוג געטרונקען לכּבוד אונזער בעגעגעניש, מיר האָבען זיך אָנגעטרונקען און פערגעסען אַביסעל אָן די צרות און זענען פרעהליכער געוואָרען, ביז דער קרעטשמער איז געקומען און האָט אונז אַ זאָג געטהון: „רבּותי! עס איז שוין צייט צו געהן שלאָפען". —

די נאַכט איז געווען זעהר אַליכטיגע, די לבנה האָט געשיינט מיט איהר פולען געזיכט. עס איז שטיל אין גאַס, קיין מענשען צו זעהן. אַלע שלאָפען שוין לאַנג און מיר געהען פערטראַכט יעדערער פאַר זיך. מיר הערען נאָר דעם קלאַפּען פון אונזערע אייגענע טריט און דעם בילען פון הינט, וואָס דרייען זיך איבערן שטאָדט. מיר זענען אָנגעקומען צו אַיין ראָג גאַס וואו מיר האָבען זיך בעדאַרפט צושיידען. איך האָב אָנגענומען מיין חבר ביי דער האַנד און איך האָב געפיהלט אַז זי איז קאַלט ווי אַייז און ציטערט. —

— איך געה מיט דער געסיל אין מיין סטאַנציע, האָב איך איהם געזאָגט און וואו געהסט-דו?

— „וואוהין מיינע פיס וועלען מיך טראָגען", האָט ער געענטפערט מיט אַ זיפץ.

— דו האָסט גאָר קיין סטאַנציע נישט? האָב איך איהם געפרעגט פערוואונדערט.

— וועה איז מיר! האָט ער זיך צו־וויינט ווי אַ קליין קינד, א פויגעל האָט אויך איהר נעסט, אַ פוקס האָט אויך זיין נאָרע, און איך, מענשען־קינד, האָב נישט וואו מיין קאָפּ אָנצושפאַרען.

— איז ביי אייך גאָר קיין בעלי־צדקות נישטאָ? וואו זענען אייערע רייכע?

— ביי אונז זענען קיין בעלי־צדקות נישטאָ, אונזערע רייכע האָבען אויף אַ געזונדען פרעמדען אָרעמאַן קיין רחמנות נישט. נישט אַלע רייכע הייזער זענען אָפען פאַר אָרעמע לייט און נישט יעדערער האָט די זכיה אַריבערטרעטען זייער שוועל. —

— הער מיך צו, האָב איך איהם געזאָגט שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ, „גלות" איז אַ טהייערער שאַטץ און גאָטס אוצר און ער האָט דאָס געשיינקט זיין פאָלק ישראל. „גלות" געהערט צו אונז און נישט צו אייך, און קיין אומה קען עס אויף זיך נישט פערטראָגען און אָנ־נעהמען פאַר גוט, ווי מיר יודען. און וויבאַלד דו האָסט זוכה גע־ויען דערצו, האָסט־דו, ברודער, קיין אַנדער רפואה נישט ווי יודעש־קייט!

— און ווי אַזוי? האָט ער מיט שרעק געפרעגט, איך זאָל ווע־רען אַ יוד?!

— נאָר איינער! דער יודישעד גאָט וויל נישט רייך ווערען מיט נאָך אַ יודען, עס איז איהם גענוג וויפיעל ער האָט. אָהן דיר האָט ער אויך גענוג יודישע קבצנים און איז פערנומען מיט זיי, צו שפּייזען זיי מיט נסים זיי זאָלען קענען לעבען אין צרות. איך מיין דיר נישט מגיר צו זיין, זיי זיך אַ קריסט ווי פריהער, נאָר דו זאָלסט זיך צו־געוועהנען אין דעם יודישען אָרט לעבען, זאָלסט זיך צו זיי און צו זייער פיהרונג בעהעפטען, דו זאָלסט קענען ווי עס איז עקוועמירען און אַריבערטראָגען דעם יאָך פון גלות, איך האָב דאָך דיר שוין גע־זאָגט, אַז דער גלות איז נאָר בעשאַפען געוואָרען פאַר יודען און ער האָט זיי געמאַכט אַנדערש פון אַלע פעלקער, (זיי האָבען זייערע אייגענשאַפטען און פעהיגקייטען) און האָט זיי געגעבען אַ בעזונדער פאָרמע אין זייער צדקה געבען און אין נעהמען; ווער איז נאָך ווי

די יודישע נאַציאָן אַיין איינציגע, וועלכע ווייס ווי אויסצוגעפינען איהר בעדערפעניש וואָס איהר איז נויטיג צו דערהאַלטען די נשמה? ווער איז נאָך ווי דאָס יודישע פאָלק וואָס זאָל האָבען אַזויפיעל וואָהל־טהעטיגע אַנשטאַלטען און חברות? אָרעמע געהען שטענדיג ארום איבער די הייזער און מאָהנען אַ נדבה ווי אַ חוב און די רייכע פרע־גען זיך נישט נאָך וועגען שפּייזען, זיי גיבען און גיבען און עס ווערט זיי נישט מיאוס און איבערדריסיג געבענדיג יעדערען וואָס שטעלט נאָר אויס די האַנד צו בעטען, ער מעג זיין געזונד און שטאַרק — און נישט נאָר דאָס, אַנדערע רופען צו זיך אָרימע לייט אַהיים און גיבען זיי עסען אפילו אום דער וואָכען און ווער רעדט שוין פון שבת אָדער יום־טוב. אָרעמע זענען דאַן ביי זיי גאַנצע בני־בית, דאָס איז די ווירקונג פון גלות מיט אַלע זיינע שלעק. מיר ווייסען ווי צו בעגעהן זיך מיט דער מתנה פון גאָט און מיר זענען שטאַרקער פון אַ שטיין דאָס איבערצוטראָגען. די געשיכטע פון אונזער שפּייזען זיך איז דורך און דורך מיט נסים, פון אָנפאַנג ביז ענדע. פון דעם גרינגען ברויט מיט דעם נאָמען „מן“ וואָס מיר האָבען געגעסען אין דער מדבר פערציג וואָנדער יאָהר, ביז דעם היינטיגען בעטעל־ברויט אין דעם היינטיגען גלות. און דעריבער מוז יעדער יוד אַלע טאָג זאָגען די פרשה פון דעם מן ווייל דאָס איז ביי איהם איין אַלטעגליכע געשיכטע און עס איז מסוגל פאַר דעם יודענס נשמה און אַרט לעבען.

— און וואָס בעדאַרף איך טהון? האָט מיר מיין חבר געפרעגט און האָט פון מיר זיינע אויגען נישט אַראָפּגענומען.

— איך וועל דיך לערנען די פיהרונג פון'ם גלות דו זאָלסט זיך קענען דורכלעבען. פון יעצט אָן וועל איך דיר צונעהמען צו מיין געזינד און וואוהין איך וועל געהן, ווערסט־דו אויך געהן ביז וואַנען מיר וועלען אויסגעפינען איין אָרט וואו זיך צו בעזעטצען און אויסצורוהען אונזערע צובראָכענע ביינער. נאָר שטאַרק זיך מיין פריינד! נעהם אָן פאַר גוט די יודישע יסורים און פערגעס נישט וואָס איך לעהרען דיך.

— און פון דער צייט אָן ווען ער האָט אָנגעהויבען מיט אונז צוזאַמען וואַנדערען און איז אַרונטער אונטער מיין שוטץ, לעהרען איך איהם דעם שלחן־ערוך פון מיין אָרעמקייט און די גאַנצע לעקציע האָב איך איהם איבערגעגעבען אין אַ טראַגעדיע פון דעם ענגען יודי־שען לעבען. איך האָב איהם אויסגעלערנט לאָזען זיך בעגניגען מיט וויינציגער עסען און טרינקען, נישט אינגאַנצען נאָכגעבען דעם

מאַגען און זיינע טענות אַז ער איז הונגעריג, און פאַר אַ צופּיעל אָפּגעגעסן בעשטראָפען אָפּט מיט אַ תענית און איינטריקענען איהם אַביסעל ער זאָל קלענער ווערען. איך האָב איהם אויך מגלה געווען דעם סוד פונ'ם געהן איבער די הייזער און איבערצוטראָגען קאַלטבלוטיג יעדע בעליידיגונג, עס זאָל איהם קיין זאַך אין וועג נישט שטעהן אום צו קריגען די נויטהיגסטע מיטלען צו דערהאַלטען דעם לעבען. אַזוינס און נאָך אַזעלכעס האָב איך איהם אַלעס געלערענט, און געלויבט איז דער אויבערשטער, מיין פּראַצע איז נישט געווען אומזיסט! אַנפאַנגס איז איהם שווער געווען זיך צוגעוועהנען צו אַזאַ סאָרט לעבען און נישט איינמאָהל האָט ער געוואָלט מאַכען אַ סוף צו זיין לעבען מיט די צרות צוזאַמען; אָבער ביסלעכווייז האָט ער זיך צוגעוועהנט און מאַכט פּאָרשריטע אין זיין לעהרע און ער האָט שוין דערגרייכט די העכסטע מדרגה פון קאַרגקייט, ליידען אונטערטהעניגקייט, אויך פייניגען דעם זינדיגען גוף זיינעם ווי איין אמת'ר יוד און היינט איז ער שוין דערצו ווי געבוירען און טראָגט גאַנץ רוהיג אריבער די יסורים פון גלות מיט ליעבשאַפט. „אַזוי וואויל איז צו איהם,” האָט רב משה געענדיגט זיין ערצעהלונג מיט אַגעלעכטער, „און אַזוי וואויל איז צו מיר זיין געטרייען רבי, וואָס איך האָב איהם זוכה געווען אַזוי צו זעהן”...

איך האָב אויפגעהויבען מיינע אויגען צום פּאָליאַק און זעה אַז ער שפּיעלט זיך מיט לייזערקען גלייך ווי נישט איהם מיינט מען און פלייסט זיך איהם צו פערשפּיעלען: ער קרעהט ווי אַ האָהן, מעקעט ווי אַ קוה, הירזשעט ווי אַ פערד, קוואַקעט ווי אַ זשאַבע און ברומט ווי אַ בער, און אַלעס לאַנגזאַם, רוהיג, שטיל און פּאָרזיכטיג, דעם צווייטען נישט צו טומלען. די קינדער טאַנצען אַרום איהם גאַנץ פרעהליך, די אונשולדיגע נפשות'ליך ווייסען נעביך נישט פון זייערע צרות: יענקעלי פון דער רעכטער זייט שפּיעלט זיך, איציקעל פון דער לינקער זייט לאַכט, די טרויעריגע ברײנדעל האָט אויף אַ ווײלע פערגעסען איהר געליעבטען זעליג'ן און מיט אַ ליעבליכען געלעכטער האָט זי געעפענט איהרע ליפען; און די מוטער חיה, די פערקלאָגטע נשמה, איז עפּעס אויך פריילין געוואָרען און פרעהט זיך מיט איהרע קינדערליך; און משה קוקט דאָס צו און קוועלט אָן פון נחת און מיט אַ פרעהליכען פּנים בעטראַכט ער אַלעס און לעגט צונויף די הענד אויף זיין בויך און זאָגט: „פרעהט זיך, מיינע געדערים, וואָס איך האָב זוכה געווען צו זעהן יפת'ן אין די געצעלטען פון שם'ן ווי ער לערענט מיט גרויס

חשק די דינים פון גלות! שטאַרק זיך פּאַניע יפת און האָב אַ פּעולה אין דיין לערנען. פון דיין טובה וועגען און פון דיין רבי׳נס טובה וועגען, שטאַרק זיך! און לאָמיר זיך ביידע שטאַרקען.״

נאָך פיעל פראַגעס האָב איך געהאַט צו פרעגען רב משה׳ן, ליידער האָט מיר די צייט נישט ערלויבט צו פערברייננגען מיט איהם מעהר, דען דער צוג איז צוגעקומען צו אַ גרויסע סטאַנציע, וואו איך האָב געדאַרפט אַראָפּ־שטייגען. אַז איך בין אַראָפּ פונ׳ם וואַגאָן מיט מיינע פּעק און מטלטלין, האָב איך בעמערקט ווי דער אונגליקליכער פּאָליאַק שטעהט אין אַ ווינקעל און סוד׳עט זיך מיט׳ן קאָנדוקטאָר מיט גרויס הכנעה און מיט אַ צובראָכענעם געמיטה און מיט אַ רחמנות פּנים׳ל גיט ער איהם אַ זילבערנע מטבעה. איך האָב באַלד פערשטאַנען דעם פּירוש פון זיינע רייד מיט דעם קאָנדוקטאָר, דעם סוד פון דער מטבעה, און וואָס דער תלמיד פון רב משה׳ן דעם שניידער פערלאַנגט. איך האָב אויפגעהויבען די אויגען צום הימעל און פון טיעפען הארצען האָב איך געזאָגט: „רבונו־של־עולם! עס זאָל זיין דער ווילען פון פאַר דיר גאָט, מיין גאָט, עס זאָל נאָך זיין פיעל, פיעל תלמידים אַזעלכע און שם מיט יפת׳ן זאָלען זיין ברידער און דענסטמאָלט איז צו האָפען אויף פריע־דען, אויף בעסערע, פיעל גליקליכערע צייטען פאַר אַלע פעלקער און די קינדער ישראל, אָמן!״

אין יענער צייט.

אז א יוד קומט פונ'ם וועג, מוז ער האבען צובראכענע זייטען און פיהלען א וועהטאג אין דער פלייצע פון דעם זיטצען אין ענג־שאפט — זיעבען פארשוין אויף איין ארט. ווי דער יוד געהט נאר אריין אין וואגען, איז ער מפקיר זיינע ביינער און זיין לייב און לע־בען. נאר לא עליכם, רבותי, איהר זאלט נישט וויסען פון דעם וועהטאג, וואס איך האב געפיהלט אין אלע מיינע ביינער, אז איך בין, נאך אלערליי מיני יסורים און וואגלענישען, אנגעקומען קיין אדעס. אלע מיינע ביינער האבען דענסטמאלט געפיהלט, ווי אמת עס זענען אונזערע חכמים זכרונם לברכה'ם רייד, וואס זאגען אויפ'ן פסוק „נשיתי טובה" איך האב פערגעסען גוטעס) מיינט מען א מרחץ, היינו פראסט א מרחץ, מיט אלע פיטשעווקעס: מיט די ברייטע ביינק און די לאנ־גע דראנגעס אויפצוהייגען אויף זיי פלידערען מיט זאקען און אלערליי מאנסבילשע בגדים; מיט א רופא א מומחה, וואס זיטצט אין א ווינקעל און א ליכט ברענט פאר איהם, גאלט און צאפט דאס בלוט, אזוי ווי ס'פאסט פאר אחינו בני ישראל. דאס „גוטס" האב איך דאן זעהר בעדארפט האבען און ס'איז א גרויסער שאד, וואס אט דאס „גוטס" און די אלע איבעריגע גוטע מתנות, מיט וואס עס ריהמען זיך די קליינע שטעדטעלעך אין אונזערע געגענדען, זענען גאר נישטא אין דעם גרויסען אדעס, און דערפאר אליין איז שווער אונזערע בתריליוור־קער און קאפצאנסקער יודען צו וואהנען אין די גרויסע שטעדט...

נאר באלד ווי איך האב געזעהען אז פון מיין וועלען וועט גארנישט ארויסקומען, האב איך געטהון, וואס יעדער יוד טהוט בשעת הדחק — איך האב א מאך געטהון מיט דער האנד אויף אלע מיינע

וועהטאָגען און האָב זיי נאָר אינגאַנצען מבטל געווען. נאָך מעריב־דאַווענען בין איך אַרויסגעגאַנגען פון מיין אַכסניא און גענומען געהן וועגען געשעפטס־זאַכען, זעהען זיך מיט סוחרים און בעקאַנטע.

פלוצים האָט אָנגעיאָגט אַן אונגעוועהנליכער צפון־ווינד און האָט אָנגעטריבען אַ פינסטערע חמארע. און די מענשען האָבען גענומען לויפען, איילענדיג אַהין און אַהער. אין אונזערע צייטען איז דער קלימאַט בכלל אינגאַנצען פערענדערט געוואָרען, ווילד און משוגע איז דער ווינד, אַזוי ווי דער קורס פון אַקציעס, וואָס דאָ שטייגט ער און דאָ פאַלט ער אַלע מאָל אין די בירזעס, און אַזוי ווי אונזער גאַנצער דור, וואָס בייט זיך נאָר און דרעהט זיך אַהין און אַהער. נאָר אין סוף זומער איז געוואָרען אַ פערענדערונג אין דער לופט — וואָלקענס, קעלט און רעגען. פינסטער איז געוואָרען די זון, אַוועק איז איהר שיין און איהר שעהנקייט, די גאַנצע וועלט איז וויסט און עפּעס אַ פינסטערע אימה פאַלט אָן אויף איהר. שדים טאַנצען אין די גערטנער און מאַכען אַ תל פון דעם רעשט, וואָס איז נאָך געבליעבען; ווי אַיין אָנשיקעניש פון גאָט קומען די חזירים און רייסען אויס מיט זייערע צייהנער אַלע גראָזען ביז'ן וואָרצעל און פערניכטען דעם מענשענס פראַצע. די בוימער האָבען אויסגעטהון זייער פריהלינגס־ציהרונג און שטעהן אָרעם, נאַקעט, ווי מלמדים, אָהן בלעטער. זיי אַלע שאָקלען זיך און ציטערען, זיפצען און פאַטשען מיט די צווייגען אויף זייערע אָפּגעקראָכענע קעפּ, און מען דערקענט נישט. אַז זיי האָבען אַמאָל געבליהט און עס איז אויף זיי געוואַקסען פירות צום מענשענס פערגעניגען. די חיה זוכט זיך אַ נאָרע אין דער ערד, די פליעג — אין אַ שפּאַלט ערגעץ אין וואַנד. אַ סך מענשען פערלאָזען זייערע וואהנונגען און וואַנדערען אַוועק אין ווייטע לענדער. טרויעריג איז די ערד און אַן אומעט ליגט אויף אַלע בעשעפעניש‍ען; אַלע זענען טרויעריג און ציטערען. באַלד קומט דער ווינטער, דער אדון הגדול, און מאַכט אַ תל פון דער ערד... און אָט זענען אַריבער די ימים טובים און דער ווינטער איז געקומען; אָבער אָהן רעש, אָהן געטימעל: ער איז נישט קיין שטאַרק־שלעכטער, אַ בעל־רחמנות איז ער, בעט איבער די ערד און די מענשען, וואָס אויף איהר, מיט אַ שמייכלענדיגען פּנים, דאָס הארץ ווערט רוהיג און פיהלט אַ משונה'דיגען טעם פון אַ קוכען געפּרעגעלט אין האָניג מיט עסיג צוזאַמען... די פליעג קריכט אַרויס אין דרעהט זיך, ווי אַ שכור טאַנצט אַ „קאַזאַק“ אויף עפּעס אַ פענסטער... מיקען געהען אַרויס פון זייערע נאָרעס מחנות־ווייז, מאַכען

זיך לוסטיג, פרעהליך, זשוזשען און מאַכען זיך אַ יום־טוב אין די גאַסען. און עפּעס אַ בּוים האָט צום מזל אָנגעהויבּען בּליהען, און ס׳האָבּען זיך אויף איהם געוויזען קנאָספּען. און דער מענש נאַרט זיך אַליין אָב, ווי זיין שטייגער איז. און רעכענט, אַז נסים טרעפען זיך אויף דער וועלט און האָפט, אַז עס וועט נאָך זיין גוט; — און קבּצנים פרעהען זיך. מען קען האָפען אַז ס׳זאָל זיין וואַרעם און די זון זאָל שיינען, אַז גאָט וועט הייסען. און פּלוצים, אָך און וועה, קומט אָן דער ווינטער מיט אַלע זיינע שרעקענישען, ער געהט און שטורעמט, אין כּעס איז ער און שרייעט, ער לאָזט בּלאָזען דעם ווינד און הייסט געהן דעם רעגען און דעם שניי, און פינסטער און בּלאָטיג ווערט די ערד.

דער ווינד שטורעמט און שטעכט מיר ווי מיט נאָדלען אין פלייש; איך בּויג אָן דעם קאָפּ און האַלט צו די קאַפּאָטע, כּדי דער ווינד זאָל מיר ניט פּאַטשען אין פּנים, און איינגעבּויגען געה איך מיר איינער אַליין בּיי נאַכט צו שלמה ישראל׳ס, מיינער אַן אַלטער בּעקאַנטער.

אַ־דער מענש, שלמה, האָט געוואָהנט אין כּתריליווקע, און די כּתריליווקער פּלעגען איהם שפּייזען בּכבוד. ניט זיי פּלעגען אויף איהם אויסגעבּען געלד — חס־ושלום! אפילו קיין איין פּרוטה האָבּען זיי אויף איהם נישט אויסגעגעבּען, וואָרום די פּרוטה איז דעם כּתרי־ליווקער טהייער ווי די נשמה, און ער לאָזט זי נישט געהן לאיבּוד מיט זיין גוטען ווילען, — סיידען מען נויטה איהם און מען רייסט איהם אוים די פּאות. דאָס ערשטע איז בּיי איהם די פּרוטה, זי מאַכט איהם גרוים און דערהויבּט איהם, נור דורך איהר קען ער ווערען אַזוי ווי אַ פּוקס און אַזוי ווי אַ לייבּ אין זיין שטעדטיל, זיין איין עזות־פּנים, פערנעהמען אַלערליי גבּאות און זיך מישען אומעטום, נאָר וואָס דען? שלמה איז געוועזען אַ שרייבּער, און די כּתריליווקער האָבּען איהם געדיענט אַלם שטאָף צום שרייבּען, עס הייסט ער פּלעגט זיך אין זיי גוט איינקוקען און אַכטונג געבּען אויף זייערע מעשׂים. אַזוי ווי די נאַטור־פאָרשער, וואָס קוקען זיך צו, צו בּעשעפּענישען און ריידען וועגען בּהמות, פליעגען און אַלערליי בּרואים. און ווייל ער האָט זיך גוט צוגעקוקט צו די כּתריליווקער און האָט געוואוסט אַלעס וואָס בּיי זיי טהוט זיך, זייער שטייגער, זייער זיטצען און זייער אויפשטעהן און אַלע רגילות׳ן פון די דאָזיגע בּעשעפּענישען, פלעגט ער זיי אויסמאָה־לען מיט אַ שרייבּ־פעדער, ווי זיי זענען, און פלעגט פון זיי דערצעהלען וואונדערליכע זאַכען, וואָס דערפרעהען דאָס האַרץ און דערלייכטען

די אויגען... און זיינע חבורים פלעגען געליינט ווערען אין יודישע שטעדטלעך, און ער פלעגט דערפון האבען זיין אויסקומעניש...

אין פלוג דאכט זיך האבען די כתריליוועקער גארנישט געקענט האבען צו איהם: ער האט הנאה און זיי פערליערען גארנישט, פון דעסטוועגען זענען די כתריליוועקער מיט דעם צופריעדען נישט געוועזען. פאר וואס? ווייסען מיר ביז היינט נאך נישט, נאר צוריק רייענדיג איז איהם אליין שוין אויך נמאס געווארען צו האבען כסדר צוטהון מיט די כתריליוועקער, ווארום אפילו האניג אז מען עסט צו פיעל, מייקענט מען אויך אוים; און שנית, יעדער זאך האט אנ'עק. וועט ער דען אייביג האבען שטאף אויף זיינע מעשיות פון כתריליוועקער לעבען? און שלמה האט געזעהן, אז זיין קוואל איז פער'עפוש'ט און פערשטונקען געווארען און פרוכפערט אלערליי בעשעפענישען, וואס ס'איז נישט ווערט צו האבען מיט זיי וואס צו טהון, און געהערט האט ער, אז עפעס נייע בעשעפענישען זענען צו אונז אנגעקומען, אין תוך ארײן אויך כתריליוועקער, נאר זיי זענען קלוג, האבען אלערליי געשטאלטען און א מויל וואס רעדט ברייט און הויך, און זייערע מעשים זענען עפעס מאדנע, אלע ווילען זיי קענען און וויסען, וואס זיי זענען עפעס אזוינס, נאר קיינער האט זיי נאך נישט גוט אויסגעמאהלט, און זענען נאך אויף פרישע ערד און ווארטען אויף שרייבערס; — דערפאר האט שלמה מפקיר געוועזען זיינע כתריליוועקער און איז ארוים ריין פון כתרי־ליוועקע. צו האבען די קלוגע זיך מיט איהם געפרעהט און ער מיט זיי, וויפיעל ער האט זיך ביי זיי געזאמט און וואס ער האט פון זיין ארבייט, וואס ער האט געארבייט מיט זיין פעדער, געהאט? — דאס אלעס ווייס איך נישט. ס'קען זיין, אז זיי זענען איהם אויך לסוף נמאס געווארען, און ס'וואלט איהם ליעבער געוועזען צו אפשינדען נבלות אין מארק איידער אזוינע בריות... איך ווייס נאר אז ער איז איצט אין אדעס, לערענט ארימע קינדער תורה אין זיין אייגענער שוהלע, און וואהנט דארט.

אז איך האב זיך גוט אנגעמאטערט צו זוכען און טאפען אין דער פינסטער, בין איך מיט גאטס הילף ארײנגעגאנגען אין שטוב מיט פארזיכטיגקייט. ס'פערשטעהט זיך אליין, אז ארײנגעגאנגען בין איך דורך דער קיך, אזוי ווי ס'פאסט פאר א יודען, וואס ווייס דרך־ארץ... א יוד, ווי זיין שטייגער איז, קומט ארײן שטיל, איינגעבויגען און מען הערט איהם גאר נישט. עפעס אזוי ווי פון דער ערד וואקסט ער

אוים פאר'ן בעל־הבית · ווי אַ בער , וואָס לוגט צו זיין „פערצוקונג" , דערטאַפּט ער איהם פּלוצים , כּדי ער זאָל זיך פון איהם נישט קענען פערבאָרגען · דאָס איז אַ יודישער מנהג , אַ זכר צו אָרעמ־קייט אין גלות פון לאַנגע צייטען ... אַז אָרעמע לייט און בעטלערס האָבען ביי יודען זיך געמעהרט , און נעהמערס זענען געוואָרען מעהר ווי געבערס , האָבען די בעטלערס זיך אויסגעלערענט אַלערליי קונצען און מיטלען פון יעגער און קומען שטילערהייט און אונערוואַרטעט , כּדי דער בעל־הבית זאָל זיך נישט קענען בעהאַלטען און דער דאָ־זיגער — מין אַריינגאַנג , וויל ס'איז אַ ירושה פון די אָבות , האַלט ער זיך ביי אונז עד היום ...

איך שטעה שווייגענדיג אַ ווייל' אין פאָרהויז , טאַפּ די קאַפּאָטע און די פּאות , נעהם אַראָפּ די היטעל פונ'ם קאָפּ און גלייך אוים די יאַרמעלקע , ווי ס'געהער צו זיין און קוק דערווייל אַריין אין צימער . וואָס מיר ענטקעגען · אַרום אַ לאַנגען טיש , וואָס איז באַדעקט מיט אַ ווייסען טישטוך , זיטצען עטליכע פּאַרשוין , אַנ'אַלטער יוד זיטצט אויבען־אָן , דריי מאַנסבּילען פון זיין לינקע האַנד , אַ שעהנע יודינע און בּתולות פון זיין רעכטער האַנד · אויף אַ ביינקעל נעבען טיש שטעהט אַ זודיגער סאַמאָוואַר , און אַ פּאַרע , פון אַנ'אַש קאָליער , הויבּט זיך פון איהם אַרויף , ווערט רויט ווי אַ ריינער נעבעל פון דער ליכט פונ'ם לאָמפּ , וואָס לאָזט זיך אַראָפּ פון דער סטעליע · ליכטיג און וואַ־רעם און מחיה'דיג איז אין צימער · מען טרינקט טהעע און מען רעדט היימליך ·

אַז איך האָב זיך צורעכט געמאַכט אין פאָר־הויז , בין איך אַריין אין צימער און געבליעבען שטעהן שווייגענדיג אויף דער שוועל ·

— ווער איז דאָרט , ווער איז דאָרט ? — האָט גערופען דער אַלטער און האָט זיך נישט געריהרט פון זיין אָרט ·

— קיינער נישט ... אַ יוד ... אַ גוטען אָבענד ! — האָב איך שטיל געענטפערט און בין געשטאַנען ווייטער אויף דעם שוועל ·

— וואָס רעדט איהר דאָרט ? — האָט דער אַלטער פערוואונדערט געפרעגט און איז צוגעגאַנגען צו מיר ·

— וואָס ער רעדט ? ... גאָר נישט ... אַ גוטען אָבענד , זאָג איך ·

— א גוטען אָבענד — דאָס איז זעהר שעהן, נאָר איך בעט אייך, רב יוד, וואָס ווילט איהר?

— וואָס וויל איך? איך וויל גאָר נישט. גלאַט אַזוי זיך... איך בין גראָד געקומען אַהער, טראַכט איך מיר, ס'איז כדאי אַריינגעהן זעהן אַנ'אַלטען בעקאַנטען. וואָס מאַכט איהר, רב שלמה? אַ סך יאָהרען האָבען מיר זיך נישט געזעהן. שוין ביידע אַלט געוואָרען. איהר זענט גרוי געוואָרען, אָבער איהר האָט זיך קיין סך נישט איבערגעביטען. באַלד האָב איך אייך דערקענט אָן ברייטען שטערען און אָן אייער קורצזיכטיגקייט. די אייגענע פינקעלדיגע אויגען, די אייגענע ליפּען, דער אייגענער, ביטערער שמייכעל, די זעלביגע אַלטע התלהבות און דאָס זעלביגע מאַכען מיט די הענד בשעת ריידען, אַזוי ווי אין דער יוגענד. אַ יונגער-אַלטער זייט איהר, איהר זאָלט מיר מוחל זיין! און מיך, מיך דערקענט איהר גאָר נישט? — האָב איך געענדיגט מיט אַ פריינדליכען שמייכעל, אויסציהענדיג זיך פאַר איהם און האַלטענדיג די באָרד.

— וואַרט נאָר, וואַרט נאָר אַביסעל — האָט רב שלמה געזאָגט און האָט מיך בעטראַכט — אַצונד ווייס איך. רב מענדעלי... דאָס זענט איהר, רב מענדעלי מוכר ספרים! ברוך הבא! וואָס זענט איהר אַזוי שטיל אַריינגעגאַנגען, דורך דער הינטערשטער טהיר? און וואָס שטעהט איהר אויף דעם שוועל ווי אַנ'אָרעמאַן? כעני בפּסח?

— וואָס איז אַזוינס? מען דאַרף דען קלינגען אויף גלעקער און פּויקען, אַז דער און דער געהט?! נאָר האָט נישט פאַראיבעל, וואָס איך בין אַריינגעפאַנגען מיט בלאָטיגע שיך און האָב פערשמוצט די פּאָדלאָגע.

— ס'מאַכט נישט אוים. לייהם און בלאָטע איז ביי אונז אַ זכר צו יציאת מצרים — ענטפערט רבי שלמה, נעהמט מיך אָן ביי דער האַנד פריינדליך און שטעלט מיך פאָר פאַר זיין הויז-געזינד, רופט מיר די נעמען פון די דריי פּאַרשוין און זאָגט: דאָס זענען יודישע שרייבער, מיינע גוטע פריינד.

— יודישע שרייבער און גוטע פריינד! — פערוואונדער איך זיך. קעץ אין איין זאַק בייסען זיך און רייסען זיך — איז מיר דערנאָכמאָלט געקומען אויפ'ן געדאַנק, און איך האָב מאָדנע פערקרימט די נאָז.

איך האָב זיך געזעצט צום טיש, און מען האָט פאַר מיר גע־שטעלט אַ גלאָז טהעע. די פאַרשוינען האָבען שוין נישט גערעדט אַזוי פרעהליך און פריי ווי פריהער, און זענען באַלד אַנשוויגען געוואָרען. אַזאַ סאָרט שווייגען הערשט תּמיד צווישען מענשען, ווען עס קומט אַריין אַ נייער פאַרשוין. אין דעם שווייגען הערט זיך אַ שטילעס בילען פון אַ שלעכטען הונט און בעדייטעט: חשר, פיינדשאַפט, נישט צופריע־דענהייט, אַ ווינק און אַ בקשה: אַנטלויף, פעטער, צו אל-די גוטע יאָהר או לאָז מיך צורוה!

גוטהערצעדיג בעגעגענען איינס דאָס אַנדערע נאָר בהמות. אַ בהמה שטעהט ביי דער קאָרעטע, קומט אַנ׳אַנדערע אָן, שטעקט אויך אַריין דעם קאָפּ, שטערט איהר נישט די ערשטע און ביידע עסען און זענען זאַט, און זאָל דיר אָט די מדה פון דער בהמה נישט וואונדע־רען, וואָרום דערפאַר איז זי דאָך אַ בהמה, אַ גראָבע און נידעריגע בעשעפעניש אָהן פערשטאַנד... נישט אַזוי זענען מענשען, זיי ווייזען אַרוים זייער שכל, וואָס גאָט האָט זיי געגעבען און בעגעגענען איינער דעם צווייטען אויף מענשען-אַרט. אַזאַ מין שווייגען איז זעהר נישט אַנגענעהם אַ נייעם פאַרשוין, דער מענש האָט דערנסטמאָלט נישט צו שאַפען אויף זיך אַליין, די בעוועגונגען פון זיינע הענד זענען עפּעס ווי מעכאַניש אָהן אַ פריהערדיגען רצון, און וואוהין זיי קעהרען זיך נישט, זעהען זיי אוים, די הענד הייסט עס, משוגע׳נערווייז. די נאָז הענגט אַראָפּ ווי פערשעמט, און ווייסט נישט וואוהין צו קעהרען זיך, אין הארצען איז אַ דריקעניש און די נשמה וואַרפט זיך אַ הין און אַ הער ווי אַ פויגעלע אין שטייגעל...

לאַנג לעבען זאָל רב שלמה, וואָס ער האָט אויף מיר רחמנות געהאַט און ריידענדיג געמאַכט די געסט. און זיי האָבען אַלע גענומען ריידען הויך אויפ׳ן קול. דאָס איז ידוע, אַז מחברים זענען גרויסע פלוידער-זעק, ריידען מעהר ווי ווייבער. און אַז דאָס מויל עפענט זיך נאָר ביי זיי, שיטען זיך און שיטען זיך רייד, ווי פון אַ לעכערדיגען זאַק. איך האָב אויך געעפענט מיין מויל און האָב געוויזען וואָס איך קען, גערעדט אָהן אויפהער. דאָס איז זיי געפעלען געוואָרען, און מיר זענען געוואָרען באַלד, ווי עס פיהרט זיך ביי יודען, אמת׳ע „ידידים"...

— לאָמיר זיך אומקעהרען צו אונזער שמועס — האָט זיך רב שלמה אָנגערופען און געוואָלט ערוועקען זיינע קאָלעגען — פאַר רב מענדעלען איז זיך נישטאָ וואָס צו שעהמען — ער איז דערין זעהר

געניט, ער איז אַ בקי אין דעם דאָזיגען ענין... אדרבא זאָל ער הערען און זאָגען זיין מיינונג.

— וועגען וואָס האַמפּערט איהר זיך, רבותי, וואָס טהוט איהר דאָ אויף? האָב איך געפרעגט מיט אַ שיינענדיג-פּנים.

— וועגען וואָס האַמפּערען זיך מחברים? וועגען שרייבער און ביכער! — האָט רב שלמה געענטפערט. זאָגט רב מענדעלי, וואָס איז דאָס פאַר אַ מין זאַך דאָס שרייבען? דאָס איז דער תוך וועגען וואָס מיר האָבען זיך דאָ פריהער געשפּאַרט.

— און וואָס האָבען „זיי" געזאָגט? האָב איך אפּגעגעבען כבוד די געסט, זיי זאָלען זאָגען פריהער וועגען דעם.

— דאָס איז אַ געטליכער גייסט! האָט איינער פון די מחברים אַרויסגעזאָגט און אַ צווייטער האָט איהם צוגעבאָמקעט.

— און איך זאָג — האָט אַ דריטער אויפגעוויזען, אַז דאָס שריי-בען איז אַ זאַך, וואָס מוז האָבען פאַרבעריטונג און קענטעניש. ווער עס האָט אַ מוח און בילדונג, יענער שרייבט.

— דאָס שרייבען — האָב איך מיין מיינונג אַרויסגעזאָגט און האָב אַ כּונה געהאַט אַביסעל אַ קיטצעל צו טהון די געסט מיט אַ וויט-צעלע — דאָס שרייבען איז נישט מעהר ווי אַ שגעון, אַ מין שלאַפקייט, אַזוי ווי למשל די תאוה ביי אַ סך יודען צו שטעלען זיך פאַר׳ן עמוד און אַרויסווייזען פאַר׳ן עולם די וואונדערליכע האַלז...

— רב מענדעלי וויל אַלץ מבטל זיין! האָט רב שלמה זיך גוט-מוטהיג געבייזערט, אָוועקלייגענדיג זיין פינגער צו דער נאָז און זיס שמייכלענדיג דערביי — — —

איך מיש מיך נישט אַריין אין דעם ערשטען חלק פון דער שאלה, איבער וועלכער מיינע חברים האַמפּערען זיך, און זאָגען וואָס דאָס שרייבען איז אַזוינס; איך וועל נאָר זאָגען מיין דעה אויף דעם אַנדע-רען חלק פון דער ענין: צוליעב וואָס איז דאָס שרייבען? — דעם מענשענס פערשטאַנד איז דער מקור פון אַלע מחשבות, און די מחשבות ווערען נישט ענדעקט און געענדיגט אינגאַנצען, ביז וואַנען מען זאָגט זיי נישט אַרויס. ערשט דענסטמאָלט ציהט זיך אויף זיי אַרויף פליייש און הויט און זיי בעקומען זייער געהעריגע צורה און דעריבער בעשטעהט

דעם מענשענס מעלה אין דעם וואָס ער קען ריידען. און היות ווי דאָס רעדען מאַלט אַלערליי בילדער צו די געדאַנקען פונ׳ם גייסט, דעריבער דאַרף עס האָבען בעהעלפערס. און אַזאַ מין בעהעלפער איז דאָס שרייבען, אָדער דאָס געשפּרעך דורך שרייבען. דער שרייבער איז מעהר מקפּיד אויף זיין שפּראַך, קלייבט צו די נויטהיגע ווערטער און לייגט זיי גוט אויס, איז זיי מצרף איינס צום אַנדערען מיט ישוב הדעת, און האָט אַ כּוונה, אַז דער גייסט און זיין צורה זאָלען פּאַסען איינס צום אַנדערען, אַזוי ווי די נשמה מיט׳ן גוף ביי די בעשעפּעני־שען, נישט מעהר און נישט וועניגער ווי מען דאַרף. דערפון איז געדרונגען, אַז דורך דאָס שרייבען האָט זיך פערבעסערט דאָס רעדען, ריינער איז די מחשבה געוואָרען און דער פערשטאַנד איז גרעסער געוואָרען...

— דאָס אַלעס איז לא עלינו געזאָגט געוואָרען, — האָט מקטרג געוועזען איינער פון דער חברה, — געהט זייט בודק אונזער איצטיגע ליטעראַטור, און איהר וועט אין איהר געפינען נאָר רעדען סתם, שטראָף און מוסר, עצות, פּלפּולים און סבראות, פּוסטע רייד און גוזמאות, משונה׳דיגע שבחים און גרויסע זידלערייען, אַלץ ווי ביי די בטלנים, וואָס אין בית־מדרש אונטערן אויבען, און דאָס ווייזט אויף אַ ליידיגן האַרץ און אַ פּוסטען מוח. נישט נאָר וואָס ער האָט קיין איין לעבעדיגע פאָרשטעלונג און קיין איין נייעם געדאַנק, נאָר ער ווייסט אַפילו נישט פון זיין חסרון, און דערפאַר מאַכט ער זיך אַליין פאַר אַ גדול, אַפילו דער קלענסטער צווישען די שרייבער, האַלט זיך קליגער פאַר אַלע און רעדט אַלץ: איך און איך; אַזוי און אַזוי זאָג א י ך, אַזוי און אַזוי האַלט א י ך, און אַזוי און אַזוי עצה׳ע א י ך... אַלע זענען זיי וואוילע, זעלטענע מוסר־זאָגער, געפינען משונה׳דיגע המצאות אין די גרעסטע בעלי־עצות, מענשען מיט נעמען און געזעטצען געבער. יעדער קלייבט זיך אויס אַ באַרג סיני, ער זאָל לערנען דעם פאָלק געזעטצען און משפּטים, מיט גאַנצע בערג רייד, וואָס ריידען זיך אָן און ענדיגען זיך מיט א י ך.

אַי, אַי, אַי! — בין איך אָנגעפאַלען אויפ׳ן מקטרג שטאַרק אויפ־געדעגט. אין האַרצען האָב איך אַפילו געוואוסט, אַז ער איז גערעכט, פונדעסטוועגען האָב איך זיך איינגע׳עקשנ׳ט און האָב זיך אָנגענומען פאַר אייער הייליגען גוטען נאָמען, איהר הייליג געזינדעל שרייבער.

— די שרייבערס ביי אונז, — האָט מקטרג געוועזען נאָך איינער

פון דער חברה, — שרייבען אַליין נישט וועגען וויסענשאַפט, וועגען וועלט-זאַכען, נאָר זיי שרייבען עפּעס קוקענדיג אויף דעם כּלאַחר-יד, וועגען ... און וועגען ... זאָגען מוסר אַנדערע, דערוועקען און בּע־מערקען, אַז מען וואָלט זעהר געדאַרפט שרייבען וועגען דעם. און אין דעם ענין וואָס זיי זענען עוסק ווילען זיי נישט וויסען וואָס אַנ־דערע האָבען פריהער פאַר זיי געזאָגט, כּדי זיי זאָלען זיך מיט דעם בּענוטצען און אויפבּויען אַ גאַנצען בּנין, נאָר יעדער איז אָדם הראשון אין זיין צייט און הייבט אָן פון אָנהויב, און דער אַלף-בּית ווערט אַלע מאָל אָנגעהויבּען. די פריהריגע געדענקט מען בּיי אונז נישט, און אויך די געשעהענישען פון אונזער צייט געהען איבּער ווי אַ ח״ום און ווערען פערגעסען; אַ סך זאַכען פון אונזער צייט ווערען בּיי אונז נישט פערשריבּען נאָר דעפאַר, ווייל מיר האָבען אַ טעות און גלויבּען, אַז דאָס איז דעם היסטאָריקערם געשעפט, אַז ער וועט דאָס אַלעס שפּעטער אויספאָרשען און בּעקלעהרען; נאָר בּיז אַמאָל ווערען דערווייל אַ סך געשעהענישען פערפאַלען און פערגעסען. און אַז ס'וועט אויפשטעהן בּיי אונז אַ היסטאָריקער און וועט וועלען אויפ־בּויען אַ בּנין פון די שטיינער — זכרונות, וועט איהם מעהר פעהלען איידער ער וועט האָבען, און דער בּנין וועט קיין רעכטער נישט זיין. סיידען מיר זאָלען גלויבּען, אַז היסטאָריקער זענען יודען נביאים און אין חלום זעהען זיי וואָס פריהער האָט זיך געטהון און בּעשאַפען געוועזען כּביכול, פון גאָרנישט. על-כּל-פּנים איז גענוג מען זאָל זיי געבּען אַ לעבּעל פון אַ נאָדעל, אַז זיי זאָלען דעם עלפאַנט אַ ר י י נ צ ו ־צ י ל ע ו ו ע ן א י ן ל ע כ י ל אַ ל י י ן ש ו י ן בּ ע ש אַ פ ע ן. נאָר ווער ווייסט צו אַזוינע וועלען זיין אין די קומענדע דורות? ... און דער היסטאָריקער, וואָס וועט שפּעטער אויפשטעהן, און וועט שרייבּען מיט הארץ און מיט מענשליכען שכל, וועט בּעשולדיגען די יודישע שרייבּער פון אונזער צייט און וועט זיי מאַכען צו שאַנד, דערפאַר וואָס דאָס לעבּען פון פאָלק האָט זיי נישט געדינט פאַר אַ מאַטעריאַל צום שרייבּען און האָבען נישט אָנגעגרייט גענוג מאַטע־ריאַל פאַר די, וואָס וועלען נאָך זיי קומען, און האָבען זיך נאַריש געמאַכט מיט מעשיות און זאַכען, וואָס זענען גאָר קיינמאָל נישט אַ חוץ אין זייער מוח. און נאָך מעהר וועלען בּעשולדיגט ווערען די שרייבּער — האָט ער וויטער געזאָגט, ווינקענדיג מיט די אויגען און ווייזענדיג מיט'ן פינגער אויף רב שלמה'ן — די פון אונזערע שריי־בּערס, וואָס קענען נט דאָס פאָלק און וויסען ווי ס'פיהרען זיך אויף

די קליינע מיט גרויסע צוזאַמען און האָבען זיך געפוילט אָנצושרייבען דעם אמת ווי עס איז.

— רבותי, רב מענדעלי האָט מורא טאָמיר וועט איהר איהם פערברענען מיט אייערע פייערדיגע רייד! — האָט געזאָגט רב שלמה מיט אַ שמייכעלדיגען פנים, זעהענדיג ווי איך בין צומישט און מיין גאַנצע צורה איז פערענדערט פון פערוואונדערונג און צומישונג — נישקשה רב מענדעלי! מחברים, ווען זיי זיצען און שמועסען, ברענט אַ פייער אַרום זיי, נאָר עס פערברענט חלילה נישט, דאָס זיעדט אין זיי דאָס בלוט, און אַלע רייד ביי תלמידי חכמים, אַפילו ביי פּראָסט רעדען, זענען אַזוי ווי פייערדיגע קויהלען. איך קען אייך מיינע חברים, אַז איהר זענט אין האַרצען נישט אַזוי שטרענג, ווי איהר רעדט מיט'ן מויל, און נישט אַלע שרייבער, חס-ושלום, האָט איהר געמיינט, נאָר עטליכע פון זיי. נאָר אויב היינט זענט איהר שטרענגער ווי תמיד, ווייס איך פון וואַנען דאָס קומט: ס'איז היינט אַ צייט פון געוויטער אויף דרויסען, דערפאַר זענט איהר אויך מעהר אויפגערעגט, אַ ראיה האָב איך פון זיך, איך בין אויך דערשלאָגען פון דעם רעש און די שרעקען, איך בין אויך היינט צורודערט און אויפגערעגט. ס'איז איצט נישט קיין עת-רצון, ברידער! דאָס ווייס איך אויך, אַז צווישען די וואָס וועלען פעראַנטוואָרטליך זיין, ווי אונזער חבר האָט געזאָגט, דערפאַר וואָס זיי האָבען זיך געפוילט בעשרייבען דאָס לעבען אין זייער צייט, מיינט מען מיך אויך, נאָר אויך מיר קען מען מלמד-זכות זיין דאָס, וואָס מיך האָט געטראָפען אַזוי ווי מחמד'ס אָרון, וואָס הייננט אין דער לופט, ווייל צוויי מאַגנעטען ציהען איהם — איינער אַהער און איינער אַהין, און דערפאַר...

רב שלמה האָט מפסיק געווען אין מיטען די רייד, איבער אַ קאַלטען שטראָם ווינד, וואָס האָט פלוצלונג אַריינגעבלאָזען אין חדר אַריין און גענומען לעשען דעם לאָמפּ, און אַ קול פון ווערטער און געטומעל האָבען זיך געהערט פון הויז. רב שלמה'ס ווייב און טעכ־טער האָבען געפיהלט באַלד נאָכ'ן טהע טרינקען, אַז זיי זענען איבריג אין דער חברה מאַנסבילען, וואָס רעדען דברי תורה, און זענען אויפ־געשטאַנען און זענען אַרויס פונ'ם חדר. די ווייבער פון תלמידי חכמים האָבען אודאי אַ חלק לעולם הבא, ווייל דאָ, אויף דער וועלט, האָבען זיי גאָר נישט ביי זייערע מענער, אַ סך זאַכען וואָס ס'היט אָפּ אַ נאַר טהוט נישט דער תלמיד חכם: אַ נאַר רעדט אַ סך מיט זיין ווייב,

אַ קל־וחומר מיט אַ בעקאַנטענס ווייב און אַ תלמיד חכם אפילו מיט זיין אייגען ווייב רעדט אויך נישט. אַ נאַר אַז ער שפּאַציערט מיט'ן ווייב געהט ער נעבען איהר טריט בײַ טריט און געהט אַריין און אַרויס נאָך איהר, און אַ תלמיד חכם לויפט מיט גרויסע טריט פאַר זיין ווייב און געהט אַריין און אַרויס פאַר איהר, אַ נאַר טהוט אָן דעם ווייב איהר מאַנטעל און בעדיענט זי, און אַ תלמיד חכם — בעדיענט דאָס ווייב איהם. אַ נאַר אַז ער פאַרבעט געסט צו זיך כדי צו שפּילען אין קאָרטען שפּילט דאָס ווייב אויך מיט זיי אַ גאַנצע נאַכט, און אַ תלמיד חכם אַז ס'קומען צו איהם חברים גיסט דאָס ווייב זיי אָן טהע און בעדיענט זיי, און אַז זי ענדיגט איהר אַרבייט האָט זי שוין נישט וואָס צו טהון צווישען זיי. און אַזוי איז געווען מיט רב שלמה'ס ווייב און טעכטער. מיר האָבען עוסק געווען אין אונזערס, און אַז מיר האָבען זיך פער'שמועס'ט האָבען מיר נישט אַכטונג גע־געבען ווען זיי זענען געזעסען, ווען זיי זענען אויפגעשטאַנען און ווען זיי זענען אַרויסגעגאַנגען, ביז וואַנען ס'האָט זיך דערהערט זייער קול און דער שטראָם ווינד האָט אַריינגעבלאָזען מיט כעס און דאָס סקריי־פען פון די טהירען אין דעם צימער — און מיר האָבען זיך אויפגע־חאַפּט ווי פון שלאָף. נאָך אַ ווײַלע, איז אַריינגעקומען איינע פון די פון די מיידלעך און האָט שטיל געזאָגט דעם פאָטער:

— טאַטע, עפּעס אַ בחור איז געקומען... נעכטיגען אין שוהלע וויל ער.

— וואָס, אַ גאַס בחור און נעכטיגען וויל ער! האָט רב שלמה אויסגערופען פערוואונדערט און צאָרענדיג — דאָ איז עפּעס נישט גלאַט. וויפיעל גנבות ווערען אָפּגעמאַכט דורך אַזוינע שפּיצליך — זאָל ער אַריינקומען!

אַנ'אָרעמער בחור, אַ דערשלאָגענער, פון אַ יאָהר זיעבעצעהן, האָט זיך געוויזען אויפ'ן שוועל, אָנגעטהון אין אַ געלאַטעטען מאַנטעל. וואָס איז נאַס געווען פון רעגען. ער איז געשטאַנען אַראָפּגעלאָזען דעם קאָפּ.

— פון וואַנענט קומט מען עס, בחור, און וואָס דאַרפסט־דו דאָ אין האַלבע נאַכט?

— אַנ'אָרט צו נעכטיגען — האָט שטיל געמורמעלט דער בחור — איך בין אַ פרעמדער.

— וואָס, מיין שוהלע איז אַ קרעטשמע? — האָט חוזק געמאַכט רב שלמה — פון וואַנענט ווייסט־דו דאָס? איך וויים די שטיקליך, געה געזונדטערהייט!

אַזוי ווי דער בחור איז אַריינגעקומען שטיל אַזוי איז ער שטיל אַרוים, דערשלאָגען און גאָר נישט זאָגענדיג, נאָר אַ קוק געטהון האָט ער אויף אונז — און גאָטעניו! וויפיעל מגלות פון צרות און יסורים, פון טרויער און וועהטאָג, פון תחנונים און געבעט האָט מען געקענט לייענען אין דעם קוק!...

ווי דער בחור איז אַרוים איז רב שלמה׳ס געזיכט בלייך געוואָרען, און ער איז געבליבען זיטצען פערזאָרגט, און שווייגענדיג, זיין געזיכט איז אַזוי פערענדערט געוואָרען, אַז איך האָב גאָר נישט דער־קענט דעם פריהערדיגען רב שלמה: פאַר מיר איז געווען אַ צובראָ־כענער זקן, דאָס געזיכט צוקנייטשט פון אַלטקייט און מיר אויף איהם קוקענדיג זענען עפעס אויך טרויעריג געוואָרען, איינער האָט געגעניצט, אַ צווייטער האָט געהוסט און רעדען רעדט קיינער נישט, אין גאַס ברומט דער ווינד, קלאַפט אויף די פענסטער און בלאָזט דורך די שפּאַלטען, בלאָזט און קלאָגט אין די קוימענס און וויל אַריין אין שטוב. מיר זענען אויפגעשטאַנען און אַרוים פערדראָסענע און זענען זיך צוגאַנגען.

אויף מאָרגען האָבען מיר זיך ווייטער אויף דער נאַכט פערזאַ־מעלט צו רב שלמה׳ן אין שטוב און מיר האָבען זיך דערוואוסט, אַז די קאָפּ טהוט איהם וועה און ער איז אַ גאַנצע טאָג פון דער שטוב נישט אַרויסגעגאַנגען. פונדעסטוועגען איז אַריינגעגאַנגען צו איהם זיין ווייב, זאָגען איהם, אַז מיר זענען דאָ, און באַלד האָט ער אונז גע־בעטען צו זיך אין חדר. דער חדר איז נישט זעהר קיין גערוימער, נאָר דערפאַר איז אין איהם אַנגענעהם, אין אַלע ווינקעליך איז ריין און פון די ווענד, פון די מעבעל, פון די ספרים שראַנקען דערקענט מען, אַז אין דעם חדר וואָהנט כסדר אַ תלמיד חכם, רב שלמה איז געזעסען אָנגעלעהנט ביים שרייב־טיש פערטיעפט אין גדאַנקען מיט פערמאַכטע אויגען, נעבען איהם איז געלעגען בעשריבען פּאַפּיער, וואָס איז אין אַ סך ערטער געווען געמעקט, און אַ פעדער, וואָס איז נאָך געווען פייכט פון טינט. אַז מיר זענען אַריינגעקומען האָט ער לכתחלה נישט געהערט, דערנאָך האָט ער זיך אויפגעחאַפּט און

האָט אונז פריינדליך צוגענומען — דערווייל האָבען מיר מקיים געווען די מצוה פון בקור חולים, ווי דער יודישער מנהג איז, ביי יודען פיהרט זיך, אז מען קומט מבקר חולה זיין עמיצען מאַכט מען גוט־הערציג חוזק פון איהם און פון זיין קריינק, וואָס ווי זיי זאָגען, איז זי מעהר נישט ווי א דמיון, כדי עס זאָל דעם חולה גרינגער ווערען, און מען זאָגט איהם מוסר, יעדער נאָך זיין שטייגער נאָך. דער זאָגט: א קלוגער יוד ווי איהר וואָס טהוט איהר אַזאַ נאַרישקייט און לעגט זיך און ווערט קראַנק, סטייטש! און דער זאָגט: פערגעסט אין אַלע וועה־טאָגען דאָס פאַסט גאָר נישט פאַר אייך, דערמאָהנט זיך אין אייערע דערוואַקסענע מיידליך און סטאַרעט זיך איהר זאָלט קענען טאַנצען, אם־ירצה־השם אין גיכען אויף זייער חתונה, דערצו ברייגנט ער איהם ראיות פון זיך אַליין, פון זיין געדערים קריינק, פון דעם וועהטאָג אין פאַטילניצע און פון זיינע מערידען. וואָס זיי דערקוטשען איהם אפילו און פונדעסטוועגען... גאָרנישט, ער לעבט, ברוך השם! — אין דער צייט ווען מיינע חברים האָבען זיך צושפּרייט מיט אַזוינע דבורים, און יעדער האָט דערווייל פאָרגעלעגט זיינע רפואות, וואָס ער ווייסט שוין גוט אין זיי, אַז ער איז פאַר זיי אַזש ערב, האָב איך נאָר ליעבליך געשטאַמעלט און געזאָגט בקצור: אי, רב שלמה! כדי צו מקיים זיין אַ יודישען מנהג און יוצא ידי חובתי זיין. אין אַזוינע זאַכען, אין אַלערליי מיני טרייסטען ווינשען און דאָס גלייכען, בין איך איין אויסגעצייכענטער גראָבער יונג.

רב שלמה האָט זיך אויפגעהויבען פון אָרט, געגאַנגען און האָט אַרויסגענומען פון אַ פושקעלע אַ קליין פעקעלע, האָט איהם אויפ־געבונדען און אָוועקגעלייגט פאַר אונז מיט אַזוינע דבורים:

— קוקט, רבותי, זעהט וואָס ליעגט פאַר אייך.

— קנעפליך — זעהען מיר האָבען מיר אלע מיט איינמאָל גע־זאָגט — וויסע ביינערנע קנעפליך און מאי קא משמע לן?

— דאָס זענען די קנעפּ פון איינציגען מאַנטעל, וואָס איך האָב געהאַט אויף מיין לייב. ווען איך האָב אוועקגעוואָגעלט אין מיין יוגענד פון מיין היים אין דער ליטאָ, צוריק מיט אַ פערציג יאָהר — האָט רב שלמה געזאָגט שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ.

— אָבער וואָס קעהרען זיך אָן די קנעפּ מיט אייער נישט גע־

ווגד זיין, און וואָס האָט איהר זיך עפּעס גראד איצט דערמאָהנט אין זיי? — איז אונז געווען א גרויסע קשיא.

— אוי, ס'איז שייך און שייך און זיי קעהרען זיך זעהר אָן, און הלואי וואָלט איך זיי נישט געווען פערגעסען — האָט רב שלמה ביטער געזיפצט און האָט זיך צוריקגעזעצט אויף זיין בּיינקעל, ער האָט פערמאַכט די אויגען און געשוויגען פערזונקען אין גערדאנקען, דערנאָך האָט ער אָפּגעשטעלט זיין בליק אויף אונז און האָט אָנגעפאַנגען צו ריידען:

— איך בּין זיך מתודה פאַר אייך, רבּותי, אַז איבּער מיין היצי־גען מזג בּין איך נעכטען נכשל געוואָרען אין אַן'הארבּע עבירה און האָבּ ארויסגעטריבּען אַ אָרעם יונגעל, אַ פערלאָזטען און פערוואָגעל־טען, אַ נאַקעטען און אַ הונגעריגען, וואָס האָט בּיי מיר געבּעטען זיך איבּערנעכטיגען, בּיי מיר אין שוהלע, אין אַזאַ פינסטערער, רעד־גען־שנעענדיגער נאַכט. ניין רבותי, ער האָט נישט געהאַט דערבּיי קיין שום ערמה'לע, ער איז באמת אַ גר און אַ פערוואָגעלטער, און נאָך מעהר — ער איז פון די ישיבה־בּחורים פון דער ליטאָ. דאָס אַלעס איז מיר קלאָהר געוואָרען בּאַלד ווי ער איז נאָר אַרויסגעגאַנ־גען — פון זיין שטעהן, זיין קליידונג, זיין בקשה גופא. מיט אַזאַ מין בקשה וועט נישט קומען אַ היגער און ס'וועט איהם דאָס גאָר נישט איינפאַלען, נאָר דוקא אַ וואַנדערער פון ערגעץ אַ ווינקעל אין דער ליטאָ, וואָס די בּתי־מדרשים און ישיבות זענען דאָרטען פאַר אכסניות פאַר די אָרעמע בחורים. און איך אַליין האָבּ דאָס אויסגע־פּריווט נישט איינמאָהל אין מיינע יונגע יאָהרען. נעכטען בּיי נאַכט האָבּ איך נישט געקענט שלאָפען און האָבּ געליטען יסורים פון גיהנם, ווייל דאָס הארץ האָט מיר געשטראָפט און שרעקליכע געשטאַלטען האָבּען זיך מיר פאָרגעשטעלט. דאָס געשטאַלט פון אַ דערשלאָגענעם בחור און מיין געשטאַלט, ווען איך בּין נאָך געווען אַ יונגעל געקליידט ווי ער, האָבּען פאַר מיר געשוועבּט די גאַנצע נעכטיגע נאַכט און האָבּען מיך שרעקליך געפּייניגט. אַ ציטערדיגער איז פאַר מיר גע־שטאַנען דער אומגליקליכער בחור, נאָר די אויגען זיינע האָבּען דער־צעהלט זיינע צרות, זיין שעהנער פּנים האָט אויסגעדריקט זיין אינ־ווענינגסטע געבּעט: האָבּ רחמנות אויף אַ געפּייניגטען און אַ הונגע־ריגען, נעהם אריין דעם נאַקעטען און זאָל ער מיט דיר נעכטיגען ערגעץ אין אַ ווינקעלע. — שטעהן — שטעהט ער מיט אַ צובראָכען

האַרץ און וואַרט אויף הילף' — אָנשטאָט הילף שרייט מען גאָר אָן אויף איהם און מען טרייבט איהם אַרויס. שטיל און פערשעמט געהט ער אַרויס די פּלייצע געבויגען, ווי אַ שוואַכער בויגט אָן דעם קערפּער אַז דער שטאַרקער זאָל איהם שלאָגען. ווי דער איז אַרויס איז יענער געקומען, מיין געשטאַלט, און דערמאָהנט מיר: דערקען נאָר רב שלמה, אַז דו האָסט דיך אויך געוואָגעלט פון דער ישיבה אין דיין יוגענד און אַזוי ביסט־דו אויך געקומען אַזוי ווי אַ פערוואָגעלט פויגעלע אין איינע פון די שטעדטליך וואָס אין דעם געגענד, אָנגעטהון אין אַ צעריסענעם מאַנטעל מיט ווייסע ביינערנע קנעפּ, און האָסט זיך געבעטען מען זאָל דיר אין בית־מדרש לאָזען אַ נידערלעגען די קאָפּ. און וואָס פאַר אַ פאָדלעץ ביסט־דו היינט, ווען דו ביסט גרויס געוואָרען האָסט־דו דאָס אַלעס פערגעסען, ווען דיר איז יעצט, מיט דעם אויבערשטענס הילף, גוט האָסט־דו דערוויטערט אַ גר און אַ דערשלאָגענעם, וואָס דו ביסט אַמאָל אַליין געווען אין אַזאַ שטאַנד ווי ער. אויב אַריינעהמען צו זיך האָסט־דו אפשר נישט געקענט, פאַר וואָס האָסט־דו איהם נישט געגעבען געלד ער זאָל קענען געהן איבערנעכטיגען אין איין אַכסניה, על־כל־פּנים וואָלסט־דו איהם געדאַרפט זאָגען אַ פּאָר טרייסט־ווערטער, און דו, נישט נאָר וואָס דו האָסט איהם אַוועקגעלאָזט מיט גאָרנישט, נאָר דו האָסט איהם נאָך מיט שאַנד אַרויסגעטריבען. — לא עליכם, ברידער, אַזאַ וועהטאָג, וואָס איך האָב נעכטען און היינט געליטען איבער דעם וואָס איך בין אין אַזאַ זינד געשטרויכעלט געוואָרען.

— פונדעסטוועגען זאָלט איהר זיך נישט קיין סך מצער זיין — האָב איך געטרייסט רב שלמה'ן — אַזוינע מעשיות טרעפען זיך אַלע טאָג און קיינער טראַכט גאָר נישט וועגען דעם, געהט און זעהט די אַלע גרויסע סוחרים, בעוואוסטע באַנקיערען, גבירים מופלגים ביי אונז, וואָס פייניגען די משרתים זייערע און אַרבייטען מיט זיי עבודת פרך — ווער זענען זיי אַליין געווען? כמעט אַלע זענען פריהער געוועזען משרתים און זענען גרויס געוואָרען, יונגערהייט האָבען זיי געדיענט אין קלייטען און אַכסניות און פלעגען הונדערט מאָל אַ טאָג הערען זידלערייען. אַזוי איז אויף דער וועלט פון זינד זי איז בעדשאַפען געוואָרען, יעדערער פערגעסט עפּעס: דער וואָס האַלט דעם קאַנטשיק שמייסט און פערגעסט אַז מיט דעם אייגענעם קאַנטשיק איז ער נעכטען אַליין געשמיסען געוואָרען. אַ ברייטער בויך, עזות און געלט פערטרייבען דעם זכרון, און אויפ'ן פּעקעל שרצים וואָס היינט ביים

נביר פון אונטען, פערדעקט דאָס געלט, און אַז אַ מויז ליעגט אויף די גילדענס — בוק זיך צו איהם.

— דיינע טרייסט־ווערטער זענען מיר נאָך קאַרג — האָט גע־ענטפערט רב שלמה — דאָס שלעכטס הערט נישט אויף זיין שלעכטס דערפאַר ווייל ס'איז שטענדיג דאָ. גרינגער מאַכען די זינד מיט דעם וואָס זי איז זעהר געוועהנליך איז אַזוי ווי מיר זאָלען זאָגען, אַז נישט הערען, נישט רעדען און נישט זעהן איז קיין חסרון נישט, ווייל אויף דער וועלט איז דאָ אַ סך טויבע, שטומע און בלינדע. און אויב ס'איז אַזוי, מוזט־דו דאָך זאָגען אַז דער יצר־טוב מיט זיין גוטקייט און דער יצר הרע מיט זיין שלעכטקייט פליהען ביידע אַרום אין דער לופט און האָבען קיין גרונד נישט — ניין, רב מענדעלי, טרייסט מיך נישט אומזיסט, איך וויים און פיהל אַז איך האָב גע־זינדיגט.

— אָט די מעשה איז אַייך אַ שטראָף פון גאָט ווייל איהר פוילט זיך שרייבען אַייער לעבענס־ערצעהלונג — האָט געזאָגט איינער פון דער חברה — וויפיעל מאָל האָבען מיר אַייך דערמאָהנט און איהר האָט אונז אַלץ נישט געפאָלגט.

— אָט דעם בחור האָט אַייך גאָט אַליין געשיקט, ער זאָל אַייך דערמאָהנען די פערגאַנגענהייט — האָט אַ צווייטער אונטער־געהאָלפען דעם ערשטען — און איצט האָט איהר זיך בעל כרחך דערמאָהנט אין די אַלטע קנעפּ. יהי רצון, אַז איהר זאָלט זיך דער־מאָהנען אין גאַנצען לעבען פון אונזער פאָלק אין יענער צייט כדי עס זאָל נישט פערגעסען ווערען.

— ווער האָט דאָס אַייך אויסגעזאָגט דעם סוד פון מיין האַר־צען! — האָט רב שלמה אויסגערופען מיט אַ פלאַמענדיגען געזיכט — ביי נאַכט אויף מיין געלעגער, אַז איך בין געלעגען מיט אָפענע אויגען און פערשיעדענע געשטאַלטען האָבען מיך געשראָקען, ווען שטיל איז געווען אין שטוב און אַ שטורם־ווינד אין דרויסען, איז מיר געקומען אַ געדאַנק, און געזאָגט: שרייב! צייטען זענען דאָ אין מענ־שענס לעבען, וועלכע נויטהען אפילו דעם עקשן, וואָס האַלט נישט פון השגחה ער זאָל גלויבען אין איין אונבעוואוסטען בעהאַלטענעם כח, וואָס אַלדינג ווערט דורך איהם אָפּגעמאַכט און אַלדינג קומט אין זיין צייט און אין אַזוינע אומשטענדען, וועלכע יענער כח האָט

אויסגעקליבען, ס׳ווייזט אויס, אז אַזאַ מזל האָב איך און אַזוי איז שוין אויף מיר נגזר געוואָרען, אַז מיין וועג אויף דער וועלט און אַלסדינג וואָס טרעפט מיך, זאָל זיין אין שטורם און ציטערניש. אַ ברויזענדער ים איז מיין לעבען, מיינע טעג און יאָהרען זענען ברומענדיגע חוואַליעס און מיין נשמה איז תמיד אַ וואַרפענדע שיף, מיין ערשטע זעלבסט־ערקענונג איז מיר אויך געקומען אין שטורם. — ס׳איז דענטסמאָלט פריהלינג געווען, פלוצלונג איז טונקעל געוואָרען און אויף אַ סטעזשקע אין גאָרטען, צווישען פרישע גראָזען לויפט אַ יונגעל אַ נאַקעטער און אַ באָרוועסער, נאָר אַ לייקענדע העמדעל גערהט ער אויפ׳ן לייב און די היטעל אויפ׳ן קאָפּ. אַמאָל לויפט ער און אַמאָל שטעלט ער זיך אָפּ, זיין בליק בלאָנדזשעט אַרום און זיינע אויערען הערען זיך עפּעס איין און זענען אויפגעשטעלט ווי ביי איין האָז. אָט דאָס קינד בין איך געווען. דענסטמאָלט זענען מיינע אויגען אויפגעעפענט געוואָרען און איך האָב זיך אַליין ריכטיג דערזעהן — דערזעהן זיך און האָב זיך פערוואונדערט אויף דעם, וואָס איך זעה. איינער אַליין בין איך, קיין לעבעדיגער נפש איז אַרום מיר נישטאָ, אַ חוץ הימעל פון אויבען און ערד פון אונטען. און באַלד ווערט אַ רעש, אַ ברומעריי, דער קול קייקעלט זיך אַוועק אין דער ווייט און צושיט זיך דאָרטען אין אַ סך ווייטע קולות. פייערדיגע שלאַנגען און ברענענדיגע מלאָכים פליהען איבערן הימעל — דאָס איז דער רעש פון גאָט׳ס רייטוואָגען, האָב איך ביי זיך געקלעהרט. גאָט דער הערשער רייט אויף די וואָלקען, שמייסט מיט דער רוט און שיט פייער, און אַ זייל פון שטויב, שטרוי מיט מעקענע צוזאַמען הויבט זיך אויף פון דער ערד, דרעהט זיך. לויפט אַרום אין לופט און באַלד גיט אַ גאָס אַ רעגען, אַ וואַרימער דערקוויקענדיגער רעגען. גרויסע טראָפּענס רעגען קלאַפּען אין די געוויקסען פון די גערטנער, די גראָזען, ציבעלעס און קנאָבעל בוינען אָן די קעפליך און טוליען זיך אַזוי ווי די קינדער אויף זייער מוטערס שויס, און וואַשען זיך מיט פערגעניגען. ריטשקעס וואַסער לויפען, פון זיעבען ערטער הויבען זיי אָן פליעסען און דערנאָך ווערט פון אַלע איין שטראָמענדיגע וואַסער, וואָס מורמעלט לויפענדיג מיט אַן אַנגענעהם רוישען. און אָט זעהט מען גאָטס ראָד, אַ גרוים שרעקליכע ראָד אויפ׳ן הימעל, אָבער נאָר האַלב זעהט מען איהם אָן, אין דער געשטאַלט פון אַ בויגען וואָס אין וואָלקען, ווי שעהן עס איז, אַ מחיה! אין מעריב זייט איז בעלויכטען, די זון איז דאָרט פונ׳ם נעביל אַרוים,

ווי אַ חתן פון אונטער דער חופּה, קוקט זי צו דער ערד — ליכט זי די ערד, ווינקט זי צו די וואָלקענס — ווערען זיי רויט... דאָס איז געווען מיין ערשטעס ערקענען זיך זעלבסט, גאָט און זיין וועלט. מיט דונערען און בליטצען האָט זיך מיר דאָס אַלעס בעוויזען צום ערשטען מאָל, און דער מעגשליכער פערשטאַנד איז מיר געקומען פון דעם שטורעם. אויף דעם טאָוועל פון מיין האַרצען איז אויסגע־קריצט זיין בילד, קיינמאָל וועל איך עס נישט פערגעסען. דאָס בילד אין דער נאַטורס שפּראַך האָב איך דערנטסמאָלט פערשטאַנען און גע־פיהלט אין האַרצען ביי מיר — אין מיין קינדער־האַרץ. איך האָב געהערט דאָס רעדען פון די גראָזען און גערטנער געוויקסען, דעם שיר וואָס די פליעסענדע וואַסערען מורמלען, וואָס עס קוואַקעט דער פראש ליעגענדיג איינגעזונקען ביז האַלב אין בלאָטיגען זומפּ און גלאָ־צענדיג זיינע גרויסע אויגען. — איך האָב דאָס גוט פערשטאַנען. וויל איך האָב דעם פראש געענטפערט קוואַקענדיג ווי ער. און אַז איך בין געקומען צו אונז אין הויף אַריין איז אַרוים פון שטאַל די קאַלה. און האָט זיך געצויגען, אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ און אויפגעהויבען ז'עם ווידעל און האָט געמעקעט, ס'איז אויך אַרוים די הוהן פון ערגיץ אַ ווינקעל און האָט גענומען מיט איהרע הינדעליך זוכען אין מיסט, און דער האָן געהט אויך האַלטענדיג דעם קאָפּ נאָך זיי נאָך, געהט און שפּרינגט צו, ווינקט מיט די אויגען און רייסט זיך אויפ'ן האַלז אויף די קאַץ האָב איך געזעהען אַרויסגעהענדיג פון אונטערען דאַך, רייבט זיך אין דער וואַנד, שפּרינגט מיאַוקעט -- און איך האָב געוואוסט וואָס זיי רעדען און האָב יעדערען געענטפערט אויף זיין לשון: געמעקעט, געמיאַוקעט און געפּיפּטשעט אויף אַ הויך קול. איך האָב גאָרנישט געוואוסט, וואָס עס טרייבט דער פּאַטש, וואָס דער טאַטע האָט מיר געגעבען אויפ'ן באַק אין פאַר וואָס די מאַמע האָט אָנגעהויבען שרייען אויף מיר, אַז זי האָט מיר דערזעהן ביי דער טהיר אַ נאַסען פון רעגען. וואָס זיי האָבען געוואָלט און וואָס ס'האָט געוואָלט דערנאָך שפּעטער מיין מלמד און אַנדערע מענשען, האָב איך נישט געקענט פערשטעהן...

רב שלמה האָט זיך אָנגעלעהנט דעם קאָפּ אויפ'ן הענטיל פון שטוהל, פון זיין געזיכט און זיינע אויגען האָט מען געקענט דערקע־נען, אַז דאָס האַרץ אין איהם זיעדט און מיר האָבען געוואוסט פאַר וואָס. זיין לעבענס־וועג איז געווען פול מיט דערנער און שטיינער, ער האָט זיך געדרעהט און געפיהרט אַרויף צו די בערג־סקאַלעס און

אראָבגעגידערט אין טיפע אָבגרונדען. און אַצונד עפּענענדיג די פּעק־לעך אלטע צרות און אָנריהרענדיג מיט'ן פינגער אין די מכּות וואָס זענען נאָך נישט פערהיילט געוואָרען, טהוט דאָס האַרץ בעל־כּרחו וועה, שטאַרק וועה. און דערנאָך אז ער האָט זיך בערוהיגט האָט ער אָנגעהויבען:

— איך וויל אַייך איצט ענדיגען מיינע רייד, וואָס נעכטען זענען זיי אין מיטען איבערגעהאַקט געוואָרען. שוין לאַנג היינגט מיין נעגנער צווישען צוויי פּעדער אין מיין האַרצען פּונקט ווי מחמדים אָרון היינגט, לויט ווי די לעגענדע דערצעהלט צווישען צוויי מאַגנעטען. אין דער צייט ווען איינער ציהט צו דעם וואָס איז שוין געוועזן, האַלט איהם דער אַנדערער אָפּ און ציהט איהם צו דעם וואָס קומט איצט פאָר. און אָט די צוויי דעות האַלטען אין מיר מלחמה, ווי צוויי קרעמער, וואָס שלעפּען איין קונה און יעדערער פון זיי שענדעט דעם אַנדערענס סחורה. די זאָגט: זאָל דיך גאָט היטען פון אָט דער נייער סחורה און פון די היינטיגע תכשיטין וואָס ביי יודען. וואָס דו זעהסט איז מעהר נישט בייקע, אַ שערבעל וואָס איז באַדעקט מיט זילבער, אַנ'אָנגעבלאָזענער ליידיגער וועגעל, פון דרויסען בעשמיערט און בעציערט און אינוועניג מיאוס און בלאָטיג. ס'איז נישטאָ קיין רעכטער געעגדיגטער טיפּ וואָס זאָל האָבען זיין אייגענשאַפט, אַלץ איז ווי קינדער־שפּיעלכעליך, רעדען אַ סך, שרייען, קלאַפּען און רוי־שען, נישט ווייל זיי דאַרפען עס, נאָר דורך אויסווייניגסטע סבּות. לאָז זיי אָפּ און נעהם זיך בעסער פאַר דעם אַלטען, דאָס איז אַ טייערע כּלי וואָס די עלטערענס גייסט האַלט זיך נאָך אין איהר... און די אַנדערע שרייט און זאָגט: געה צו מיר! זעה מיין סחורה און האָב נישט אין זינען דאָס וואָס איז שוין לאַנג אַוועק, זאָלסט נישט זיין קיין כּישוף־מאַכער וואָס האָט צו טהון מיט מתים, און איבער דעם נאָך ליידען אַ סך. וואָס פיעלע פון יודען לאָזען אַוועק חיי שעה און האָבען אין זינען די פערגאַנגענהייט, געהען מיט'ן פּנים אויף צוריק, זעהען נישט דעם וועג. פאַלען און זייער וועג איז פאַר זיי פינסטער. אין אַלע זייערע מנהגים — אין דער היים, אין בית־מדרש און אין זייער ליטעראַטור זענען זיי ווי מתים, מתים בשעת זיי לעבען, און לעבען נאָכ'ן טוידט. דער יוד איז ערד און אש בשעת ער לעבט אין זיין שטאָדט. און אז ער שטאַרבט שטעלט מען איהם צו זיין כּבוד אַ שעהנע מצבה — און אַלע מתים זענען עהרליכע, גוטע און קלוגע; פון קליינע נרעזליך ווערען טענענבוימער, אַ קליין פישעלע

ווערט אַ לויתן אויפ׳ן בית-עולם, ווי אַזוי דאָס איצטיגע איז נישט געענדיגט און נישט שעהן ווי מען דאַרף, אַס ענדע איז עס דאָך דער עיקר לעבען, און דער מענש וואָס עסט און טרינקט און פיהלט ווי אַלע לעבעדיגע, איז נישט פּטור פון דער מלאכה צו צורעכט מאַכען ווי ווייט ער קען דאָס לעבען, עס זאָל פון זיינעט וועגען אויך פּערבעסערט וועגען און בעל-כּרחו דאַרף ער אַרבייטען אין דרינען גלייך מיט אַלע.

— ווארט אַביסעל — האָט געזאָגט רב שלמה, זעהענדיג אַז מיר ווילען איהם איבערשלאָגען — איך ווייס, אַז איהר ווילט מיר אַזאַ זאַך זאָגען: יעדערע פון די צוויי דעות בעזונדער האָט קיין רעכט נישט, ווייל יעדער פון ביידע, ווי אַלסדינג וואָס איז איינזייטיג דערוויטערט זיך צו איינעם פון די צוויי עקען, וואָס יעדער זאַך אויף דער וועלט האָט, און אַ קלוגער פיעלזייטיגער מענש מאַכט אַ פּשרה צווישען זיי. אָבער דאָס קען נאָר אַ גרויסער חכם און גרויסער גאון אָדער פערקעהרט: דאָס טהוט אויך דער וואָס האָט גאָר קיין שכל נישט, וואָס פיהלט גאָר נישט, אַ מענש וואָס טהוט אַלעס, ווי אַ טאָג אַרבייטער, און קלייבט גאָר נישט, איהם איז קיין חילוק נישט צו אַרבייטען מיט לעהם און ציעגעל אָדער קראַצען און זוכען אין מיסט, וואָס איז איהם דער חילוק: קאָרן אָדער שטרויה, צו אַ פּעקעל טיכלעך אָדער אַ פּעקעל ספרים? איהם איז אַלצאיינס, אַבי ער זאָל אַרבייטען און בעקומען געצאָהלט. איך בין אָבער פון די מיטעלסטע, וואָס נעהמען זיך צו דער ערשטער אַרבייט, וואָס קומט זיי צו דער האַנד, און אָט די אַרבייט, צו וועלכער זיי נעהמען זיך שוין, איז שוין זייער שטענדיגע אַרבייט, זיי פערנעהמען זיך שוין מיט איהר ביז זייער עלטער. אַ חוץ דעם בין איך זיך מודה פאַר אייך — איך בין בטבע אַ פוילער, איך גיב מעהר אַכטונג און בעקוק איידער איך טהו עפּעס; איך טראַכט מעהר ווי איך אַרבייט און אַז ס׳טרעפט עפּעס אַ עכּוב אין מיין אַרבייט בין איך זי מיט שמחה מפסיק. און דערפאַר אַז די דעות אין מיר זענען צוטהיילט און ביידע שלעפּען מיין פּען צו זיך, די זאָגט זי איז אינגאַנצען מיינע און די זאָגט זי איז אינגאַנצען מיינע, האָב איך גע׳פּסק׳נט די הלכה, אַזוי ווי דער מאן-דאָמר, אַז ס׳זאָל ליעגען ביז אליהו וועט קומען. און פּלוצים קומט דער... דער בחור אין שטורעם און האָט מיך אומגעקעהרט צו דער פערגאַנגענהייט, מיין גייסט שוועבט יעצט אין מיין יוגענד-וועלט. אַלט און זאַט מיט צרות,

מיט אַ האַרץ וואָס איז פערוואונדעט פון האַרמאַטען-קוילען אין לעַ־
בענס-מלחמה, מיט אַ שווערען נסיון בין איך צוריקגעקומען צו מיין
יוגענד-וועלט, און דער דמיון ברייננט מיר אויף מיט כשוף — אַזוי
ווי די כשוף-מאַכערין שאול המלך'ן — אַלערליי צורות און געשטאַל־
טען, בילדער און אַלערליי משונה'דיגע זאַכען און זיי געהען אויף
און קוקען אויף מיר מיט כעס; ווייל זיי וויסען גוט וואָס איך קוק
צו זיי איצט און אויף וואָס איך דאַרף זיי — זיי וויסען, אַז איך
קום זיי נעהמען און אויסשטעלען זיי אַז יעדערער זאָל אין זיי קוקען.
אָט די וועלט מיינע איז, אַז-אָך-און-וועה, זעהר אַ קליינטשקע. דאָר־
טען בליהען נישט קיין מילגרוימען און קיין רויזען דאָרט איז קיין
שמחה נישטאָ און מען הערט נישט קיין קול פון קיין פרייד, ס'פליעסען
דאָרט נישט קיין טייכען האָניג און פוטער. די מענשען זענען דאָרט
פראָסטע יודען מיט בערד און פאות און לאַנגע קאַפּאָטעס, מאָגערע,
דאַרע און אָרעמע, איינגעבויגענע און דערשלאָגענע, ציטערען, פלאַ־
טערען און קיין ליכט איז ביי זיי נישטאָ. מיר איז זעהר וועה,
רבותי, צו שלעפען אָט די אויסגעדאַרטע ביינער און מטריח זיין
די בעגראָבענע, זיי זאָלען אַליין אַרויסגעהן אויף דער סצענע און
ווער ווייסט צו זיי וועלען נאָך געפעלען ווערען? אַ סך פון אונזערע
ברידער האָבען איצט שטאַרק צער איבער זייער נאָז, וואָס איז מבריז
ומודיע: דאָס זענען יודישע קינדער! און ווען זיי זאָלען נאָר קענען
וואָלטען זיי איהם פערביטען אויף אַנ'אַנדערען — און דאָ טראָגט
אָן דער ווינד פון ערגיץ אַלטע יודען מיט אַלע פרטים מיט תרי"ג
משונה'דיגע זאַכען, וואָס זענען שוין לאַנג פון דער מאָדע אַרויס,
מען זאָל זיי בפרהסיא מביש זיין, ניין, ברידער! איך מאַך איצט קיין
חוזק נישט, איך זאָג אייך אַ זאַך מיט אַ טעם, אַז פריהער פלעגען
זיי מיך טרויעריג מאַכען און איבער זיי פלעג איך זיטצען פערזאָרגט
און אַ סך טראַכטען, און אין דער אמת'ן וואָס קאָן איך דערצעהלען
פונ'ם לעבען אין יענע דורות? גרויסע, נייע זאַכען, נישט איך און
נישט מיינע עלטערען האָבען נישט פער'חדוש'ט די וועלט מיט אונ־
זערע מעשים. דוכסען, גראַפען, קעמפפער זענען מיר נישט געוועזען;
קיין ליעבעס מיט מיידלי'ך האָבען מיר נישט געפיהרט; שלאָגען זיך
איינס מיט דעם אַנדערען ווי די צאַפּעס אָדער זעהען יענעמס בלוט
אויף אַ דועל האָבען מיר נישט געפרובט; ווי אַזוי מען טאַנצט מיט
בתולות אויף שמחות האָבען מיר נישט געוואוסט: אויף יאַגד זענען
מיר אין פעלד און אין וואַלד נישט געגאַנגען, אין עק וועלט אריין

װענען מיר נישט געפאָהרען און נייע אינזלען האָבען מיר נישט ענט־דעקט, קיין אַקטיאָרען װענען מיר נישט געװעזען, אויף זינגערס און זינגערינס און אויף אַנדערע תענוגים האָבען מיר קיין געלד נישט אויסגעגעבען, קורץ אַלע בעפּוצונגען פון אַ מעשה, זי זאָל אינטע־רעסירען דעם לעזער, װענען בײ אונז נישטאָ, דערפאַר װענען בײ אונז דאָ חדרים מיט מלמדים און בעהעלפערס, שדכנים, חתנים און כלות, קינדער און װײבער, יבמות און עגונות, אלמנות און יתומים, נשרפים און יורדים, אַלערליי װאָס געהען אַרום איבער די הײזער: אין יום־טובים, ראש־חדש'ן און אַלע טאָג, בטלנים און גבאים, מקבלים און פושקעס פון צדקה, אַלערליי פורעניות, אַלערליי דלות, עניות, אביונות און אַלערליי משונה'דיגע פרנסות. דאָס איז אונזער לעבען, אַז־אָך־און־וועה! אַ פינסטער לעבען, װאָס אי קיין פערגנע־ניגען אי קיין צרות װענען דרינען נישטאָ. אַ לעבען אָהן שײן און אָהן ליכט, אַ לעבען װאָס האָט אַ טעם װי ברוט אָהן זאַלץ און אָהן צוביסעכטס.

— איהר האָט אַ טעות — האָבען מיר אַנטקעגען געטענה'ט — און זאָל טאַקי אפילו זיין אַזוי װי איהר זאָגט, אַז דער יודישער לעבען איז אַ פאַרעווער, דערפאַר האָט יעדערס אַ בעזונדער טעם. ס'איז דאָ אַ מין קעז, װאָס פיעלע מענשען קענען איהם נישט עסען, אָבער די װאָס האָבען אַ געפיהל אין עסען, זוכען איהם און עסען מיט גרויס אַפּעטיט. דאָס ביטערקייט פון אונזער לעבען איז טאַקי זיין שבח. און די װאָס פערשטעהען, געפעלט עס זיי בעסער איידער דאָס זיסקייט, װאָס װערט אַמאָל אַזוי נמאָס, אַז ס'גלוסט זיך ברעכען. קאַרשען איז אַ געשמאַקער מאכל נאָר פאַר קינדער. דאָס יודישע לעבען האָט חשש פון דרויסען װײזט ער אוים מיאוס, שװאַרץ װי אַ שמאַטע, איז פון אינװעניג שעהן. אַ גרויסער גײסט איז אין אַזאַ לעבען, גאָט'ס גײסט בלאָזט תמיד אין איהם און הויבט אין איהם כװאַליעס, ער זאָל איהם ריין מאַכען פון מיאוס־קייט און פערפוילטקייט. די שטורעמס און בליצען, װאָס קומען אָן צייטענװײז אויף יודען, מאַכען זיי ריין און בענייען זייער כח. — דאָס יודישע פאָלק צװישען די אומות־העולם איז װי דער פאַר־צײטיגער פילאָזאָף דיאָגענעס, דער קאָפּ זײנער איז אין הימעל, טראַכט װעגען גאָט, און ער אַליין װאָהנט אין אַ פאַס, װאָס אין די גרויס אינגאַנצען פיער אײלען. אונטער אַ בערגעל מיסט אין חדר, אין ישיבות און בתי־מדרשים פלאַקערט דער פלאַם פון

תורה, אין שיקט ליכט און ווארעמקייט צווישען גאנצען פאלק, און אלע אונזערע קינדער, די קליינע מיט די גרויסע, לערנען און קענען אין די קליינע אותיות. אזא לעבען פאסט טאקי, עס זאל בעשריבען ווערען.

— אבער זאל זיין ווי איהר מיינט — האט געענטפערט רב שלמה — דאס איז אבער קענען דאס לעבען פונ'ם גאנצען פאלק בכלל, אבער וואס איז מיין לעבען אליין און וואס פיר א נייעס איז אין איהם דא, ס'זאל כדאי זיין, מען זאל עס בע־שרייבען? וואס מיט מיר האט געטראפען, האט געטראפען מיט טויזענדער און נאך צעהנדליגע טויזענדער פון אונז, און די גאנ־צע זאך איז אלט און געוועהנליך, איז דען דא נאך איין אומה אויף דער וועלט, וואס איהרע קינדער, זינד זיי ווערען געבוירען ביז זיי שטארבען, זאל זייער לעבען זיך ציהען, ווי ביי אונז, אויף איין נוסח? דאס אויסוואקסען, ערציהונג און לערנען, דאס דאווענען און דער ניגון צו יעדער זמר, צו יעדער פיוט, צו יע־דער סליחה, אלעס האט זיין געוויסען נוסח, און אפילו עסען און טרינקען האבען איין נוסח. האט זיך געטראפען, צו ס'האט זיך ווען ס'איז געהערט אזא זאך, אז אין א געוויסער שעה, פרייי־טאג־צו־נאכטס, למשל, זאלען אלע עסען פיש, לאקשען און צי־מעס? שבת אין דער פריה רעטאך און פעטשא, לעבער און צי־בעלעס מיט אייער, פערטריקענטע קאשע מיט א גרויסען ביין אין איהר. אין דעם טאג קרעפלעך, אין יענעם טאג חלה מיט מאהן און אין דעם טאג געלע חלה מיט זאפערען. ווען איינער הויבט אן זאגען „כל מקדש" אדער ער שרייט „חי וקים" אין שפאניא, הערט זיך דער זעלבער ניגון און דער זעלבער קול אויך אין ארגענטינע, וואס אין עק וועלט. מיר זענען א ציבור פון מיל־בען, וואס אלע זענען גלייך. אין זאלאגיע איז דא א בעזונדער פרק וועגען דעם מין מילבען בכלל, אבער נישט וועגען יעדער בעזונדער.

— אין פלוג איז דא עפעס א ממש אין דיינע רייד — האט די חברה געענטפערט — דער לעבען פון יודען זעהט טאקי אוים גלייך ווי ער האט נאר איין נוסח, אזוי ווי דער מילבען־נוסח. אבער אין אמת'ן איז צווישען זיי דא א גרויסער חילוק: דער מילב הייסט מען און זי טהוט איהר חוב אזוי ווי

די איבריגע מילבען, זי געהט נישט אוועק פון ציבור אפילו אויף א האר. ביי מענשען קען דאס אבער נישט זיין. איין מדה, וואס ליעגט אין טבע פון א סך מענשען, בעקומט אבער ביי יעדערען פון זיי א גאנץ אנדער אויסזעהן, יעדערער איז זיי מקיים ווי איהם געפעלט, אנדערש ווי דער צווייטער, יעדער מענשענס טבע דערקענט מען אין רעדען, אין שמייכעל, אין ווינקען מיט די אויגען, אין געהן, אין עסען און אין טרינקען, חאטש די אלע זאכען האט גאט געגעבען אלע מענשען. און נאך מעהר ווערט דער מענש דערקענט אין זיין סגנון: איין זאך קומט ביי איין שרייבער ארוים אזוי און ביים צווייטען — אנדערש און מיט איין סגנון שרייבען דאס נישט אן קיין צוויי שרייבער... אומזיסט אייער טענה'ן, רב שלמה! איהר מוזט שרייבען אייער לעבענס-ערצעהלונג.

— איך מוז פאר זיך אליין, אבער נישט פאר יענעם — האט רב שלמה געוואלט זיך ווי ס'איז ארויסדרעהען — איך בין מוסכם שרייבען פאר זיך אליין און דאס געשריבענע וועט ליעגען ביי מיר, זיי זאלען מיך דערמאהנען אין מיין פערגאנגענהייט.

— ניין, רב שלמה! — האבען מיר אלע געשריגען — שרייבען און דרוקען! — לאמיר שוין ענדיגען דעם חשבון — האט רב שלמה געזאגט מיט א פיינעם שמייכעל אויף די ליפען — געהט רעכענט אויס אלע ל"ט מלאכות פון איין יודישען מחבר: שרייבען און צונויפנעהמען פראנומעראנטען און הסכמות; דרוקען און מגיה זיין און אויסלערנען דעם בחור הזעטצער, מאכען א לוח-הטעות גרוים ווי די צאהל ווערטער אין בוך; ארומגעהן איבער די הייזער און צוטהיילען די ספרים. ניעדעריג מאכען זיך פאר א קל שבקלים און וויסען ווי אפצוענטפערען די קמצנים און בעטען און בוקען זיך צוליעב מעשענע פרוטות, לכבוד גאט און לכבוד דער תורה, צוליעב דעם הייליגען לשון און צוליעב די כנסת ישראל; געבען א סך כרכים בעקאנטע און מוכרי ספרים אויף בארג ביז משיח וועט קומען; און נאך אלעמען פערקויפען די איבערגעבליבענע פאר פאפיער — פאר פערציג פונט א קאפיקע. ניין, ברידער, איך טויג נישט צו אזוינע ארבייט!

— האט איהר דען פערגעסען, אז ס'איז דא א מענדעלי מוכר ספרים אויף דער וועלט און לבטלה האט גאט נישט בע-

שאַפען! — האָב איז זיך אָנגערופען ווי אַ בר־סמכא. — און איהר, זייט מיר מוחל, האָט נאָך נישט געענדיגט די צאָהל פון אַלע מלאכות. דעם חילוף האָט איהר פערגעסען, דאָס מיינט מען דעם גלגול, וואָס יודישע ספרים ליידען בעונותינו הרבים, עמעצינס אַ ספר ווערט מגולגל אין אַ תחינה פון שרה־בת־טובים, די תחינה ווערט מגולגל אין אַ קינה, די קינה אין אַ מעשענע מנורה, די מנורה אין אַ שופר, דער שופר אין אַ סליחה און אַ מחזור. זיי אין אַ צאָהן פון אַ פוקס, אין אַ כל־בו און אַ טלית־קטן און אַט אַזוי ווערען זיי מגולגל אַ גלגול נאָך אַ גלגול ביז זיי ווערען צופליקט, צוריסען און ווערען שמאַטעס. ס'איז דאָ נאָך אַ מין חיבורים, וואָס פאַר זייער מחבר'ס זינד, ליעגען זיי ווי שטיינער רחמנא־לצלן און האָבען קיין שום תקנה נישט נאָר מען זאָל פון זיי מאַכען כלים צום שפייען. מען טאָר אָבער נישט שפייען אויף שמות... נעהמט שרייבט, רב שלמה, און וואָס נאָכ'ן שרייבען נעהם איך שוין אויף מיר, דער גאַנצער ענין איז באמת מן השמים. זעהט, אַז איך בין אויך אַריין צו אייך מיט אַ שטורעם.

רב שלמה האָט געשוויגען און האָט מיר פריינדליך געדריקט די האַנד: **חי איינער זאָגט: איך מוז שוין טהון וואָס איהר ווילט!**

אויף אסיפות.

—איך זאָג עס אקעגען דעם זאָג איך עס, אז ווּיא דיא מעשה איז, אזוי אָדער אזוי, לאָז מען שמועסען אזוי אָדער ווידער פארקעהרט, איז אלץ גאָר נישט. דער שפּיץ איז, זאָג איך אייך, בע, נישטאָ ביי וואָס אָנצינעהמען.

— ריינע דבורים, רב יודעל! לאָז מען הערען ווערטער. ביי אייך, האָט קיין פּאראיבעל נישט, איז אלץ עפּים אין דער זייט, פּאָפּעריק, מעשה ליטוואַק, מחילה, אלץ „אָקעגען דעם זאָג איך עס, אקעגען דעם זאָג איך עס". און וואָס? גנעה, שטוים זיך אָן. גנעה, זיי א נביא, טרעף וואָס „כלומר" איז דער טייטש. אי פּע, כ'לעבען, האָט קיין פּאראיבעל נישט, רב יודעל!

— טאַקי באמת טאַקי, רב יודעל, האָט קיין פּאראיבעל נישט, רב יודעל! חסקיל אונזערער איז אפילו א שטיקעל דאָס... אויף חסידעש הייסט עס פּשוט „שייגעץ", נאָר גערעכט איז ער דאָך פּאָרט. נאָך א מאָל: מיר, יודען, נעהמען זיך דאָ צונויף ווענען אזא וויכטיגען ענין, ווענען כלל ישראל, וויא ראטעווועט מען זיך און דאָס ביסעל יודישקייט, וואָס שטעהט אזוי שמאָל. איטליכער פון אונז דאָ לאָזט זיך הערען מיט זיינס א וואָרט, מיט איין עצה, מיט א סברא, וויא ווייט מעגליך, און אז עס קומט צו אייך; שאַ! לאָז מען הערען, וואָס זאָגט עפּים רב יודעל. זאָגט רב יודעל... וואָס? הא, פּאָרט וואָס? מען חלש'ט דאָך הערען רב יודעלס א וואָרט.

— דאָס ערשטע מאָל אין מיין לעבען — יודישע קינדער זאָלען חלש'ן הערן א וואָרט! ריידען, מהיכא תיתי, ס'איז ביי זיי עפּים אזא מין חולשה אזוינע... איך זאָג עס אקעגען דעם זאָג איך עס, אז ס'איז נישטאָ וואָס צו זאָגען. „לאָז מען הערען, זאָגט איהר, וואָס זאָגט רב יודעל"? — א קאַטאָוועס עפּים! לאָמיר זיך נישט נאַרען, מיינע ליעבע יודען, אי זענט איהר קלוגעטשקע, אי זענט איהר דורכגעטריבענע, וואָס מאַכט ביי אייך אוים אזוינער וויא רב יודעל; משטיינס־געזאָגט, דער גאנצער יודעל!...

— סטייטש, סטייטש, רב יודעל! גאָט איז מיט אייך, איהר זאָלט אזוינס זאָגען, רב יודעל!

— נו, וועל איך נישט זאָגען... און מען פאַרשפּאָרט עס טאַקי צו זאָגען. אין גאַנצען מיט אייערע גיינג, מיט אייער בענעהמען זאָגט איהר עס טאַקי אַליין. אייער פאַררייסען דיא נאָז, אייער קוקעלע, עפּיס אזוי, פון אויבען אראָב, אייער נישט דערהערענדיג זיך כלומרשט בשעת מען רעדט, אייער נישט וויסענדיג זיך מאַכען, נישט צו־דערקענען זיך געבענדיג א מאָל, שטייף, שטייף האַלטענדיג דיא האַנד אין דער קעשענע — דאָס אַלסדינג, האָט קיין פאַר־איבעל נישט, זאָגט, ניש־קשה, זאָגט און זאָגט. איך זאָג עס אקעגען דעם, פאַר־שטעהט איהר מיך, זאָג איך עס, אז...

— נאָט אייך גאָר פּלוצלים. מאָווע־מאָווע מאָקע!... גוט מאָרגען, געלע, רעטיך טראָג איך.

— ווער בענומען חאַסקיל! ווערסט נישט אויפהערען מיט דיינע שטיקלעך? געה דיר, געה צו אַלדע גוטע יאָהר! — אמת טאַקי, רב יודעל, חאַסקיל אונזערער איז אפילו א שטיקעל דאָס... א שייגעץ הייסט עס אויף חסידיש, אַלעס איינס, וואָס א ברענענדיגער חסיד, א מזיק, א ספּירט, נאָר גערעכט אָבער איז ער דאָך פאָרט. א פרעג א ביסעל: וועגען וואָס?! סטייטש מי רעדט, רעדט אַזאַ לאַנגע נאַכט. עס האָט גערעדט רב איציק יענקיל, זאָל געזונד זיין; רב ישראל חיים, זאָל לעבען; רב הירש ליב; רב ליב הירש, נאָך און נאָך. מען האָט גערעדט, געזאָגט, געשריגען הידד! סטייטש, נישט געהערט?!

— הערען האָב איך געהרט אז מען רעדט, נאָר וועגען וואָס, בין איך זיך מודה, ווייס איך נישט. גאַנץ פּשוט, רב איציק יענקל'ן האָט פאַרשלאָגען דיא רייד, רב ישראל חיים, רב ישראל חיים'לען האָט פערהאַלטען רב הירש ליב, רב הירש ליב'ן האָט פערהאַלטען רב ליב הירש און אזוי ווייטער, ווייטער. עפּיס א גאַנצער חד־גדיא פאַרשלאָגעניש, אָבשלאָגעניש, אוועקשלאָ־געניש ביז אנגעטענבעשלאָגעניש, האָט מיר קיין פאַראיבעל ניט. איך זאָג עס אקעגען דעם זאָג איך עס, אז מחמת דעם פאַרשלאָגעניש טרעפט זיך עס א מאָל ביי יודען, אז מען זאָל נישט וויסען וואָס יענער זאָגט, יא, מען זאָל נישט וויסען אפילו אַליין וואָס מען זאָגט. ביי יודען מיט גמרא־קעפּליך, וואָס דער עיקר איז ביי זיי „סלסלה" דאָס גרייזלעניש דאָס דרעהעלע דאָס פאַר־דרעהעלע און אויסדרעהעלע מאַכט זיך עס א מאָל, אז מען פאַרקריכט אין טיעפע חקירות עפּיס גאָר ניט צו דער זאַך, פאַרפּלאָנטעט זיך, פאַרפּליהט העט העט אזוי, אז עס כאַפּט אזש אָן א שווינדעל, נישט צום פאַרשטעהען! — נאָך א מאָל, זאָג איך, האָט מיר קיין פאַראיבעל נישט.

— אויף אייך, רב יודעל, פאראיבעל האבען, חלילה! מעגליך, ס'איז אייך נישט אריין אין קאפ, ווייל אייך איז דער קאפ פארשלאגען אצינד. א קאטאוועס עפיס זענט איהר ביי אייך דארט אין שטאדט דעם הייגטיגען נאך פסח אויסגעשטאנען, רב יודעל! דערצעהלט כאטש עפיס, איהר מיט אייער מויל, רב יודעל, וואס איז אזוינס געשעהן. הא, וואס?

— צרות! מיינע ליעבע יודען. איך זאג אקעגען דעם זאג איך עס, אז ס'איז נישטא וואס צו זאגען. נעהמט אונזערע „קינות", אונזערע יענע טרויעריגע „סליחות", דיא אלע מעשיות און מעשטיינס-געזאגט אונזערע „געשיכטעס" פון גאנץ אלטע צייטען, פון אלטע, פון מיטעלע און ווייטערדיגע צייטען וועט איהר אייך האבען סך-הכל דאס אייגענע וואס היינט ביי אונז. דיא אייגענע צרות, דיא אייגענע פורעניות, דיא אייגענע געברענטע-געבראטענע לייד, צו-וואס זיי איבעררעכנען, איבערזאגען? א חשק א ביסעל אויפדעקען דאס צוקאטעוועטע לייב, מחילה, און ארויסשטעלען דער וועלט — נאט, קוקט דיא וואונדען! וואס איז, א כבוד א גרויסער איז עס, א שיינקייט, א פארגניגען?...

מען מוז דאך טאקע עפיס טהון, רב יודעל, זיך ראטעווען. און גיכער טאקע, און איטליכער טאקע, אהן א שום אונטערשייד.

— אט דאס איז טאקע דיא גרעסטע צרה, וואס גיכער און איטליכער אהן אונטערשייד. איך זאג עס אקעגען דעם זאג איך עס, ברידער, וואס איך אליין, נישט פאר אייך געדאכט, האב ערשט ניטש לאנג דערפון מיאוס געליטען. בדיל-הדל בין איך געווארען צוליעב דיא שיינע ראטונקעס. איך זאג עס אקעגען דעם, אז דאס היטצען זיך, דאס פילדערען איז נישט אויף גוטס. פון היטצען זיך און פילדערען איז נאך נישט געדרונגען, אז מען איז פארטיג טאקע אין-רעכטען-אמת צו טהון. פון אנגעצונדענע פייערווערק האט מען נאר רויך און טשאד. אוי, ברידער, ס'איז א וועהטיג צו דערצעהלען, אזוי האב איך געליטען.

— מען דארף איהם ריידעוודיג מאכען דורך דעם „וויענער געטריינקעל".

— וויין, מיינסט-דו, חאסקיל? שווערליך, וויין טרינקט נישט רב יודעל.

— א טפש ביסט-דו, נימפעל. אבער קידוש מאכט רב יודעל? נו, וועט ער מאכען קידוש. וואס מאכט עס דען אויס, קידוש הייסט דען נישט געטרונקען? פארקעהרט, נאך א רוב כוס, א כוס פון א רביעית. עס וועט איהם זיך עפנען דאס מויל, ניש-קשה. אי, וועט ער ריידען! איך קען בעסער רב יודלען, דו טפש איינער, ביי איהם איז קיין זאך נישט מיט א מאס. שווייגט

ער איז געשוויגען, רעדט ער איז גערעדט, אָהן איין אויפהער. — רב מענדיל, אָ, רב מענדיל! רופט זיך אָב, טויב זענט איהר היינט צו וואָס? מען אָזל עס הערען פון אייך היינט אַ וואָרט. עפּיס נאָר וויא געמאַכט אַ האַסלע אינאיינעם מיט רב יודלען, אַז אַלע מעגען זיך ריידען צוזעצטערהייט און זיי זאָלען שווייגען.

— יא, חאַסקילע מיינער, טאַקי אַזוי: שווייגען ווען אַלע ריידען, נאָר אָבער ריידען ווען אַלע שווייגען.

— נו, ריהרט זיך־זשע, רב מענדיל. נעהמט אַ כוס און מאַכט לחיים צו רב יודלען, פאַר׳כוס׳עט איהם אַזוי, אַז ער זאָל ווערען לעבעדיג און ריידען. עס וועט שוין זיין שטיל, אַלע וועלען שווייגען, ניש־קשה.

דאָס „כרמל־געטריינקעל" איז הפּנים אַ גוט מיטעל, וויא איך היים גימפּעל! איהר זעהט, עולם, וויא רב יודעל איז איצט בגילופין, לעבעדיג, אויפגעריימט. ער איז קאַפּאַבעל „אדם יסודו מעפר" אפילו אָבצושפּיעלען, וויא איין אָרעסער שניידער, מיט אַ מאַרש. צו איהם טוינג טאַקי איין רב מענדיל. שאַ עולם, אָט עפענט רב יודעל אַ מויל און הויבט אָן צו דערצעהלען.

שאַ, שאַ, שאַ!

— דאָס גאַנצע ביסעל גוטס מיינס האָט אין דעם קאַסטען זיך געפונען, אַ קאַסטען איין אַלטפּעטערישער, בירושה פונ׳ם עלטערזיידען, אין שטוב האָט זיך געפונען נאָך אַזעלכעס, וואָס ווערט געברויכט אין דעם בעל־הבתישקייט, וואָס איז נייטיג אין לעבען אריין. איך זאָג עס אָקעגען דעם זאָג איך עס, אַז פאַר אַ יודען בלייבט איין מיטעל — דיא תבה, ער מוז שטענדיג זיין גרייט, געפּאַקט אין דער תבה מאַלע וואָס עס קען זיך מאַכען: אַ בייזע מהומה, איין איבערפאַלעניש, איין אָנשיקעניש, אַ כאַפּעניש־לאַפּעניש, צעשטערעניש, בעהיט זאָל מען ווערען. דיא אַלע אנדערע זאַכען, וואָס זענען אַ חוץ דער תבה — איז פו! איך זאָג עס אָקעגען דעם וויא נאַרעש, שטאַרק נאַרעש ס׳איז אויסברייגגען זיך, ציהען פון זיך דיא קליי, פאַרקויפען זיך, אוועקגעבען דיא נשמה, אַ שטיק געזונד, וואָס איז? כדי ארויסשטעלען זיך פאַר דער וועלט מיט דעם פוטץ, מיט דער פּאָמפּע — נאַט, קוקט וואָס ביי מיר געפינט זיך! דיא שעה זאָל נישט זיין, איין בלאָז פון ערגיץ, פון דיא, פון יענע, ווערט דערפון אין גאַנצען אַ שפּה. ביז וואַנען דו וועסט זיך בעטראַכטען, זיך צונויפנעהמען ווערט פון דיר תל. אריין, זאָג איך, אריין, יוד, האַק און פּאַק אין דער תבה! פאַרשלים זיא, שטעל איהר אונטער רעדליך, אין אַ נויטפאַל זאָל זיא געהן וויא אַ פּוטער. און דו אַליין זיי אַ העזעלע, גוט צוהאָרכענדיג זיך, סיי ביים וואַכען סיי ביים שלאָפען, מיט אויפגעשטעלטע אויערליך, קוים עפּיס אַ פּייף: טרו—טו—טו! באַפּ וויא מען זאָגט, „סקרינקע—פּע־ינע",

דיא פיס אויף דיא פלייצעם — און ויברח: אויף א בוידעם, אין א קעלער און וואו ס'איז ערגיץ עפיס א לאך, וואָס דער שומר ישראל, „דער וואס טהוט אָבהיטען זיין פאָלק ישראל" שיקט דיר צו. אָט אויף אזא אופן, זאָג איך עס, קען דער יוד נאָך האָבען א קיום. לאָז זיך אייך דאַכטען לופט, ער איז למשל לופט אין איין אָנגעבלאָזענעם פאַפירעל, גיט מען איהם א קוועטש דאָ, איז ער דאָרט, א קוועטש דאָרט, איז ער דאָ. אפשר ווילט איהר, איז ער א קוועק־זילבער, דאָ וואו ס'איז קאלט, זינקט ער, פאַלט ער אראָב. א ר אָ ב. און דאָרט, וואו ס'איז ווארעם, איז ער געהויבען, שטייגט ער ארויף, ארויף. איך זאָג עס אקעגען דעם זאָג איך עס, וויא מען בעדאַרף זיין תמיד גרייט באַרעכענט, נישט געכאַפּט, נישט נעיאָגט וויא דער שטייגער איז בשעת א צרה גאָר אומגעריכט. מילא, הערט־זשע ברידער, בשעת דעם איבערפאַלעניש היינטיגס יאהר, נישט־דאָ־געדאַכט, איז מיר אָבגעגאַלטען, אָבגעלאָפען מיט הסד. איטליכער ביי אונז איז געווען פארנומען מיט זיך. דער משחית איז נישט איבערגעשפּרונגען קיין איין יודיש הויז. נישט וואַרטענדיג אויף כבוד ביז ער, דער משחית הייסט עס, וועט קומען צו מיר, לאָז איך דעם קאַסטען א פאַהר־טהון אויף דיא רעדליך, שטופּ, שטופּ דיא תבה פאַר מיר, דאָס ווייב מיט דיא קינדער הינטער מיר, און מיר שטופּען זיך מיט דעם אויבערשטענס הילף אריין אין קעלער — א מערת המכפלה אזוינע, דאָס הייסט א לאָך אין א לאָך, וואס חוץ א יודען וועט קיין בן־אדם פון יענע לייט נישט זוכה זיין א פוס אהין אריינצושטעלען. איך זאָג עס אקעגען דעם זאָג איך עס, אז א קאַפּ אויף דורכשטופּען זיך אין דער וועלט, אָנשפּאַרען אין אלע לעבער, האָט נאָר טאַקי א יוד, ער איז משׁשת ימי בראשית בעשאַפען געוואָרען טאַקי צו זיין אין גלות.

— קיין קאָנטראַקט פון דעסטוועגען מיט דעם רבונו של עולם, אז מען זאָל מחויב זיין אין גלות, האָט דער יוד נישט געמאַכט. גענוג, איבערגענוג! לאָז זיך דער רבונו של עולם־זוכען אַנדערע אויף גלות אָבריכטען אנשטאָט דעם יודען זיינעם. דער יוד וועט זיי מוחל זיין דעם שאַרפען קאָפּ מיט דיא אלע שפּיצלעך, אלע אָבשניצליך און אויבער־הסברות זיינע, וועלכע מען דאַרף צום גלות נייטיג האָבען. אי וואס, וואָס וועלען טהון יודען אָהן גלות? פאַר ווע‏מען וועלען זיי זינגען „מה יפית", ביי וועמען וועלען זיי זיין תקיפים און וועמען וועלען זיי אין אויער איינריימען — דאָס וועט מען צייט האָבען צו בעטראַכטען אם ירצה השם שפּעטער, דערווייל לאָמיר נעהמען צו־ביסליך „כרמל". מאַכט ברכה, רב יודעל! אָט אזוי, אזוי, א רוב כוס, וויא על פי דין. אצינד פאָהרט, זייט מוחל, ווייטער, רב יודעל! שטעהט, הייסט עס, דיא תבה אין לאָך.

—שטעהען מיר, הייסט עס, אין לאָך, זאָג איך אייך, אזוי לאנג אזוי ברייט ביז ס'איז שוין אָהן סכנות, מען מעג שוין א קוק טהון אויף דער ליכטינער

וועלט. איך זאָג עס אָקעגען דעם זאָג איך עס „דיא ליכטיגע וועלט" וויא פאַר וועמען. פאַר אַנדערע איז זיא ליכטיג, פאַר אונז איז דאָס אייגענע וואָס דער לאָך. דיא זון שיינט, נישט אָבער פאַר אונז, דיא לבנה לויכט פאַר יענע, וואָס שפּאַצירען ארום מיט זייערע ליעבע אין דיא פרייע ערטער, פאַר אונז איז זיא דאָ נאָר דארויף, זיא מקדש צו זיין, נישט מעהר. פון בוימער, פון בלומען, פון רויזען האָבען מיר נאָר גרינע ציבעלעס, פון שפּיעלפייגעלעך — גרילען; אַ שפּור פון׳ם זומער אין שטוב — פליגען און פלעה — כחול הים. ברוך השם איבערגעקומען, אוים לאָך און וויעדער אין שטוב, וויעדער אַ בעל הבית וויא געוועז, שאַ, רוהיג, שטיל, נישט מעהר וואָס דער קאָפּ דאַרט וועגן דער פרנסה, וואָס דאָס הארץ טיאַכקעט פון אַ מינדסטען שאָרך. אַט אַזוי האָט זיך עס געלעבט, נישט צו פאַרזינדיגען, גאַנץ געוועהנטליך, וויא דער שטייגער איז. בעדאַרף, מעשה שטן, זיך פון דער העלער הויט מאַכען אַ שרפה, עס נעצט אַ שרעק. און וואו נעצט? נישט ווייט פון מיר, אין מיין געסיל. איך אַליין האָב מיך גראד ארומגעדרעהט אין מארק, דערהערט: עס נעצט, לויף איך דאָך מסתמא גאָר אין איין אָטהעם און פאַל פון דיא פיס לויפענדיג. ביז גאָט האָט מיך געבראַכט אהיים, איז מיר שיער דיא נשמה נישט ארוים. הע־הע, וואָס עס טהוט זיך! דיא שטוב מיינע איז בעפאַלען, נישט פון שלעק, משחיתים, חלילה, נאָר פון יודען, גוטע ברידער, וואָס זענען זיך צונויפגעלאָפען פאַר רחמנות צו ראַטעווען, און וואָס טהוען זיי? זיי געוואַלדעווען, שטרעקען הענט, טייטען מיט דיא פינגער, אַלע אין איין קול: געוואַלד, ראַטעוועט! פאַר גרוים איילעניש און אימפּעט כאַפּט מען, דער אַ לאָקשענברעטיל, אַ ווייקשעפּטיל, אַ טשאָלענט־טעפּיל, יענער אַ ריבאייזען, אַ פלעקיל, אַ מילכדיג־לעפעל און יאָגען זיך האסטיג, הענדום־פּענדום, מיט דער דאָזיגער סחורה גלייך וויא מיט עפּיס רעכטס, מיינענדיג, זיי ראַטעווען, ארבייטען מעשים. — וואָס טויג מיר, שריי איך, דיא שמאַכטעס, דיא קליינינג־קייטען, נאַרעשקייטען, געוואַלד דער קאַסטען, מיין קאַסטען! דאָרט געפינט זיך מיין גאַנץ פערמעגען, מיי מיה, מיין אַלץ־מיט־איינאַנדער פון אַזוי פיעל יאהרען. — איהר פארשטעהט, יודישע קינדער, זיי כאַפּען זיך צו אַזעלכעס, וואָס אבי געזונט, אבי גאָט העלפט, מען איז אַ בעל הבית, קומען שוין דיא אַלע דאָזיגע זאַכען ממילא פון זיך אַליין, גאָר אומבעמערקט. איך זאָג עס אָקעגען דעם זאָג איך עס, וואָס הייסט אַזוינס, אַז מען איז צוטראָגען. אצינד, לאחר המעשה, לאַכען יענע אַליין פון זיך, וואָס פאַר אַ נאַראָנים זיי זענען געוועזן, איבער וואָס זיי האָבען זיך אַזוי געהיצט, אָנמאַכענדיג אַ טאַראַראַם, אַ רעש, אַ געפּילדער, אַליין גאָר נישט געטהאָן און אַנדערע נאָך אין זייער ארבייט געשטערט. איינער האָט אָנגעהויבען, געפּיהרט דאָס רעדיל, און דיא איבעריגע שוטים נאָך איהם. — צום קאַסטען איז שווער צוצוקומען, יודען

באָברען זיך, שטופּען זיך ארום איהם, וואָס זיי ווילען, איז נישט צו פערשטעהן. איך דערשטופּ מיך פּאָרט צום קאַסטען, טהו איהם אַ שטופּ — ער ריהרט זיך נישט וויא אַ שטיין, שטופּ איהם און שטופּ — נישט פונ׳ם אָרט. איך טהו אַ קוק — אַ־אַ, נישטאָ דיא רעדליך! יודען אין באַפּעניש, שטופּעניש, האַבּען צעבראָכען דיא רעדליך. רוקען אזאַ משא איז שווער וויא אַ מויער צו ריהרען. דאָס פייער דערווייל שווייגט נישט, עס קומט צו נעהענטער, פונקען פליהען, דער הימעל רויט און זיילען רויך טראָגען זיך הויך אין דער לופט, יודען זעגען צודולט, וואַרפען זיך אהין אַהער להבדיל וויא דיא פּאַר׳סם׳טע מייז, פּלאָנטען זיך איינער דעם אַנדערען פאַר דיא פיס — און הילף, נישט אויף קיין האָר. כאַפּ איך, טהו אַ שטעק דעם שליסעל אין שלאָס ארויי, כאַטש איינציגווייז מציל זיין פונ׳ם קאַסטען מיינע זאַכען. אָבער נאָר־וואָס איך וויל טהון אַ דרעה, טהוען זיך אַ לאָז צום שלאָס הענד, דער אַ דרעה, יענער אַ דרעה, נישט צו וויסען אין וועלכער זייט, אהער אָדער אהין, גלאַט אַ דרעה אין דער וועלט אריין, אבי געדרעהט, איטליכער מיינט, אז ער קען העלפען מיט זיין דרעה. קיין גוטס, זעה איך אַרויס, קען פון דיא דרעהענישען נישט ארויסקומען, מען טאָר אַזוי נישט לאָזען. נו אַז מיינער נעהמט זיך צונויף מיט אַלע קרעפטען, כאַפּט זיך צום שלאָס, וויל דרעהרען — עס געהט נישט, איך גיב אַ קוק, שלעכט! און טהו אַ היק אויף דעם עולם, אָבער וואָס אַ היק הגדול והנורא: אַט זעהט, יודען, וואָס איהר האָט מיט אייער איילעניש, באַפּעניש אָנגעמאַכט — דער שלאָס וויל זיך ניט עפענען! עס פעהלט דערצו איין קליינינקייט, עס פעהלט — דאָס הערצעל! צעבראָכען אינעווייניג איז דאָס הערצעל, אָהן אַ הערצעל וועט אייך נישט העלפען קיין שום חכמות, אַלע אייערע דרעהעניעשן... און באַלד טאַקי טרעט צו דאָס פייער, עס קנאַקען דעכער, עס קראַכען פענסטער, שויבען פּלאַטצען, פייערדיגע צונגען, מלאכי־חבלה׳ס רייסען זיך אריין אין הויז גאַנץ פריי, ברעכען, צערשטערען אומבע׳רחמנות. מיינע יודען טהוען זיך אַ כאַפּ־אויף וויא פונ׳ם שלאָף, רוקען זיך אָב וויט און בלייבען פאַרגאַפט.

אוי, מיין קאַסטען! — — —

פריה מארגען אין גלופסק.

— איינגעזונקען זאָל עס נאָר ווערען אַט דאָס פערשאָלטענע גלופסק! טאָג וויא נאַכט איז הו־הא; קלינג־קלאַנג, שרפות! האַין־האַץ, חתונות! אוי — געוואלד, גנבים!... נישט איין מינוט מנוחה, נאָר דול צו ווערען!

אַט דיא ווערטער האָט רפאל אויסגעשריגען נישט מיט זיין קול, אויפכאַפּענדיג זיך דערשראָקען וויא אַ פערדולטער, באַלד טאַקי וויא ער איז אַ ביסעל איינגעדרעמעלט נאָך אַ נאַכט אין צרות, אין טראַכטען וועגען שטילע וועהטיגען, וואָס האָבען זיך געלאָזט פיהלען אין זיינע געשעפטען...

צו דיא אויערען איז איהם פון דער גאַס געקומען אַ שפּיעלען פון אַ פידעלע, אַ רייסען זיך פון אַ פלייט און אַ געקלאַפּעריי פון אַ קעסעלפּויק; דאָס גוטע נגון'דיל, מיט וועלכען מען פיהרט געוועהנליך אַ היים מחותנים נאָך דער חופה־וועטשערע.

רפאל שפּרינגט אַראָב פונ'ם געלעגער, עפענט אַ פענסטער און שטעלט זיך ארויסקוקען אויף דער גאַס.

אַ פריש מאָרגען־ווינטעל האָט איהם אַ בלאָז געטהאָן גלייך אין פּנים אריין, איהם געגלעט, געקושט דיא באַקען, דיא אויגען, געשפּיעלט זיך מיט דיא האָר און האָט אָבגעפרישט דעם קאָפּ. אין דרויסען איז טונקעל. דער הימעל אין מזרח־זייט איז רויטליך פערפאַרבט; ווייטער אַ ביסעל שימערט אויף איהם עפּיס אַ בלאַסער פלעק, אַ סימן פון דער לבנה. ס'איז איין אויס־מישעניש פון טאָג און נאַכט. מען שפּירט, אַז דיא זון איז שוין נישט ווייט. אַט־אַט קומט זיא אָן. דאָס זאָגען דיא שוואַלבעליך, וואָס זענען, קוים געעפענט די איינעליך, ארויס פון דיא נעסטען און שוועבען, דרעהען זיך מיט אַ שירה אין דער לופט.

עס געהט זיך פּאַמעליכין אַ דאַר בלייך יודעל פון יענע מיני יודלעך, וואָס וואוינען צעהן אין איין שטיבעל דאָרט ערגיץ אין אַ הינטער־געסיל. אויף

זייער פנים ליעגט תמיד א בארג מרה־שחורה און ציטערן פריי אויפצוהעבען דעם קאפ. אצינד געהט זיך אט דאס יודעל האפערדיג, קוממיות, אנגעטהאן שבת׳דיג, דאס קעפעל פערדיכט, דיא הענטליך פערלייגט אהינטער און לאזט זיך אנטהון כבוד. דיא כלי־זמר ארבייטען געשמאק אויף דיא כלים, יונגעליך אין ספענצערם, הינטען מיט ארויסגעשטעקטע העמדליך, לויפען פאר־אוים. א יודענע אין א יופע, אויף איין ארבעל פערשטעקט דאס פארטוך, דיא עקען פון׳ם קאפענטיכעל צעלאזט, העצקעט זיך לעבעדיג, פרעהליך.

אזוי פיהרט מען אב אהיים מיט א מארש דורך אלע הויפטגאסען צוויי פיינע מחותנים. זאל דער עולם נישט קענען שלאפען, זאל גאנץ גלופסק טאקי וויסען!...

רפאל פערקרומט דיא נאז. ער איז הפנים מיט דעם טאראראם נישט צופריעדען. פון זיינעטוועגען וואלט גאר נישט געווען קיין אומגליק, אז יענע מחותנים׳לאך וואלטען אהיים געגאנגען אהן א קאפעליע....

א קלאפ אין פאדער־חדר ברענגט רפאל׳ן ארויס פון זיינע געדאנקען. ער הארכט זיך צו מיט איין אויער און טראכט ביי זיך: א, הערשעלע!

הערשעלע איז א קאבצאנסקער ארים־בחור׳ל, א יתום, פאר רחמנות האט איהם רפאל אריינגענומען צו זיך אין שטוב, ער זאל נעביך האבען כאטש וואו דעם קאפ אנידערצולייגען, דערביי זאל ער טהון וויא וויט מעגליך, אויף איהם האבען השגחה, צו מאכען איהם פאר א שטיקעל מענש. נאר פון דעם שטענדיגען פארטראגען־זיין אין דיא געשעפטען, האט ער, וויא עס פיהרט זיך געוועהנליך, אין איהם גאר פערגעסען. אצינד האט דער דאזיגער קלאפ פון׳ם פאדער־חדר, וואו הערשעלע איז געשלאפען, זיך אבגערופען ביי איהם אין הארצען, ער האט זיך אן איהם דערמאנט און האט זיך געפיהלט שולדיג אקעגען דעם ארימען קינד.

און וויא רפאל טראכט אזוי וועגען הערשעלע, הערט זיך ווידער א קלאפ, שוין א גרעסערער, א שטארקערער, וויא ביים עפענען א פענסטער מיט אימפעט. דערביי לאזט זיך הערען הערשעלעס א געשריי גאר אין איין אטהעם:

— זיא!... ס׳איז זיא, זיא!...

אז רפאל איז, נישט־טויט נישט־לעבעדיג, אריין אין פאדער־חדר, איז שוין הערשעלע דארט ניט געווען. ער איז דורך דעם פענסטער ארויסגעשפרונגען ראפטום אויף דער גאס. דרויסען האט ער זיך געלאזט יאגען נאך דיא מחותנים דארט און פערשווינדעט באלד מיט זיי אין א געסיל.

— וואו־אהין קען ער זיך אזוי יאָגען הענדום־פּענדום, ארויסשפּרינגענדיג דאָ דורך דעם פענסטער, און אזוי פריה? — האָט רפאל ביי זיך געטראכט, ארויסקוקענדיג פונ׳ם אָפענעם פענסטער אויף דער גאַס, שטארק פערוואונדערט וויא הערשעלע לויפט דאָרט משוגענערווייז — ס׳איז עפּיס נישט גלאַט.

ער מאכט נישט לאַנג קיין שהיות, טהוט זיך באלד אָן און לאָזט זיך אין עטליכע מינוט ארום געהען געוואויר ווערען, וואָס עס בעטייט עפּיס אזוינס דאָרט.

פון אייביג אָן איז שוין אין גלופּסק אזוי געשטעלט: זאָל נאָר איינער זיך ריהרען ריהרט זיך מיט איהם כסדר איינער נאָך דעם אנדערן, א גאַנצע עדה יודען. איין יוד אליין פאר זיך איז זעלטען צו בעקומען. יודען געהן דאָרט אויפ׳ן צעהנדליג, מנינים־ווייז אין־איינעם. יודישע נשמות קלעבען איינע אין דער אנדערער פעסט, וויא הערינג ענג צונויפגעקניפּט אין א פעסיל, שווער זיך אָבצורייסען. טהוט עפּיס איינער, טראָגט עס אונטער באלד דעם אנדערען; עפּענט נאָר אימיצער דאָס מויל צום רעדען, שלאָגט איהם שוין יענער איבער; וויל גרונעם טהון א טריט, פּלאָנטעט זיך איהם גימפּעל פאר די פיס, און לאָז זיך איינער וועלען בעהאלטען אין א ווינקעל, וואקסט דאָרט באלד, וויא פון דער ערד ארויס, א צווייטער...

וויא רפאל האָט זיך געלאָזט געהן דאָ אויף דער גאַס, זענען איהם שוין עטליכע פארשווינליך פערלאָפען דעם וועג, יאָגענדיג עפּיס גאָר אָהן א נשמה, נאָך נישט רעכט אָנגעטהון. איינער אין די שטעק־שיך, אָהן זאָקען, שטופּט־שטופּט לויפענדיג די האנד אין ארבעל פון דער קאפּאָטע; דער צווייטער האָט אין אייעלעניש צו טהון מיט די קנעפּליך פון די פּלודערן, מחילה, וואָס ווילען אויף צו־להכעיס גראָד נישט זיין צוגעשפּילעט; דער דריטער, נישט צו פערגינען זיך איין מינוט אויף אָבצושטעלען זיך, האלט צווישען די פינגער די נאָז גרייט, זיא אויסצושנייצען ביי דער ערשטער געלעגענהייט; דער פערטער פערטשעפּעט זיך אין גרויס יאָגעניש אין איין אנדערן יוד, ביידע פאלען און ציהען זיך נעביך אויס.

גלופּסק ריהרט זיך.

רב־יוד, רב־יוד! וואָס איז אזוינס אויף אייך דאָס לויפעניש? — שרייט א יוד פון דער־ווייטענס, אנקומענדיג פון א זייט, און לאָזט זיך טאקי באלד אויך מיטלויפען.

— רב־יוד, רב־יוד! וואָס יאָגט איהר? — שרייט רפאל דאָ צו דעם, דאָ צו יענעם, ער ווערט שוין טאקי גוט אומרוהיג. ער בעקומט אבער נישט קיין ענטפער. מען ווייזט איהם נאָר אלץ מיט די הענד: אהין, אהין אין געסיל.

איינער נאָר ענטפערט קורץ און שארף:

— יודען לויפען, לויף איך אויך!...

ביים אריינגעהן אין געסיל שלאָגט זיך עפּיס א יודענע אָן מיט רפאל׳ן. זיא איז שטארק צוטראָגען, פערחומערט, ברעכט דיא הענד און טענה׳ט אליין צו זיך אויף א וויינענדיג־זינגענדיג קול, וויא מען בעוויינט א טויטען:

— וועה איז מיר!... א וועהטיג האָט אונז געטראָפפען. וועה איז מיר!...

— וואָס איז געשעהען? — פרעגט רפאל, אויסער זיך פאר שרעק — וואָס האָט געטראָפפען? וועמען האָט געטראָפפען?...

— איך ווייס? עפּיס לויפט מען אזוי! — ענטפערט דיא יודענע א מאך־געבענדיג מיט דיא אקסלען, און געהט זיך ווייטער איהר וועג.

דאָס געסיל איז בעלעבט. יודען אין טלית־קטן׳ס, אָהן קאפּאָטקעס, אין יארמולקעס מיט פעדערן, האלב פערשלאָפען, נאָך נישט פארטיגע שטעהען ביי זיך אין דיא טהירען, דיא קעפּ מיט דיא שפּיצעכדיגע בערדליך פערריסען, איין האנד איבער דיא אויגען און קוקען, קוקען. פון דיא פענסטער אויף ביידע זייטען גאַס שטעקען ארויס ווייבערישע קעפּליך, אויסגעפּריעטע פּנים׳ליך, ערשט פון אונטער דיא איבערבעטען, שרייען זיך איבער צווישען זיך, באָרבלענ־דיג פון א צוגעלעגערטער ברוסט. איין עולם יודען, אָהן עין־הרע, דרעהט זיך, דיא אהין, יענע שוין צוריק. ס׳איז א גערעדעריי, א האנדמאכעריי, א ווערטיל־זאָגעריי, איינער ווייסט נישט פונ׳ם אנדערן, איטליכער קומט מיט זיינס.

— שכורים האָבען זיך געשלאָגען. ס׳איז געפלויגען פעטש וויא האָלץ, וויא שמחת תורה אין שול צו דיא הקפות...

— א בייטעל־שניידער האָט גע׳לקח׳ט... האָט מען איהם געגעבען, ווי־פיעל ס׳איז אין איהם אריין!

— דיא כלי־זמר האָבען זיך אין דער מיט אָבגעשטעלט, נישט געוואָלט מעהר אָבפיהרען דיא מחותנים, זיי האָבען נעביך געפּאָדערט „שבת“... דיא שיינע מחותנים, עפּיס קבצנים, האָבען נישט געוואָלט געבען קיין גראָשען „שבת“!

— מען מאכט איהם שוין דאָרט, דעם שיינעם בחור, א גוטע לויה... דיא מלאכי־חבלה זענען שוין געקומען!

פון דיא אלע זאָגענישען האָט רפאל ארויסגענומען, אז דאָ מוז זיין א צרה. הערשעלע, נישט אנדערש, שטעהט אצינד אין איין אומגליק — און

ער האָט זיך אַ לאָז געטהאָן צום אנדערן עק געסיל, דאָרט אַהין וואו ס׳איז געוון אַ געטומעל, אַ צונויפלויפעניש, אַ רעדיל מענשען. ער שטופּט זיך דורך צווישן דעם עולם, פליהט אין דער מיט רעדיל אריין וויא אַ באָמבע — און עס קומט איהם צו דיא אויגען אַ מיאוסע מעשה. הערשעלע צו׳הרג׳עט, צושלאָגען, מיט אַ בייל אויף דעם שטערין האלט פעסט ביי דיא פּאָלעס מיטביידע הענד אַ יודענע אין אַ שבת׳דיגער יופּע און אַ פּאָליצייסקי שלעפּט איהם ביים קאָלנער, דערלאַנגענדיג איהם הינטערוויילכם אין קארק. הערשעלע טענה׳ט, בעט, שווערט זיך אויף אַ ביטער געוויין,, און דיא יודענע, יענע מחותנת׳טע, וואָס איז ערשט ניט לאַנג געגאַנגען מיט כלי־זמר און האָט זיך געהעצקעט דאָרט אויף דער גאס — פּלוכט, שעלט מיט אַ פיסק אויף שרויפען, וואָרפענדיג דיא הענד אין אַלע זייטען.

— וואָס הייסט דאָס, הא? ! — מאַכט רפאל שטאַרק צוקאָכט, אַ שטעל געבענדיג זיך הערשעלען גלייך אַקעגען.

— אַי, רב־רפאל! — טהוט הערשעלע אַ געשריי נישט מיט זיין קול, און אַ נייער קוואַל טרערען לאָזט זיך איהם פון דיא אויגען.

— וואָס הערט איהר דעם גנב! — צולאָזט זיך דיא יודענע אויף אַ קוויטשיג קול׳כען, ווענדענדיג זיך דאָ צו רפאל׳ן, דאָ צום פּאָליצייסקי, דאָ צום עולם און מאַהלט אויסגעמישט האַלב יודיש האַלב גויש, וויא עס קומט איהר אויס צום עסק. — חאַראַבי יעמו, רבונו של עולם! פון דער קעשענע ביי מיר האָט ער ארויסגעשלעפּט, ניחיי יעמו מכה טאַקי וויא גרויס דאָס בייטעלע איז. יאַ בידנע קאַבימע, וועה איז מיר!... וואָס שווייגסט דו, שמענדריק? — טרייבט זיא אונטער דעם מאַן, וואָס שטעהט איהר ביי דער זייט, אַ זעץ־געבענדיג איהם מיט דעם עלענבויגען — טשויעטע, ניעך טען טשעלאָויטשי קאָזשע... רעד שוין, דו הונד! יאַק ווין...

— וואָס זאָגסט דו, איך בעט דיך, צו זיין טאַטען! — מאַכט רייזע דיא בעל־אכסניא׳טע אויף איהר שטייגער, אריינשטופּענדיג זיך אין דער מיט צווישען עולם מיט אַ קויש אין דער האַנד, אויף איינקויפען שפּייז אין מאַרק — אַ שיין בחור׳ל, כ׳לעבען. הא, אַזעלכע עסקים!...

— אוי דערבאַרמט איך! — קייכט הערשעלע, ווייזענדיג מיט אַ נעבעט אויף דער יודענע — דאָס טראַכט זיא נאָר אַזוי אויס... איך האָב זיא דערקענט. לאָז זיא אָנווייזען, וואו־אַהין זיא האָט פערפיהרט יענע...

— איך זאָל אָנהייבען צו פערשטעהן! — וואונדערט זיך רפאל.

— אַט יענע, רייזעניו! יענע, וואָס איז געקומען פון מיין שטעדטיל, איהר געדענקט, יענע, וואָס האָט ביי איהר אָנקומען איבערגעלאָזט ביי אייך אין דער אכסניא דיא זאכען!..

— אוי, א דונער האָט מיך נישט געטראָפען! — מאַכט רייזע פערוואָרפענ־דיג מיט דעם קאָפּ — איך שטוים מיך שוין, אהא! איך פערשטעה, פערשטעה, אצינד איז שוין רעכט. דאָס איז דאָך דיא גוטע האַדיל, האַדיל דיא מעקלערין... שווייגט נישט, רב־רפאל, איהר וועט שוין שפּעטער וויסען, לאָז מען זיא נאָר דערווייל אָבפיהרען אהין אין דער פּאָליציי..

דער פּאָליצייסקי, מיט וועלכען רפאל האָט זיך איבערגעשמועסט, איז געבליבען א ווײלע שטעהן. ער האָט געגלאָצט מיט דיא אויגען דאָ אויף הערשעלען, דאָ אויף דער יודענע, געקוקט צו דעם, געקוקט צו יענעם און געוואָרט...

— א יושר א ביסעל פון יודען, טאַקי נאָר וויא סדום! — מאָהלט דיא יודענע גיך אין איין אָטהעם אין אלע כלים — קאַליא ברעשע, רבונו של עולם, וויא איך בין א יודישע טאָכטער, ניחיי מעני יאזיק סאכנע! לאָזען אַט זאָגען עדות... שמענדריק, א קריינק דיר אין דיא ביינער, וואָס שטומסט דו?... טשויעטע פּאַנע! יא סעבי אידע יאק, וויא זאָגט מען עפּיס, יאק מחותנת׳טע פּאָ זשידאָווסקי, באַטשיטע, אט אוו מעני לעקיך. נאַטי וואָס לעקיך! אידע יא, ראבי סעבי האַץ־האַץ, א ווין, דער פיינער בחור...

— הע. א ביסעל א מאָהלען! — פּאָלד רייזע דער יודענע אין דיא רייד אריין — וואָס זאָגט איהר, איך בעט אייך, צו איהר טאַטען? מען קען זיא געביך גאָר נישט, ווער זיא איז.

— זייט איהם מטמא! — הערט זיך א קול פון צווישען עולם.

רפאל נעמט אוועק דעם פּאָליצייסקי ביי דער האַנד און באַלד טאַקי האָט מען דיא פיינע מחותנים אין איינעם מיט הערשעלע׳ן אוועקגעפיהרט אין דער פּאָליציי.

• • • • • • • • • • • • • • • • • • •

צוויי מאָל איז שוין האַדיל׳ס עלטסטע טאָכטער ציפּע געוועזען א כלה און ביידע חתנים האָבען אָבגעלאָזט דעם שדוך, איינער נאָך דעם אנדערן, ווייל זיא האָט נעביך נישט געקענט מסלק זיין דעם נדן, וואָס זיא האָט צוגעזאָגט. דער איצטיגער דריטער חתן האָט זיך אויך איינגעשפּארט און האָט געוואָלט איין

עק מאכען מיט דעם שדוך, אז מען וועט איהם נישט סלוק'ן דעם גאנצען נדן, קלינגען און קלאפּען טאַקי עד פּרוטה אחרונה. האַדיל'ס אלע תחבולות האָבען אַקעגען דעם חתן גאַר נישט געהאָלפען. ער האָט נישט געוואָלט בעשטעהן אויף קיין שום בעוואָרענישען אין דער וועלט. נישט אויף א „חרם־קוויטעל", אפילע נישט אויף א וועקסעל און אויף א „שטר חצי־זכר", אז איבער הונדערט יאהר נאָך איהר טויט זאָל ער נעהמען א חלק ירושה, דיא העלפט וויא א זכר; נאַר געלד מזומנים — און געלד האָט האַדיל נישט געהאַט!

זיא פלעגט זיך ארומדרעהען ביי יענע שיינע לייט, וואָס האנדלען מיט לעבדיגער סחורה. דאָס איז געווען דיא איינציגע פּרנסה איהרע, קוים־קוים צום לעבען. דער מאַן איז געוון א לא־יצלח, געלעגען ביי איהר אונטער'ן פּאַנטאָפעל און נישט פערדיענט א גראָשען.

האַדיל האָט געהאַט שטאַרק צער, אז אָך און וועה איז צו איהרע יאהר, אַט קען דער דריטער חתן אויך אָבלאָזען דעם שדוך און דיא טאָכטער איהרע קען נאָך חלילה בלייבען זיצען א מויד ביז אין גראָען צאָפּ אריין. פאַר גרויסע צרות פלעגט זיא אויסלאָזען איהר כעס און איהר שווער ביטער געמיטה צו דעם מאַן איהרען און צו זיין קאָפּ.. ער, טאַקי נאַר ער, אזא שוטה, שלים־שלימזל, איז שולדיג; נאַר ער, אַט אזא בהמה, אזא שוטה, אזא לעקיש! זיא האָט זיך אויך נישט בעגניגט מיט דעם מויל, נאַר זיא פלעגט איהם א מאָל מכבד זיין מיט דער יד אויך. דער בעטריעבטער מאַן נעביך פלעגט באין ברירה שווייגען און אלסדינג מקבל זיין באהבה. א מאָל פלעגט זיא זיך גאַר נעהמען אויס'טענה'ן מיט דעם רבונו של עולם אַליין, איהם אויסווארפען, אז ער פיהרט נישט דאָס וועלטיל זיינס מיט יושר; געלד געהט צום רייכען, עס דארט איהם נישט דער קאָפּ. דעם אָרימאַן געהט עס שלים־שלימזל, מיט דער פּוטער אראָב, און נאָך דעסגלייכען אזוינע ווערטליך. און דענסטמאָל האָט זיך האַדיל דיא מעקלערין שטאַרק פערעסען, נאַר עפּיס טאַקי א חיה רעה, וואָס דיא קינדער איהרע הונגערן, און זיא האָט זיך געלאָזט מיט אלע כלים, מיט כל מיני הסברות אויפ'ן „געיעג", צו פאַנגען וויא ווייט מעגליך...

סוף כל סוף האָט איהר דאָס מזל צוגעשפּיעלט. זיא האָט דערטאַפּט איהר בעדערפעניש, אזוי וויא געוואונשען. צוויי מיידליך, שיינע, געראָטענע, וואָס זיינען ערשט אָנגעקומען קיין נלופסק, האָט זיא מיט איהרע פאַלשע גענג פערשלייערט זיי אין איין חודש טאַקי פאַר צוויי פאַרשוינען פון דער גוטער חברה, וואָס האנדלען מיט לעבעדיגער סחורה. דיא צוויי קונים האָבען גענומען דיא דאָזיגע סחורה און זענען באַלד מיט איהר אַוועק איבער דיא גרעניץ. שדכנות־געלד האָט זיא בעקומען א שיינעם, טאַקי א גראָב שטיקעל. אצינד, האָט זיא געהאַלטען ביים אויספיהרען נאָך א „שדוך" מיט א קאַבצאַנסקער

מיידיל, ביילע. מיט עטליכע חדשים צוריק האָט זיא פערפיהרט אין איין „אָרענטליך הויז” אריין און געכאַפּט דערפאַר א שיין פערדיענסטעל. היינט איז דאָ א בעלן אויף אָבהאַנדלען זיא אוועקצופיהרען, און אז גאָט וועט העלפען, קען זיא דאָ אויך אָבלעקען א פעט ביינדעל...

ביילע האָט ביי איהר אָנקומען אין גלופּסק זיך באַלד געטראָפען מיט הערשעלע, וואָס פלעגט זעהר אָפט קומען צו רייזע'ן דער בעל־אכסניא'טע, וואו דיא קאַבצאַנסקע פלעגן געוועהנליך פאַרפאָהרען. דיא אָרימע קינדער,ביידע פון איין שטעדטיל, נאָהנטע שכנים דאָרט, האָבען ביים בעגעגעניש זיך שטאַרק דערפרייט. ביילע איז געקומען זיך שטעלען אויף איין אָרט פאַר א דיענסט־מיידעל און געבראַכט הערשעלע'ן פון דער היים א פּאָר אַלטע אונטערגענעהטע זאָקען און א פערלאַטעט העמד. הערשעלע האָט זיא אָבגעפיהרט צו דעם פּלאַץ, וואו עס שטעהען דיא אָרימע, וואָס זוכען ערטער אויף צו דיענען. כמעט דעם גאַנצען טאָג זענען זיי אָבגעשטאַנען דאָרט, ביז ס'איז אונטערגעקומען עפּיס א מעקלערין, גענומען ביילע'ן, זיא צו פיהרען אויף א נגידיש אָרט און האָט זיא גאָר ערגיץ אַנדערש אָבגעפיהרט... הערשעלע איז ארומגעגאַנגען וויא אָהן א קאָפּ, נישט צו וויסען וואו ביילע איז אַהינגעקומען. דיא זאַכען האָט זיא איבערגעלאָזט אין דער אכסניא און איז נישט מעהר געקומען, נאָר וויא אין וואַסער אריינגעפאַלען!

האָדיל האָט אין דיא גוטע פערדיענסטליך איהרע פון דער לעצטער צייט בעשיינפערליך געזעהן גרויסע נסים, אז נאָר זכות־אבות האָבען זיך געמיהט פאַר איהר. זיא האָט אויפגעהויבען דיא אויגען מיט א לויב און א דאַנק צו זיין ליעבען נאָמען, ברוך הוא וברוך שמו, פאַר זיינע גרויסע חסדים. דעם נדן האָט זיא ברוך־השם גע'סילוק'ט כפי דיא תנאים, געמאַכט דער כלה, נישט צו פער־זינדיגען, א שיינע גאַרדעראָבע, גלייך מיט אַלע בעל־בתישע טעכטער; אויף האָט זיא געמאַכט צו דער חתונה זיך א נייע יופּע און דעם מאַן א נייע קאַפּאָטע, און זוכה געווען צו פיהרען דיא טאָכטער אונטער דער חופּה. און מען האָט געטאַנצט, געלעבט א גאַנצע נאַכט!

• • • • • • • • • • • • • • • • • • •

ווען הערשעלע זאָל זיא נישט געווען גראַד אַצינד דערקענען און אָנכאַפּען ביי דיא פּאָלעס מיט א געשריי, וואָלט גלופּסק פערשלאָפען דיא גרויסע שמחה און וואָלט זיך נישט צונויפגעלאָפען אָבגעבען כבוד אַזא טהייערער מחותנת'טע...

איידיל.

...איהרע חבר׳טעס ביי לוי בחור אין שטוב האבען זיא געהאלטען פאר זייער עלטסטע, געהאט פאר איהר גרויס דרך ארץ און זיא נישט אנדערש גערופען וויא „דיא אפיציערקע״.

איידיל איז געוועזען איהר נאמען.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

געשטאמט האט זיא פון עפּיס א שטעדטיל, ווייט ערגיץ אין פוילין, דיא עלטערן איהרע, אבגעקומענע בעלי־בתים, זענען געוועזען פון שיינעם שטאנד, פון דיא פארנעהמסטע אין שטעטעל, געלעבט האבען זיי ארים, מיט בערעכנונג, זיך נישט צוגעלאזט קיין וואוילטאג, דאך האט זיי דאס ארימקייט נישט ערנידריגט וויא אנדערע ארימע לייט. אין דעם הויזגעזינד האט געהערשט פריעדען, ליעבשאפט, א ברכה פון גאט, איינער דעם אנדערן איז גרייט געוועזען אוועקצוגעבען דעם לעצטען ביסען פונ׳ם מויל, וואס גאט גיט אבי אין איינעם. מיט דעם האבען זיי געמעגט פיעל רייכע לייט מקנא זיין. אזעלכע, וואס בארדען זיך אין מילך און פוטער, און האבען ביי זיך אין הויז א צושטערט לעבען, איינער מיט דעם אנדערן קידער־ווידער.

דיא געליעבסטע ביים גאנצען הויזגעזינד איז געוועזען איידיל, דיא עלטסטע טאכטער. אלע האבען זיא געשעצט, איהרס א ווארט איז געוועזען ביי איטליכען טהייער, און איידיל האט עס טאקי מיט רעכט פערדיענט, ס׳איז געוועזען ווער מען ליעב צו האבען. שיין איז זיא געוועזען, עפּיס טאקי נאר א בילד, דער רבונו של עולם, דער גרויסער מייסטער, א מאהלער איינער אין דער וועלט, האט גענומען דיא פיינסטע מאטעריאלען פון זיינע אוצרות : דאס ווייסקייט פון דיא ליליען אויף באקען, דאס רויטקייט פון קאראלען אויף ליפּען, דאס בלויע פונ׳ם הימעל אויף אויגען, דאס שווארצקייט פון ראבען צו דיא האר, צו דעם האט ער צוגעגעבען דעם זיבעטען טעם, חן, ליעבליכקייט און גוטקייט, אויסגעמישט דאס אלדינג אין איינעם, געטהאן א מאך, און עס איז ארויס א בילדשיינע איידיל. — גוט איז זיא געוועזען אהן א גאל, א בריה גאר א׳ן אנטיק.

פון איהר בריה'שקיים האט געזונגען איטליכעס ווינקעלע אין שטוב, מען האט עס ארויסגעזעהען אין דיא שיינע פריש־שמעקענדיגע בלומענטעפּעלעך, אין דיא געשטיקטע זילבער־קלארע פארהענגליך אויף דיא פענסטער, אויך אין דעם מעש און קופּערוואַרג, וואס האט געשיינט, געפונקעלט, פערנומען דיא אויגען. זיא האט געגעהט, געשטיקט, געוואַשען, געטהאן אלסדינג אין דעם בעל־בתיש־קייט און פארהיט, דיא מאַמע זאל זיך נישט קיין שווערען בייג געבען. אויסער־דעם האט זיא נאך מיט איהר נעהען און שטיקען פאר אנדערע צו ביסלעך פערדיענט אויך.

ויהי היום, האט זיך בעזעצט אין דעם שטעטעל א יונגער מאן, א פיינער, אנשטענדיג־לייטיש געקליידעט, מיט דעם נאמען שמעריל. געהייסען האט עס, אז ער איז פון גאנץ ווייט און האט מיט פריצים דא ארום געשעפטען. יודען פון'ם שטעטעל, ליידיג־געהער, וואס געהען ארום גאנצע טעג שלינק־און־שלאנק און האבען נישט מעהר וואס צו טהון נאר צו רעדען, שמעקען, טאפּען און אבגעבען זיך מיט יענעמס געשעפטען, האבען אין דעם דאזיגען פארשוין בעקומען א נייע עסק אויף צו רעדען, ארויסצואווייזען חכמות און בויך־סברות. יעדען טאג האט מען ארויסגעלאזט וועגען איהם אנדערע מיני פּאטשטען, שמעריל איז א חשוב אין דיא הויכע פענסטער, שמעריל פערמאגט קרח'ס אוצרות, שמעריל איז אמאכער ביי דיא גרעסטע פריצים, שמעריל איז נישט קיין בעווייבטער! און אויב אזוי בעדארף מען דאך נישט שוויינען. — שיינע יודען רוקען זיך צו איהם, אבשטעקען א „שלום עליכם"; מקבלים שטעלען אויף דיא הענד, צו נעהמען ביי איהם א נדבה; שדכנים לויפען וויא פער־סם'ט, אויסזוכען פאר איהם א שידוך, שמעריל אבער איז א בחור, וואס קוקט נישט אויף געלד, נאר אויף שיינקייט, און איידיל געפעלט איהם בעסער וויא אלע מיידליך אין שטאדט. דיא שדכנים נעהמען דיא פאלעס פון דער קאפּאטע אין דער האנד, דיא פיס אויף דיא פלייצעס און לויפען וויא משוגע צו איידיל'ס עלטערן און שיטען זיי אב מיט ניין מאס רייד, לויבען אין טאג אריין און זאגען, אז עס איז גאר נישטא קיין בעסערער שידוך פאר זייער טאכטער וויא שמעריל, וויא רבי שמעריל, וואס איז געלייטזעליגט מיט אלע מעלות. סטייטש שמעריל, עפּיס א קאטאוועס רבי שמעריל, עפּיס זאגט זיך עס אזוי גרינג שמעריל, רבי שמעריל, אז מען זאל אויסגעהען עק וועלט און זוכען מיט לעכט, וועט מען נישט געפינען זיינסגלייכען. דיא גאנצע מעשה פון אנהייב ביז צום סוף, וואס שמעריל איז דא אהער געקומען און האלט זיך דא אויף, איז עפּיס גאר טאקי מעשה נסים, עס ווייזט בעשיינפּערליך, אז עס איז טאקי נאר א זווג מן השמים. פערציג טאג איידער איידיל איז געבוירען געוואָרען, האט מען דאס שוין אויבען אין הימעל אויסגערופען. זאגען דעם רבונו של עולם רעות און שטעלען זיך אקעגען א זווג, איז א מיאוס'ע זאך, וואס פּאסט נישט

נאר א יוד, און טענות מיט קשיות קענען דא טאקי גאר נישט העלפען. מען מוז זיך איבערדעם איילען, כאפען דיא מציאה מיטביידע הענד, כדי איין אנדערער זאל זיא דערווייל חלילה אויסכאפען...

דער טאטע איז ביי זיך אין הארצען גרייט, מהיכא־תיתי, אך, פאר־וואס נישט? — נאר מיט׳ן מויל מאכט ער: אי!... כלומר׳שט וויל ער נאך האבען א ישוב, גלאט אזוי פון דרך ארץ וועגען. דיא וויעדער, א יודענע וויא אלע יודענעס, וואס האבען עפיס א ברענענדיגען יצר הרע אויף חתונה מאכען קינדער, כאפט זיך באלד אן אין דעם שדוך מיט לייב און לעבען... און איידיל איז צו מזל א כלה געווארען!

דער חתן האט אפילו נישט פערלאנגט קיין נדן, דאך האבען זיך די מחותנים מתחייב געווען צו געבען דער טאכטער א נדן כפי זייער פערמעגליכקייט און איהר צו מאכען שבת׳דיגע און יום׳טוב׳דיגע מלבושים גאנץ נגידישלאך. גלאט אזוי פטר׳ן דאס עלטסטע געליעבטע קינד, איז זיי נישט אנגעשטאנען, לאז דער מאן איהר נישט האבען א מאל אויסצואווארפען: איך האב דיך פון א שטאל ארויסגענומען, פון דיין טאטענס הויז דעם אביון, נאקעט און בארפוס ביזט דו געווען, איך האב דיך ערשט בעקליידט און געמאכט אויס דיר א מענש לייטען גלייך.

באלד נאך דיא תנאים האט דער חתן געאיילט אבצושטעלען דיא חופה וויא צום גיכסטען. זיינע געשעפטען פאדערן עס אצינד, האט ער דערקלערט, ער זאל געשווינד אהיים קומען. און וויא שווער עס איז געווען דיא עלטערן דאס שיידען־זיך מיט זייער טיעף אין הארץ איינגעבאקענער טאכטער, ארויס־צולאזען דאס שענסטע ציערונג פונ׳ם הויז, האבען זיי זיך דאך געטרייסט דערמיט, וואס דיא טאכטער איז ברוך השם פערזארגט. זיי האבען זיך אנגעטהאן א כח, מסלק צו זיין דעם נדן, איינגעפאקט איהר דיא גארדעראבע און זיא ארויסבעגלייט מיט טרערען אין דיא אויגען און מיט א ביטער הארץ. דאס הויז איז געווארען עפיס וויסט, עס האט אויסגעזעהן וויא א ליידיגע נעסט, וואס דיא טויב איז ארויסגעפלויגען פון איהר.

דאס יונגע פאר פאלק איז אוועקגעפאהרען און האט זיך אבגעשטעלט אין גלופסק. נישט ווייל מען האט בעדארפט דארט ארום צו פאהרען, נאר ווייל דיא געשעפטען האבען עס אזוי געפאדערט, לויט שמעריל האט געזאגט, אז זיי מוזען זיך אראבנעהמען פונ׳ם גלייכען וועג און זיך אבשטעלען אויף א קורצע צייט אין גלופסק. און אזוי וויא עס איז געווען דער האניג־זיסער חודש נאך דער חתונה, האט זיך שמעריל געפלייסט, וויא א געטרייער ליעבער מאן, צו מאכען דעם ווייב פערגניגען און אויסגעזוכט אן אכסניא דוקא נישט אין דער מיט שטאדט, וואו עס קאכט, רוישט שטענדיג, נאר ערגיץ א ביסעל

אין דער זייט, וואו ס'איז רוהיג, שטיל, מען זעהט א גרעזעלע, א ביימעלע און מען הערט א מאָל אויך א קול פון א שפּיעל־פייגעלע. ער האָט זיך נישט געקאָרגט און גענומען דאָרט דריי שיינע צימער, וויא איהם שטעהט אָן. דער בעל־אכסניא, א יוד מיט א בייכעל און מיט א געלער באָרד, האָט בעגעגענט שמערלין מיט א שיינעם „ברוך הבא", עפּיס וויא א גוטער אלטער בעקאַנטער פון גאַנץ לאַנג. הגם דאָס איז נישט אזא גרויסער בעוויז, ווייל איטליכער ווייסט, אז דיא בעלי־אכסניות זענען צום גרעסטען טהייל מיט שיינענדיגע צורות, מיט זיס־שמייכלענדיגע ליפּעלעך, קוועלען, פרייען זיך ביים ערשטען בעגעגעניש מיט דיא אורחים, גלייך וויא נאָהנטע לייבליכע קרובים וואָלטען צו זיין געקומען צו פאָהרען. נאָר וויא דיא מעשה איז, שמעריל איז געווען א זעהר אָנגעלייגטער גאַסט. דער בעל אכסניא האָט, ארויפלייגענדיג דיא האַנד אויפ'ן האַרצען און א שאָקעל־געבענדיג מיט דער געלער באָרד, פערזיכערט ביי זיין יודישקייט, אז אלסדינג ניש־קשה וועט זיין אין אָרדנונג. און אז ער האָט געכאַפּט הינטערוויילעכס א קוק אויף דעם שיינעם ווייבעל דאָ און האָט זיך ממזר'יש דערוואוסט אין דעם שמועס, אז דאָס איז שמעריל'ס ווייב, ערשט נאָך דער חתונה, האָב ער ביידע אָבגעגעבען גאַנץ יודישליך א „מזל טוב" מיט גנבה'שע אייגעלעך, מאָהנענדיג דערביי „לעקיך" מיט א שמייכעלע.

איידיל האָט זיך נאָך דעם טאַראַראַם אין דעם היים און אויף דעם וועג גוט אויסגעשלאָפען און אויסגערוהט אויף דער אכסניא. קיינער האָט זיא דאָרט נישט געשטערט. אנדערע אורחים האָט מען דאָרט גראָד דענסטמאָל כמעט נישט געזעהן. ס'איז שא, שטיל, אלסדינג אין דער צייט וויא געהעריג, און איידיל איז צופריעדען!

אויף דער אכסניא פלעגט אָפט אהין־קומען עפּיס א יודעל, א ריהרעוודיגס, א געשטיפּעלטס, דאָס רעכטע אויג זיינס מיט א בילמע, א ווייס פּינטעלע, שטאָק־בלינד, נאָר אָפען, נישט צוגעמאַכט. דאָס בלינדע אייגעל איז אבער קיינמאָל נישט שטיל געשטאַנען, עס האָט אין אלסדינג נאָכגעטהאָן דעם זעהענ־דיגען, גלייך וויא עס וואָלט איהם געדיענט פאר איין עדות. האָט זיך דאָס געזונטע אויג געוואָרפען, געקוקט בייז, האָט זיך דאָס בלינדע מיט דעם ווייסען פּינטעלע אויך געוואָרפען און אָנגענומען א בייזע מיענע. האָט יענץ ממזר'יש געווינקען, לייכטענדיג, פרעהליך, איז דאָס בלינדע מיט דעם פּינטעלע אויך נישט פויל געווען ארויסצואווייזען ווינקענדיג ממזריש שטיקלעך, גלייך וויא געזעדט: אדם א מענש, קאַטשקע ריק זיך! — און דאָס האָט דעם פּנים צוגעגעבען א ווילדען אויסדרוק, עפּיס חלשות'דיג, אז עס וואָלט פּיעל גלייכער געווען אי פאר'ן יודעל אי פאר דער וועלט, ווען דאָס בלינדע אייגעל זאָל איהם געווען אויסרינען, פערכאַפּט ווערען אין גאַנצען...

איידיל האָט דאָס יודעל נישט געקענט ליידען. ער איז איהר געווען נמאס

ביי איטליכעס מאָל קומען אין שטוב. נאָר איהר מאַן צוליעב, וואָס האָט מיט איהם געשעפטען און פערברענגט מיט איהם גענוג צייט, מעהרסטענטיילס נישט אין דער היים, האָט זיא זיך גענייט, איהם יעדעס מאָל שיין אויפ־צונעהמען.

איינמאָל קומט שמעריל אהיים צו לויפען ראַפּטום, גאָר אין איין אָטעם, און דאָס יודעל נאָך איהם עפּיס וויא שטאַרק פערטראָגען. ער נעמט דאָס ווייב אוועק אין א ווינקעל און שושקעט איהר דאָרט אין אויער אריין עפּיס גאַנץ שטיל מיט א געבעט:

— איידילע, נשמה'ניו מיינע! א געשעפט... עס טרעפט זיך מיר א געשעפט, אַ גוט געשעפט... איך האָב אָבער ווייניג געלד... עס פעהלען מיר נאָך עטליכע הונדערטער.. וואָס טהוט מען דאָ?... דער יוד אָט־אָ וויל לייען, ס'איז אָבער געווענדעט א ביסעל אין דיר... ער פערלאַנגט, פערשטעהסטו מיך, דעם ווייב'ס אונטערשריפט, דיין אונטערשריפט אויף דעם וועקסעל... העלף, נשמה מיינע!... גיכער, נישטאָ קיין צייט, אַ מינוט א רענדיל, נאַ, קעצעלע!...

און באַלד טאַקי אין דער הייסער רגע ליעגט שוין פאַר איידל'ן א וועקסעלע, וועלכען זיא שרייבט אונטער, נישט צו רעדען אַ קרום וואָרט. פאַרקערט, עס טהוט איהר נאָך הנאה אויף דעם כבוד, וואָס מען האָט איהר דאָ אָבגעגעבען און וואָס זיא קען דעם מאַן ברענגען אַ נוצען. עס הייסט אזוי פיעל וויא: עפּיס זענען מיר אויך ברוך השם שטיקליך מענשען. אונזער חתימה האָט אויך אַ ווערטה, מיר מאַכען אויך געשעפטען!...

דאָס יודעל נעמט דאָס וועקסעל, גוט צוקוקענדיג זיך צו דער אונטער־שריפט מיט דעם זעהענדיגען אויג, יענץ מיט דעם פינטעלע טהוט זיך אַ וואָרף און קוקט זיך כלומרשט אויך צו, דאָס זעהענדיגע אויג שיינט טהוט ממזריש א ווינק, און דאָס בלינדע אויך. ער לייגט דערנאָך דאָס וועקסעלע גאַנץ געלאַסען צונויף, בעהאַלט עס גוט אין טאַש ביי זיך, רוקט זיך באַלד טאַקי פון דער שטוב ארויס און שמעריל נאָך איהם.

יענער טאָג איז געווען אַ גוטער טאָג פאַר איידיל. זיא האָט איבער־געקלערט אַלעס, וואָס עס איז מיט איהר געשעהן אין דער לעצטער צייט, דיא גרויסע ענדערונג, וואָס איז געקומען אין איהר לעבען, און האָט אויפגעהויבען דיא הענד מיט אַ דאַנק צו זיין ליעבען נאָמען, וואָס ער האָט איהר געגעבען אַזאַ טהייערן מאַן, אַזאַ גליק, וואָס איהר איז געקומען אומגעריכט. פאַר גרויס שמחה האָט זיא גענומען אַ פעדער און זיך געזעצט שרייבען א בריעף צו דיא עלטערן. זיא האָט זיך אָבער באַלד מישב געווען און אָבגעלייגט דאָס שרייבען אויף שפּעטער אביסעל, ווען זיא וועט שוין קומען אויפ'ן אָרט מיט איהר מאַן בשלום און זיך ארומקוקען, זעהען אַלסדינג דאָרט מיט איהרע אויגען. דאָס

גוטס און דאָס גרויסע גליק, וואָס זיא האָט געטראָפען, דערנאָכדעם וועט זיא אהיים שרייבען איטליכעס פיצעלע בעזונדער גאַנץ קלאָר, דערפרייען זיי מיט גוטע בשורות פון איהר גליק, דערצו וועט זיא נאָך שיקען איטליכען מתנות: דעם טאַטען, דער מאַמען און דעם איבריגען הויזגעזינד. און כפי עס זעהט אויס פונ'ם היינטיגען געשעפטיל, דאכט זיך איהר, אז דער מאַן האָט שוין דאָ אָבגעמהאָן אַלסדינג, זיי וועלען שוין באַלד קענען אוועקפאָהרען און זיא וועט קומען אם ירצה השם אין גיכען אין איהר רוה אריין...

ביי נאכט איז שמעריל אהיים געקומען לוסטיג, דאָס פנים פערפלאַמט. ער האָט ארומגעכאַפּט דאָס ווייב און אָנגעהויבען צו פּלאַנטען מיט דער צונג עפּיס האַלבע ווערטער וויא א שכור:

— געעקט!... בעשפריצט מיט משקה און יעלה ויצמח, ברעך טעפּ!... ס'וועט אויפגעהן וויא א גאַרטען... ס'וועט שפּראָצ...צען!...

— וואָס רעדסטו אזוינס? וואָס איז דאָס פאר א לשון? — רופט זיך אָן איידיל שטאַרק פערוואונדערט, אויסרייסענדיג זיך פונ'ם מאַנ'ס הענד.

— אי־אי־אי, שמייליג!... זעהסט נאָר דיא חסידית'טע דאָ... קוק מיך אָן, ריהר מיך נישט אָן... נישט צופריעדען? נו, איז „אינה מקודשת“, געסמאַהע דיר פאַרפיל!... יבנה המקדש!... פאַרשטעהסט וואָס דאָס איז טייטש אויף יוניש, האַ? — טהוט שמעריל א זאָג אָנגעצונדען, אָנקוקענדיג דאָס ווייב בייז און לאָזט אויס מיט א פייף.

— נו גענוג, גענוג, געה שוין געה בעסער שלאָפען! — נעמט איידיל איין דעם מאַן מיט גוטע רייד, אַראָבשלינגענדיג זיינע מיאוסע ווערטער.

ער לאָזט זיך איינרעדען און זיא נעמט איהם אונטערן ארם, לייגט איהם אריין אין בעט, אָנזאָגענדיג איהם ער זאָל שלאָפען.

א גאַנצע נאכט איז דערנאָך איידיל געלעגען ביי זיך אויף איהר געלעגער און האָט נישט געקענט איין אויג צומאַכען. דעם מאַנס אויפפיהרונג היינט האָט איהר געשלאָגען צום הארצען. עפּיס אזוי גראָב, אזעלכע משונה'דיגע ווערטער האָט זיא נאָך קיינמאָל נישט געהערט. דער קאָפּ האָט זיך איהר געשפּאָלטען טראַכטענדיג און איבערטראַכטענדיג: ווייס איך וואו ער איז געוועזען? מיט וועמען איז ער דאָרט צונויפגעקומען? א מאַנסביל, א קשיא אויף א מאַנסביל!... פּאָר גרויס פערדרוס זענען איהר דיא אויגען פערלאָפען מיט טרערען. — ניין, ניין, ווייטער וועט עס שוין ביי מיר נישט אזוי זיין! פון היינט אָן וועל איך שוין קליגער ווערען. מען בעדאַרף איהם האַלטען אין דיא הענד... אָהן מיר, קיין טריט; אָהן מיר, נישט אויף א האָר!... א ווייב בעדאַרף אַלסדינג וויסען... אזוי האָט זיך איידיל געגעבען דאָס וואָרט, וויא זיך אויפצופיהרען מיט דעם מאַן אויף ווייטער, נעהמען איהם אין דיא הענד

אריין, צוליעב זייערביידענס טובה וועגען טאַקי. דאָס האָט זיא אַ ביסל בערוהיגט און זיא איז לסוף אנטשלאָפען געוואָרען.

אויפגעשטאַנען אויף מאָרגען איז איידיל שפּעטליך און איז נאָך געבליבען ליעגען אויף איהר געלעגער, טראַכטענדיג ביי זיך, געמאַכט אַ פּלאַן, וויא אַזוי מען נעמט עפּיס דעם מאַן אין דיא הענד אריין, ער זאָל פאַר איהר מורא בעקומען. דאָס איינציגע מיטעל, וואָס זיא געפינט צו דעם, איז ברוגז־ווערען. ברוגז זיין איז ביי ווייבער איבערהויפּט דאָס בעסטע מיטעל אקעגען דיא מאַנען, בשעת עפּיס נאָר אַ מלחמה, בעזונדערס אין דער ערשטער צייט נאָך דער חתונה. דער שטאַרקסטער מאַן אפילו קען זיך נישט האַלטען פעסט אקעגען איין אַנגעברוגז'ט ווייב מעהר וויא עטליכע טעג. דערנאָך מוז ער בחרפה ובבושה אנידערלעגען דאָס געוועהר און בעטען רחמים, ווערען אַ שטיל שעפּעלע, ביז צום צווייטען רוגז.

איידיל האָט זיך צוגעגרייט אָנצוהייבען איהר ארבייט נאָך אין דעם זעלבען טאָג. זיא האָט אָנגענומען, וויא אויף אַ פּראָבע, אַ בייזע מיענע, געמאַכט זיך ברוגז'דיג, פערקרומט דיא נאָז, אָנגעלאָדען גרייט צו דער מלחמה און געוואַרט, קוים זאָל זיך נאָר דער מאַן ווייזען מיט אַ „גוט מאָרגען" — וועט זיא דעם רוגז באַלד אויסשיסען. אומזיסט אָבער איהר וואַרטען, ער ווייזט זיך נישט. עס הייבט זיך שוין אָן טאַקי גוט צו פערדריסען, עס קאָכט אין איהר וויא אין אַ קעסיל. זיא ווייסט שוין נישט, וואָס זיא זאָל טהון. ליעגען און וואַרטען קען זיא נישט מעהר, ווייל ביז וויא לאַנג קען זיא דען אַזוי ליעגען? אין ברירה, מען מוז אויפשטעהן. נאָר אריין צו איהם דאָרט אין דעם צווייטען חדר, דאָס נישט, אויף קיין פּאַל נישט! אַזוי דרעהט זיא זיך אַרום אין צימער נאָך נישט רעכט אָנגעטהון, זיא פערטיעפט זיך אין איהרע געדאַנקען, טראַכט, איז ברוגז, פלאַם־פייער; דערווייל הערט זיא זיך טאַקי צו מיט איין אויער צו יענעם צימער, דאָרט איז שטיל, זיא ווערט ציקאַווע און עפענט פּאַמעליכען אַ ביסעל דיא טהיר, קיין שאָרך! זיא האַלט עס מעהר נישט אויס און עפענט שוין מיט אַ מאָל דיא גאַנצע טהיר, טהוט אַ קוק אריין — ער איז נישטאָ!... ס'איז אַ צופּוקעניש, אַ שרעק, צו האַלטען אַ פּערדרוס אין זיך, נישט אויסצו־גיסען. זיא טראַכט מיט אַ פערקלעמט האַרץ: אַ איין עק, דאָס לעצטע מאָל וועט עס איהם ביי מיר זיין! ער געהט זיך אהין ערגעץ צו זיינע דאָרט, פערברענגט זיך דיא צייט מיט וויים איך וועמען, און אַארען זאָל עס איהם אָנהייבען אַ ווייב.... אַ לשון אַ ביסעל נעכטען ביי נאַכט אקעגען אַ ווייב! הא, זאָל איך שווייגען? ניין... הא — וואָס איז מיט מיר עפּיס אַזוינס? וויא קומט צו מיר אַזעלכע מיאוס'ע געדאַנקען, אַזוינס גאָר צו טראַכטען? עפּיס איז ער אַהער געקומען זיך דאָ שפּיעלען, אַזאַ מענש מיט געשעפטען. אוי, דאָס האַרץ, מיין האַרץ... לאָמיך זיך נאָר אָנטהון.

זיא טהוט א קוק אונטער דעם פּאראוואַן אין דעם צימער און גיט זיך א ווארף צוריק טויט אָהן א נשמה...

— וואָס איז, מאַדאַם? נישטאָ אויף אייך, וועה איז מיר, עפּיס נישטאָ דאָך קיין פּנים. — טהוט דאָס דיענסט־מיידעל פון דער אכסניא א פרעג, ארייני קומענדיג צו איידלען אין שטוב מיט׳ן בעזים אין דער האנד.

— זאַכען!... וואו דיא זאַכען, מיינע זאַכען? שרייט איידיל נישט מיט איהר קול, און עס ציטערן איהר אלע גליעדער.

— אהא, דיא זאַכען? — מאַכט דאָס מיידיל אויף א מין זינגענדיג לשון מיט א געלעכטער׳ל, ציהענדיג דיא ווערטער — מעהר קיין צרות נישט!... שאַ, ניש־קשה, הי־הי־הי־, נאָך גאַנץ פריה, כלחוך השור, איידער דיא ציעג אונזערע איז ארויס מיט דער סטאַדע אין פעלד אריין, האָט אייער מאַן אוועקגעפיהרט דיא זאַכען, שאַ, ניש־קשה, הי־הי־הי, האָט ער מיר געזאָגט, הי־הי־הי, האָט ער מיר געזאָגט אי׳ער מאַן...

— נו, גיכער, גיכער, זאָג שוין! — טרייבט איידיל דאָס דיענסט־מיידעל

— וואָס האָט ער דיר געזאָגט?

— וואָס געזאָגט? — מאַכט דאָס מיידעל מיט א ביסעל לעקיש־וואַטע און צוויי שורות ווייסע ציין ענטפּלעקען זיך ביי איהר אין מויל — ווארט׳ס נאָר אוים, לאָמיך זיך כאָטש דערמאָנען, וואָס האָט ער מיר געזאָגט, ער... הא, יא, מאַקי אזוי: אין א שעה ארום, האָט ער געזאָגט, הי־הי־הי־הי, וועט ער קומען און ... אייך נעהמען דאָרט אהין.

— וואו־אהין?

— וואָס הייסט וואו־אהין? — וואונדערט זיך דאָס מיידעל, ציהענדיג מיט דיא אקסלען — אהין איז אהין. מסתמא ווייסט איהר דאָך, וואו דאָס איז אהין...

— וויא שפּעט איז שוין אצינד? — פרעגט איידיל אויפגערעגט.

— וויא שפּעט עס איז אצינד, ווילט איהר וויסען? — ענטפערט דאָס מיידעל, פערקרומענדיג דערביי דאָס פּנים מיט חן — ס׳איז שוין לאַנג האַלבער טאָג! צייט, הי־הי־הי־הי, צו עסען שוין דאָס אנדערע מאָל. הונדערט מאָל אודאי בין איך געקומען געוואָהר ווערען צו אייך און איהר, אָהן עין־הרע, האָט געשמאַק געשלאָפען וויא נאָך א באָד. הי־הי. וואָס זענט איהר עפּיס אזוי בלייך? אוי, זאָל איך אפשר גיין אייך ברענגען אָנצובייסען?

— ניין, ניין! — ענטפערט איידיל, א מאַך־געבענדיג מיט דער האנד נערן געוועזן ארויסצו׳פּטר׳ן דאָס דיענסטמיידעל און בלייבען אליין.

דעם גאַנצען טאָג האָט איידיל צוגעבראַכט אין צרות און אבגעגעבען זיך א רעכנונג פון אלסדינג, וואָס מיט איהר איז געשעהן. דיא גאַנצע מעשה מיט

שמערלין הייבט זיא אָן גוט צו בעטראַכטען, צוגליערדרן אין דיא געדאַנקען, און עס קומט איהר אויס משונה־ווילד, דער אָנהייב פון דער מעשה נאָך ווילדער וויא דער סוף...

פּלוצים קומט ווי פון׳ם הימעל אַראָבגעפאַלען א שמעריל. ווער שמעריל, וואָס שמעריל, פון וואַנעט שמעריל? דאָס ווייס קיינער נישט! גלאַט אַזוי א שמעריל, א מאַנסביל, א יונגער־מאַן, און גענוג. — ס׳איז א חתונה, עס שפּיעלען כלי־זמר, מען טאַנצט און מען שפּרינגט, א שמחה, א פרייד!... זיא, א יודישע טאָכטער, געהט אונטער דער חופּה, ווייל זיא איז זיך סומך אויף דיא עלטערן, מסתמא ווייסען זיי דאָך וואָס זיי טהוען, מיט וועמען זיי מאַכען איהר חתונה. דיא עלטערן איהרע ווידער האָבען זיך סומך געווען אויף דיא שדכנים, גאַנץ עהרליכע יודען, וואָס קענען נישט זאָגען קיין ליגען חלילה, און דיא שדכנים זיינען זיך סומך אויף דעם, וואָס זיי האָבען געהערט פונ׳ם עולם; ס׳איז א קלאַנג אין שטאָדט, און אז עס קלינגט איז דאָך מסתמא אמת, תורת־לאַקשען.

אַצינד ערשט עפנען זיך איהר דיא אויגען און זיא זעהט וויא שענדליך דאָס איז, זיך צו פערבינדען מיט א מענש איידער מען קען איהם פריהער גוט, ווער ער איז און וואָס ער איז, אַצינד ערשט גיט זיא זיך א כאַפּ: געוואַלד, וויא נאַריש מיר יודען זענען, וואָס לאָזען זיך איינרעדען, פערבלענדען אין שדוכים פון יענע ליגנערס, וואָס בעדיענען זיך מיט דעם ווערטעל „זווג מן השמים", ווייל עס טויג זיי צו דער פּרנסה. אויף אַלסדינג ביי א שדוך האָבען זיי נאָר דאָס איינע ווערטעל, דיא איינע תשובה אויף אַלע טענות. יענע אַלע טענות, א שטייגער: עס געשיקט זיך נישט דאָס, ס׳איז עפּיס נישט רעכט יענץ, א ביסעל קרום, א ביסעל א מום, אָט דאָס טאַקי גופא דיענט ערשט פאַר א בעוויז, אז ס׳איז פונ׳ם אייבערשטען און מען טאָר נישט איבערדענקען, נאָכקלערען וועגען דעם. נאַראָנים גלויבען און עס פאַלט זיי גאָר נישט איין צו פרעגען: וויא אַזוי ווייסען עס אָט יענע ליגנערס, וואָס גאָט וויל? האָט ער עס אפשר זיי דערציילט? און אויב יא אַזוי, וויא דיא דאָזיגע ליגנערס זאָגען, אז זיי זיינען שליחים פון גאָט, וואָלטען דאָך אַלע שדוכים, וואָס ווערען דורך זיי אויסגעפיהרט, בעדאַרפט האָבען א האַפט, א קיום אויף אייביג. היינט פאַר וואָס זעהען מיר אַזוי פיעל אונגליקליכע פּאָר פאָלקען, אַזוי פיעל געוויין און טרערען, שנאה און קריעג, גרושות און עגונות צווישען אונזערע יודען?...

אוי, ס׳איז א שווינדעל. דיא גאַנצע זאַך מיט דיא זווגים, איז נישט מעהר וויא נאַרישקייט און בעטריעגעריי. דאָס זעהט זיא שוין ביי זיך אַליין. וואו איז אָבער פריהער געווען איהר שכל, וואו איז געווען דער שכל פון דיא עלטערן? רבונו של עולם, מענשען א חוץ וואָס זיי זענען זכרים און נקבות, זענען זיי דאָך עפּיס דערצו אויך מענשען מיט א נשמה, מיט מענשליכקייט,

מיט געפיהלען — און עס בעדארף דאך ביי זיי אנדערש זיין וויא ביי בהמות... צוליעב כאפעניש און איילעניש אהן בערעכנונג, איז זיא מיאוס ארייננעפאלען, נאט ווייסט ווענען אין דיא הענד אריין, און איז אצינד אין א גרויסער צרה. זיא איז נאקעט, בלויז, נאר אין איין סיטצען קליידעל אויף איהר לייב, אהן א גראשען אין קעשענע און עלענד וויא א שטיין אין דער פרעמד. וואס וועט איהר סוף זיין דא, און דער סוף פון איהרע עלטערן דארט, אז זיי וועלען בעקומען דיא בשורה וועגען זייער אומגליקליכער טאכטער? אזא אומגליק, אזא שאנדע, ס'איז א בושה אין פנים און א ווייטאג אין הארץ.

דאכט זיך געגוג ביטער, גענוג פינסטער. און פלוצלינג — גיעה טרעף א מענשענס הארץ, — גיט איהר שוין א שטיקעל האפנונג: ניין, אונמעגליך, לאמיך נישט זינדיגען מיט דיא רייד, אומזיסט איהם חושד זיין, עס קען זיך אויסלאזען גאר נישט... מען בעדארף ווארטען, האבען געדולד, לאז דערוויילע זייז שא. — גוט וואס דער בעל הבית פון דער אכסניא איז גראד אצינד אוועק־געפאהרען אויף א פאר טעג. לאז ער נישט ווימען. לאז דערוויילע זיין שא...

זיא שטעלט זיך קוקען אין פענסטער, זיא קוקט און נעמט זיך דיא אויגע, ארויס קוקענדיג — נישטא.

אזוי איז איר פערגאנגען דער טאג אין לייד, אין אנגסטען, אין טרערען, נישט צו נעהמען אין מויל אריין עפיס עסען. ביי נאכט איז זיא אנידערגעפאלען אויף איהר געלעגער וויא א דער'הרג'עטע.

אויף מארגען פריה קומט אריין דאס יודעל מיט דעם בלינדען אויגעל. איידיל ווערט עפיס וויא לעבעדיג, דערזעהענדיג פאר זיך א בעקאנטען מענש הגם ער איז פריהער נישט געוועזן ביי איהר אזא חשוב, און זיא טהוט זיך א לאז איהם אקעגען.

— אוי, א זעהר אנגעלייגטער גאסט, כ'לעבען, ווען איך זאל געוועז ווימען וואו איהר וואוינט, וואלט איך נאך נעכטען געקומען צו אייך אהיים... איהר האט געהערט?... זאגט, אפשר ווייסט איהר עפיס... אפשר ווייסט איהר וואו ער איז? — טהוט איידיל א פרעג, ווארגענדיג זיך מיט טרערען און נעמט נישט פונ'ם יודעל קיין אויג אראב.

— איך האב געהערט. ער זאל אזוי ווימען פון זיין לעבען צו זאגען, דער ממזר, דער גזלן, וויא איך ווייס פון זיין געביין. גענוג געלד, גענוג צייט קאסט ער מיך, אט דער כל־בו'ניק. פגר'ן זאל ער וואו ער איז, קיין גוטס זאל איהם נישט זיין, אזוי לאנג וויא ער וועט לעבען, פאר מיין געלד. אי, איך זאל ווימען וואו ער איז ערגיץ, הע־הע־הע. וואלט איהש שוין גיש־קשה א רוח אין זיין טאטענס טאטען אריין, — רופט זיך אן דאס יודעל שטארק בייז, מאכענדיג דערביי מיט דעם גראבען פינגער אהין און אהער.

— אוי אומגליקליך, אזוי אומגליקליך... איך בין געקווילעט, געבליבען אזוי וויא איהר קוקט מיך דא אן, איך האב נישט מעהר אין מיין פערמעגען וויא דאס איינציג קליידעל, וואס אויף מיר. וואס קען איך אצינד טהון, וואו זאל איך אצינד געהן? — וויינט איידיל און בעדעקט זיך דאס פנים מיטביידע הענד.

קיין תשובה.

איידיל בליפעט, און דאס יודעל בעטראכט זיא שווייגענדיג, מעסט זיא אוים מיט דעם געזונטען אויג פון קאפ ביז פיס, און יענץ מיט דעם ווייסען פינטעלע ארבייט אויך, ווארפענדיג זיך בלינדערהייט ארויף און אראב.

— וויינט נישט, איך בעט אייך, א שאד אייערע אויגען, וויא איך בין א יוד, —טארעט זיא פלוצלינג דאס יודעל ביים אקסעל, מאכענדיג עפים מיט א קול פון געבעטע, גלייך וויא עס רייסט איהם שטארק דאס הארץ— נו, גענוג! האט'ס רחמנות אויף אייערע יונגע יאהרען און הערט אויף צו וויינען.... לאמיר זיך נישט נארען און בעטראכטען דיא זאך געלאסען, אזוי וויא זיא איז. אין אמת'ן האט איהר דאך דא גאר נישט פערלוירען. אדרבה, אין דער ערד אריין מיט אזא כלב שבכלבים; איהר מעגט נאך אויפהייבען דיא הענד צו זיין ליעבען נאמען און מאכען א ברכה „ברוך שפטרני“... און וואס איז אזוינס דא, איך בעט אייך, דאס וויינען? איהר זענט דאך צווישען יודען, נישט ערגיץ אין א וואלד צווישען גזלנים אדער אין א מדבר צווישען חיות רעות, חלילה.

— אי, ס'איז דאך אבער שלעכט, אצינד איז מיר זעהר ביטער, —קלאגט זיך איידיל וויא פאר איין אייגענעם— נישטא צום לעבען קיין גראשען אין קעשענע און איך בין נאך שולדיג אנדערע. ער איז אוועק און האט מיך דא איבערגעלאזט פאר א משכון. אויף דער אכסניא קומט, מען האט שוין אריינגעשיקט צו מיר מאהנען; היינט קומט דאך אייך אויך, איהר האט דאך אויף מיר א וועקסעל...

— נו, וואס איז? אז עס קומט, זאלט איהר זיך צערייסען, זיך נעהמען אזוי צום הארצען און חלילה־וחס מיר־נישט דיר־נישט. גאנץ שכל'דיג כ'לעבען, אדרבה, וועגען דעם טעם אליין טאקי, וואס איהר זענט שולדיג אנדערע, ליעגט אויף אייך א חיוב אקעגען זיך אליין, איהר זאלט אבהיטען אייער געזונד, טהייער האלטען אייערע שיינע אויגען און אייער לייב, איהר זאלט קענען, פערשטעהט איהר מיך, ארבייטען און פערדיענען אויף פרנסה, און דערנאך זיך ארומצאהלען מיט אייערע בעלי חובות. עס האט זיך שוין ביי יודען אזעלכע זאכען געטראפען... איך פון מיין זייט, אך, בין גרייט צו ווארטען. נו, וואס־זשע איז דא פאר אזא אומגליק? אי דיא מורא, וואס איהר בלייבט אייז עגונה, עט!.. טאקי נאך א מאל עט, נארישקייטען כ'לעבען! מיר ועלען

שוין מיט דעם אייבערשטענס הילף אויף דעם אויף געפינען א תחבולה, ניש־קשה !...

איידיל בלייבט שטעהן זעהר געריהרט פון אזעלכע גוטע טרייסט־ווערטער און ווייסט נישט רעכט וויא צו דאנקען דעם יודעל פאר זיין גוטקייט, וואס ער שטעהט איהר ביי אין דער נויט.

— אט ווייסט איהר וואס — ווענדט זיך דאס יודעל צו איידלען גאר פריינדליך — קומט, זייט מוחל, דערווייל צו מיר אהיים אויף קוואטיר. ביי מיין ווייב וועט עס שטארק אנגעליינט זיין, וויא איך בין א יוד ! איך זאל אזוי לעבען, וויא איהר וועט דערמיט מיין ווייב מאכען א פערגניגען. זיא איז זעהר א גוט מענש, איטליכער איז איהר ליעב. לאזט זיך נישט כ׳לעבען לאנג בעטען. פערדיענען וועט איהר, איך וועל שוין אם ירצה השם טראכטען, אז איהר זאלט פערדיענען. עט, גאר־נישט, מיר וועלען זיך נאך אברעכנען, אבי געזונד... אט געה איך בעצאהלען פאר אייך אויף דער אכסניא.

— א יודישע נשמה קען מען טאקי נישט שאצען ! — טראכט זיך איידיל נאכדעם וויא דאס יודעל איז ארויסגעגאנגען — אויפ׳ן אנבליק איז ער, דאכט זיך, עפים נישט אזוי און וואס פאר א גוט הארץ ער האט ! א יוד בלייבט טאקי א יוד. וויא מיאוס ער מעג זיך זיין פון דרויסען, אזוי שיין, אזוי ריין איז ער אינווייניג. גאט זאל מיך נישט שטראפען פאר דיא זינד, איך האב עס פריהער אין איהם גאר נישט ארויסגעזעהען און האב איהם נישט געקענט ליידען...

בשעת איידיל טראכט דא אזוי און האט שטארק חרטה דארויף, וואס זיא האט אין הארצען אומזיסט־אומנישט פיינד געהאט אזא כשר׳ע נשמה, קומט דאס יודעל אריין צוריק, נעמט איידלען ארויס פון דער אכסניא און פיהרט זיא צו זיך אהיים — צו זיין ווייב שיינצע.

שיינצע איז א בעלייבטע, א בייכיגע, א דיקע, קורצגעוואקסענע יורענע, שוין א בעטאגטע, אין דיא עלטערע יאהרען. דאס פנים אונטען־צו מגושם־ברייט פון דיא פעטע ארא־בהענגענדיגע פאר באקען מיט געלע פלאמעס, צווישען וועלכע עס שלענגלען זיך רויטע דינע עדערליך. אויבען־צו איז עס צוגעשפיצט מיט א קליין שמאל שטערענדיל, אונטער וועלכען עס זיצען פערטיעפט צוויי גרויע קליינע פייכטע אייגעליך מיט א גלאנץ עפים וויא פון גלאז. דיא גאנצע געשטאלט פון איהר גוף איבערהויפט, אט אזוי וויא ער געהט פון אונטען ברייט און דערנאך שמעלער־שמעלער ביז ארויף, זעהט אויס נאר טאקי עפים וויא א היטעל צוקער. דער מלאך דארט האט זיך ביי איהר געבוירען־ווערען הפנים געפלייסט, וויא א בריה א משרת, איינגעפאקט איהר נשמה׳לע און ארויסגעלאזט אויף דער וועלט אזא סחורה אין א שקארמיץ... אויף דער וועלט

האָט דיא דאָזיגע סחורה געהאַט אַ גאַנג און שטאַרק געגאָלטען אונטער דעם נאָמען „דיא מוהמע שיינצע“.

אין דער יוגענד איז שיינצע געווען דאָס, וואָס מען טאָר נישט זאָגען... מוידוויז האָט זיא זיך אויפגעהאַלטען אין איינע פון יענע הייזער, וואָס מען טאָר אויך נישט זאָגען — און ניש־קשה געלעבט. נאָר פּליצלינג, שוין אַ ביסעל אין דיא יאָהרען, נעמט זיא און האָט חתונה, שטעלט זיך פאַר אַ ווייב ביי לוי בחור..

שיינצע'ן איז דאָס מזל געגאַנגען. זיא עפּענט אַ הייזעל און איז מיט דער צייט געוואָרען אַ בעל־הבית'טע מיט אַ געשעפט אַליין פאַר זיך. שיינצע האָט שטאַרק אָבגעהיט דאָס יודישקייט, איז געוואָרענט געווען אין דיא ווייבערשע מצוות, געגאַנגען שבת אין שוהל אריין מיט אַ גרויסען גראָבען „קרבן־מנחה“, און געוויינט ביי דיא תחינות, געגאָסען טייכען טרערען. אויפ'ן קאָפּ האָט זיא געטראָגען אַ זיידען טיכעל, נישט קיין היטעלע, חלילה, טאַקי גוט־גוט אראָבגערוקט, עס זאָל איהר קיין האָר נישט ארויסקוקען. אָט דאָס טיכעלע איז ביי איהר געווען גאָר קיין קאַטאָוועס, איהר גאַנצער שטאָלץ: דאָס טיכעלע האָט דאָך פערדעקט דיא חרפה און געוויזען דער וועלט, אַז זיא איז אַ ווייבעל. צו איהר גליק איז איהר נישט מעהר אָבגעגאַנגען וויא קינדער. נאָר קינדער אָבער האָט זיא נישט געהאַט און דאָס האָט איהר פאַראומערט דאָס לעבען. „געה פרעג נאָט אַ קשיא“, איז דער שטייגער איהרער געווען זיך צו קלאָגען, טאַפּענדיג זיך ביים קאָפּ, „שוין אַ צוגעדעקטער קאָפּ“, ברוך השם, שוין מיט אַ טיכעל, און פאָרט גאָר־נישט, אלץ טאַקי וואָס פריהער, מסתמא איז אזוי רעכט!...

שיינצע און לוי זענען געווען אַ גלייך פּאָר פּאָלק, טאַקי אַ זווג מן השמים. ביידע האָבען געאַרבייט אין דער פרנסה, ארויסווייזענדיג זיין בריה'שאַפט, איטליכער נאָך זיין גאַנג. און ווען שיינצע האָט ביי דער וועלט פערדיענט דעם נאָמען „מוהמע“, האָט לוי פון זיין זייט כשר פערדיענט דעם נאָמען „בחור“. וויא בלינד ער איז געווען אויף איין אייגעל, איז קיינער צווישען זיין חברה נישט געווען אזא מבין אויף „סחורה“ וויא ער, מען בעדאַרף נישט פערגעסען ווער דיא חברה־לייט, וואָס האַנדלען ביי יודען מיט „לעבדיגער סחורה“, ווער אזוינס זיי זענען. אלע דאַרכגעטריבענע, קלוגע ממזרים, יאָלדען מיט ביינער. עפּיס אַ שפּאַס, וואָס זיי טהוען איבער, קעהרען וועלטען, דרעהען און פערדעהען ביי יענע דיא קעפּ, בלענדען און פערפיהרען הונדערטער נפשות מיט אלערליי המצאות. ס'איז דאָ צווישען זיי אלע מיני פּאָקוסניקעס, קאָמעדיאַנטען, וואָס מאַכען דיא שפּיעל, פערשטעלען זיך, כדי יענע צו פערפיהרען, פאַר חתנים, פאַר מענשען מיט געשעפטען, פאַר אגענטען, פאַר גלאַט גוטע שיינע כשרע יודען, וכדומה נאָך אנדערע אזעלכע פּאָקוסען,

וויא עס פּאַסט צום ענין. היינט אַז אַזוינע לייט האָבען תרבית פּאַר לוי'ן, האַלטען פון איהם וויא פון אַ רבי'ן און פרעגען איהם אַ מאָל אַ שאלה אין אַ האַרב שטיקעל אַרבייט, איז מסתמא לוי אַ בחור, טאַקי וואָס אַ בחור הייסט!

אַט אין דער דאָזיגער גאַנצער מעשה מיט איידלען איז שמעריל, דער מאַן בלומרשט, און לוי בחור, דאָס יודעל מיט דעם בלינדען אייגעל, געווען יד אחת. דער בעל אכסניא, אַ געוועזענער משרת, אַ פּאַקטער, וואָס פערשטעהט אין עסק. האָט אויך ביי זיי געטאַנצט אין קאָהן. דיא דאָזיגע פּאַרשוינען האָבען דאָ געמאַכט דיא שפּיעל נאָר וויא אין אַ טהעאַטער. איטליכער האָט געשפּיעלט זיין ראָלע וויא אַ מייסטער.

דאָ ביי לוי בחור אין הויז שטעלט זיך פּאַר איידלען אַ נייע וועלט מיט נייע צרות... דיא פריהערדיגע זענען נישט מעהר געווען וויא אַ הקדמה צו דער מעשה, וואָס הייבט זיך ערשט דאָ מיט איהר אָן... דיא מעשה אַליין איז זעהר אַ שרעקליכע, אָבער אַ גאַנץ געוויינליכע; אַ מעשה, וואָס טרעפט זיך במעט יעדען טאָג מיט נאָך אַ סך אַנדערע יודישע טעכטער, אַזעלכע אומגליק־ליכע נפשות וויא איידיל. אַ מעשה, וואָס איז בעקאַנט און מען פערשפּאַרט אַ סך צו רעדען וועגען איהר... עס הייבט זיך אָן מיט גוטען, דערנאָך געהט עס מיט בייזען. עס האָט אין זיך אַלערליי טעמים, זויער און ביטער. פון איין זייט: דאָס פיהלען דעם חיוב אָבצוהיטען זיין ווערטה, זיין מענשליכען כבוד און אָרענטליכקייט. פון דער אַנדערער זייט: נויט, עלענד, הונגער, פּיין, צוואַנג, וועקסלען, בעלי־חובות, עזות־פּנימער, אַלע מיני שלעק און אַנשיקענישען... ס'איז אינווייניג אין זיך אַ קאָבעניש, אַ שטאָרם, אַ מלחמה, און דער מענש איז נישט מעהר וויא אַ זינדיגער מענש, פליישׁ און בלוט — — און פעלט!...

. . . .

איידיל נעביך איז טאַקי אויך געפאַלען, אָבער טיעף געזונקען איז זיא נישט אמת, ס'איז אויף איהר אויסגעגאָסען געוואָרען דער צאָרן, מען האָט איהר אָנגעטהאָן געבראָכענע לייד, געפּייניגט, צוגענומען ביי איהר דאָס געזונד; — אָבער דיא נשמה, דעם גייסט, אַ מתנה פון גאָט, דאָס צונעהמען ביי איהר, האָט מען נישט געקענט. אויך דיא אייגענע מעשה טאַקי, וואָס מיט דעם שטן און איוב'ן: ביי דיר, וועלט, אין דער האַנד איז יענעמס לייב, נאָר נישט זיין נפש.. און דאָס איז איינס פון דעם אייבערשטענס גרויסע נסים, זאָנסט וואָלטען דיא מענשען מיט זייערע חפצות שוין לאַנג געמאַכט איינער פון אַנדערן ווילדע חיות.

אין איידל'ן האָט זיך נאָך געקלאַפּט אַ מענשליך האַרץ מיט געפיהלען פון גוטקייט און רחמנות. זיא האָט געפיהלט דאָס ביטערע האַרץ פון פּיעל

אומגליקליכע נפשות נעביך, וואָס זענען מיט איהר דאָרט געווען און מיט וועלכע עס האָט זיך אויך אַזעלכע טרויעריגע מעשיות פּערלאָפען. זיא איז זיי בייגעשטאַנען אין דיא נויטען, געווען פאַר זיי א גוטע מליצה און בשעת א מאָל א כעס, א רוגזא, פלעגט זיא זיך אַרויסשטעלען פאַר זיי אַקעגען לוי'ן און דער מוהמע שיינצע, נישט קוקענדיג דאַרויף, וואָס זיא פלעגט אָפּט דורכדעם האָבען יסורים, צוציהען צו זיך שנאה און לייד.

לוי בחור — דעם שבח מוז מען איהם אָבגעבען — פלעגט זיך זעהר געטריי בעשעפטיגען מיט דער ערציהונג פון זיינע „לערנמיידליך", וויא זיי האָבען ביי איהם געהייסען, געקנעלט מיט זיי וויא א גוטער מלמד און אַנגעווענדט אַלע מיטעל, אַרויסצוטרייבען פון זיי דאָס קליינשטעדטילדיגע ווילדקייט, דאָס שעהמען זיך פאַר לייט, דאָס נאַרישע שמייליגע עקשנות, און לערנען זיי דרך־ארץ, צו זיין פאַרטיגע מענשען... „דרך־ארץ איז פריהער פאַר אַלע זאַכען"! אַזוי איז דער שטייגער זיינער געווען צו זאָגען, „א מיידעלע בעדאַרף זיין א שטילעטשקע, א גוטעטשקע, ליעב האָבען מענשען און אויפנעהמען איטליכען פריינדליך מיט א זיס־שמייכעלדיג פנים"... און אז עס האָט נישט געהאָלפען קיין רייד, פלעגט ער שוין געברויכען דיא הענד, א שטעקען און א ריעמען אויך. נאָר עפּיס נישט אַזוי, זענען געפלויגען פּעטש, קלעפּ, וויפיל ס'איז נאָר אַריין. א מאָל איז מען אויך געזעסען ביי איהם פערשפּאַרט אין א קעלער, אָהן עסען, אָהן טרינקען, און דאָרט האָט דיא גרעסטע עקשן'טע אפילו תשובה געטהאָן אויף איהרע זינד, אַרויסגעשלאָגען זיך פונ'ם קאָפּ דיא נאַרישקייט, דיא קליינשטעדטילדיגע מיאוסע געננ, וויא בושה, שמייליגקייט וכדומה אַזעלכע ווילדע זאַכען..

דער טייפעל, דער מלאך־חבלה, וואָס איז פול און פול מיט אויגען, מאַכט נישט אָן אַזא מורא וויא לוי בחור מיט דעם בלינדען אייגעל. אין איהם שטעקט אפשר א צעהנדליג טייפעל. און דאָס בלינדע אייגעל זיינס, וואָס ווארפט זיך איהם אין אַלע זייטען, איז עפּיס נאָר טאַקי וויא א מת, וואָס האָט נישט קיין רוה אין קבר און בלאָנקעט זיך אַרום נאָכ'ן טויט אויף דעם עולם התועה. זעהר פיעל מיני נפשות אַזוינע זענען דאָ אויף גאָט'ס וועלטעל, וואָס האָבען דאַכט זיך א מענשליך געשטאַלט, עסען און טרינקען וויא מענשען, און באמת זענען זיי נאָר רוחות, טייפעל. דאָס זענען דער נידריגסטער סאָרט לצים, טייפעל שבטייפעל, דעזערטירען, וואָס האָבען זיך דאָרט אין גיהנום אָבגעריסען פון דער קייט, אריבער דיא גרעניץ בגנבה און געקומען אהער, צו פערפיהרען דעם עולם מיט האָקוס־פּאָקוס, אָנצוטהון דער וועלט גרויסע צרות, און עס איז נישט פון זיי פּטור צו ווערען, נישט דאָרך א שפּרוך, נישט דאָרך אויס־רויכערן מיט ווייררויך און אויך נישט דאָרך ט י נ ט, וואָס דער שטן אפילו מיט זיין גאַנצער קאָמפּאַניע ציטערן דערפאַר. דיא גיהנום־פּאָליציי מיט איהרע

רוחות יאָגען נישט נאָך אזעלכע מיאוסע דעזערטירען, אויסוואַרפען, צו כאַפּען זיי און צו שליידערן צו אַלדע שווארצע יאהר צוריק אין דער ערד אריין; אדרבה, עס טהוט זיי הנאה, וואָס זיי זיינען פּטור אזעלכע פערשטונקענע רוחות, מחילה!....

היינט ווער שמועסט דיא מוהמע שיינצע, זיא האָט געוועלטיגט גאָר א שרעק. געוואָלט אז חוץ איהר זאָל קיינער אין שטוב ניט טאָרען אויפהויבען דעם קאָפּ, האָבען עפּעס א ווילען. זיא פלעגט זיך אַלץ קלאָגען אויף היינטיגע צייטען, אויף היינטיגע מענשען:

—— אָט אזוי האָט מען עס היינט פון זיי, פון מיינע יפהפיות דאָ, מיין איך! מען וואשט זיי, מען רייניגט זיי, מען שוכט און קליידעט זיי. און אז עס כאַפּט דיא זעט, ווערט עס פריצות, קיינמאָל נישט צופריעדען, גלייך מען וואָלט זיי דאָ געקוילעט. אוי צייטען, היינטיגע צייטען!...

איז איינע געוועזן זעהר שיין, פלעגט עס זיא אין הארצען שטארק פער־דריסען. פלעגט זיך שטעלען מיט יענער פערהערען און דערצעהלען איהר פון יענע גוטע יאהרען:

— אָט אזוי, טאָכטער, בין איך שיין געוועזן, נאָך אפשר צעהן מאָל מעהר, מען האָט זיך פּשוט אויף מיר געהאנגען. נעם זיך גאָר נישט איבער, דו נארעלע! אודאי הייסט עס אצינד איך בין אלט, נאָר וויא דו קוקסט מיך אָן אָט־אָ — דערביי האָט זיא געמאכט א פריקרע־זים שמייכעלע, אויסשטרעקענדיג זיך וויא גרויס זיא איז, דאָס קעפּעלע פערוואָרפען אהינטער, דאָס בייכעל אויסגעפּוצט פאָרענט־צו, נעמענדיג זיך מיט ביידע הענד ביי דיא זייטען — אָט וויא דו קוקסט מיך אָן־אָ, איז נאָך שיינצע גאָר ניש־קשה׳דיג... מאך נאָר נישט קיין חן, דו!

האָט זיך איינע אמאָל איינגעשפּארט אין עפּיס א זאך, נישט געטהאָן באַלד וואָס זיא הייסט, האָט זיך דיא מוהמע שיינצע צעשריגען און דינע רויטע עדערליך זענען איהר ארויסגעטרעטען אויף דיא פעטע מיט שמאַלץ אָבגעגאָסענע באקען:

— אויך מיר א מענש!... זיא מיינט, זיא איז אויך עפּיס, זיא האָט אויך א ווילען!... דו ביזט נישט מעהר, חצופה איינע, וויא א גולם, א שטיק פלייש, א נבלה!...

א דם־שונא איז דיא מוהמע שיינצע געוועזן איידלען, אי פאַר איהר שיינקייט, אי פאַר איהר גוטקייט, וואָס זיא שטעהט אזוי פאַר דיא חבר׳טעס איהרע, און דאַרכדעם זיי ארויסגעבראַכט אויס דער העזה.... אונטער דיא אויגען פלעגט זיא זיך אַלץ בעקלאָגען אויף איידלין:

— אָט האָסטו דיר דעם דאנק פאַר דער טובה, וואָס מיר האָבען איהר געטהאָן! דער מאן מיינער איז איהר בייגעשטאַנען אין דעם אומגליק, בשעת

זיא איז געבליבען א וויסטע עגונה, עלענד וויא א שטיין. ניעט נענוג, וואס ער האט זיא ניעט געמאהנט זיין אייגען געלד, וואס קומט פון איהר, האט ער נאך אנדערע אויסגעצאהלט חובות פאר איהר. מיר האבען זיא אריינגענומען אין הויז צו זיך, זיא עסט אונזער זאלץ און ברויט, טראגט אונזערע קליידער און טהוט זיך אן וואוילטאג פון אונזער גוטס. ווען ניעט מיר, וואלט זיא דאך, דיא עגונה, גע'פגר'ט פאר הונגער, און היינט... היינט...

דיא מוהמע שיינצע איז, נאך איהר שטייגער דענקען, אפשר טאקי פאר זיך ניעט אומגערעכט געוועזן. באמת, האט דאך איידיל מיט איהרע גוטע רייד, מיט איהר גאנצער בענעהמונג איינגעגעבען איהרע חבר'טעס שכל, זיי געלערנט ניעט צו פערליערען אין גאנצען דאס מענשליכקייט, האבען אליין פאר זיך אויך א שטיקעל ווילען; פונקט פערקעהרט פון דער מוהמע שיינצע'ס תורה. „מען איז טאקי", פלעגט זיא זאגען, „ביים טייפעל אין דיא הענד; ער האלט פעסט מיטביידע לאפעס, שלעכט, מען איז געפאנגען. נאר דער גוף וויא דער גוף, גאט'ס נשמה אבער מוז מען אבהיטען, זיא האלטען ריין וויא ווייט מעגליך. גרויסע צדיקות'ן, שטעהט געשריבען אין ספרים, זענען אמאל אויך געווען געפאנגען און דער גוטער גאט האט זיי מוחל געווען דיא זינד צוליעב דער ריינער נשמה זייערע"...

דיא חבר'טעס האט דאס הארץ געצויגען צו איהר. זיא איז ביי זיי געווען דער קאפ. מ א ל ו ו י נ ק ע, א יאדערדיג מיידעל, א קלוגס, א לעבעדיגס, א פרייליכס, מיט א ברייט פנים און א פעררִיסען נעזיל, האט איידלען געקריינט מיט דעם נאמען „אפיציערקע", און אזוי האט זיא געהייסען ביי איטליכען. דיא „טערקינע" אפילו, וואס פריהער איז זיא געווען דיא עלטסטע, האט מוחל געווען אויף איהר כבוד און איז צוגעקאכט געווארען צו איידלין, זיא האט אין איהר געקלעבט נאך פיעל מעהר פון אלע אנדערע. — דיא דאזיגע טערקינע, ג י ט ל מיט'ן נאמען, האט געשטאמט פון א קליין שטעדטיל ערגיץ, דלפוניוועקא, וואס דיא איינוואהנער דארט זענען עהרליכע יודען, ביטערע קבצנים. עפיס איינער, דער גוטער יאהר ווייסט איהם ווער ער איז, איז א מאל געקומען אהין אין שטעדטיל און געלאזט מעלדען: הנה זייט וויסען, ווער פון דיא היעגע מיידלאך וויל מאכען א גוט לעבען, פערדיענען געלד פון האנד־ארבייט, זאל פאהרען מיט איהם אהיים קיין סטאמבול... דער גאנצער עולם יודען פונ'ם שטעדטיל האט זיך באלד טאקי א לאז געטהאן צו איהם, איטליכער וויינט, בעט: נעוואלט, האט רחמנות און נעמט מיין טאכטער! ער האט זיך דער־בארעמט און אויסגעקליבען דריי מיידליך, דיא שענסטע אין שטעדטיל, און גיטל איז אריין אין דעם צעטעל פון דיא דאזיגע „גליקליכע". דער שפיץ פון דער זאך איז געוועזן, אז נאך פיעל פאהרעניש איז גיטל מגולגל געווארען צו לוי בוזהר אין הויז און איז דארט למזל געווארען א ט ע ר ק י נ ע, ניעט אנצוקוקען דיא טערקישע שטארט סטאמבול אפילו אין דיא אויגען.

איידלין האט אין דער מיאוסער לאגע איהרער צוגעגעבען קראפט אויס־צוהאלטען איהרע צרות נאר דער גלויבען, דיא האפנונג אויסגעלייזט צו ווערען פונ'ם טייפעל'ס האנד. זיא האט אלץ געהאפט, געהאפט — און לסוף...

דער סוף איהרער איז געוועזן וויא דער סוף פון אלע אומגליקליכע איהרס־גלייכען — א קרענק, א פלאג, וואס האט זיך איהר דערנאך ארייגעכאפט אין דיאביינער. א היבשע צייט איז זיא אוועקגעלעגען אין שפיטאל, אין איין אבגעזונדערט ארט דארט, אבגעריסען פון דער וועלט, פערוואָרפען, פערגעסען, יויא א פערדארטע בלום, א צעבראכען כלי, א שארבען, וואס ניצט נישט מעהר קיינעם, וואס מען מיידט אויס און שייעט זיך עס אנצוקוקען...

דיא מוהמע שיינצע איז דיא גאנצע צייט אפילו איין מאל נישט געקומען צו איהר געוואהר ווערען, אויך פערבאטען און שטארק אבגעהיט, אז דיא חבר'טעס איהרע זאלען צו איהר אהין אפילו דיא נאז נישט ווייזען. זעלטען פלעגט זיי נאך פיעל מיה געראטען, איבערשיקען איהר א ביסעל איינגעמאכטס צום קוויקען זיך דורך מאלווינקע'ן, וואס פלעגט זיך איינשטעלען בגנבה און ארייכאפען זיך צו איידלין מיט דער איבערגעפעקעלטער טרפה סחורה.

איידיל איז געלעגען אין שפיטאל ביז זיא איז ארוים שלאף, צעבראכען, געל וויא וואקס, אויסגעדארט, אויסגעטרוקענט; דיא האר אויסגעקראכען, אין איין אלט אבגעבלאקעוועט קליידעל... און נישט צו האבען קיין ארט, וואו דעם קאפ אנידערצולייגען, איז זיא כמעט נאקעט, הונגעריג־פערשמאכט צוגעקומען אבענד־צייט צו לוי בחור'ס הויז. דיא מוהמע שיינצע אבער האט זיא נישט געלאזט אויף דער שוועל, פערשפארט פאר איהר דיא טהיר און זיא איז נעבעך געבליבען געפלעוועט, נישט צו וויסען וואו זיך אהינצוטהון, וואו דיא נאכט איבערצולעבען.

אויף דעם אנדערן טאג אין דער פריה האט מען זיא געפונען ביי לוי בחור אין גארטען — הענגענדיג אויף א בוים. . . . .

. . . .

ווען איז אנגעגאנגען אזא נפש, מישטיינס־געזאגט, וויא איין איידיל, אז זיא האט זיך געהאנגען. איז דען אזעלכע נאר ווערטה פון איהר צו רעדען, זיא אויף דעם מויל צו ברענגען? עס פערשטעהט זיך אז ניין, א שיינע ריינע כפרה!... אנגעגאנגען איז זיא נאר איהרע חבר'טעס. אזעלכע נפשות מישטיינס־געזאגט, אזא סחורה וויא זיא אליין. דער טאג פון איידיל'ס טויט איז ביי זיי אלע געוועזן א טרויער. איהר לעבען פונ'ם אנהייב אן און איהר וויסטער סוף האט זיי געריהרט גוט ביי דער לעבער, שטארק אנצוהערענעש גענעבען וויא ווייט אומגליקליך דערנידריגט זיי זענען — און זיי האבען זיך שטארק פערטראכט.

נישט צו מאכען קיין גרויסע צערעמאניעס, האט מען איידלין, אזוי וויא זיא איז, ארייגעווארפען אין א מיסט־וועגעלע, געפיהרט אויפ'ן בית־עולם און

זיא בעגראָבען וויא א הונד אונטער דעם פּלויט דאָרטען.

אויף דעם פרישען קבר איז געשטאַנען דיא טערקינע און מאַלווינקא, אראָב־געלאָזט דיא קעפּ און דערביי ביטער געיאָמערט, געקלאָגט.

— ע — ע! צו וואָס זיך נעהמען אזוי צום הארצען? — טהוט מאַלווינקא א זאָג, אויסווישענדיג זיך דיא אויגען און א מאַך־געבענדיג מיט דער האַנד.

— דו זעסט, מאַלווינקא, אָט דאָס, דאָס? — מאכט דיא טערקינע, אויסשטעלענדיג א פּאָר רויטע פערשוואָלענע אויגען פון הייסע בלוטיגע טרערען, און ווייזט איהר מיט א פינגער אויף׳ן פּלויט אין א ווינקעלע.

— שפּינען־געוועב זעה איך מיט הוילע הייטליך פון פליעגען!

— אָט, דאָס שוועסטער, ביזט דו, בין איך, זיינען די אונזעריגע אַלע; אָט אזוי איז אונזער סוף! דיא שפּינען אונזערע נאָגען אונז געפאַנגענע אין דער נעץ, נאָגען, נאָגען אויס,, געהען זיך דערנאָך ווייטער זייער וועג, און מיר הענגען, פוילען!... אוי, א צוזעצעניש! — לאָזט אויס דיא טערקינע אויף א וויינענדיג קול, אָנכאַפּענדיג זיך ביים הארצען — יענע וואָס פּייניגען, פערפיהרען, נאָגען, זיי זיינען עס דיא פיינע לייט, און דיא געפּייניגטע, פער־פיהרטע, אויסגענאָגטע זענען... דו ווייסט וואָס?... יענע האָבען דאָ אויפ׳ן בית־עולם, זעה נאָר זעה, דעם אויבען־אָן, מצבות מיט לאַנגע שבחים, און איידיל, דיא גוטע, דיא טהייערע, וואָס מען האָט פערוויסט איהר וועלט, פערגיפט איהר לעבען, זיא איז דאָ בעגראָבען וויא א הונד אונטער׳ן פלויט! טאַטע־מאַמע, דער לעבעדיגער גאָט ווייסט וואו זיי זענען ערגיץ, קענען אפילו נישט האָבען דיא האָפנונג, זיך א מאָל אויסצר־וויינען אויף זייער טאָכטער׳ס קבר. אוי, מיין אומגליקליכע איידיל, צו וואָס מענשען האָבען דיך געבראַכט!... אוי, וואו ביזט דו אל מלא רחמים, גוטער דערבאַרעמדיגער גאָט!..

— וואָס העלפט דאָס קלאָגען, וואָס העלפט דאָס וויינען, אז ס׳איז גאָר נישט צו מאכען? שאַ, שאַ, גענוג! — נעמט מאַלווינקא איין מיט רייד דיא טערקינע, בעט אז זיא זאָל נישט וויינען, און צעוויינט זיך אליין.

— איך בין אויך געוועזן א קינד, א געליעבט ציטערדיג קינד — צעגיסט זיך דיא טערקינע אין אנייעם קוואל טרערען — דיא מאַמע האָט געהאָט מיט מיר גענוג מיה, נעכטווייז איבער מיר נישט געשלאָפען, נישט דערגעסען, נישט דערטרונקען, ביז זיא האָט דערלעבט צו זעהען איהר קינד אויסגעוואַקסען וויא א בליהענדיגע רויז; פליצלינג קומען מענשען צום גרייטען, מענשען אָהן הארץ, אָהן רחמנות, און האָבען דיא רויז איהרע אויסגעריסען, צעטרעטען... לאָמיך־זשע כאָטש אצינד מיך אויסוויינען, לאָז אין דעם דאָזיגען פרישען קבר אהין פאַלען צו איהר מיינע בלוטיגע טרערען, זיא זאָל וויסען, אז עס בעקלאָגט און בעוויינט זיא איהר געטרייע אומגליקליכע שוועסטער.. . . .

. . . .

ישראליק.

..... לצים לאכען, נישטגוטע שפעטען. עס איז א געשפעטעריי, א געריידעריי נאָר פערריקט צו ווערען. דער קאָפּ איז דול.... דיא פּיס, אוי, פיהלען נישט קיין אָנהאלטעניש אונטער זיך — און איך הייבּ, דאכט זיך, גאָר אין דער לופטען!.... דער רוח, דער אשמדאי טהוט עס מיך א נעהם און הויבּט זיך מיט מיר אויף גאנץ הויך. ער האָט מיך געטראָגען וויא א רוח א מלמד און זעהר ניך מיט מיר גע־פלויגען.

נאָך אונז זיינען נאָכגעפלויגען גאנצע מחנות רוחות. א טהייל זיינען גע־פאָהרען רייטענדיג אויף עפּעס מיני פלעדערמייז, וואָס הייסען וואמפירען, א טהייל אויף דראקאָנען, אזעלכע מיני בייזע שלאנגען מיט פליגעל, אנדערע אויף כאָוועס און נאָך אנדערע אויף יאשטשירקעס. צווישען האָבען זיך געדרעהט אויך מכשפים, טאשענשפּיעלער, פאָקוסניקעס, שפּרעכער פון אלערליי נאציעס, אינ־איינעם מיט רוסאַלקעס. אלטע מכשפה'טעס, קאָרטענוואָרפערענס, ציגאנערקעס פון איטליכער נאמנה האָבען זיך אויפגעהויבען גאנץ הויך, רייטענדיג אויף מעט־לעס, עפּעס אויף מיני דראבעס, קאָכלעפעל, אויף קאָטשערעס און לאָפּעטעס. ס'איז געווען א פחד אָנצוקוקען דאָס שרעקליך פּעקיל, וואָס האָט א גאנץ וועג זיך געדרעהט, פונקט וויא שטויב דרעהט זיך פון'ם ווינד אין א רעדיל; וואָס האָט געטאנצט, געשטיפּט, געפייפט, געברומט, געפּישטשעט, געשווישטשעט, נישט גערוהט קיין רגע.

דער אשמדאי האָט מיך געהאלטען אין זיין האנד, וויא א פייגעלע, זיך גע־היט מיר חלילה קיין קוועטש נישט צו טהון, צייטענווייס זיך מיט מיר אונטערגע־שפּיעלט און געמאכט קוצעניו־מוצעניו.

— ישראליק! — האָט ער איינמאָל צו מיר זיך אָנגערופען, בשעת מיר זיינען געפלויגען העט־העט הויך — קוק, זיי מוחל, אראָב אונטען וועסט דוא עפּעס זעהען און הערען.

— איך זעה — ענטפער איך, אראָבקוקענדיג אונטען — איך זעה עפּעס זעהר א שרעקליכען טומאַן. קוים־קוים וואָס איך זעה ארומקריכענדיג דאָרט עפּעס מיני בישעפעניש, ווילדע ברואים. זיי ווארפען זיך, צאַפּלען זיך עפּיס משונה, קריכען איינער אויף דעם אנדערען, עפּענען דאָס מויל, אזוי וויא זיי שרייען דאכט זיך, מיט קולות. נישט אנדערש דאָס איז דער גיהנם, מען מאטערט זיך דאָרט און מען ליידט שווערע, ביטערע יסורים. איך זעה אָבער נישט און הער נישט ריכטיג וויא געהעריג

— באלד, באלד, ישראליק, וועסט דוא זעהען און הערען ריכטיג אלסדינג— זאָגט דער אשמדאי און טהוט מיר אָן שארפע ברילען וויא שפּאקטיוועס — אנו, וואָס זעהסט דוא אצינד?

— ערד, ערד! טהו איך א געשריי, נישט מיט יענעם פרעהליכען קול, וואָס קאָלומבוס האָט א מאָל א געשריי געגעבען בשעת ער האָט נאָך א לאנגער רייזע אויף העם ים פלוצלים דערזעהן דיא ערד פון אמעריקא; נאָר מיט אזא קול, וואָס איינער לאָזט ארויס ווען ער דערשרעקט זיך פאר עפּעס א ווילדע זאך. איך האָב דערקענט אונזער ערד מיט איהרע דערפער, מיט איהרע שטעדט און מיט אלע איהרע מיני פארשווינדליך. איך האָב געזעהען וואָס דאָרט געהט־פיר און בין פערציטערט געוואָרען.

— ציטער נישט אזוי, ישראליק! — בעט דער אשמדאי מיך מיט א שמייכעלע — נישקשה איך האלט דיך גוט אין דיא הענד. קוק בעסער און גיב מיר איבער ריכטיג וואָס עס טהוט זיך דאָרט אזוינס.

איך זעה אויף פעלדער ווייט ארום און ארום ליגען אויסגעשטרעקט טויטע קערפּער פון מענשען אינאיינעם מיט נבלות, געפּייגערטע פערד. ביי א טהייל זייגען אָבגעריסען דיא הענד. ביי א טהייל דיא פיס. וויעדער ביי אנדערע קריכען ארויס דיא געדערעם. צווישען זיי קרימען זיך, צאפּלען זיך, נישט טויט נישט לעבעדיג, עפּעס מענשליכע געשטאלטען, מישטעהנס־געזאָגט. פון וואונדען רינט זיי בלוט, דיא מיילער אָפען, דיא אייגען פערזאָטען און דיא ליפּען פערברענט פערשמאכט פון דאָרשט. העט דאָרט טראָגען הינט גאנצע קעפּ, ראָבען און אנדערע מיני רויב־פייגעל בעפאלען דיא טויטע, פּיקען זיי דיא אויגען און רייסען זיי אוים שטיקער פלייש.... אוי, בלוט! עס גיסט זיך, רינט בלוט גאנצע טייכען, פון וועלכע עס זעצט ארויס א הייסע פּארע, וואָס געהט ארויף ביז צו דיא וואָלקענס.

— נישקשה נארעלע! — פאלט אריין דער אשמדאי מיר אין דער מיט רייד מיט זיינס א וואָרט — פון דיא וואָלקענס, נארעלע, וועט עס פערשטעהסט דוא מיך, אראָבטריפען אין גרויסע טראָפּענס, אָנצוטרינקען דאָט דיא פעלדער מיט זייערע תבואות, און דיא שיינע וויינגערטנער, וואָס זייער ווייז וועט דורכדעם גערואָטען און וועט דערפרעהען מענשענס הערצער... נישקשה, תכשיט מיינער. קוק ווייטער! הא, וואָס?

— חינט, זעה איך, לעקען בלוט — און מענשען... אוי, מענשען, מענשען עפּעס אזוינע בעפאלען וויא דיא הינט דאָרט זייערע טויטע ברידער, בעזוכען זיי,

בע'גנב'נען און בערייסען זיי, אָהן א פּיצעל געפיהל פון מענשליכקייט, פון רחמנות. איינער דאָרט, זעה איך, א פערוואונדעטער, קוים וואָס ער זיפּעט, עפענט דאָס מויל, שטרעקט אויס דיא האנד, לעכצענדיג נעביך נאָך וואסער, און יענע פארשווינען שלעפּען איהם, בעטאפּען איהם און נעהמען צו אלסדינג, וואָס געפינט זיך ביי איהם, און אויף איהם מיט א קאלטע לעבער.... ניין, איך קען נישט קוקען שרעקליך, שרעקליך!

— עט! — מאכט דער אשמדאי מיט א קנייטשעלע, שפעטענדיג אויס מיר — גאנץ געוועהנטליכע זאכען... מלחמות! וויא דען אנדערש? א שעהנע משא־ומתן וואָלט, חלעבען, געווען פאר מיר, ווען מענשען חס ושלום וואָלטען זיינט דיא וועלט שטעהט ביז אצינד איינער דעם אנדערען נישט געמאכט דעם טויט. דאָס איינציגע שטיקעל נחת, דאָס איינציגע שטיקעל נוטצען, וואָס איך, טייפעל, האָב פון אייך, שעהנע, פיינע מענשעליך. שעהן איז נור דאָס אָ: זיי פערדארבען, פערטיליגען, טהוען אָן גרויס שאָד, און אויף מיר גיסט מען אויס דאָס גאנצע באָד. זיי שעכטען און מיך מאכט מען צום שלעכטען. צבועקעס! אין דעם חומש'ל, אין דעם תנ"כ'ל,.נישקשה, איז איהם גאנץ רעכט דיא מלחמות און דיא הריגות דאָרט. יענער, וואָס איך טאָר זיין נאָמען נישט דערמאָנען, הייסט ביי זיי דאָרט איש מלחמה, א פעלדמארשאל אין א רויטען מונדיר מיט שפּאָרען. דאָרט איז רעכט, נישקשה, און דאָ איז איהם שרעקליך, שרעקליך!... מאך נישט קיין חן, ישראליק. קוש!

— איך קען נישט, אסור! — שווער איך ביי מיין יודישקייט — עס ליגט מיר נישט בטבע אזוינע זאכען. פע, וויא איך בין א יוד!.... טראָג מיך, רוח'ל, טראָג מיך וויי̈טער ווייטער!

דער רוח טהוט א פליה. ווייטער, בלייבט באלד שטעהן שוועבענדיג אויף איין אָרט און הייסט מיר אראָבקוקען אונטען.

פאר מיינע אויגען וואקסט אויס עפּעס א שטאָדט. איך זעה מחנות מענשען לויפען משוגענערווייז, פאלען אָן וויא דיא היישרעקען אויף הייזער, ברעכען פענסטער מיט שטיינער, זעטצען אויס טהירען, האקען, בראָקען, רייסען, צופּעז שלאָגען מיט אכזריות, ערגער נאָך פון ווילדע חיות, יונג און אלט גאָר אָהן רחמנות. און דאָס אלסדינג, אוי־וועה, פאר גאָט און פאר לייט, אין דער מיט שטאָדט!...

— געוואלד! — שריי איך מיט א פערקלעמט הארץ — וואו זיינען מיר.... וואו זיינען מיר עס אצינד?

— אַט האָט איהר אייך דעם חכם! — לאַכט דער אשמדאי איבערווינקעני־ריג זיך מיט דעם גאַנצען פּעקיל לצים — דיא בעסטע יונגע יאָהרען פאַרעט מען זיך ביי זיי דאָרט אוועק מיט געאָגראַפיע, וויא עס הייסט ביי זיי, מישטעהנס געזאָגט, מען פאָהרט איבער דער לאַנד־קאַרטע מיט פינף פינגער טאַקי, אָנטיי־טענדיג איטליכעס ווינקעלע, איטליכעס טייכעלע. דיא גאַנצע ערד, דאַכט זיך, איז אין זייערע הענד. א קאַטאָוועס עפּעס אַזוינע קעפּ, אַזוינע אָנגעשטאָפּטע לומדים! און אַז עס קומט אויס א מאָל עפּעס וואָס אין דעם לעבען איז מען בהמות, גרויסע עמי־הארצים, ווייסט מען נישט פון דאנען ביז אהין, זעהט מען נישט ווייטער פון דער נאָז.... בהמה! איבער רומעניען פליהען מיר אצינד. קוק, שוטה איינער, קוק!

— אי־אי! — שריי איך קולות וויא א קינד איבער דער גאַס ביים בעהעל־פער אויף דיא פּלייצעס, נישט וועלענדיג אָנקוקען דעם פינסטערען חדר, ויק ארויף דיא ברילען אויף דעם שטערען און פערמאַך דיא אויגען.

— שא, שא, טהייערע נשמה! — נעהמט מיך איין דער אשמדאי, צמאָקענ־דיג צו מיר מיט דיא ליפּען, א גלעט געבענדיג מיך אין בעקעלע און לייגט מיר צו באַלד טאַקי צום אייער עפּעס א רעהריל — אויב דיר נשמה'ניו איז שווערליך מיט א מאָל צו קוקען, טאָ האָרך־זשע דערווייל א ביסיל. נו, וואָס?

— איך הער א געשריי, א געבעט פון אומגליקליכע נעביך, איך הער א קרעכ־צען, א גוסען, א האַרחלען.... אוי! — בעט איך רחמים — ווידער דאָס אייגענע. געוואַלד, לאָז זיין אוים מלחמות, האָב רחמנות, גענוג מלחמות!

— שטילער, נאַרעלע, שא! דאָס איז נישט קיין מלחמות. דאָס איז גלאַט אַזוי זיך א מין שפּיעל, א ניימאָדנע שפּיעל. מענשעליך נעביך צופיהרען זיך אביסיל דיא הענד. א מין פּאָלעוואַני, נאַרעלע, איז דאָס. מען שלאָגט און מען לאַכט.

— ווער וועמען?

— האָסט דען נישט דערקענט אין דיא הענד ווער? האָסט דען נישט דערקענט אין דעם קול וועמען? הקול קול....

— יעקב, אי־אי! — שריי איך, אָנהאַפּענדיג זיך ביים קאָפּ — געוואַלד, פאַר וואָס, פאַר וואָס?

— חי־חי־חא! — צולאַכט זיך דער אשמדאי, טרעסענדיג מיט דעם ציגען בערדיל — ער פרעגט פאַר וואָס? וואָס מאַכט עס אוים? יאָ פאַר וואָס, נישט פאַר וואָס, אבי מען שלאָגט! דערויף איז דאָך עס א שפּיעל, א מין שפּיעל.

חי־חא־חא! א זון מיט א רעגען, א געוויין מיט א געלעכטער אינאיינעם, אָט גיינ דיין אויער, ישראליק, און הער!

— ניין, ניין! — מאך איך, פערוואַרפענדיג מיט דעם קאָפּ, און שטופּ דאָס רעהריל אָב פונ'ם אויער — איך קען נישט, אָסור חזיר, איך קען ניט, קען נישט הערען!

—טרוס! — טהוט דער אשמדאי אויף מיר א היק מיט שפּאָט — ער קען נישט! קען נישט קוקען, קען נישט הערען! און לייענען דיא אָנגעמאכטע גע־שיכטעס אייערע, וויא הייסט עס ביי אייך עפּעס היסטאָריעס־ מיסטאָריעס, קענסט דוא? אויף אָנצושרייבען א צעטעל פון פיין רדיפות, צרות, געברענטע־געבראָטענע לייד, און אלע מיני פורעניות; א צעטיל פון פער־טריבענע, פערוואָגעלטע, געשלאָגענע, געפּאטשטע, געמאַטערטע, אומגעקומענע —דארויף נישקשה זייגען זיי בריות. חלילה, אזוינס צו פערגעסען. אדרבה, לאָז עס בלייבען, ליגען אין טעם קינד־קינדס־קינדער. עס איז מסוגל דעם פאָלק צו דער נשמה, שעהן, פיין גאָר א מחיה.... קראַצט מען ערגיץ אוים, העט אין דיא פריהערדיגע דורות, נאָך איין אויסגעפּאטשטען האפּט מען איהם אויף וויא וויא אן אבן טוב, נאָך א געשמיסענעם — פּוטץ אהער אויסגעשטעלט אין צעטיל.... נא, קוק, לאָז דיא וועלט קוקען, וויסען אונזערע גבורות!... סאיז א כבוד א שעהנ־קייט, מען שעפּט דערפון נחת, מען פיהלט זיך עפּעס פרישער, לעבעדיגער, מיש־טעהנס־געזאָגט, מיט א מענשליך פּנים—און לאָז אָבער אויסקומען איינעם צו לידען, אליין טאקי, עפּעס א מינדסט־קלייניגקייט, אָדער צוצוזעהען עס מיט די אויגען, צוהערן עס מיט דיא אויערן, הא־הא! צאפּעלט ער מיט די הענד, מיט פיס ער קען נישט! א קאַטאַוועס עפּעס ישראליק, אזא גיבור, אזא אָנגעלערענטער, אזא יחסן, גאר א שרעק!—לאָזט ער אוים מיט א בייז געלעכטעריל, א קוועטש געבענדיג מיך דערביי אזוי, אז נישט ווילענדיג טהו איך א קוויטש.

אודאי איז מיר נישט ליעב געוועזן דער גאנצער עסק: נישט דער קוועטש נישט דיא שטעכווערטליך, אָנצוהערעניש אקעגען יענע, וויא ער זאָגט, יענע געשיכטעס. פע, גאָר ניט קיין גוטער משא ומתן! נאָר וואָס קען מען אָבער טאָהן אז מען איז ביי יענעם אין דיא הענד, אז מען היינגט אין דער לופטען, אָבהיינגענ־דיג אינגאַנצען פון יענעמס ווילען, מישטעהענס געזאָגט. אָט וויל ער טהוט ער א מאך מיט דער האנד, וואַרפט דיך אַרוים — און עס ווערט פון דיר א תל! וויא אין כעס מען זאָל נישט זיין מוז מען שווייגען, אראָבשלינגען אלסדינג, וויא עס זאָל נישט פּאַרדריסען מוז מען זיך נישט וויסענדיג מאכען, יאָ, נאָך

מאכען א פרעהליכע מינע צו דער בייזער שפיל, כלומרשט: עט, גאָר ניט. נאָר אלע דינג איז געֶרעדט געוואָרען קעגען יענע — ביי זיי העלפט חכמניות, פערשטעלען זיך, טראכט אלס דאָס בייז אבי א גוט פרום פנים'ל אבי א צינגעלע וויא צוקער. דער רוח אָבער לאָזט זיך נישט נארען, ער פערשטעהט זעהר גוט דיינע געדאנקען. אז מען זאָגט : „קלוג וויא דער רוח" איז אפנים טאקי אמת.

— עפעס ביסטו מיר, ישראליק, גאָר צודרעהט. הא, עפעס וויא שטאַרק נישט צופריעדען. אפשר איז דיר ענג דאָס אָרט דאָ ביי מיר אין האנד, מעגסט דו דיר ארויס. אה !—זאָגט דער אשמדאי, שארף אָנקוקענדיג מיך, און נישט צו מאכען מיט מיר גרויסע צערעמאָניעס נעהמט ער און זעצט מיך ארויף באלד טאקי צו זיך אויף דעם שפיץ פונ'ם מינדעסטען פינגער.

איך שטעה אויף משקולת, ניט אהין, נישט אהער. פון א מינדסטען בלאָז חלילה, קען איך פערשליידערט ווערען העט־העט, בלייבען א קדוש, מען זאָל אפילו נישט וויסען וואו איז אהינגעקומען מיין געביין. עס גרווילט מיר פאר פחד דאָס לייב.—אוי, זעהרא מיאוסע לאגע ;...

— ישראליק, ביי דיר איז דיא ברירה — מאכט דער אשמדאי עפעס וויא אָנגעברוגוז'ט — געה דיר געה, זיי מוחל, אויב דיר געפעהלט נישט דאָ ביי מיר!

— וואָס הייסט עס געפעהלט נישט ? ! — מאַך איך מיך תם, שטאמעל צו־דולט, מיט א חניפה־שמייכעלע, אָנחאפענדיג זיך אין דעם רוח מיטביידע הענד —אדרבה, פאני אשמדאי, ס'איז גאָר א מחיה. זעהר גוט, אָהן עין־הרע! איך פאָהר מיר אומזיסט, אָהן א בילעט, וויא א פריץ. דיינע לצים מאכען זיך אפילו א מאָהל ביסעל נאריש מיט מיר, נאָר נישקשה, בין שוין געוועהנט מיט זיי. עט, גאָר נישט!......

און איינרייד׳ענדיג דעם אשמדאי אזוי, קריך איך מיר דערווייל בגנבה אריין וויא א פלוי צו איהם אין דעם בוזעם און בעזעצע מיך דאָרט, וואו מען טאָר ניט......

— אוי, ביסט דוא א קלוגעטשקער, ישראליק ! — מאכט מיט א בייז גע־לעכטעריל דער אשמדאי, אויסשטרעקענדיג דאביי דיא הענד און וויל מיך דער־טאפען.

שלעכט !.... נאָר פלוצלים פאלט אָן עפעס א בייזע מהומה די לצים ציטערן פלאטערן, דיא נישט גוטע בלייבען צומישט, געפלעווט. עס ווערט א קאָכעניש, א פליהעניש וויא דיא פערסאמטע—און מען פערגעסט דערווייל אין מיר.

ערגעץ גאנץ ווייט, אין דיא אויבערשטע וועלטען, צו מזרח־זייט, שפאלט זיך דעם הימעל, און עס קוקען ארויס פייערוויטע קעפליך פון שיינע ליכטיגע

כרובים, שרפים ואפנים, דיא גאנצע חימלישע חיל שטעהען מיט גרויס דרך־ארץ אויבען דארט, רופען איינער צום אנדערן און זאגען: קדוש, קדוש, קדוש — הייליג, הייליג איז צבאות גאט דער הערשארען! און באלד לאזט זיך הערען פון כארען פון מלאכים א „הללויה", וואס צוגעהט זיך אויף א געטליכער סטרונע איבער דער גאנצער וועלט אין א זיסער, פיין־שטילער מעלאדיע, ריהרענדיג איטליכע נשמה. וועקענדיג אלע בעשעפענישען. אלע לויבען, דאנקען דעם אוי־בערשטען, פול איז דיא וועלט מיט זיין כבוד.

מיט דעם אשמדאי הויבט עס אן צו ווארפען וויא א קדחת. עס דרעהט איהם צונויף פריהער וויא א קנויל, דערנאך טהוט ער זיך א ראפטאם מיט א גריל־צענדיג פייף א ציה־אויס, אונטערשפרינגענדיג מיילענווייט אין דער לופט, טהוט זיך פלוצלים א שטעל פאררייסען דעם קאפ ארויף, עפענט א מויל, זידט קאכט און רעדט מיט העזה, אויפהויבענדיג דעם קולאק אין דער הויך.

— אז אך און וועה צו אייך, צום געזאנג און לויב אייערן!.... איך קען אייך נישקשה. קנעכט זענט איהר, משרתים, אהן אפיצעל אייגענעם ווילען, נאראנים, בטלנים!.... איך קען נישקשה אויף יענעם דעם בעל־הבית אייערן, דעם גרויסען פריץ. יענעם איז ליעב חניפה, צו הערען שטענדיג קאמפלימענטען, לויב און דאנק פאר זיין גוטסקייט, דאס אלסדינג וואס ביי אנדערע וויל ער נישט ליידען, האלט עס פאר א מיאוסע עבירה. חלילה בעטען געצאהלט פאר א מצוה, א דאנק פאר א טובה! איהם אבער בענש, דאווען, דאווען, דאנק און לויב אהן א אויפהער פאר איטליכעם פיטצעלע—און איהר קארגט נישט, גיט איהם שבחים מיט דער פו־לער מאס. חנפים, באסאקעס זענט איהר, קריכערס, אונטערלעקערס!....

אזוי זידעלט זיך דער אשמדאי, קריצענדיג מיט דיא הינטעשע ציין און טרייבט אונטער דיא רוחות גיכער, גיכער צופליהען.

ברכה־זאגען, וואס איך האב אנגעהויבען וויא געוועהנטליך אין דער פריה, איז מיר געבליעבען שטעהן וויא א ביין אין האלז. געה דאווען, זיי מקיים יודיש־קייט ביים טייפעל דארט, נאך אזעלכע ווערטער, וואס א שרעק! אוי, איך בין צודרעהט.... ס'איז נישט גוט, שטארק נישט גוט!

מיט רעש, מיט אימפעט פליהען די רוחות איבער פלאנעטעס און שטערען, ווייט ווייט ערגיץ העט איז עק וועלט. עס ווערט מיט א מאהל שווארץ־טונקעל אין דיא אויגען. עס רוישט, שטורעמט ארום און ארום, עס בלאזט, קלאפט מיט שרעק. דאס האט פון גאט דער פארטריבענער, דער וויסטער פארצייטיגער „תהו־ובהו" זיך געריסען וויא א ווילדע חיה פונ'ם פערשלאסענעם געפיינגניש,

אריינצושפרינגען אין דעם גבול פון אָרט און צייט. דאָס האָט דער אשמדאי געפּאַכט מיט זיינע פליגעל, געקלאַפּט אין דיא טויערן פון דער אייביגער, אמאָלדי־גער פינסטערניש, נעקראַצט, געזוכט עפּעס א שפּאַלט וויא הינטענאַרום ארויסצו־לאָזען זיא פריי און פערפינסטערן דיא וועלט. אי, וויא שרעקליך דאָס דאָזינע אָרט איז גאָר א געוואלד! דאָ איז דיא גרענעץ פון ליכט—„ווירקליכקייט“—און פון חשכות—„גאַרנישט“ א תהום. עס איז א געוואלדעניש, א שפּארעניש, א ראנגלען זיך דאָ צווישען דיא געמארקען. עס הויבען זיך אויף שווארצע חמא־רעס וויא דיא בערג, אָט־אָט, דאכט זיך, פערשלינגען זיי הימעל און ערד. פייערדיגע מלאכים אָבער, וואָס שטעהען אויף דער וואך ביט בלייזע פלאַמענ־דיגע שווערדען, דונערן און בליטצען און שרייען: „אַזאָס!... ביז דאַנען און ניט מעהר!“—עס ווערט א האַפּעניש. א יאָגעניש, פּוטש צוריק אין זייער רוה אריין.... פון איין זייט דאָרט טאָגט וואָס ווייטער אַלץ העלער און העלער. דיא הימלען פערשטעלען דעם כבוד פון גאָט, כיתות מלכים זאָגען שירה, איטליכע נשמה לויבט זיין נאָמען הללויה! און פון דער אנדערער זייט אקעגען איז שטאָק־פינס־טער—נאכט!... עס ווידמען זיך דאָרט מיני שלער, שוויבלען און גריבלען דיא אלע ווילדע נפשות. בייזע רוחות שרייען וויא דיא לעמפּערטען, ווילען פער־ציקען, צערשעטערן — אלסדינג צו אלדי שווארצע יאָהר!

יונה הנביא. איהם איז ניט אזוי שלעכט געווען צוליגען אין בויך ביים פיש וויא מיר ביים אשמדאי אין בוזעם. אונז ביידען, אמת טאַקי, איז געווען גע־נוג פינסטער און ביטער. אז־אך און וועה צו אונזער ביידענס מזל, צו ליעגען אין דער קלעהם.איז אזא שכנות מישטעהענס געזאָגט. דאָ איז פּאָרט א גרויסער חילוק. ער, יונה, האָט ווענ־זיכטענס געקענט האָטש שרייען. תפלה טאָהן צום אויבערשטען, זיך בעטען אהיים—און איך האָב געמוזט האַלטען מויל, נישט געטאָרט אפילו א פּיפּס טאָהן, שא! דיא לצים זאָלען עס חלילה נישט דער־הערען, דער רוח זאָל מיך נישט א האַפּ טאָהן, דערמאָהנענדיג זיך אין מיר, און ארויסוואַרפען מיך וויא א דערקוועטשטע וואנץ אין דעם טיעפען אָבגרונד.

עס איז א רעש, א געפּילדער! הויך אין דיא הימלען דרעהען זיך, קעהרען זיך וועלטען. זונען און לבנות געהען אויף און אונטערגעהען, איטליכער בעזונדער פאר זיך. עס ענדערן זיך דיא צייטען, עס בייטען זיך פון שטערען דיא וואָכען, דיא אראָב יענע ארויף, איטליכער אין זיין צייט, יעדער אין זיין אָרט, עס זאָל עס געקרימט ווערען אויף א האָאר! דער אשמדאי פויקט צונויף זיין פּעקעל רוחות און לאָזט זיך מיט זיי צוריק צו אונזער ערד, וואָס דרעהט זיך, אויסזע־

הענדיג וויא א שפילצען־קעפעל, ערגעץ ווייט דארט. ער וויל, הער איך, זיא נישט אבלאזען. קיין אנדערע וויא זיא טויג איהם נישט אזוי צו זיין ארבייט, דא האט ער גענוג בעהעלפערם, גענוג מיטעל צו ווייזען זיינע גבורות. דא איז א האפנונג ער זאל בייקומען, אין דער מלחמה מיט דעם רבונו של עולם זא ער זיין פון אויבען.

—וואס טויגט איהר?... וואס קומט אייך ארויס פון יענע אלע הימלען, פון אייערע אלע גן־ערן'ס, אז איהר זענט קנעכט, לאקייען? אז איהר האט נישט קיין פרייהייט, קיין אייגענעם ווילען, אז איהר זענט נור קוקלעס, וואס טהוען, מאכען מיט דיא ליפען, פלאפלען אזוי וויא מען דרודעלט זיי אן? ! טפו זאל עס ווערען אין גאנצען!—זאגט דער אשמדאי, אויפשטעלענדיגביידע קולאקעס אין דער הויך, שפייעט מיט פעך און שוועבעל, בליצט—בלינצעלט מיט דיא אויגען, שיסט דערנאך אוים מיט א געלעכטער, א שניידיגם וויא א מעסער, שרייט זיך איבער מיט דיא רוחות אויף משונה ווילדע קולות און גיט זיי אונטער חשק גיכער נאך איהם צופליהען.

ער פליהט האסטיג. וואס א מאך מיט דיא פליגעל פליהט ער אב א וועלט, וואס ווייטער ווייטער ווערט דיא ערד גרעסער גרעסער און דער אשמדאי אלץ רוהיגער. פלוצלים בלייבט ער שוועבען שטיל, ברעכט זיך, ציהט זיך, גלייך וויא ער וואלט פון זיך אראבגעווארפען משא גאנצע בערג, און אריינפאהרענדיג מיט דער האנד צו זיך אין בוזעם, א קראטץ צוטוהן זיך מסתמא, טאפט ער גאר אומגעריכט מיך אן.

— ע. ע, וואהין, ישראליק, דוא האסט זיך פערקליעבען! לאז מען, נור א ווייזע פונ'ם אויג דיך אבלאזען קריכסט־זוא קריכסט און קענסט באלד אין דער גרגרת אריינקריכען!..... א־נו זייט זיך מטריח, רב ישראליק, ווייטער אביסעל, ריקט זיך, רב ישראליק, זייט־זשע מוחל!—בעט מיך דער אשמדאי מחילה און שלעפט מיך ארויס, האלטענדיג צווישען דיא פינגער מיט א קליין קוועטשע־לע.

אוודאי איז פע, טאקי וואס פע הייסט! דאך פאל איך ביי מיר ניט אראפ, מאך מיר הארץ, דערמאהנענדיג זיך אין מיין וואונדערדיגער געשיכטע, וואס מיט מיר האט ביז אהער זיך פאסירט, און טראכט ביי מיר: בע..... נישקשה! אז איך האב געקענט מאכען ביז אהער אזא רייזע, א קאטאוועס עפעס אזא רייזע, אוים זיין וואו דיא וועלט האט איין עק, געפינענדיג זיך צווישען אזוי פיעל נישט גוטע, אלערליי שלעק און בלייבען גאנץ מיט דיא ביינער, וועל איך, אם־ירצה־

השם ווייטער מיך מסתמא אויך אויסדרעהען. מיט דעם דאָזיגען בטחון צאַפּעל איך ביים אשמדאי צווישען דיא פינגער, אַנקוקענדיג איהם דערביי משונה, עפּעס מיט אזא מינע, וויא איינער רעדט: מילא א קוועטש איז א קוועטש, בין שוין געוועהנט.... קליינינקייטען! וואָס־זשע אָבער נו וועט זיין ווייטער?

— דיין טרפה׳נע מזל, ישרליק, וואָס אצינד גראד בין איך אויפגעריימט, שיינק איך דיר. זיסט, וואָלסט דוא ביי מיר געפלויגען מיט׳ן קאָפּ אין דער־ערד, עס וואָלט פון דיר נישט געבליעבען קיין זכר—זאָגט דער אשמדאי און לאָזט מיך אָב פריי ביי זיך אויף דער האנד.

אבי זוכה געווען צו הערען עפּיס א גוט וואָרט ווער איך שוין ביי מיר שטארק געהויבען...... און שטעל מיך איין, וויא א הייםישער, דעם אשמדאי אויף צו־קאוועשטש צו טאָהן א פרעג:

— וואָס איז מיט דיר, פּאַני אשמדאי, אזוי דיא שמחה?

— אָט וועסט דוא, בהמה, באלד זעהען פאר וואָס—ענטפערט ער און טהוט מיר ווידער אַן ברילען, א שנעל מיר דערביי מיט א זיס־זויער שמייכעלע אין דער שפּיטץ נאָז—א־נו, דוא זעהסט עפּעס דאָרט אויף דער ערד.

— שווערליך! זאָג איך, רייבענדיג דיא נאָז און דיא אויגען—עפּעס געהן ארויף זיילען רויך וויא פון טויזענד פייערשפּייענדיגע בערג. סאיז דאָרט עפּעס איין איבערקעהרעניש וויא סדום און עמורה!

—ניין, נארעלע!—מאכט דער אשמדאי, א בלאָז געבענדיג אזוי, אז דער רויך איז זיך צוגעגאנגען אין דער זייט—קוק אצינד וועסט דוא זעהען קוימענס. דאָס רויכערן דאָרט גרויסע, הויכע קוימענס פון מיינע טויזענטערליי פאבריקעס פאבריקעס פון הארמאטעס, ביקסען און כל־א־מיני אנדערע כלי־זין אויף צו מאַ־כען־דעם טוידט; פאבריקעס מעהר וויא פיעל מען בעדאַרף אויף צו פעלשען אין לעבען נויטיגע זאכען, און אויך פאבריקעס אזוינע אויף צו מאכען שמאכטעס, וואָס עפּעס ניט אזוי שטארק נויטיג אין לעבען אריין; פאבריקעס פון כלים און מאשינעס, צו פערשפּאָרען מענשענס הענד, פערוועלוועלערען זייער ארבייט און צונעהמען ביי א סך דיא פרנסה; פאבריקעס פון אזעלכע מיני המצאות וויא צו פערקירצען אָרט און צייט און דורך דעם צו פערקירצען זעהר אָפּט טאקי דעם בענשענס יאָהרען; פאבריקעס צו דרוקען און פערשפּרייטען אין דער וועלט גיך און געשווינד זעהר פיעל נארישקייטען—ליגענס רכילות, בלבולים, וואָס נישט געשטויגען נישט געפלויגען, שנאה—קנאה, נאָך און נאָך אזעלכע מיאוסע זאַעכנישען און אל דאָס בייז איינע אקעגען דיא אנדערע.... קורץ און גוט—

ראס איז דער רויך פון דער „ציוויליזאציע,“ ווי הייסט עס ביי אייך דארט, ווארט
נור, ווארט א ווײַלע אט האסט דוא א פאנאראמע. קוק, זיי מוחל, און האב הנאה!

עס עפענט זיך אויף פאר מיינע אויגען א שטיק לאנד, וואונדער שעהן, נור
א געמעהל. פעלדער געהילט אין א סאמעט־גרינעם מאנטעל פון יונגע פרישע
תבואות, געשפרינקעלט מיט בלומכענליך ביי דיא קאנטען. אין טאהלען פיטערן
זיך שאף און אויף בערגלאך שפרינגען קלאהר־ווייסע ציגען. אין דער לופט טראגט
זיך א קאנצערט פון אלערליי שטימעס: א געזאנג, א קנאקען פון שפיל־פייגעלאך
און וועלדער און וועלדליך; א שמוצערן, א זשוזשען, א צימבלען פון פליהענדע
מיקען, זשוקליך אויבען, און פון שפרינגענדיגע גרילען, היישעריקען אין דעם
גראז אונטען. און צו־ווײַלען א הירזען פון פערד אויף א צובאסעוען פון קוה
אויף דער ברייטער געמבע. ווייט ארום ליעגען צוזייט דערפלאך, פערמעס, ה־־
זער געזונטע. געבוים מיט אלסדינג אין דער בעל־הבית־קייט, דערביי גרויסע שעה־
נע גערטנער און ווײַנגערטנער. דארט בליהט דער ווײַנשטאק, דער פייגענבוים
צולאזט זיינע בלעטער, רויזען און אלע אנדערע שמעקעדיגע קרייטעכצער גיבען
פון זיך ארויס א ריח פון געווירץ. קינדער שפרינגען וויא דיא ציגעלעך אויף דיא
הויפען, שטיפען לאכען פונ׳ם גאנצען הארצען, עלטערע זיטצען אנגעלעהנט אונ־
טע רביימער, רויכערן, שמועסען גאר פרייליך, עסען, טרינקען און זיינען פרייליך.

**אך—זאג איך — וויא גוט, וויא שעהן! ס׳איז דאך עפעס דא א ליבען.
גאר א גן־עדן!**

**— א־יא שעהן? אט וועסט דוא באלד זעהען עטוואס שעהנערער! — זא־
גענדיג אזוי טהוט דער אשמדאי א מאך מיט דער האנד פאר מיינע אויגען פלינק
וויא א פאקוסניק און הייסט מיר קוקען.**

**— אי־אי! לאז איך ארויס א ביטער געשריי—נישט צו דערקענען דאס
לאנד אזוי וויסט איז עס, אזא חורבן! נאקעט זענען דיא פעלדער, נישטא קיין
ווייץ, נישטא קיין קארען, א פייער האט אויסגעקוילעט, אויסגעברענט ביז איין
גרעזעלע דארט. פערדארט שטעהען ביימער, דיא צווייגען צובראכען, אוים
פרעהליכקייט ביי מענשען. מען הערט נישט קיין קול פון פיה—שא, נישט קיין
פיפס, פייגעל און בהמות עפעס וויא אויסגעשטארבען !.....**

**—דאס האט זיא, דיא ציוויליזאציע, אזוי געמיהט — דערקלעהרט מיר דער
אשמדאי דיא זאך מיט זיין געוועהנטליך בייז געלעכטעריל—דאס איז זיא פאר
גוטסקייט געקומען אהער אומגעבעטען מיט בלוט און פייער און זיילען רויך.
געקומען איז זיא פון גאנץ ווייט זיך לאזען צו דערקענען דעם היגען פראסטען**

עולם דאָ מיט איהרע טובות. און אזוי וויא דער עולם אָבער האָט זיך בעו אנקט, געוואָלט לעבען וויא פריהער אָהן דיא טובות, האָט זיא איהם געלעהרענט דרך־ארץ, געוויזען ווער עלטער איז.—וואָס איז מיט מיר, פרענסטו, אזוי דיא שמחה? בחמה! ס'איז א פרייד צו זעהען וויא זיא ברענט, סמאליעט א וועלט. קלעקט איהר נישט אויף איהרע הפצות דיא וועלדער, גראָבט זי זיך וויא א קראָט טיף אין דער ערד. רייסט דאָרט קברים פון פארצייטיגע געוועקס, פלאנצען חעט העט נאָך פאר דעם מבול, פון וועלכע סאיז געוואָרען פערהארטעוועטע קוילען, און נעהמט זיי צו איהר געברויך. עס וועט איהר נישט קלעקען באלד דאָס אויך, זיא וועט אויסברענען, זיא וועט אויסברענגען, אויפפרעסען דאָס אינוועניגסטע אין דעם בויך פון דער ערד—דענסטמאָל וועט זיא זיך א נעהם טאָהן אויבען צו דער זון. פון דעם אלטענס רייטוואָגען דאָרט אין הימעל וועט זיא ארויס'גנב'ענען דיא הייסע ברענענדיגע שרפים און זיי איינשפאנען אין איהרע מאשינעס, צו־שלעפען, צו דרעהען רעדער, אונטערשמייסענדיג זיא, מחילה, מיט עלעקטרישע בליצען עס זאָל דונערן, שיסען, פליהען טראסקען—פוף־פאף־פיף!.... בהמה! דיא אלע קוימענס פון דיא גוזמאָ־גוזמאות פאבריקעס דאָרט, זאָס זיינען מזבחות, וואו עס רויכערט זיך לכבוד מיר ולכבוד דעם גאָלדענעם קאלב,דער גאָט פון ספעק־קולאציעס, שווינעל, פּראָיעקטען און געלד. דער דאָזיגער רויך טריקענט אויס דיא הערצער, רויכערט אויס פון אָרט דיא געפיהלען און פערוואנדעלט אלסדינג אין סחורה. ליעבע, פריינדשאפט, פרומקייט, גלויבען, צדקה און דעסגלייכען —אויך סחורה. און וואָס נאָך? ער דער דאָזיגער רויך, רויכערט ביסלעכווייז פון דאָרטען אויס אויך יענעם, וואָס איך טאָר זיין נאָמען נישט דערמאָנען, עס ווערט איהם דאָרט אלץ איינגער, איינגער, עס בלייבט איהם אלץ וויינינער אָרט, ער ריקט זיך מחילה, אלץ ווייטער, ווייטער, און מיט דער צייט, ס'איז דאָ א האָפ־נונג, וועט דיא ערד אין גאנצען בלייבען מיינע.....

„א־א, נישט דערהארען וועסט דוא עס רשע איינער!“—טראכט איך מיר אין הארצען, פערקרימענדיג זיך מיט א יראת־שמים פנים'ל.

— הע־הע! — מאכט דער אשמדאי, פעררייסענדיג דעם קאָפּ און סמאָ־רעט מיט דער נאָז — וואָס דאָרט טהוט זיך, רודערט זיך אביסיל, הע־הע!

און באלד טאקי דערהער איך הינטער מיר עפּעס א רעש, א גערירער, א פּאָ־כען וויא מיט ווייהערס, פליגעל פון א ווינטמיהל און משונה'דיגע קולות פון אי־בערגעשראָקענע אויף א קווימש.

— מכשפה'טעס עטליכע האָבען בעקומען דיא ספאזמע, חלשה'ן דאָרט —

זאָגט דער אשמדאי מיט א שטעכעדיג געלעכטעריל — אי, א צייט א צייט, נאָר ניט דיא מכשפהטעס וואָס א־מאָל! א מכשפהטע א מאָל אז זיא האָט זיך געגור־מען פאָהרען רייטענדיג איז זיא געפאָהרען, געארבייט אויף אלע כלים, נישט מיד צו ווערען אויף א האָר, יענער אפילו זאָל דיא כפרה ווערען. היינטיגע מכשפהטעס אָבער, מישטעהנס־געזאָגט, נאָר עפּעס וויים איך וואָס אזוינס — איז ביי זיי נערוועז, ספּאזמעס. האָבען ליעב קאוואלירען זאָלען זיי מינטערען.... אי, א צייט! וואָס פאר א מענשען אזוינע מכשפהטעס, אזוינע לצים, אזוינע רוחות. חייא, ראָהיראָט!

א רוח, געקנייטשט געבויגען פאר אלטקייט, דאַר וויא א שפּענדיל א לייב פון א מיתה־משונה קאָליר מיט א היבשען האָרב און א דינע לאנגע, פערדרעהטע נאָז וויא ביי איין עלעפאנט, קומט געשווינד צופליהען צום אשמדאי, שטעלט זיך איהם אקעגען, פערוואָרפענדיג דעם לאנגען אויסגעקראָכענעם ווידעל צווישען זיינע היהנערשע פיס און אָנבויגענדיג דעם שמאָלען שטערען, אויף וועלכען עס סטארצען צוויי שטייפע צעפּליך האָר וויא דיא הערנער ביי דיאביידע ווינקלען.

— ראָהיראט, מיין גוטער, געטרייער דינער! — ווענדט זיך דער אשמדאי צום רוח מיט א שמייכעלע — וואָס מאכען עפּעס דאָרט אונזערע דאמען?

— חן, גנעדיגער האר מאכען זיי. ווייבער!..... ווייבער ווילען, וואָס? — א טענציל. נאָך אזא לאנגע רייזע גלוסט זיך זיי אביסיל רוה, אָבפּרישען זיך אביסיל, אויספּוטצען זיך, אונטערהאלטען זיך, געפעלען אבי וועמען, מעג זיך זיין חאָטש דעם שווארץ־יאָהר....

— גוט, ראהיראט! גנעה, טהו דיין זאך.

עס געדויערט נישט לאנג שפּרייעט זיך אויס אין דער לופט העט וויים ביז קיין אויג קען נישט פערנעהמען עפּעס א מין זיידענער טהייערער קאָווי־אָר, גע־שטיקט פון גין־גאָלד מיט דיא שעהנסטע קוויטען און אלערליי קונציגע געמעה־לען, וואָס אויף דער וועלט. עס פונקלען, שפּילען דאָרט פאר דיא אויגען סמאָ־ראגדען־גרינע וועלדער פון וועלכע עס קוקען ארויס רובין־רויטע פּאָמעראנצען. פערעסקעס פארטיגע, שיין־חנ'עוודיגע, שטעלען פון צווישען דיא בלעטער ארויס פּולעטשקע, רויטליך־פערפּארבטע בעקעליך, אָבגעשאָטען מיט דינע קורצע הערע־ליך, בעטען זיך עפּעס וויא אליין, שטומערהייט, זיי א געשמאקען קוש צו טהון. שווארצע קארשען מאכען איינעליך, ווינקען, ווינקען און ציהען ביי דער נשמה. דיא אויגען צופלאקערען זיך פאר גרוים חשק, וואָהין מען קוקט איז שעהן, ליב־

ליך, וואָהין מען זאָל נישט קעהרען והענדען מאַנטעטע עס עפּעס, מאַנטעט, עפּעס גלוסט זיך, אוי — נאָר מ׳שוגע צו ווערען!.....

ווויא א היישערעק לאָזען זיך אהין אראָב דיא רוחות, גרויס און קליין אלט און יונג, צולויפען זיך דאָרט גאַנץ פריי אין אלע זייטען און פערשווינדען באלד. דער אשמדאי לאָזט מיך אָפּ אויך פריי און הייסט מיר זיך דורכגעהען אביסיל שפּאַצירען.

ארויסרייסענדיג זיך פונ׳ם טיפעלם הענד בין איך געווען וויא א לאַנגע צייט א געפּענטעטער האָהן, וואָס באלד נאָך דעם אויפבינדען איהם ליגט ער א ווייל שטיל און קוים חאפּט ער דעם אָטהעם טהוט ער זיך א שטעל־אויף קוממיות און מאכט קוקוריקו מיט ברייטקייט וויא דער גרעסטער, בעסטער וואוילסטער האָהן אין דער וועלט.... איך פערגעס זיך באלד אין דיא צרות, בין גאָר א וואוילער יונג, שפּאַציר מיר ארום, און צו וואָס איך זאָל מיך נישט צוקוקען בעקום איך חשק, עס גלוסט זיך מיר אלסדינג, עס ווילט זיך מיר אלע יענע שעהנע זאכען. — איך שטעל מיך אזוי אָב איינמאָל אויף דעם שפּאַצירגאַנג ביי א גרויסען בוקעט פון דיא טהייערסטע איידעלשטיינער: דימאַנטען, בריליאַנטען, סאפירען, רובינען אלע סאָרטען, איינגעפּאסט אין גאָלד. עס הויבט מיך אָן אינוועניג עפּעס צודרעהען, כפי מיינע מבינות איז עס ווערט אוודאי א שרפ׳ט אלפים טאָלער, און אפשר טאקי נאָך מיט א שמיטצעל אריבער, טאקי יאָ־יאָ דיא גאַנצע שרפ׳ט מיליאָנען, זאָל עס נישט זיין צו קיין בושה! עס קאָטערט מיך: געוואלד, איך זאָל עס האָבען, וואָלט איך עס דאָך פערקויפט, געמאכט א שעהן קאפּיטאל, וואָלט געלעבט נגידיש, געהאט אויף קאשע מיט יאָיך און אָבגעטערבעט אזוי מיינע יאָהרען! — עס נעהמט מיך שטאַרק אָן דער יצר־הרע. באמת טאקי, זאָגט ער, פארוואָס זאָלסט דוא נישט אויפהייבען אזאמציאה, א כשרה מציאה? ווועמען טויג עס דאָ, ווער האָט דערפון דאָ הנאה? נישט גאָט, נישט לייט. דער שווארץ־יאָהר וועט דיא רוחות נישט נעהמען אָהן דעם אויך. זיי האָבען געגוג. נעהם! ווועסט דערמיט זיך קויפען עולם־הבא. ביי איטליכם פּיצעלע וואָס דוא וועסט דערפון געניסען וועסט דוא דאָך מאכען א ברכה, אויף א פּוטער־געבעקסיל, א שטייגער — מאכען בורא מיני מזונות, אויף א גלעזעלע וויין, ווימאַראַזיק — בורא פרי הגפן. גאָט וועט הנאה האָבען, און דוא טאקי אויך.... נעהם, נעהם! — איך קוק מיך ארום אין אלע זייטען נישטאָ קיינער, **איך שטעה אביסיל און בין זיך מישב. איך מאך מיר הארץ און.....**

און וויא איך שטרעק אויס דיא האנד פיהל איך פון הינטען עפּעס א קליין

שמיטצעלע וויא מיט א שטריק. איך קוק מיך נישט טויט נישט לעבעדיג אום און דערזעה יענעם אלטען, האַרבאַטען רוח.

— א־א, שלום־עליכם! — זאָגט ער מיט א שמייכעלע, א שמיטצעל גע־בענדיג מיר אויף דער האנד, וויא דער שטיינער פון רוחות איז ביים גריסען זיך, מיט דעם ווידעל.

— עליכם שלום! — ענטפער איך אונטער דערנאָז, צוקוקענדיג זיך צו איהם מיט האלב פערמאכטע אויגען, כלומר'שט וויים איך נאָך נישט רעכט, ווער ער איז — עפּעס, דאכט זיך מיר, קענטליך.

— ראהיראַט בין איך דאָך! וואָס, פערגעסען? איך בין ראהיראַט, דער גו־בערנאַטאָר פונ'ם דאָזיגען קאַוויאַר.

— אזוי! דער גובערנאַטאָר!! — טהו איך מיך א חאַפּ דערשראָקען, טראַכ־טענדיג ביי מיר: אוי, וועה, האָט ער געמוזט אודאי זיך אָנשטויסען, וואָס איך האָב געוואָלט אָקאַרשט טהון.

— נישקשה, רב ישראל, מאכט נישט אזא פּירוש! איך וויל אייך דאָ ביי מיר אויפנעהמען וויא א טהייערען גאַסט. סטייטש, סטייטש רב ישראליק, אז איך האָב דיא זכיה צו זעהען ביי מיר אין לאנד דעם איניקעל פון אזא בעריהמ־טען זיידען!

— אי, איהר לאכט?!

— חלילה! גאַנץ ערנסט. איך האָב זעהר גוט געקענט אייער עלטער־זיידען, דעם וועלט־בעריהמטען חכם — שלמה המלך, אייך אויף צולאַנגע יאָהר. איך האָב ביי איהם אוועקגעדינט א צייט מיט יאָהרען, דיא בעסטע יאָהרען, אז איך בין נאָך געווען יונג און מיין עק נישט אויסגעקראָכען, ער האָט עס מיר געמאכט פאר גובערנאַטאָר אַ־דאַ־אַט!

אַט וואָס ראהיראַט האָט מיר דערצעהלט מיט דיא דאָזיגע ווערטער:

„דער דאָזיגער קאַוויאַר, וועלכען איהר זעהט, וואָס האלט זעכציג מייל דיא לייננ און זעכציג מייל דיא ברייט, האָט געגעהערט שלמה המלך, אויף וועלכען ער פלעגט שטענדיג פאָהרען אין דער לופט גיך און געשווינד אזוי, אז ער פלעגט עסען מיטאָג אין דמשק, אין מזרח זייט, און וועטשערע אין מדי, אין מעריב זייט. חיל האָט ער געהאַט אָהן א צאָהל, פון אלע מיני בעשעפעניש אין דער וועלט. זיינע גרעסטע פליגעל־אדיוטאַנטען, דורך וועלכע ער האָט קאָמאַנדעוועט געשיקט זיינע בעפעהל, זיינען געווען פיער: פון מענשען — אָסף בן־ברכיה;

פון שדים — ראהיראט איך מיט מיין כבוד אליין; פון חיות דער ליעב, און פון עופות דער אדלער.

— סטייטש, וואו איז דער אויער־האהן? — פאל איך אריין ראהיראטען אין דיא רייד — עפעס שמועסט מען דאך פון א אויערהאן אויך!

— עט, נארעשקייטען. מישט נישט איך בעט אייך, איינם מיט'ן אנדערען.

דער אייערהאהן איז פאר זיך א מעשה, עפעס מיט דעם ווערעמיל, און דאס איז עפעס גאר אנדערש — מאכט ראהיראט מיט א זויערער מינע, פערדרעהענדיג דיא נאז און דערצעהלט ווייטער:

„שטאלץ איז שלמה המלך געווען נישט וויא א רוח, נאר וויא טויזענט מי־ליאן רוהות אינאיינעם. ער האט פון זיך געהאלטען א שרעק, איינער טאקי אין דער וועלט. דעריבער פלעגט ער, זאל איהם צו קיין גנאי נישט זיין, טהון א מאל נארעשקייטען און צוציהען זיך דערמיט פיינדשאפט, לייטישע רייד. איך אליין האב געהאט מיט איהם איין אויפטריט א־מאל, האב נישט געוואלט מעהר פיהרען אט דעם קאוויאר, זיינען באלד פערציג טויזענד מענשען אראפגעפאלען אויף דער ערד, און ער האט געמוזט בחרפה ובבושה בעסער ווערען. איינמאל האט ער געהאפט א פסק אט פון וועמען, אויף דער רייזע אין דער לופט פליהען [illegible]ר א־מאל איבער דעם טאהל פון דיא מילבען, הערט ער וויא איין שווארצער מילב זאגט צו דיא איבעריגע: גיכער אריין אין דיא הייזליך אייערע, שלמה'ס מחנות זאלען אייך נישט איבערפיהרען! — אזוי! זאגט ער שטארק אויפגעבראכט. געה ראהיראט אראב דארט צו איהר. איך קום, מאך א „סליעדסטווא", שריי: סטייטש סטייטש! יענע איז זיך מודה. זיא האט געזאגט. — ווער ביסט דוא? איך בין דיא מלכה. — וויא הייסט דוא? איך הייס „מחשמה". אהין־אהער איך ארעסטיר זיא און בריינג זיא צו שלמה'ן. ער נעהמט זיא אויף דער האנד, גלייך זיך אקעגען פנים און מאכט צו איהר: זאג, איז דען דא אויף דער וועלט א גרעסערער פון מיר? — יא! ענטפערט זיא, קורץ און שארף. — ווער? — ווער? — איך! — וויא אזוי ביסט דוא עם גרעסער? — ווען איך זאל נישט זיין גרעסער פאר דיר, וואלט דאך דער אויבערשטער דיך נישט געשיקט אהער דוא זאלסט זיך נאנצען מיט מיר, טראגען מיך אויף דיא הענד. שלמה ווערט שטארק אין כעס טהוט זיא א שליידער אויף דער ערד, זאגענדיג דערביי: מילב, דוא ווייסט נישט ווער איך בין? איך בין שלמה דער זוהן פון דוד המלך!.... ע, נעהם זיך פון דעסטוועגען נישט אזוי איבער, זאגט זיא, דוא ביסט א בשר־ודם וויא אלע אנדערע! —

שלמה איז געבליבען געפלעווט, זיך שטארק פערשעהמט פון דער מילבס ווערטער.

— איך בעט אייך איבער וויא איין אייגענע מוטער — רוף איך מיך אן פערוואונדערט — ס'איז עפעס הארבליך צו פערשטעהען. א מילב — און אזוינע ווערטער! וויא געשיקט זיך עס?

— שא, שא! — זאגט ראהיראט גאנץ געלאסען — אבער אז איך וועל אייך ברייננגען א מדרש, ווייזען אז דאס אייגענע שטעהט אין מדרש, וועט איהר שוין גלויבען?.... איך האב אייך צו דערצעהלען וועגען דעם ענין נאך א מעשה, וויא שפעטער אביסיל אויף אזא לופט־רייזען האט ער דערזעהען א וואונדערליכען פא־לאטץ אין וועלכען ס'איז געווען אוממעגליך אריינצוגעהען, און נאכדעם וויא ער האט זיך געראטהען מיט דעם אלטען, זיבענהונדערט־יאהריגען אדלער אלע־נאד, מיט דעם נייןהונדערטיאהריגען ברודער זיינעם אלעוף און מיט דעם טויזענט־דרייהונדערט־יעהריגען ברודער זייערען אלתעמר איז ער סוף־כל סוף פארט אריין אהין אין דיא אינוועניגסטע חדרים; וויא אזוי ער האט דארט ביי א גולם פון דער קעהלע ארויסדערטאפט א זילבערען טאוועל וואס דיא אויפשריפט דארויף איז איהם שווער געווען צו לייענען; וויא עפעס א בחור איז געקומען פון דער מדבר און זאגט: אדוני קעניג, דער כתב איז גריכעש און דער טייטש דערפון איז אזוי: „איך שעדער בן־עאד האב געקייניגט איבער טוי־זענדער מדינות, געריטען אויף טויזענדער פערד, געהאט טויזענטער מלכים אונ־טער מיר און טויזענטער גבורים טויטגעשלאגען — און דאך אז דער מלאך־המות איז צוגעקומען צו מיר האב איך גאר נישט געקענט טהון“. — אט דאס אלסרינג האב איך געוואלט דערצעהלען אייך באריכות, אין זעהר א לאנגע מעשה, נאר אצינד, אז איך זעה, איהר זענט, האט קיין פאראיבעל נישט א שטיקעל אפיקורס, גלויבט נישט אין א גרייז־גרויעם אלטען רוח, איז קליגער און בע־סער — צו שווייגען. דאך אבלאזען אייך אזוי איז אוממעגליך. פארט וב ישראליק, פארט א טהייערער גאסט, שלמ'ה המלך'ס אייניקעל! זאגט וואס ווילט איהר רב ישראליק!

איך האב געוואלט בעטען יענעם ברילאנטענעם בוקעט, צו וועלכען דאס הארץ האט מיר אלץ שטארק געצויגען, נאר באלד האב איך מיך בעטראכט — ניין! ארויסזאגען עס גלייך, גלאט פשוט: גיב מיר! טויג נישט. דער רוח זאל איהם וויסען וואס ער מיינט. אפשר איז דאס נור איין אנשטעל. אלא וואס דען?

מען בעדארף פריוועז הינטער ארום, מיט א שפיטצעלע. — און באלד טאקי פאל איך אויף א אויבער־הסברא און טהו איהם א פרעג:

— זאָגט מיר, פאני ראהיראַט, אַט וואָס: לויט אייערע אייגענע ווערטער האָט דער דאָזיגער קאוויאַר געגעהרט שלמה המלך, דאָס הייסט מיין זיידען, כפי איהר זאָגט. היינט איז דאָך דיא קשיא וויא קומט ער צום אשמדאי, הא?.....

דרינען איז געלעגען שטארקע אָנצוהערעניש, א הקדמה צום בוקעט, אזוי: וועסט דוא מיר געבען מיט גוטען, מהיכא־תיתי, וועל איך זיין צופרידען חאָטש דערמיט אויך. מיט שרפ'ט מיליאָן טאָלער קען מען אויך וויא ס'איז לעבען. אלא נישט, וועל איך מיך ארויסשטעלען פאר א יורש, מאָהנען דעם גאנצען קאוויאַר און דיך שטעלען פאר איין עדות.

ראהיראט האָט עס א פנים גוט פערשטאנען. ער איז געבליבען צומישט, זיך געקרימט און געשטאמעלט עפּעס האלבע ווערטער.

— ס'איז, פערשטעהט איהר מיך, א היסטאָריע... א געשיכטע.... ס'איז עפּעס פאַרגעפאלען א מאָל צווישען שלמה המלך און דעם אשמדאי. עו, דער אשמדאי, האָט איהם, פערשטעהט איהר מיך, פערוואָרפען אויף פיערהונדערט מייל. צוגענומען דיא מלוכה, דיא ווייבער, מחילה, אלסדינג.... ס'איז א גאנצע מעשה. נאָר... איהר זענט א שטיקיל אפיקורוס — לאָזט אוים ראהיראט, א דרעה געבענדיג דעם ווידעל און ווערט פערשוואונדען....

— ווארט, ווארט, עס וועט א רוח אין אייער טאטען אריין! — טראכט איך ביי מיר שטארק אויפגעבראכט. — א תירוץ אביסיל: ער האָט צוגענומען!... א שעהנע געשיכטע, חלעבען, א שעהנע היסטאָריע!... איהר פערשטעהט? שלמה המלך'ס מלוכה, א „גוט“ פון זעכציג מייל צוגענומען — און נא דיר א פייג!....

אויף שונאי־ציון געזאָגט געוואָרען מיין ביטער הארץ! וואָס א טריט ווייטער קומט פאָר דיא אויגען אנטיקען וואונדער־שעהנע זאכען, אזא רייכקייט, אזא גוטס — מיינס, מיינס בעוונותינו הרבים און פאָרט נישט מיינס!... פּלוצלים וואקסט פאר מיר אוים, וויא פון דער העלער הויט, א פאלאץ — און עס גיט מיר א טיאָחקע דאָס הארץ, מיין יודיש הארץ!...

דער פאלאץ איז אינוועניג טהייער געפּוצט. מעביל פון פימסענהאָלץ, זיל־בערנע טישען געגרייט מיט גילדענע קרעדענצען און אלערליי כלים פון קריסטאָל. עס שימערט, עס בלענדעט, פערנעהמט דיא אויגען. עס דרעהען זיך דאָרט ארום. אוי־וועה, בת־מלכות, באלאָווע געקליידט, און נאָו, כמעט האלב נאקעט, מיט

הוילע אָרעמס און מיט דעם גאנצען האלז ביז דיא ברוסט, פע, אין־דרויסען. עפּעס נור טאקי וויא אין דיא געשריעבענע מעשיות. — אויף א הויכער בימה אין דער מיט שטעהט וויא איין אָנגעמאָהלטער גולם, אָנגעבויגען דעם קאָפּ מיט א משונה ערנסט פּנים דער אשמדאי מיט זיין כבוד אליין. יונגע מכשפה'טעס, יפהפּות דרעהען זיך ארום איהם, טאַפּען איהם, גלעטען איהם דאָס ציגען־בערדיל און ער שמאָכט עפּעס אזוי נארעשעוואטע פאר גרויס פערגניגען. אלטע מכשפהטעס, גרין־און־געל פאר קנאה, קוקען עס צו פון דערווייטענס, און אויס גרויס פּאָרכט צו־צוגעהען גאָהענט צו איהם, ער זאָל זיי נישט א בריק טהון, נעהמען זיי אָן פאר ליעב פּראָסטע לצים, אלטע דראבעס; טאנצען, שפּרינגען משוגענערווייז אין א ראָד און ביים פארבייגעהן גיבען זיי איהם אָב כבוד מיט גרויס אָבשיי: לצים־קאוואַלירען טהוען זיך א בוק, און דאמען קליפּות שנורען צונויף דיא ליפּעליך און מאכען א קניקס. מען קניעט זיך, מען ביקט זיך און מען רויכערט איהם אונטער מיט ווייררויך. דער אשמדאי שמעקט דעם זענפטיגען ריח, גלייך וויא דאָס איז איהם נייטיג אין לעבען אריין.

איבערהויפּט האָט דער אשמדאי אין יענער צייט אויסגעזעהען מיט זיין גאנץ בענעהמען: מיט זיין שמעקען, מיט זיין לאָזען זיך גלעטען און אלע זיינע חנ'דליך — עפּעס טאקי זעהר לעקישעוואטע. גאָר ניט, דאכט זיך, דער אשמדאי, וואָס פריהער, גאָר א למך, מישטעהנס־געזאָגט, וואָס בעט זיך ביי דיא ווייבער, וואָס קוקט יענעם אין מויל אריין און בעדאַרף אָנקומען צו אנדערע...

— ליבער, זיסער ישראליק!... ווענדט דער אשמדאי זיך צו מיר מיט א ווייכער, שוואכער שטימע פון געבעט — אוי, השמקני, ישראליק!

„מכות! ווערסט עס ביי מיר נישט פּועל'ען“ — טראכט איך ביי מיר און מאך מיך תם, גלייך וויא נישט אָנשטויסענדיג זיך וואָס ער וויל, וואָס השמקני בעטייט.

— א שמעק, א שמעק! — גיט ער מיר מיט א רחמנות־פּנים'ל צו פערשטעהען דעם טייטש — דוא ווערסט מיר דערמיט צוגעבען כח... בתמיה, וויא געשיקט זיך עס!

— מאך זיך נישט געפּגרט, ישראליק! ווייסט זעהר גוט נישקשה, אז „יענער“, גאָר דער גרויסער תקיף, ער וויל אויך דורך זיינע דיענער בעקומען קראפט, זאָל דורך זייער דינסט זיין בכח... הא, וואָס זאָגען דאָרט עפּעס אייערע ספרים?

— והשנית — רעד איך מיר ווייטער טאקי מיינס, וויא כלומרשט נישט געהערט, וואָס ער בעבעט מיר עפּעס אזוינס — והשנית פרעג איך דיך צו־וואָס בע־

דארפסט דיא קבצנען ביי מיר א שמעק, אז דיא גאנצע וועלט ווייריוך שטעהט דיר פריי? נעהם, שמעק וויפיעל דו ווילסט.

— אָט, הויבט זיך אָן חקירה! נישט פאר דיין מוח, ישראליק, אזוינע הויכע זאכען... איבריגענס, שא! ברייננגען צום לאכען איינעם קען דוקא יענעמס א קיטצעל.... אצינד פערשטעהסט דו שוין אביסיל?

—בע! — מאך איך מיט א קנייטשעלע — האָסט אָנגעטהון מיט דיינע קיטצלערס....

— נעה טענה מיט א יודען! — מורמעלט דער אשמדאי, אוועק־קעהרענדיג אָנגעברוגזט דעם קאָפּ אין דער זייט.

איינע פון דיא בת־מלכות, א שעהנע, שווארצחנ׳ודיגע קליפה הויבט אויף איהרע אויגען צו מיר און זאָגט שטיל פערקאָכט: קום — טאנצען!

טפוא! שפיי איך אויס, רויט ווערענדיג פאר בושה און טרעף גראָד איינעם פון דיא „נישטגוטע“, דעם יצר־הרע, גלייך אין באָרד אריין.

— א דוא, קלויזניק. פלאסקעדריגע, מעריד, פרא־אדם, אָהן נעפיהל, אָהן טאקט, אָהן וועלט, אָהן לעבען, אָהן אלץ־מיט־אנאנדער! — ווארפט זיך דער יצר־הרע אויף מיר מיט מיאוסע ווערטער, און טהוט מיך, וויא דער שטייגער זיינער איז א קיטצעל.

דיא קליפה ווינקט, ווינקט, נעהמט קיין אויג נישט אראָב פון מיר איהר איט־ליכם בליק איז א פייל, טרעפט טיעף אין הארץ, איטליכער קוק ציהט, ציהט..... און באלד טאקי, אליין נישט רעכט צו געדיינקען וויא און וואָס מיר איז געשעהען, שטעה איך געאָרעמט מיט דער יפהפה, און ביידע פערפלאָמט מיט א שמייכעלע טאנצען מיר קאדריל! מיט אונז אין קאָהן טאנצען נאָך פיעל אנדערע פאָרליך לצים מיט קליפות פון אלערליי סאָרטען — אלע יענע פיינע לייט, וואָס האָבען אָנגעטהון כבוד יודישע קינדער צו שטעהען אין זייער געשיכטע.... דרעהענדיג זיך אין דער לעצטער פיגור פארביי דעם אשמדאי טהוט מיך דיא קליפה א ציה— אוי וועה! איך טהו מיך, איהר צו ליעב, א בוק, און גיב איהם א שמעק ווייריוך!... ער ווערט עפעס פרישער, שטארקער, וויא איין אלטער תרח נאָך א גוטען שמעק טאבאקע. ער טהוט א דריגע מיט דיא היהנערשע פיס, פערבייסט דעם ווידעל— און פוטש אראָב פון דער בימה גיסענדיג, קייכענדיג פאר פרייד.

איך בלייב אָהן א נשמה פאר שרעק און מיין: אָט־אָט חאפּ איך פון איהם דעם איינענעם פסק, וועלכען יוסף דילערייניש האָט אמאָל געחאפּט פונ׳ם סם נאָך דעם שמעק ווייריוך, וואָס ער האָט איהם פאר רחמנות געגעבען.

— לעבעדיג, עולם! — גיט אונטער דעם אשמדאי קוראזש — לאָז זיך גיסען נסכים — גיסונגען פון וויין, פון וואָס איהר ווילט!....

עס הויבען זיך אויף וויא א שטורמווינד לצים, קליפות פון פערשיעדענע מינים און געשטאַלטען, גרויס און קליין, און יונג און אלט אלע אינאיינעם. עס איז איין אויסמישעניש, א יאָגענעש אהין, אהין.... יענע מיט רויטע רויטע נעז, מיט געמבעס, פון דער גוטער קאָמאנדע, לויפען פאַראויס מיט א געפייפעריי, א ליארעם, א געשריי, לעבעדיג פרעהליך מיט'ן קנאַק.

— גיכער, ישראליק, אהער! זעה און הער מיין גרויס כבוד־דאָ אויף דער ערד — זאָגט דער אשמדאי און איז מיר מכבד מיט קוקען געבענדיג מיר בשעת־מעשה א בויג אראָב הינטער ארום דעם קאָפּ.

עס הערט זיך א ווילדע שירה פון טויזענדער אָפענע מיילער, א לאכען, א פּלאַטצען פון גלאָז און פלעשער, א קלאַפּען, צוזעמצען, א ברעכען פון פעסער — עס גיעסען זיך נסכים פון בראנפּין, וויין און אנדערע געטריינקען. עס הערט זיך אויך א ביטער געוויין פון ליידענדע, א ברעכען דיא הענד, א שלויכטצען, א קרעכ־צען פון טויזענטער געבראָכענע הערצער — עס גיסען זיך נסכים פון בלוטיגע טרעהרען. עס איז איין אויסמישעניש פון פריידענגעשריי און פון אוי־וועה, פון שטארקע, האָפּערדיג א געטימעל און פון שלאָפּענקע געפאלענע קולות ביז אין הימעל, פון בייסעניש, רייסעניש, פון שטעכווערטער, געשפּעט, לייטישע צינגער און אָנצוהערעניש מיט הענד, מיט פינגער.

אוי, נישט אנגענעהם איז דיא שירה, וואָס דיא ערד זאָגט — א ווילדע, זעהר א ווילדע שירה!

— געגוג, גענוג! — שריי איך — געוואלד לאָז זיין גענוג געקוקט!
נישטאָ קיין ענטוואָער!...

דער אשמדאי, זעה איך, איז עפּעס פערדולט, שטארק פערענדערט. דאָס פּנים רויט, דאָס שווארצאפּעלע פערגרעסערט, דיא אויגען וויא גלעזערנע, אויס־געגלאָצט, דער קאָפּ פארבלענדעט זיך, קוים קוים וואָס ער פלאָנטעט מיט דיא פלעגעל. ער זינקט דרעהענדיג זיך אין דער לופט אָבהענדיג אהין־אהער, אָט־אָט, דאכט זיך, פאלט ער אראָב וויא א שטיין, איך מיט איהם — און עס ווערען מיר צושאָטען דיא ביינער. שלעכט א שרעק! איך חאַפּ מיך צו איהם — הע־הע! עס זעטצט איהם אַרויס פון דער נאָז א ריח פון נסך: פון בראנפּין, ספּירט. אזוי, דוא ביסט שכור! זאָג איך, און גיב איהם טאקי מיט דעם גאנצען כח א גוטען קניפּ — אויסקריינקען זאָלסט דוא יענעמס בראנפּין, יענעמס בלוט, נאָר נישט

אצינד; שפעטער, שפעטער, אז איך וועל דיינער פטור ווערען און ארויס בשלום פון דיינע הענד. איך קנייפ איהם, מינטער איהם — אומזיסט דיא מיה. מען מוז, טראכט איך, רופען צו איהם זיינע מכשפהטעס, שפרעכערקעס. איך קוק מיך אום אהין צו זיי — אלע זיינען פערלעקט, יונג און אלט — אלע פערקנאקט, נישטא, מישטעהנס־געזאגט, מיט וועמען צו ריידען!.... ס'איז מיר געוועז צו מוטה וויא יענע בשעת דיא שיף זייערע טרינקט זיך אין ים.

און בשעת איך בין דא אזוי צוטראגען טהוט זיך פון אונטען עפעס א זעטץ, אזוי אז איך שפרינג אזש אונטער און דער אשמדאי טהוט זיך א חאפ־אויף.

— טפוא, טפוא! — שפייעט ער, שצירעט אויס א פאר אויגען און מאכט מיט דיא לעפצען עפעס אהן ווערטער, שטארק צודולט.

איך גיב א קוק — הע־הע! מיר געפינען זיך אויף א דאך ביי א פאנאר, דורך וועלכען עס שיינטאריין ליכט וויא דורך א פענסטער אונטען אין א גרויסען זאל.

— אט, וואהין... פערקראכען... א ראטהויז..חי־חי־חי! — געבעט דער אשמדאי, אונטערשמייכלענדיג וויא א שיכור, קוקט אריין פון אויבען איז זאל דורכ'ן פענסטער און שאקעלט מיט דעם קאפ וויא ער ווינצט זיך דארט מיט א בעקאנטען — א־א, שלום עליכם פאני המן!

— וואס המן וואו, היינט המן?! המן איז אויפגעהאנגען געווארען מיט זיינע בנים שוין מעהר פון א פאר טויזענט יאהר צוריק! רעדסט עפעס מחילה וויא — וויא א שכור האב איך געוואלט זאגען, און האב פאר מורא זיך געחאפט צוריק.

— בהמה! אז מען דארף א גנב, בהמה, שניידט מען איהם אפ פון דער תליה! וואס מיר וואס א־מאל וואס, וואס מיר היינט וואס? הערסט, ישראליק — המן! אלע דא זיינע בנים, ויזתא אויך — בעבענדיג אזוי נעהמט ער און קוועטשט מיר צו שטארק דאס פנים צום פענסטער — זעהסט, הא?

— יא! — זאג איך, פערבייסענדיג דיא ליפען — איך זעה פון דיין קוועטש קראקויא און לעמבערג.

— גערעכט! — לויבט מיך דער אשמדאי, א קניפ געבענדיג מיר אין בעקעלע — וויא ער קען עס אביסיל געאגראפיע!! אהן עין־הרע!..... נו, וואס ווייטער?

— דיא זאל איז פול מיט מענשען. איינער, זעה איך, שטעהט אויף דער

בימה, און וויא ער עפענט נור אויף דאָס מויל פּאטשט מען איהם שוין פון אלע זייטען בראוואָ!

— אָט דאָס מיין איך טאקי! — לאכט דער אשמדאי, א בויג געבענדיג מיר פון הינטען דעם קאָפּ און ווייטער א קוועטש — דוא הערסט דיא דרשה?

— נישט, מישטעהנס־געזאָגט, וואָס צו הערען — ענטפער איך אונטער דער נאָז, פאראיבעל האָבענדיג אויף דעם קוועטש.

—נישטאָ, זאָגט ער, וואָס צו הערען! — קרימט זיך נאָך דער אשמדאי, ארויסשטעקענדיג מיר א צונג — יענער דאָרט, רעדט, דאכט זיך מיט א מויל, גאנץ קלאָר: ישנו, זאָגט ער, ס'איז דאָ א פאָלק, צווייעט צושפּרייעט, זאָגט ער, בכל — אין אלע מדינות..... הער נאָר ווייטער, וויטער, וואָס ער זאָגט!

—אלטע מעשיות! — זאָג איך, א מאך־געבענדיג מיט דער האנד — עס שלאָגט צום הארצען, ווערט נישט גוט הערענדיג. פּע חלעבען! איך בעט דיך, לאָז זיין גענוג!

— א שאָד, חלעבען. דאָס וואָס דוא האָסט געזעהען און געהערט איז ערשט א טראָפּען פונם ים. נאָר מיר אליין איז אצינד עפּעס אויך פּע בורדר! מען בעדארף נעהמען נאָך א ביסיל נכך צום אויסניכטערען זיך... קום אהין צווישין דאָס דייניגע....

— פאר וואָס, געוואלד, צווישען מייניגע?

— משקה אויף אָנצומרינקען א וועלט — דאָס איז ביי זיי, דאָס איז זייער זאך.... יענער, וואָס האָט מיך צום ערשטען מאָל אָנגעטרונקען מיט ווײַן, מיך געמאכט שכור, ווייסט־דוא דאך גאנץ גוט, ווער ס'איז געווען — דאָס איז געווען אייערער, בניהו בן־יהוידע! וואָס, הא, אפשר א ליגען? געה, פרעג אייערע קלויזניקעס; הער וואָס אייערע חכמים דאָרט זאָגען!....

— גענוג! — בעט איך מיך ביים טייפעל — עס דרעהט זיך מיר דער קאָפּ און איך בין דול... געוואלד לאָז מיך אָב!

א מכשפהטע, א מבוערעת, טהוט זיך פּלוצלים א וויז. מאכט א קניקס, לויפט צו דערנאָכד צום אשמדאי מיט א זים שמייכעלע אויף די פערשנירטע ליפּעליך, און שושקעט זיך מיט איהם אוועק א היבשע צייט. עפּעס געהט פיר צווישען זיי זעהר א וויכטיגע זאך. ביידע זיינען פערפלאמט און פערטיפט שטארק אין עסק — דער אשמדאי ווענדט זיך שפּעטער אביסיל צו מיר מיט דיא ווערטער:

— רייגע נסים נאָר איז תמיד מיט דיר ישראליק!.... איך מוז באלד טאקי

פון דאנען אוועק אויף דער ווייטער אינזעל „איל־דע־דיאבעל“ אָבארבייטען דאָרט א געשעפט מיט אלע מיינע לייט אזוי, אז עס זאָל זיך רעש'ן דערמיט דיא וועלט. עס פערשטעהט זיך, איך וואָלט דיך אהין פערשלעפט און דוא וואָלסט זיכער גע־וואָרען דיא כפרה דאָרט.... צו דיין טרפהנעם מזל אָבער באדארף איך גראָד דיא דאָזיגע שעהנע בכבודיגע מכשפהטע פאָהרע נויטיג אהיים, אויף דער ערד, אין מיינע אנגעלעגענהייטען. נו, וועט זיא דיך מיטנהמען. דוא וועסט דאָרט זיטצען א קורצע צייט. זיך אויסרוהען, ארויסשלאָגען דעם דול דיח פונ'ם קאָפּ ביז דער רוח וועט דיך האפּעי און מיר וועלען ווייטער פליהען אין דער לופטען....

דיא מכשפהטע זעטצט זיך באלד טאקי ארויף רייטענדיג אויף א קאָטשערע, אויפ'ן קאָפּ ביי איהר האָט זיא א היטיל מיט א פויגעל און פלעדערווישען, און איהר פון הינטען האָט זיא מיך, ישראליק'ן דעם בר־מזל. איך זיטץ אויף דער קאָטשערע, אָנהאלטענדיג זיך אין דער קליפּה מיט ביידע הענד און מיר פליהען געשווינד הענדום־פּענדום צו דער־ערד.

ענדע.